

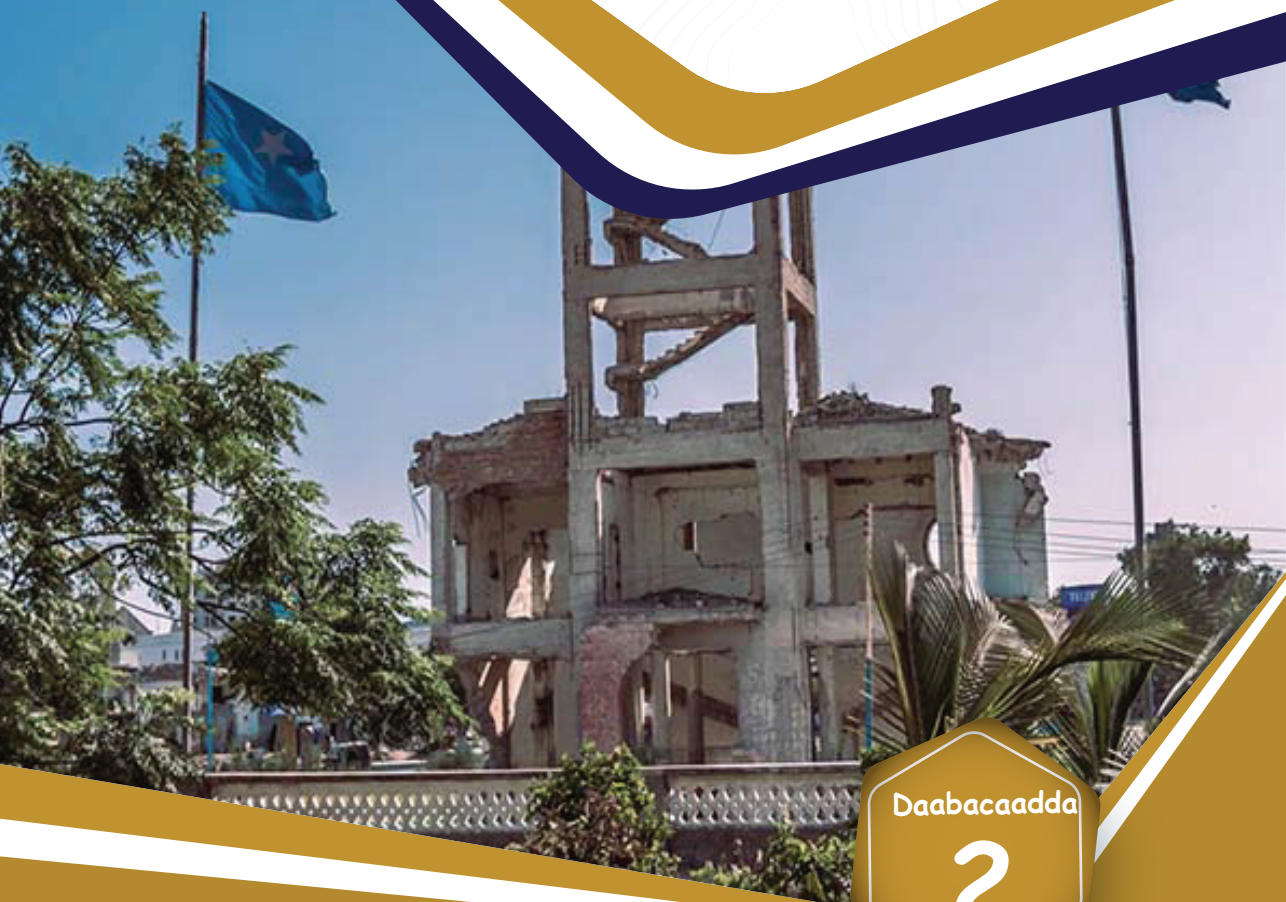
Jamhuuriyadda Federaalka Soomaaliya

Wasaaradda Waxbarashada,  
Hiddaha Iyo Tacliinta Sare.

# Cilmiga Bulshada

Tababarka Macallimiinta  
Waxbarashada Aasaasiga ah

**Sanadka 2aad**



Daabacaadda

**2**

2025

**Cutubka 1aad: Bulshada ..... 1**

|                |                                                                                   |    |
|----------------|-----------------------------------------------------------------------------------|----|
| Casharka 1aad: | Juqraafiga Degmooyinka .....                                                      | 3  |
| Casharka 2aad: | Degmooyinka reer miyiga.....                                                      | 5  |
| Casharka 3aad: | Degmooyinka reer magaalka.....                                                    | 10 |
| Casharka 4aad: | Shaqooyinka iyo dhibaatooyinka magaalada.....                                     | 13 |
| Casharka 5aad: | Filiqsanaanta Bulshda .....                                                       | 17 |
| Casharka 6aad: | Waxyaabaha dabiiciga iyo kuwa aadanaha ee saameeya<br>filiqsanaanta Bulshda. .... | 20 |
| Casharka 7aad: | Socdaalka Bulshda .....                                                           | 25 |
| Casharka 8aad: | Saameynta socdaalidda .....                                                       | 29 |

**Cutubka 2aad: Deegaan ..... 35**

|                |                                        |    |
|----------------|----------------------------------------|----|
| Casharka 1aad: | Dhibaatooyinka deegaanka .....         | 36 |
| Casharka 2aad: | Dhibaataada xaalufka .....             | 40 |
| Casharka 3aad: | Dhibaataada daadadka. ....             | 46 |
| Casharka 4aad: | Dhibaataada carra-guurka .....         | 50 |
| Casharka 5aad: | Dhibaatooyinka wasakhawga .....        | 53 |
| Casharka 6aad: | Dhibaataada deegaanka Soomaaliya ..... | 63 |

**Cutubka 3aad : Muwaadin ..... 69**

|                 |                                           |    |
|-----------------|-------------------------------------------|----|
| Casharka 1aad:  | Muwaadinka Soomaaliyeed .....             | 71 |
| Casharka 2aad:  | Xuquuqda iyo waajibaadka Muwaadinka ..... | 73 |
| Casharka 3aad : | Hoggaaminta ( Leadership ) .....          | 78 |
| Casharka 4aad : | Hoggaaminta Soomaalida .....              | 81 |

**Cutubka 4aad : Taariikhda Islaamka ..... 85**

|                |                                     |     |
|----------------|-------------------------------------|-----|
| Casharka 1aad: | xilligii Cabaasiyiinta .....        | 87  |
| Casharka 2aad: | Xilligii Cusmaaniyiinta .....       | 94  |
| Casharka 3aad: | Gumaysiga iyo dunida muslimka ..... | 100 |



**Cutubka 5aad: Adduunweynaha ..... 105**

|                                                                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Casharka 1 aad: Dhigaha iyo Loolalka.....                                                                             | 107 |
| Casharka 2aad: Qeexidda gibilka hawada iyo lakabyadiis.....                                                           | 113 |
| Casharka 3aad: Cimilada.....                                                                                          | 116 |
| Casharka 4aad: Qeexidda oogada sare ee dhulka, qaybaha dhadhaabta iyo waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dhulka..... | 128 |
| Casharka 5 aad: Barriga iyo Muuqaalladiisa.....                                                                       | 135 |
| Casharka 6 aad: Ahmiyadda gibilka Biyaha iyo wareega biyaha.....                                                      | 139 |
| Casharka 7 aad: Qaybaha gibil biyoodka iyo dhibaatooyinkiisa .....                                                    | 141 |
| Casharka 8 aad: Nololleyda .....                                                                                      | 147 |

**Cutubka 6aad: Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Soomaaliyeed ..152**

|                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Casharka 1aad: Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Hubaysnaa (Koofur).....                   | 154 |
| Casharka 2aad: Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Hubaysnaa (Waqooyi).....                  | 158 |
| Casharka 3aad: Dhaqdhaqaaqyadii Waddaniga ee Nabdoonaa ( Koofurta ) .....                 | 162 |
| Casharka 4aad: Dhaqdhaqaaqyadii Waddaniga ee Nabdoonaa ( Waqooyi ) .....                  | 166 |
| Casharka 5aad: Dhaqdhaqaaqyadii Waddaniga ee Nabdoonaa Xeebta Soomaalida ( Jabuuti )..... | 169 |
| Casharka 6aad: Xilligii hannaanka maamul ee Rayidka .....                                 | 172 |
| Casharka 7aad: Xilligii hannaanka maamul ee Ciidanka .....                                | 176 |

**Cutubka 7aad: Afrika..... 181**

|                                             |     |
|---------------------------------------------|-----|
| Casharka 1aad: Cimilada.....                | 183 |
| Casharka 2aad: Dadka Qaaradda Afrika .....  | 187 |
| Casharka 3aad: Ilaha dhaqaalaha Afrika..... | 192 |
| Casharka 4aad: Dalalka bariga Afrika .....  | 198 |

**Cutubka 8aad: Noocyada Khariidada .....208**

|                                                         |     |
|---------------------------------------------------------|-----|
| Casharka 1aad: Noocyada khariidooyinka .....            | 210 |
| Casharka 2aad: Noocyada khariidooyinka Qaybta 2aad..... | 213 |

|                                                                       |            |
|-----------------------------------------------------------------------|------------|
| Casharka 3aad: Metalidda Muuqaallada Dhulka Khariidada Dusheeda ..... | 220        |
| Casharka 4aad: Joog-ekeeyeyaal (Contours) .....                       | 222        |
| <b>Cutubka 9aad: Ilaha dhaqaalaha Soomaaliya .....</b>                | <b>230</b> |
| Casharka 1aad: Xoolaha Soomaaliya .....                               | 233        |
| Casharka 2aad: Beeraha Soomaaliya .....                               | 237        |
| Casharka 3aad: Warshadaha iyo Kalluumeysiga Soomaaliya .....          | 242        |
| Casharka 4aad: Ganacsiga, Gaadiidka iyo Dalxiiska Soomaaliya.....     | 245        |
| <b>Cutubka 10aad: Caafimmaadka .....</b>                              | <b>252</b> |
| Casharka 1aad: Cudurrada Faafa (Qaaxada iyo Daacuunka).....           | 254        |
| Casharka 2aad: Cudurrada Faafa ( Jadeecada iyo Duumada).....          | 259        |
| Casharka 3aad: Caadooyinka ku wanaagsan Caafimmaadka.....             | 264        |
| <b>Cutubka 11aad: Hababka iyo Agabka Cilmiga Bulshada .....</b>       | <b>268</b> |
| Casharka 1aad: Hababka waxbarista Cilmiga Bulshada (1) .....          | 270        |
| Casharka 2aad: Hababka waxbarista Cilmiga Bulshada (2) .....          | 276        |
| Casharka 3aad: Agabka Waxbarashada Cilmiga Bulshada.....              | 281        |
| <b>CUTUBKA 12aad: Kilaafka iyo Xalintiisa .....</b>                   | <b>287</b> |
| Casharka 1aad: Sharciga iyo xallinta khilaafka.....                   | 289        |
| Casharka 2aad: Khilaafka dugsiga ka dhaca iyo xalintiisa .....        | 291        |
| Casharka 3aad: Islaamka iyo Khilaafka.....                            | 295        |
| <b>CUTUBKA 13aad: Wadaniyadda .....</b>                               | <b>301</b> |
| Casharka 1aad: Gogol dhigga wadaniyadda.....                          | 301        |
| Casharka 2aad: Dowladnimo iyo Maamul wanaagga .....                   | 306        |
| Casharka 3aad: Daadejinta Maamulka iyo Dowladaha hoose .....          | 312        |

### Bulshada

Cutubkan waa qaybtii labaad ee cutubkii bulshada, waxa uuna ka kooban yahay siddeed cashar , kuwaas oo mid kasta uu hoos yimaado qodobo dhawr ah.

#### Ujeedooyinka cutubka.

**Dhamaadka cutubkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Caddeynta juqraafiga Degmooyinka.
2. Qeexidda degmooyinka miyiga iyo astaamahooda,
3. Falanqeynta degmooyinka magaalada.
4. Ka dooddida dhibaatooyinka magaalada.
5. Faahfaahinta faliqsanaanta bulshada iyo waxyaabaha saameeya.
6. Falanqaynta sababaha socdaallada iyo saameeyntooda.
7. Isbabardhigga nolosha miyiga iyo magaalada
8. Falanqaynta socdaallada bulshada
9. Tilmaamidda sababaha faliqsanaanta bulshada.

#### Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

baruhu waxa uu adeegsanayaa:

1. Doodaha
2. Bandhigga
3. Waydiimaha
4. Hadal soojeedinta, si uu ardayga u baro juqrafiga degmooyinka, miyi iyo magaalo, socdaalka iyo faliqsanaanta bulshada.

## Casharada Cutubka:

Casharka 1aad: Juqraafiga degmooyinka.

Casharka 2aad: Degmooyinka miyiga

Casharka 3aad: Degmooyinka magaalada.

Casharka 4aad: shaqooyinka iyo dhibaatooyinka magaalada.

Casharka 5aad: Filiqsanaanta Bulshada.

Casharka 6aad: Waxyaabaha dabiiciga iyo kuwa aadanaha ee saameeya  
filiqsanaanta Bulshada.

Casharka 7aad: Socdaalka Bulshada.

Casharka 8aad: Saameynta socdaalidda.



**Mirodhalka casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu:**

1. Awood u yeesho Qeexidda juqraafiga Degmooyinka.
2. Caddeyo degmooyinka kala duwan ee aadanah.
3. Sharaxo waxyaabaha saameeya samaysanka degmooyinka.

**Qeexidda juqraafiga degmooyinka.****Waxqabadka 1aad:**

- Waxa aynu qeexaynaa waxa loola jeedo juqraafiga degmooyinka.
- Waxa aynu caddeynaynaa qeybaha juqraafiga degmooyinka.

Juqraafiga degmooyinka waa laan ka mid ah laamaha cilmiga juqraafiga aadanaha la xiriira, waxa uuna ka hadlaa xiriirka ka dhexeeya aadanaha iyo deegaannadiisa. Natiijooyinka ka dhalanaya qaab nololeedka ka jira degmooyinka ay ku noolyihi. Waxa uu ka kooban yahay saddex qaybood oo waaweyn waxa ayna kala yihiin:

1. jeesaska miyiga
2. Tuulooyinka.
3. Magaalooyinka.

**Waxyaabaha saameeya samaysanka degmooyinka.****Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa waxyaabaha saameeya samaysanka degmooyinka.

Aadanuhu waxa uu soo maray heerar kala duwan markii loo eego nolashiisa, waxaana loo qaybiyaa saddex heer:

**Heerka 1aad :** Aadanuhu ma uusan lahayn hoy uu ku hoydo si joogta ah , balse waxa uu ahaa mid ku hoyda hadba halkii gabalku ugu dhoco, mana uusan aheyn mid soo- saarta cuntadiisa.

Waxa uu ku noolaa waxa uu ka helo deegaanka dabiiciga ah.

**Heerka 2aad:** Aadanuhu waxa uu bartay beero qodosho iyo dhaqashada xoolaha, taas oo ka badashay noloshii garab raratada aheyd.

**Heerka 3aad:** Aadanuhu waxa uu bartay meheradda warshadaha, isaga oo aan ka tegin heerka labaad. Si kastaba ha ahaatee aadanuhu waa uu ka duwan yahay Aadanuhu waxa uu u nool yahay si wadajir ah halka nololleyda kale ay u nooshahay si kali kali ah in teeda badan. Waxaa la dhahaa aadanuhu hab dhaqankiisu waa mid bulsho ah. Waxaana sabab u ah isu-tagyadiisa oo saameyn ku leh waxyaabo dabiici ah, kuwa bulshada la xiriira iyo arrimo dhaqaale. Aadanuhu waxa uu dooranayaa goob si uu deegaan uga dhigto isagoo ku salaynaaya, oogada dhulka, cimilada, ilaha dhaqaale ee dabiiciga ah, carrada iyo biyaha kuwaas oo qaabaynaaya nooca degmo ee ku habboon halkaas. Inta badan degmooyinka waxa ay ka abuurmaan dhul -beereedka si guud hareeraha webiyada sida Shabeelle iyo Jubba oo kale ee Soomaaliya. Sido kale, meelaha macdanta laga qodo, meelaha xeebaha ah ee baddadhow degmooyinka kaluumaysatada.

Waxyaabaha la xiriira dhaqaalaha, bulshada, waxyaabaha laxiriira nafta aadanaha iyo horumarka aqoonta ayagana, waxa ay saameyn ku leeyihiin nooca degmo ee sameysmaya iyo inta ay la'eg tahay. Degmo waxaa loola jeedaa in aadanuhu uu camiro goob dhulka dushiisa ah, goobtaas ha yaraato ama ha weynaatee isbeddel kasta oo ku dhaca waxyaabahan waxa ay saameynayaa nooca degmo ee sameysmayo.

#### Qiimaynta casharka

1. Caddee cilmiga juqraafiga Degmooyinka.
2. Qeex juqraafiga miyiga.
3. Falanqee waxyaabaha saameeya sameysanka degmooyinka iyo horumarkooda.
4. Sharaxaad ka bixi noocyada degmooyinka.

**Mirodhalka casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho.**

1. Qeexo deegaanna reer miyiga.
2. Caddeeyo astaamaha deegaanna miyiga.
3. Muujiyo qaababka deegaanna miyiga.
4. Isbarbar dhigo reer guuraaga iyo tuulooyinka.

**Qeexidda deegaanna reer miyiga.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu qeexaynaa jeesaska reer miyiga.

Inta badan xeeldheereyaasha cilimga juqraafiga degmooyinka waxaa isku daraan degaan nololeedka miyiga iyo tuulooyinka, sababtuna waxa ay tahay isu ekaanta astaamaha heerka nolosha, taas oo ka dhalatay dadaallada loogu jiro yareynta hab nololleedka reer guuraaga ee dunida, sidaas darteed Waxa aynu isku qaabeyneynaa qeexidda labadaas degmo.

Sida aynu horay usoo sheeganay aadanuhu waxa uu nafleyda kale kaga duwan yahay in uu is oggol yahay uuna jecel yahay in uu u noolaado si isu-tag ah, halka uu keli keli u noolaan lahaa. Sidaas darteed juqraafiga miyiga waa degmo kasta oo deegaanna dadeedkeedu ka yar yahay 5 kun oo qof meheradooduna inta badan ay tahay beer qodosho, kalluumaysi iyo xoolo dhaqasho.

Juqraafiga, degmooyinka miyiga waxa ay xoogga saartaa daraaseynta fahamka iyo falanqeynta dhibaatooyinka degmooyinka miyiga ee casriga ah. Waxyaabaha ay sida gaarka ah diiradda u saareysa waxaa ka mid ah falanqeynta xaaladaha sooyaalka taariikheed iyo tan ilbaxnimo oo ay ku bilaabato degmo miyi ah. Sidoo kale waxa ay qusaysaa daraaseynta tuulooyinka, kala duwanaanta, sidoo kale waxa ay diiradda saareysaa dadka miyiga deggan dhaqdhaqaaqyadooda dhaqaale iyo xiriirka ay la leeyihiin magaalooyinka.

## **Astaamaha deegaanna reer miyiga:**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu sharaxaynaa astaamaha isu-tagayada miyiga.

### **Astaamaha deegaanna miyiga waxaa ka mid ah.**

1. Xajmigooda oo yar marka loo eego degmooyinka magaalada.
2. Xiriirka ka dhexeeyo dadka reer miyiga ah oo aad u xooggan.
3. Jiritaanka ku dhegganan dhaqanka iyo caadooyin la kala dhaxlayo.
4. Heerka nolosha oo sahlan ama fudud marka loo eego kan magaalada.
5. Dadka reer miyiga ah waxa ay leeyihiin khibrad aqoon dhaqameed maadaama ay meheradahoodu tahay qodoshada beeraha waxaana ka mid ah: aqoon la xiriirto cimilada iyo xaaladaheeda, carrada iyo xilliyada wax la beerto.

### **Qaababka deegaanna reer miyiga.**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu caddeynaynaa qaybaha qaabka deegaanna miyiga.

Reer miyigu waxa ay deggan yihiin meelo badan oo kala duwan marka laga eego xagga qaabka, xajmiga iyo mashquulka. Waxaana loo kala qaybiyaa deegaanna miyiga labo qaybood iyada oo lagu salaaynaayo heerka jiritaankooda waxa ayna kala yihiin.

#### **1. Deegaanna reer guuraaga:**

#### **Waxqabadka 4aad:**

- Waxa aynu faahfaahinaynaa degmooyinka reer guuraaga iyo noloshooda.
- Waxa aynu sababaynaynaa isbadallada ku socda deegaanna reer guuraaga.

Deegaannadani waxa ay ka billowdaan meelaha dadka jooga ay ku tiirsan tahay meheradooda xoolo dhaqasha, tacbashada beeraha, mararka qaarkood ugaarsiga, una qabtaan halkaas si qadiimi ama billow ah. Deegaannada noocani ah ma aha kuwa meel si joogto ah ugu nagaan kara balse waxa ay halkaa joogayaan muddo kooban ka dibna way ka guuraan.

Way kala duwan tahay muddada meheradaas ay halkaa ka sii jiri karto, meherradaha qaarkood waxa ay haalkaas ka sii jiri kartaa muddo dheer sida beeraha iyo kalluumeysiga halka kuwa kale ay gaabanayso sida xoolo dhaqatada, ka dibna waxa ay billaabayaan in ay isaga tagaan goobta, iyaga oo raadinaya meel kale, sababtuna waxa ay tahay waxaa xumaanaya kaabayaasha meheraddaas, sida biyo yari, xaalufinta deegaanka, taas oo sababaysa calafka xoolaha oo dhamaada.

Deeganada noocan ah waxa ay ku faafsan-yihiin meelo kala duwan oo dunida ah. Inksata oo deegaannan dunida ay ka sii yaraanayaan sababo dabiici ah iyo aadanaha, sida abaaraha iyo cudurrada faafa, kuwo la xiriira aadanaha sida dadaallada loogu jiro hormarinta nolosha aadanaha oo ay ka mid tahay yareynta reer guuraaga, haddana wali waxa ay ka sii jirtaa qayba badan oo ka mid ah dunida saddexaad, gaar ahaan qayba ka mid ah afrika iyo dunida carabta.

Dunida carabta waxaa lagu qiyaasaa tirada reer guuraaga 2% guud ahaan dadka carbeed reer guuraagu waxa ay ku nool yihiin meelaha lama deegaanka ah ee ku faafsan daafaha dhulka carabta. Reer guuraagu waxa ay ku jiraan socdaal joogto ah si ay ugu helaan duunyadooda biyo iyo daaq.

Sanadihii dambe tirada reer guuraaga ayaa si weyn hoos ugu dhacday; sababta oo ah qaar badan oo ka mid ah ayaa billaabay in ay u soo guuraan magaalooyinka si ay u helaan fursado shaqo iyo adeegyo kale oo kala duwan oo ka mid ah bahiyaha aadanaha.

Halka Afrika weli ay ku noolyihiin kooxo dad ah oo noloshee hore ee qadiimiga ahayd ee aadanaha sida kooxda - Bushmen - Koonfur Afrika. Soomaaliya waxa ay ka mid tahay wadamada udub dhaxaadka u ah reer guuraaga dunida. Inkasta oo aysan jirin daraasaad cilmi ah oo la xiriira heerka reer guuraaga iyo dadka kale ee Soomaaliya, haddana waxaa xusid mudan in uu jiro isbadallo badan oo ka dhacay Soomaaliya kuwaa oo saameyn weyn ku leh reer guuraaga ah ee sida:

abaaraha baahsan ee joogtada ah iyo daryeel la'anta aadanaha, ka dib marka ay meesha ka baxday xukuumadii dhexe ee Soomaaliya 1991dii.



## 2. Deegaanna beeraleyda:

### Waxqabadka 5aad:

- Waxa aynu caddeeynaynaa qaybaha deegaanna tuulooyinka.
- Waxa aynu isbarbardhig ku sameynaynaa deegaanna reer miyiga.

Waxaa loo yaqaan deegaanadani tuulooyinka sida joogtada ah loo deggan ayahay, , waa meelaha dadka ku nool inta badan ay ka shaqeeyaan qodaalka beeraha iyo kaluumaysiga, waxyaabaha keena billaabashada deeganada labo qodob oo kala ah:

- Dad in ay meel isugu soo ururaan si ay uga gaashaantaan ama isaga difaacaan khataraha, in la gaaro amni wadareed iyo in la helo adeegyada loo baahan yahay.
- Helitaanka deegaan dhulsan ah oo ku habboon in deegaanno laga abuur.

Meelaha sida joogtada ah loo deggan yahay waxaa loo kala saari karaa labo qeybood:

Deegaannada joogtada ah waxaa loo kala saari karaa labo qeybood:

- 1. Deegaanno kala qoqoban:** Deegaannada noocani ah waxaa laga helaa meelaha ay beerahedu aadka u kala fog yihiin. Halkaa oo beeraley kasta hoygiisa uu ka dhisanayo meel u dhow beertiisa, ama beerta uu ka shaqeeyo oo ay dad kale leeyiin.
- 2. Deegaanno isu urursan:** Deegaannada noocani ah waxa ay dadka ku nool yihiin guryo wada deris ah, waxa ayna beeraha u jiraan fogaanno kala duwan

oo ku xiran nooca beerta iyo xajmigeeda iyada oo loo eegayo kaabayaasha maxalliga ah iyo awoodda dadka ee la xiriirta ka faa'iideysigooda. Meelaha uu kheyraadkooda dabiiciga ah uu yar yahay gaar ahaan biyaha wuu yaraanayaa dadka deggan, halka meelaha biyaha leh dadka deggan ay badan yihiin.



***Jaantuska (2) deegaanna tuulooyinka beeraleyda.***

### **Qiimaynta casharka**

- 1.Qeex Jeesaska reer miyiga.
- 2.Caddeeyn ka bixi astaamaha reer miyiga
- 3.Muuji qaababka degmooyinka reer miyiga.
- 4.Isbarbar dhig ku samee reer guuraaga iyo tuulooyinka.
- 5.Caddee noocyada dadka dunida Carbeed.

**Mirodhalka casharka.****Dhamaadk casharka kadib bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Qeexo aragtida magaalo.
2. Sharaxo heerarka kororka magaalada.
3. Sababeeyo qulqulka reer miyiga xagga magaalada.
4. Muujiyo astaamaha dadka magaalada daggan.
5. Falanqeeyo kobcidda dadka magaalooyinka deggan.

**Qeexidda Magaalo:****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu qeexaynaa halbeegga magaalo.

Maagaalo waa deegaan ay ku nool yihiin dad fara badan, waxa ayna leedahay astaamo badan oo ay kaga duwan tahay degmooyinka kale ee uu aadanaha ku noolyahay. Eray bixinta magaalo in badan waa lagu kala aragti duwan yahay. Xilligan waxaa jira dowlado dajiyay halbeegyo lagu kala saaro magaalada iyo miyiga.

**Heerarka kororka magaalada:****Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa heerarka kobaca magaalo.

Magaaladu waxa ay ka mid tahay waxyaabaha ka dhashay horumarka aadanaha. ay martaa inta heer uu maro kobaca aadanaha, heer dhalinyaranimo, heer qaan gaar ah, heer waayeelnima ah. Waxa ay ku billaabataa isutagyo tira yar oo reer miyi ah, kuwaas oo noloshoodu ku tiirsan tahay tacbashada beeraha iyo ugaarsiga (kalluumeysiga) kan badda iyo kan beriga ee duurjoogta, kuwaas oo hormariya meheradooda si tartiib-tartiib ah, ilaa ay ka gaaraan heer wax soo saarid hormarsan. Taas oo keenta daganaansho iyo horumarka isutagga, una gogol xaarta soo jiidasha iyo isukeenista deegaanna kale, haalkaas oo ay ka unkanto istutag magaallo.



Fiditaanka magaalooyinka ee dunida waa arrin muuqata. Waxa ay tilmaamaysaa xog uruurin la sameeyay in tirada reer miyiga ay hoos u sii dhacayso si joogta ah dunida oo idil, arrintaas oo ka dhalatay qulqulka reer miyiga ay magaalooyinka ku tegayaan iyo kobaca dadka deegaan magaalooyinka.

### **Astaamaha bulshada reer magaalka ah:**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu caddeynaynaa astaamaha reer magaalka.

1. Tirada dadka magaalada oo aad u badan.
2. Is dhexgalka dadka oo aad u hooseeya, sababtuna waa in dadka deegaanna deggan magaalada oo ka yimid deegaanno kala duwan oo ka baxsan magaalada.
3. Xiriirka u dhexeeya reer magaalka oo aad u hooseeya.
4. Heerka nolosha oo aad u sarreeya marka loo eego tan miyiga.
5. Tirada ragga oo ka badan tan dumarka taas oo micneheedu tahay dadka oo aan isu dheelli tirneen.

### **Kobcidda dadka ku nool magaalada:**

#### **Waxqabadka 4aad:**

- Waxa aynu fasiraynaa kobcidda dadka ku nool magaalada.
- Waxa aynu sheegaynaa magaalooyinka dunida kobaca dadka ugu badan.

Saddexdii qarni oo la soo dhaafay waxaa aad u sii kordhaayey tirada dadka ku nool magaalooyinka, arrintaas oo astaan u noqotay xilligan aynu ku noolnahay. Kobacaas oo la jaanqaaday kacdoonkii warshadaha iyo soo ifbixidda agabka beeraha. Dalka Ingiriiska ayaa waxa uu ahaa dowladdii ugu horreysay ee arrintaan ku baraarugta.

Dowladaha ku caan baxay warshadaha waxa uu ku billowday kobaca magaalooyinka billowgii qarnigii tagay, halka dowladaha soo koraaya uu ka billowday isla qarnigaas qeybtiisa danbe. Arrintaas oo sabab ay u tahay reer

miyiga oo u soo socdaalay magaalooyinka iyo dadka deggan magaalooyinka oo u kordhaaya si dabiici ah (dhalashada oo badan). Magaala madaxda dalka Meksiko ayaa lagu tilmaamaa magaalada ugu kobaca badan dunida, iyada oo maalintiiba labo kun oo qof ay ku kordhaan. Xeeldheerayaasha ayaa saadaalinaya haddii ay sidaas ku socoto in ay noqon doonto magaalada ugu dadka badan dunida.

### **Qiimaynta casharka**

1. Qeex aragtida magaalo.
2. Sharaxaad ka bixi heerarka kororka magaalada.
3. Sababee qulqulka reer miyiga dhanka magaalada.
4. Caddee astaamaha dadka magaalada deggan.
5. Faahfaahin ka bixi kobcidda dadka isutagga magaalada .

**Miradhalka casharka:****Dhamaadk casharka kadib bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Caddeeyo shaqooyinka magaalada.
2. Muujiyo baahiyada maagaalooyinka casriga ah.
3. Falanqeeyo dhibaatooyinka magaalooyinka.
4. Soo jeedinta xal u helidda dhibaatooyinka magaalooyinka .

**Shaqooyinka Magaalada:****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu isbarbar dhig ku samaynaynaa shaqooyinka magaalooyinka ee kala duwan.

Magaala waliba waxa ay leedahay shaqo ay ku caan tahay oo ay kaga duwan tahay magaalooyinka kale, iyada oo hadba tirada ugu badan ee dadka magaalada ka shaqeeyo shaqada ay qabtaan ay u noqonayso caddayn shaqada magaalada. Sidaas darteed ayaa magaalooyinka loogu magac daraa hadba shaqada ku badan oo waxaa jira: magaalo warshadeed, magaalo ganacsi iyo noocyo kale oo aan hoos ku sheegi doonno:

- 1. Magaalo diimeed:** Waa magaalo ku caan baxday astaan diimeed oo dadku xilliya kala duwan ay soo booqdaan sida Maka, Madiina, iyo Qudus. Maadaama dadka soo booqanaayo magaalooyinka ay aad u badan yihiin. Waxaa laga yaabaa astaan kale in ay yeelato oo ay noqoto magaalo ganacsi, waayo dadka imaanaya waxa ay iibsadaan badeeco kala duwan oo ay u baahan yihiin.
- 2. Magaalo maamul:** Sida magaala madaxda heer qaran iyo heer gobolba taas oo inta badan isku xirta dalkaas iyo dalalka kale, hagtana maamulka guud.
- 3. Magaalo aqooneed:** Waa magaalooyinka ku caan baxay waxbarashada sida Oxford ee Boqortooyada Ingiriiska oo ay ku taallo jaamacad da'a weyn iyo magaalada Calaykara oo ku talla dalka Hindiya oo iyadana ku caan baxday jaamacad weyn. Jaamacadahaas ayaa waxa ay noqon karaan ila dhaqaale

maadaama ay arday badan iyo qoysaskooda soo deegaan.

- 4. Magaalo ganacsi:** Waa magaalo shaqooyinka ugu badan ee dadku ku mashquulsan yihiin ay tahay ganacsi. Magaalooyinkaan ayaa inta badan waxa ay dhacaan meel istiraatiiji ah oo waddooyinka ganacsi ay ku kulmaan, waxaa tusaale u ah Newyork, London, Tokyo, Dubai, Daara baydaa.
- 5. Magaalo warshadeed:** Waa magaalooyin inta badan sameeya wax soo saar badeeco warshadaysan waxaana shardi ah in laga helo kaabayaal muhiim ah sida: maaddooyinka cayriin, shaqaale, suuq, raasamaal, waddooyin iyo isgaarsiin. Aragtida cusub ee qorsheynta warshadaha ayaa ah in had iyo jeer warshadaha laga dhiso meel ka baxsan magaalada islamarkaana ku xiran magaalada sida: magaalada Ditaroyt ee dalka Maraykanka iyo Liyoon oo faransiiska ku taallo waxaa la mid ah magaalada Jubayl oo dalka Sucuudiga ku taal.
- 6. Magaalo ciidan:** Shaqada ciidan waa shaqo dib ka soo korartay si looga ilaaliyo shacabka haddii ay khatar soo korarto. Sidaas darteed waxaa u badan magaalooyinka noocaas ah askarta iyo qoysaskooda, magaalo ciidan had iyo jeer waxa ay dhacdaa xuduudaha.

### **Dhibaatooyinka magaalada:**

Magaalooyinka waxa ay ka cawdaan had iyo jeer dhibaatooyin badan, hasa yeeshee waxaa lagu soo koobikaraa labo qaybood waxa ayna kala yihiin dhibaatooyinka casriga ah iyo qulqulka reer miyiga dhanka magaalada:

### **B. Qulqulka reer miyiga ee ku aaddan magaalooyinka:**

#### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa qulqulka reer miyiga ay ku aadaan magaalada iyo saamaynta ka dhalata.

Sababaha qulqulka reer miyiga way fara badan yihiin waxaase ugu muhiimsan:

1. Nolosha miyiga oo aan ahayn mid horumarsan oo lagu qanci karo waayo waxa ay ka liidataa adeedgyada aasaasiga ah, sida adeegyada caafimaad, waxbarashada iyo biyaha la cabbo.
2. Dakhliga qofka reer miyiga ah oo aad u hooseeya.

3. Shaqa la'aanta ka jirto miyiga iyo dhalinyarada oo aan helin shaqo ay noloshooda ku maareeyaan.
4. Qoysaska reer miyiga ah oo ka soo socdaalaya miyiga si ay ubadkooda ugu helaan waxbarasho sare, waayo miyiga lagama helo adeeg waxbarasho sida dugsi sare ama jaamacad, gaar ahaan haddii qoyska carruur dhowr ah u gaareen da'da waxbarasho.
5. Dhibaatooyin soo kala dhex gala qoysaska miyiga ku nool, taas oo keenta in ay qaar ka mid ah ka soo hayaamaan miyiga. Sidoo kale hoos u dhac ku yimaada dakhliga beeralayda ama wax soo saarkii beeraha oo hoos u dhaca, intaba waxaa ka dhasha hayaan ka yimaado miyiga oo magaalada ku soo qulqula

### **T- Dhibaatooyinka casriga ah ee magaalada.**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa dhibaatooyinka magaalooyinka iyo saameynta ay ku leedahay deegaanka.

1. Ciriiriga waddooyinka ayaa ah dhibaato taagan oo xal in loo helo ay tahay, sababtoo ah waddooyinka gudaha magaalada waxa ay lagama maarmaan u yihiin jiritaanka magaalada iyo in ay gudato adeegyadii looga baahnaa. Weyna adag tahay in la helo adeeg magaalo haddaysan jirin waddooyin munaasib ah.



***Jaantuska 3aad : Ciriiriga waddooyinka***

2. Dhibaata ka taagan xagga helitaanka baahiyaha maalinlaha ah.
3. Biya la'aanta oo ah dhibaataada ugu daran ee soo wajahda, maadaama ay biyuhu nolosha yihiin.
4. Dhibaataada qashin fogeynta iyo tubbooyinka biyaha ka saara magaalada.
5. Wasakhowga deegaanka, dhibaataada warshadaha iyo gaawaarida waaweyn qiiqa ay hawada ku sii daayaan. Fididda magaalada intaba waxa ay qeyb ka qaataan hawada in uu ku bato gaaska sumaysan oo khatar gelin kara noolaha.



#### ***Jaantuska 4aad: Wasakhowga hawada magaaloooyinka***

6. Buuqa magaalada oo ka dhasha warshadaha, gawaarida, diyaaradaha oo dhib ku ah caafimaadka guud ee dadka daggan magaalada, taas oo ku qasabta in ay magaalada bannaankeeda deegaan. Dowladaha dunida ka jira qaar ayaa sharciyo u sameeyay lagu xakamaynaayo arrimahaas.

#### **Qiimaynta casharka**

1. Caddee Shaqooyinka Magaalada ee kala duwan.
2. Muuji baahiyada magaalooyinka casriga ah.
3. Falanqee dhibaatooyinka magaalooyinka.
4. Soo jeedi xal-u-helidda dhibaatooyinka magaalooyinka.

## Mirodhalka Casharka

### Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:

1. Caddeeyo ilaha xog uruurinta bulshooyinka.
2. Muujiyo ahmiyadda aay leedahay helitaanka xogta bulshada.
3. Caddeeyo waxyaabaha saameeya filiqsannaanta bulshda.
4. Falanqeeyo saameynta cawaamisha dabiiciga ah ee filiqsanaanta Bulshda.
5. Ka doodida saameynta cawaamisha aadanaha ee filiqsanaanta tirada dadka.

### Ilaha xog uruurinta Bulshooyinka:

#### Waxqabadka 1aad:

Waxanu muujinaynaa ahmidda ilaha xog uruurinta Bulshooyinka iyo qaybaheeda.

Habab kala duwan ayaa loo raacaa uruurinta xogaha bulshooyinka si loo helo tiradooda , da'dooda iyo saamiga rag iyo dumar, waxaana ugu muhiimsan waxyaabahan soo socda:

**1. Tirokoobka bulshada:** Waa isha kowaad ee laga helayo xogaha la xiriira filiqsanaanta dadka iyo qaab dhismeedka bulshada, waxaana lagu qeexi karaa: Habka guud ee tirinta shaqsiyaadka iyo sidii lagu ogaan lahaa xaaladahooda bulsho iyo tan dhaqaale ee dalka. Sida caadada ah, tirokoobka waxaa la sameeyaa xilliyo nidaamsan. Hase yeeshee dowladuhu way ku kala duwan yihiin mudada waxaase ugu badan tobankii ama shantii sanaba mar. Tirakoobkan guud waxaa loo qaadaa labo hab oo kala ah:

- Diwaan galinta dadka deegaan nololledkooda.
- Diwaan galinta dadka halka ay saacadaa joogaan.

**2. Tirokoobyada muhiimka ah.** Xog uruurintan waxaa loo qaadaa labo hab:

- b. Tirokoobyada muhiimka ah, waxaa ka mid ah diiwaangelinta tirada carruurta dhalaneysa iyo inta dhimanaysa, diiwaan gelinta tirada dadka geeriyoonaya iyo dhammaan xaaladaha guurka iyo furriinka ee bulshada.
- c. Diiwaan gelinta socdaallada dadka, waana in la tirokoobo dadka ka baxaya dalka iyo kuwa soo gelayo.

### **3. Tirakoobka qayb ka mid ah bulshada.**

Habraacan waxa uu noqon karaa in gobolo gaar ah la tirakoobo ka dibna lagu saleeyo dalka oo dhan. Waxa uu noqon karaa in koox dad gaar ah oo bulshada ka mid ah la tira koobo ka dibna lagu saleeyo wixii da'daa ah, si loo ogaado saamiga da'daa. Inta badan waxaa qaada habraacan he'adaha qarama midoobay.

#### **Muhiimadda helitaanka xogta bulshada:**

##### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa Muhiimmadda ay leedahay helitaanka xogta bulshada.

Muhiimadda helitaanka xogta bulshada waxaa ka mid ah:

- In lala socdo korarka (taranka) dadka ee joogtada ah, iyo in laga war hayo waxa loo qayaan taran-fataha (Population explosion).

Taran-fatah: waxaa loola jeedaa kororka tirada dadka heer ay ka sare mareyso ilaha dhaqaale ee dabiiciga ah.

- Helitaanka xalka ku habboon dhibaataada ilaha dhaqaale ee yar ku waas oo daboola baahiyaha dadka sii kordhaya kaas oo uu sababay taran-fataha.
- Daraasadda dadka waxa ay dalka siisaa xogo muhiim ah oo la xiriira ujeeddooyin badan oo horumarineed.

#### **Waxyaabaha Saameeya faliqsannaanta Bulshda.**

##### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu su'aalo iska waydiinaynaa waxyaabaha Saameeya faliqsanaanta Bulshda.

Dadka dunida guudkeda ku nool waxa ay ugu faliqsan yihiin qaab aan isla ekeyn ama isku dheeli tirnayn. Halkaas oo aynu arkeyno goobaha qaar ay dadku ku



badan yihiin, halka goobo kalena ay ku yar yihiin ama ay tahayba lama dagaan.

Haddaba sababtu maxay tahay?

Waxaa jira xiriir adag iyo mid joogto ah oo ka dhexeeya labada deegaan ee dabiiciga, kan aadanaha la xiriira, iyo tirada dadka, Waxa aynu si faahfaahsan ugu sheegaynaa waxyaabaha sameeya faliqsanaanta dadka aan isu dheelitirnayn casharka soo cocda.

### **Qiimaynta casharka**

1. Caddee ilaha xog uruurinta Bulshooyinka.
2. Muuji ahmiyda aay leedahay helitaanka xogta bulshada:
3. Caddee waxyaabaha saameya faliqsannaanta bulshada.

**Mirodhalka Casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Cadeeyo waxyaabah dabiiciga ah ee saameeya fiiqsanaanta bulshada.
2. Falanqeeyo saameynta cimiladu ku leedahay fiiqsanaanta bulshada.
3. Sharaxo kaalinta ay ku leedahay kala sarreynta dhulka fiiqsanaanta bulshadeed.
4. Muujiyo kaalinta ay ku leedahay kheyraadka macdantu fiiqsanaanta bulshada.
5. Cadeeyo waxyaabaha aadanaha ee saameeya fiiqsanaanta bulshda.
6. Isbarbar dhigo saameynta waxyaabah dabiiciga iyo kuwa aadanaha ee fiiqsanaanta bulshada.
7. Muujiyo ahmiyadda ilaha biyaha ee fiiqsanaanta bulshada.
8. Ka doodo kalinta iffaalaha dhalashada iyo dhimashada ee fiiqsanaanta bulshada.
9. Falanqeeyo kaalinta xirfadaha ee fiiqsanaanta bulshada.
10. Muujiyo saameynta colaadaha nolosha bulshada.

**Cawaamisha dabiiciga ah ee saameeya fiiqsanaanta Bulshda.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa saamaynta cawaamisha dabiiciga ah ay ku leedahay fiiqsanaanta bulshda.

**1. Cimilada:**

Kala duwanaanta cimiladu waxa ay saameyn ku leedahay fiiqsanaanta juqraafi ee tirada dadka dhulka dushiisa ku nool.

- a. waxaa laga yaabaa goobo cimilo ahaan isku eg in ay ku kala duwan yihiin xagga fiiqsanaanta tirada dadka, Waxa aynu tusaale u soo qaadan karnaa: goobaha baraalaha ah ee dhammaan Afrika (saxanka Kongo) iyo Ameerikada Koonfureed

(saxanka Amazon), waa meel dadku ku yaryihiin, halka induuniisiyaa ay la ciirciireyso dad badni waana goobo ku astaysan cimilada baraalaha iyo baraale xigeen.

- c. Waxaa jira cimilo lagu magacaabo cimilada dadka eryidda sida: cimilada aadka u qabow (cirifyada iyo cirif xigeenada dunida), iyo sidoo kale cimilada qallalan sida lama deegaannada oo kale (lama deegaanka dunida ugu weyn) ee Afrika.
- d. Noocyada cimilada waxaa ka mid ah afar nooc oo tusaale u ah meelaha ugu dadka badan, waxaana ka mid ah: Cimilada badda cad ee dhexe, cimilada kulaaleyda, galbeedka Yurub iyo bartamaheeda. Guud ahaan cimiladu waa cawaamisha ugu muhiimsan ee saameynaya fiiqisanaanta dadka dunida guudkeeda ku nool.

## **2. Kala sarreynta dhulka (Relief):**

Kala duwanaanta muuqaallada oogada sare ee dhulka ee isugu jira buuro, bannaano iyo dulaha waxa ay kaalin weyn ka qaataan fiiqisanaanta tirada dadka iyo kala duwanaantooda. Xagga cufnaanta, guud ahaan bannaanada waxaa lagu tiriyaa in ay yihiin goobaha ugu wanaagsan uguna habboon deegaan ahaan, sababtuna waa meel ku habboon gaadiidka, dhismooyinka, beeraha, warshadaha iyo wax kasta oo la xiriira beeraha kaabayaasha hormarinta bulshada. Sidaas darteed bannaanada waxa ay caan ku yihiin cufnaan tirada dadka oo aad u sarreysa. Dhammaan daafaha dunida, saameynta kala sarreynta dhulka Waxa aynu ku soo koobi karnaa qodobbada soo socda:

**b. Kheeyraadka macdanta:** Macaadintu waxa ay kaalin weyn ka qaadataa baahsanaanta tirada dadka. Sidoo kale, waxa ay saameyn weyn ku leedahay fiiqisanaanta magaalooyinka iyo meelaha lama deegaanka ah. Shaqada macdan qodista waxa ay soo jiidata xoogsatada shaqaalaha. Waxaa la ogsoon yahay in ilaha macdanta ay ka mid yihiin ilaha kheeyraadka dhamaada. Sidaas daraaddeed magaalooyinka la xiriira macdanta ayaa leh dabeecad ku meel-gaar ah iyo waqti xaddidan, halkaas oo ay jiritaanka magaalooyinka ay ku xiran yihiin sii socoshada meelaha macaadinta laga qoto. Marka ay dhamaato macaadinta laga qoto meeli, magaalooyinka ku xiran macdan qodoshada waxa ay noqdaan inta badan magaalooyin laga hayaamo.

**c. Ilaha biyaha:** Inta badan dadku waxa ay u badan yihiin iney ku baahaan goobaha ku xeeran ilo biyoodyada ama meelaha u dhow sababtuna waxa ay tahay waxyaabaha soo socdo.

- Cimilada oo dhexdhexaad ah.
- Kheyrada biyaha iyo kheeyraadyada la xiriira oo halkaa laga heli karo.

**Waxyaabaha Aadanaha la xiriira ee saameysa fiiqsanaanta tirada dadka.**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa saamaynta cawaamisha aadanaha ah ay ku leedahay

### **Fiiqsanaanta Bulshada.**

Waxaa jira cawaamil xiriir la leh aadanaha oo saameyn ku leh fiiqsanaanta tirada dadka dunida guudkeeda ah:

#### **1. Heerka dhalashada iyo dhimashada bulshada.**

**b. Dhalashada (Natality):** Heerka dhalashada waxaa saameysa waxyaabo badan waxana ka mid ah:

Xaaladaha bulsho iyo dhaqaalaha sida in dib loo dhigo da'da guurka. Waxaa la ogsoon yahay in nooca xirfadda iyo heerka dhaqanka ay yihiin arrimaha saameeya taranka. Sidoo kale waxaa la ogaaday in goobaha ay deggan yihiin bulshooyinka beeraleyda ah ay ka taran badan yihiin goobaha warshaleyda ah guud ahaan. Heerka dhalashada ama taranku wuu kala duwan yahay dalalka dhexdooda, halkaa oo heerka dhalashada ee dalalka qaar uu gaarayo 40 - 45 kun sannadkii, halka tirada dhalashada ee dalalka kale ay gaarayo 10 - 15 kun.

**t. Dhimashada (Mortality):** Heerka dhimashada dalalka adduunka waa uu kala duwan yahay, iyada oo loo eegayo heerka dhaqaalaha, daryeelka caafimaad iyo kan bulsho.

Heerka dhimashada ee ugu sarreeya adduunka ayaa ah 23% dalka Angola, tan ugu hooseysana waa 3% qof kunkiiba, sida dalalka Gacanka Carabta. Heerka tirada dhimashada ayaa ku kala duwan iyada oo loo eegayo da'da. Halkaa waxa aynu ka arkeyna in dhimashadu ay ku badan tahay dadka da'da ah iyo carruurta.

Waxaa xusid mudan in dhalashada iyo dhimaanshuhuba ay ku badan yihiin dalalka saboolka ah ama soo koraaya sababtuna waxa ay tahay wacyiga bulshada iyo wacyi galinta dowladda oo hooseya iyo daryeelka caafimaad, bulsho, dhaqaale oo liita.

**2. Xirfadda bulshda.** Baahsanaanta dadka waxa ay xiriir dhow la leedahay xirfadda, halkaas oo ay tusaale ahaan xirfadda kalluunmeysiga ay u baahan tahay bed ballaaran. Dhanka kale tirada dadka wey yar tahay inta badan meelaha ay ka jirto xirfadda kalluunmeysiga halkaas oo aysan ka badneyn halkii qof hal kiiloomitir oo labo jibbaaran. Sidoo kale xirfadda xoolo dhaqashada waxa ay ku baahsan tahay bed balaaran oo dhulka ah, halka cufnaanta tirada dadka ay u dhexeyso seddex qof ilaa iyo afar qof halkii kiiloomitir ee laba jibbaaran. Halka cufnaanta goobaha dhul beereedka ah ay kala duwan tahay iyada oo loo eegayo habka wax beerasho ee ka jira meel. Hababka beer qodashada ee bilowga ah waxa ay u baahan yihiin dhul ballaaran. Sidaas darteed cufnaanta tirada dadka waxa ay u dhaxaysa shan qof ilaa iyo toban qof halkii kiiloomitir ee labo jibbaaran. Haddii aynu eegno meelaha uu ka jiro qodaalka loo yaqaan qodaalka balaaran, cufnaanta tirada dadka kor ayay u kacaysaa waxa ayna gaareysaa inta u dhaxeysa 15-20 qof halkii kiiloomitir ee labo jibbaaran. Sidoo kale cufnaanta tirada dadka waxa ay gaareysaa -meelaha lagu beerto bariiska ee Koonfur Bari Aasiya- 1000 qof halkii kiiloomitir ee laba jibbaaran mararka qaarkood. Haddii aynu eegno dhanka warshadaha. Warshadahu waxa ay ka mid yihiin waxyaabaha horseeda in dadku ku bataan dhul baxaad ahaan aad u yar.

**3. Gaadiidka iyo is gaarsiinta:** Gaadiidka iyo isgaarsiintu waxa ay saameyn weyn ku leeyihiin faliqsanaanta dadka dunida waana saameyn si cad uga muuqaneysa haddaan fiirino khariidada aduunka, gaar ahaan dalalka horumaray. Waxaa leys weydiiyaa koodee hormara, ma dadkaa hormara mise fiditaanka kaaba-yaasha gaadiidka iyo isgaarsiinta , Si kastaba ha noqotee waxaa ka dhaxeeya xiriir dhow faliqsanaanta dadka iyo helitaanka gaadiidka iyo isgaarsiinta.

**4. Colaadaha iyo dhibaatooyinka siyaasadeed:** Colaadaha iyo dhibaatooyinka siyaasadeed waxa ay kaalin weyn ku leeyihiin baahsanaanta iyo faliqsanaanta tirada dadka dunida, tusaalooyinka ugu muhiimsan waxaa ka mid ah:

- b. Dagaalkii labaad ee dunida taas oo keentay iney tahriibaan ku dhowaad 30 malyan oo dad ah.
  - c. Hindiya iyo Baakistaan waxaa ka dhacay socdaallo aad u waaweyn ka dib marka ay madax banaanida qaateen sanadka markuu ahaa 1947dii oo ay u kala go'een labada dal (Muslimiin iyo Hindu), oo halkaa oo ay socdaaleen ku dhowaad 18 malyan oo muslimiin ah una soo hayaameen dalkooda cusub ee Baakistaan, halka wixii hinduu ahaa u soo guureen Hindiya.
  - d. Dagaalkii Soomaliya iyo itoobiya: Dagaalkaas oo keenay barakac baahsan.
  - e. Dagaalladi sokeeye, waxaa ka dhadhashay socdaallo dalalka deriska ah iyo Tahriib baahsan ee qaaradaha Yurub, Mareykan, Canada iyo Awstaraaliya.
- 5. 5. Socdaalidda(Hijrada).** Socdaalku waa caamil ka mid ah cawaamisha saameeya kororka ama hoos u dhaca tirada dadka marka loo eego dalalka adduunka dhexdooda ama goobaha u dhexeeya hal dal gudahiisa. Hijrada saameyn weyn ayay ku leedahay isbedelka tirada dadka adduunka, waxana loo kala saaraa socdaalka labo qeybood, socdaalka Waxa aynu ku faah faahindoonaa casharka soo socda.

### Qiimaynta casharka

1. Cadee cawaamisha dabiiciga ah ee saameeya fiiqsanaanta Bulshda.
2. Falanqee saameynta cimiladu ku leedahay fiiqsanaanta bulshada.
3. Sharax kaalinta ay ku leedahay kala sarreynta dhulka fiiqsanaanta bulshada.
4. Muuji kaalinta ay ku leedahay kheyraadka macdantu fiiqsanaanta bulshada.
5. Cadee cawaamisha aadanaha ee saameeya fiiqsanaanta bulshda.
6. Isbarbar dhig saameynta caawamisha dabiiciga iyo kuwa aadanah ee fiiqsanaanta bulshada.
7. Muuji ahmiyadda ilaha biyaha ee fiiqsanaanta bulshada.
8. Ka dood kalinta iffaalaha dhalashada iyo dhimashada ee fiiqsanaanta bulshada.
9. Falanqee kaalinta xirfadaha ee fiiqsanaanta bulshada.
10. Muuji saameynta caalaadaha nolosha bulshada.

**Mirodhalka Casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo waxa loola jeedo socdalidda.
2. Caddeeyo qaybaha socdaalka.
3. Sharaxo waxyaabaha keena socdaalka.
4. Falanqeeyo saameynta kala duwan ee ka dhalata socdaalidda.

**Qeexidda socdaalidda:****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu qeexaynaa weedha socddaal.

Socdaaliddu waa in ruux ama koox ay ka tagaan goob iyaga oo ku wajahan goob kale si ay ugu noqoto deegaan cusub. Xeeldheerayaasha cilmiga juquraafiga waxa ay isku raacsan yihiin in socdaalka nuxurkiisa uu yahay in laga guuro dalka hooyo si loo deegaansado dal kale. Sidoo kale waa dhaqdhaqaaq ujeeddadiisu tahay in qof ama wadar ay ka guuraan deegaankoodi asalka ahaa iyaga oo ku wajahan deegaan cusub oo leh fursado aan laga heli karin deegaanki asalka ahaa. Inta badan waxa ay noqotaa in dhibaato ka jirta deegaanka asalka ah ay u sabab tahay socdaalka sida dagaallo iyo abaaro baahsan.

**Qeybaha Socdaalka:****Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu kala saari qaybaha socdaalidda.

Socdaalidda waxaa loo kala saaraa siyaabo kala duwan iyada oo lagu salaynaayo halbeeyo kala duwan oo ka turjumaaya, waxa ayna kala yihiin:

- Go'aan qaadashada socdaalidda: markii laga eego go'aan qaadashada socdaalidda waxaa loo qaybiyaa:

- **Socdaalid ka timid rabitaanka socdaalaha:**

socdaalkan oo kale waxa uu ka dhashaa ruux in uu baadi goobo ugu jiro helidda fursad shaqo ama nolol wanaagsan uu ka rajeynaayo goobta uu u socdaalayo.

- **Masaafurin(qasab):**

waa socdaal uusan dooran socdaalaha,balse awood ka baxsan awooddiisa ay ku kaliftay sida in la barakiciyo ama laga eryo dalkiisa hooyo.

– Socdaalka ama halbeeega xaga mudada: socdaalkan waxa uu u qaybsamaa labo xilli:

- **Socdaal gaaban ama mudaysan:**

Socdaal muddaysan (Temporary) waa marka uu socdaalku salka ku hayo in socdaalaha uu gaaro ujeeddooyin waqti kooban qaadanaysa sida waxbarasho ama shaqo, ka dib markuu gaaro ujeedkiisana waxa uu ku soo laabanayaa deegaankiisii.

- **Socdaal aan mudaysneyn:**

Waa socdaal uu shaqsi kaga tagaayo deegaan isaga oo ku wajahan deegaan kale ujeedkiisuna uu yahay in uu si joogto ah ugu noolaado deegankan cusub.

– Socdaalka dibada iyo mid ka gudaha:

Socdaalkan waxaa loo qaybiyaa marka laga eego baaxadda dhuleed ee uu ka dhacayo:

- **Socdaal gudo ah:**

Waa marka socdaaluhu uusan ka bixin sohhdinta dalkiisa, ama uu ku dhex socdaalo waddanka gudihiisa sida in uu miyiga ka soo socdaalo magaaladana soo aado.

- **Socdaal dibadda ah:**

Waa socdaalka socdaaluhu uu kaga baxaayo soohdinta dalkiisa isaga oo u gudbaya dal kale.

– Socdaal qorshaysan: marka laga eego sababaha socdaalka waxaa loo qaybiyaa qeybaha soo socda:



- **Socdaal siyaasadeed:**

Waa socdaal ka dhashay cabburin iyo culeysyo ka yimaada maamulka dowladeed oo lala beegsado dadka ka aragti duwan ama rabitaan siyaasadeed uu ku jiro.

- **Socdaal diimeed:**

Waa socdaal salka ku haya cabburin lala beegsado kooxo diimeed laga tira badan yahay oo loo diido in ay dhaqan galiyaan diinta ay aaminsan yihiin.

- **Socdaal shaqo:**

Waa socdaalka loo yaqaano “maan qulqul” oo kuwa xirfadlayaasha ah ama xeeldheerayaasha ay dalka ka baxaan, iyagoo u socdaalaya deegaan tixgalin siinaaya xirfaddooda.

- **Socdaal waxbarasho:**

Waa socdaal salka ku haya cilmi baaris ama aqoon kororsi uu u tegayo socdaaluhu dal kale.

### **Waxyaabaha keena socdaalka.**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu faahfaahin ka bixinaynaa sababaha keena socdaalka.

Waxaa jira waxyaabo badan oo ku kalifa aadanaha in uu ka socdaalo deegaankiisii hooyo una socdaalo deegaan kale, waxaan ka mid ah:

- 1. Dhibaatooyinka dabiiciga ah:** Dhibaatooyinka dabiici ah waxa ay ka mid yihiin sababaha ugu waaweyn ee keena socdaalka aadanaha, tusaale ahaan waa iyada oo dalka ay ka dhacdo abaaro, daadad, foolkaanooyin iyo dhulgariir si ay naftooda ugala baxsadaan musiibooyinkaas.
- 2. Colaadaha:** Dadka inta badan waxa ay ka baxsadaan meelaha dirirta ama xasaradaha ay ka oogan yihiin, sidaas darteed colaaduhu waxa ay ka mid yihiin sababaha dhaliya socdaalka.
- 3. Cabburinta:** Cabburinta diimeed, tan siyaasadeed ee ku aaddan koox ka isir duwan, ka aragti duwan, ka diin duwan inta kale, waxa ay keentaa socdaal ay ku tagaan dallal kale si ay u helaan xoriyad iyo sinnaan.

- 4. Saboolnimo:** Saboolnimmadu waxa ay lafdhabar u tahay socdaal ay galaan dad fara badan iyagoo doonaya in ay ka baxsadaan xaalad nolol oo adag oo ku soo wajahday dhulkoodii hooyo.
- 5. Shaqo:** Dadka qaar ayaa u socdaala dalal shisheeye si ay u helaan fursad shaqo oo ay noloshooda ku maareeyaan gaar ahaan kuwa xirfadlayaasha ah ama ku xeeldheer aqoon aan dalkooda wax ka goynin.
- 6. Waxbarasho:** Si uu u helo socdaalaha aqoon ka taya badan midda dalkiisa ayaa waxa uu u socdaalaa dalal uu ku tuhmayo ama uu og yahay in uu ka heli karo aqoon durugsan.

#### Qiimaynta casharka

1. Qeex waxa loola jeedo socdalidda.
2. Caddee qaybaha socdaalka.
3. Sharaxaad ka bixi waxyaabaha keena socdaalka.
4. Falanqee sababaha socdaalada Soomaaliya.

**Mirodhalka Casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo saameynta socdaalidda.
2. Cadeeyo saameynta socdaalka uu ku yeelan karo dalka laga tagay.
3. Falanqeeyo saamaynta ay ku yeeshaan socdaalayaasha waddamada ay tagaan.
4. Muujiyo saameynta uu socdaalka ku leeyahay socdaalayaasha laftooda.

Waxaa jira saameyn ka dhalata socdaalka ama hijrada oo isugu jirta token iyo taban. sidoo kale saamaynta qaar waxa ay taabanayaan waddanka laga socdaalay halka kuwa kalana ay taabanayaan waddanka loo socdaalay. Intaas waxaa dheer saameyn kale oo uu ku yeelanaayo socdaalka socdaalayaasha qudhooda.

**Saameynta socdaalka uu ku yeelan karo dalka laga tagay.****Waxqabadka 1aad:**

Waxanu caddeynaynaa saameynta socdaalka uu ku yeelan karo dalka laga socdaalay inagoo ku salayneyna Soomaalya.

1. Socdaalka waxaa ka dhashay hoos u dhaca ku yimaada kaadirka aqoonta waddanka, arrintan waxa ay ka mid tahay dhibaatooyinka haysta dunidda saddaxaad, oo ay ka huleelaan xeeldheerayasheeda kala duwan, una huleelaan dunida hormartay si ay u helaan nolol wanaagsan.
2. Socdaalka waxaa ka dhashay isbeddal ku yimaada qaab dhismeedka bulshada iyada oo waliba ay u badan yihiin dhalinyarada wax baratay ee kartida leh, arrintaas oo saameyn toos ah ku yeelan karta qaab dhismeedka bulshada.
3. Socdaalka waxaa ka dhasha isbeddalo siyaasadeed, kuwaas oo horseedi kara abuuridda hoggaan kaligii talis ah iyo cabburin siyaasadeed. Saameyntuna waxa ay ku badan tahay bulshooyinka kala duwan xaga isirka, diinta iyo hab nololledka.

4. Socdaalka sidoo kale waxa uu hoos u dhigaa wax soo saarka iyo horumarka dalka laga tagay sababtoo ah dhallinyarada , xeeldheerayaasha iyo xirfadleyda waddanka uu ku taagan yahay ayaa ka socdaasha ayagoo baadi goobaaya fursad shaqo, taas oo ugu danbeyn hor seedda in bulshada laga socdaalay uu dib u dhac ku yimaado oo ay ka harto bulshooyinka kale.
5. Dhanka kale socdaalkan waxa uu leeyahay saameyn wanaagsan xagga dakhliga bulshada, socdaalayaashu waxa ay u soo diraan qoysakooda ku nool gudaha dalka ay ka socdaaleen lacago, taas oo ku leh saameyn wanaagsan nolosha qoysaskaa.
6. Saameynta socdaalkan ee wanaagsan markii loo eego dalka laga socdaalay waxaa ka mid ah: Faafinta dhaqanka dalka laga socdaalay, ayadoo ay socdaalayaasha dhaqankooda iyo luqaddooda iyo diintooda gaynayaan dalka cusub, arintaasna waxa ay ka muuqan kartaa dunida hormaray ee soo jiidata socdaalayaasha.

### ***Saamaynta ay ku yeeshaan socdaalayaasha waddamada ay tagaan:***

#### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa Saamaynta kala duwan ay ku yeeshaan socdaalayaasha waddamada ay tagaan.

Sidoo kale socdaalayaasha waxa ay saameyn wayn ku yeeshaan dallalka ay u socdaalaan, waxaana ka dhasha natiijooyin dhowr ah sida:

- 1. Saameynta bulshada:** Socdaalayaashu waxa ay sababaan isbaddalo ku yimaadda qaab dhismeedka bulshada loo socdaalay ayagoo soo jiita dad kala isir duwan, kala afaf duwan, kala diin duwan. Kala duwanaashahaasna waxaa ka dhasha in uu faafo dhaqan guud oo ay ku midaysan yihiin dadka, walow ay dowladaha qaar door bidaan in ay dhaqankooda gaarka ah ilaalsadaan.
- 2. Saameynta xaga wax soo saarka:** Socdaalayaashu waxa ay sameeyaan sara u kaca wax soo saarka dalalka ay u hoydaan, sababtuna waxa ay tahay in dalaalka soo jiita socdaalayaasha ay doortaan saddex kooxood oo ka mid ah bulshada sida: Xeeldheerayaasha, xirfadleyda iyo da'dayarta, kuwaas oo lafdhabar u ah hormar kasta oo dunida ka dhaca.

## **Saameynta uu socdaalka ku leeyahay socdaala yaasha laftooda:**

### **Waxqabadka 3aad:**

Socdaalku waxa uu saameyaa socdaalaha, saameyntaas oo noqon karta mid xun ama mid wanaagsan, waxaana ugu muhiimsan saameyntaas:

#### **1. Isbadal dhaqan:**

socdaalaha waxaa soo food saarta labo cadaadis oo ku aaddan dhaqankiisii dhulka hooyo iyo daqanka uu ugu yimid dalka uu u soo socdaalay. Qaar ka mid ah socdaalayaasha way is waafajiyaan labada dhaqan, halka qaar kale ay ku adkaato is waafajintaas, iyada oo ugu danbeyn dhalisa in uu lumayo socdaalahu dhaqankiisii hore.

#### **2. Saameeyn bulsho:**

Socdaaluhu waxa uu dareemaa ciriiri, gaar ahaan markuu tago waddan ka duwan dhinacyada afka, diinta, midabka iyo dhaqanka, in uu ku dhex milmana way ku adkaataa, taas oo horseedi karta isir sooc ku yimaada socdaalaha sanado ka dib.

#### **3.Saameeyn dhaqaale:**

Sida badan socdaaluhu waxa uu u socdaalaa dal leh dhaqaale selfadhiya kaas oo u suura galiya in uu helo nolool iyo heer dhaqaale oo ka wanaagsan dalkii uu kasoo socdaalay.

#### **3. Saameeynta xiriirka dalkii hooyo:**

Aragtida xiriirka aad bay ugu adkaataa socdaalayaasha qaar , iyada oo ay dhacdo in ay ka tagaan dhaqankoodi asalka ahaa, halka qaar kale ay ku dhegganaadaan. Sidaa darteed arrinka xiriirka waxa uu sii adkaadaa marka uu dalka socdaalayaasha soo dhoweeyay ku kala sooco socdaalayaasha iyo dadka kale xagga xuquuqda.

#### **4. Saameyn nafeed ee socdaalaha:**

Socdaalayaasha qaar ka mid ah waxa uu ku reebaa saameyn weyn in uu u socdaalo dal shisheeye, gaar ahaan haddii ay horseeddo in uu ehelkiisi iyo dalkiisi uu uga tago si qasab ah, sida dagaal ama barakac iyo cadaadis siyaasadeed.

### Qiimaynta casharka

1. Waxa aad ka qortaa warbixin kooban oo ku saabsan saameynta socdaalidda.
2. Maxay tahay saameynta socdaalka uu ku yeelan karo dalka laga tagay.?
3. Qodobee saamaynta ay ku yeeshaan socdaalayaasha waddamada ay tagaan:
4. Muuji saameynta uu socdaalka ku leeyahay socdaalayaasha laftooda:
5. Dabagal ku samee saameynta socdaaladu Soomaaliya ku leeyihiin.

1. Caddee cilmiga juqraafiga Degmooyinka.
2. Qeex juqraafiga miyiga.
3. Falanqee waxyaabaha saameya sameysanka degmooyinka iyo horumarkooda.
4. Sharaxaad ka bixi noocyada degmooyinka.
5. Qeex deegaanna reer miyiga.
6. Caddeyn ka bixi astaamaha deegaanna miyiga
7. Muuji qaababka deegaanna miyiga.
8. Isbarbar dhig ku samee deegaanna reer guuraaga ah iyo tuulooyinka.
9. Caddee noocyada dadka dunida Carbeed.
10. Qeex aragtida magaalo,
11. Sharaxaad ka bixi heerarka kororka magaalada.
12. Sababee qulqulka reer miyiga dhanka magaalada.
13. Caddee astaamaha dadka magaalada deggan.
14. Faahfaahin ka bixi kobcidda dadka deegaanna magaalada.
15. Caddee shaqooyinka magaalada ee kala duwan.
16. Muuji baahiyada maagaalooyinka casriga ah.
17. Falanqee dhibaatooyinka maagaalooyinka.
18. Soo jeedi xal u helidda dhibaatooyinka maagaalooyinka:
  - Sababaha socdaalka bulshada.
  - Saameynta ka dhalata socdaalka bulshada.
19. Qeex waxa loola jeedo socdaalidda.
20. Caddee qaybaha socdaalka.
21. Sharaxaad ka bixi waxyaabaha keena socdaalka.

22. Falanqee saameynta kala duwan ee ka dhalata socdaalidda.
23. Caddee ilaha xog uruurinta bulshooyinka.
24. Muuji ahmiyadda ay leedahay helitaanka xogta bulshada:
25. Caddee waxyaabaha saameeya faliqsanaanta bulshada.
26. Falanqee saameynta cawaamisha dabiiciga ah ee faliqsanaanta bulshda.
27. Faahfaahi saameynta cawaamisha aadanaha ee faliqsanaanta tirada dadka.
28. 26- Cadee cawaamisha dabiiciga ah ee saameeya faliqsanaanta Bulshda.
29. Falanqee saameynta cimiladu ku leedahay faliqsanaanta bulshada.
30. Sharax kaalinta ay ku leedahay kala sarreynta dhulka faliqsanaanta bulshada.
31. Muuji kaalinta ay ku leedahay kheyraadka macdantu faliqsanaanta bulshada.
32. Cadee cawaamisha aadanaha ee saameeya faliqsanaanta Bulshda.
33. Isbarbar dhig saameynta caawamisha dabiiciga iyo kuwa aadanah ee faliqsanaanta bulshada.
34. Muuji muhiimadda ilaha biyaha ee faliqsanaanta bulshada.
35. Ka dood kaalinta iffaalaha dhalashada iyo dhimashada ee faliqsanaanta bulshada.
36. Falanqee kaalinta xirfadaha ee faliqsanaanta bulshada.
37. Muuji saameynta caalaadaha nolosha bulshada.
38. Qeex saameynta socdaalidda.
39. Cadee saameynta socdaalka uu ku yeelan karo dalka laga tagay.
40. Falanqee saamaynta ay ku yeeshaan socdaalayaasha waddamada ay tagaan:
41. Muuji saameynta uu socdaalka ku leeyahay socdaalayaasha laftooda:
42. Dabagal ku samee saameynta socdaaladu Soomaaliya ku leeyihiin.



### Deegaanka

Cutubkan waa qaybtii labaad ee deegaanka cilmiga bulshada ee buuga tababarka macallimiinta , waxa uuna ka kooban yahay lex cashar, kuwaas oo midkasta hoos yimaado qodabo badan .

#### Ujeedooyinka cutubka:

**Dhamaadka cutubkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexidda dhibaatooyinka deegaanka.
2. Falanqeynta dhibaataada xaalufka,
3. Mujinta dhibaataada daadadka,
4. Faahfaahinta sababaha Carro-guurka.
5. Ka doodidda dhibaatooyinka wasakhawga,
6. Falanqeynta dhibaataada deegaanka Soomaaliya

Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

1. doodo ku saabsan sida loo xallin karo dhibaatooyinka deegaanka
2. Bandhig xogo la xiriiro waxyaabaha keeno dhibaatooyinka deegaanka
3. Soo jeedin hababka xallinta dhibaatooyinka deegaanka, sii uu baro casharka deegaanka iyo dhibaatooyinkiisa.

#### Casharada cutubka:

Casharka 1aad:Dhibaatooyinkada deegaanka.

Casharka 2aad:Dhibaataada xaalufka.

Casharka 3aad: Dhibaataada daadadka.

Casharka 4aad:Dhibaataada –Carra guurka .

Casharka 5aad: Dhibaatooyinka wasakhawga.

Casharka 6aad: Dhibaataada deegaanka Soomaaliya.

**Miradhalka casharka.**

Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:

1. Qeexo ulajeedka dhibaataada deegaanka.
2. Faahfaahiyo qaybaha dhibaatooyinka deegaanka.
3. Caddeeyo sababaha dhibaatooyinka deegaanka.
4. Falanqaynta saameynta ay ku leedahay dhibaatooyin deegaanku adduunka.

Qeexidda dhibaataada deegaanka.

**Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa dhibaatooyinka deegaanka.

Dhibaatooyinka deegaanka waa halista ugu weyn oo ay maanta dunida wajaheyso, waana dhibaato aan marnaba ku soo dhicin dadkii hore. Marna niyaddooda ma soo gelin in aadanaha taagta daran markii loo eego noolayaasha kale ee aduunka in uu waxyeello u gaysan karo nidaamyada baaxadda weyn iyo noolaha kala duwan oo aan la tira koobi karin. Noolayaashaas ayaa inta badan waxa ay ku nool yihiin meel ka fog halka ay aadanuhu ku nool yihiin. Sidoo kale waxaan dadkaas marnaba niyaddooda soo gelin in hawadu ay waxyeello soo gaari doonto maadaama aadanuhu usan ku noolayn.

Dhibaataada deegaanka ayaa noqotay laga soo bilaabo waqtigii kacdoonka warshadaha mid taagan oo waxyeellaysay kaabayaasha nolosha aadanaha, taas oo halis galinaysa jiritaanka aadanaha iyo badqabka deegaanka. Hadaba Waxa aynu si kooban u sheegi doonaa , qaybaha dhibaatooyinka deegaanka, ilaha dhibaatooyinka deegaanka iyo saameynta ay ku leedahay adduunka.

**1. Qaybaha dhibaatooyinka deegaanka.****Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa qaybaha dhibaatooyinka deegaanka.

Bulshooyinka dunidu waxa ay xilligan la kulmayaan dhibaatooyin badan oo xagga deegaanka ah, kuwaas oo qaarkood usan lug ku lahayn aadanuha iyo kuwo kale oo ka dhashay habdhaqanka guracan ee aadanaha ee ku aaddan deegaanka.

Dhibaatooyinka deegaanka waxaa loo kala saari karaa labo qaybood: kuwa ku kooban meelo iyogobollo gaar ah iyo kuwa saamayntooda ay tahay mid dunida oo dhan gaarta.

Waxaa ugu muhiimsan , qaybahaa dhibaatooyinka deegaanka.

- Dhibaatooyinka xaalufka.
- Dhibaatooyinka abaaraha.
- Dhibaatooyinka Fatahaadaha.
- Dhibaatooyinka Carro-guurka.
- Dhibaatooyinka wasakhawga.
- Sare u kaca heer kulaylka dunida.
- Dhibaataada baabi-inta kaymaha.
- Dhibaataada cuntada.

## **2.Sababaha dhibaatooyinka deegaanka.**

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxaynu ka doodeynaa waxyaabaha keena dhibaatooyinka deegaanka.

Waxyaabaha keeno dhibaatooyinka deegaanka guud ahaan waxaa lagu soo koobi kara labo waxyaabood oo kala ah:

- Waxyaabo dabiici ah oo aadanuhu wax kaalina ah kulahayn, Sida dhulgariirka, foolkaanooyinka, gubashada kaymaha ee dabiiciga ah xiliyada xagaaga iyo fatahaadaha.
- Waxyaabo la xiriira aadanaha, sida wasakheynta deegaanka ee kala duwan sida warshadaha, ganacsiga tijaabooyinka tamarta nukliyeerka, xaalufinta dhirta iyo nidaamka beero qodoshada guracan.

## 2. Saameynta ay ku leedahay adduunka.

### Waxqabadka 4aad:

Waxa aynu u kuur galaynaa saamaynta dhibaatooyinka deegaanka.

Dhibaatooyinka deegaanku waxa ay ku leedahay aadanaha saamayn kala duwan oo taabanaysa dhinacyada nolasha aadanaha sida:

#### **b. Dhibaatooyinka deegaanka iyo saameynta ay ku leedahay jiilka soo socda:**

Dhibaataada deegaanka kuma eka jiilka maanta nool oo kaliya, balse waxa ay u gudbaysaa nolosha jiilalka soo socda kuwaa oo wajihi doona halis kala duwan ,sida cudurro iyo dhibaatooyin kale oo soo gaara deegaanka oon laga baxsan karin, taa oo ilaa maanta aan loo helin xal kuhabboon. Haraaga hubka wax gumaadda waxaa ku jira maaddooyin aan baabi'i doonin boqollaal kun oo sano hadda ka dib, xitaa haddii badaha ay ka hoos maraan ama ay daboosho ama la duugo, cadaadiska biyaha badda dartood bannaanka ayay usoo bixi doonnaan ,waxa ayna ku faafi doontaa deegaanka oo ay dhib weyn u gaysan doontaa.

#### **t. Dhibaataada deegaanka iyo saameynta ay ku leedahay ka faa'iidsiga ilaha dabiiciga ah:**

Dhibaataada deegaanka kuma eka wasakhoobidda deegaanka iyo dhibaatooyinka ka dhasha ee waxaa intaa dheer in ka faa'iidsiga ilaha dabiiciga ah ay saamaynayso, tusaale ahaan biyaha la cabo ee dunida inta badan waxaa gaaray wasakh, waxaa intaas u dheer in si aan wanaagsaneyn loo adeegsado waxaana suura-gal in la waayo tiro aad u badan oo biyo la cabo ah kuwaa dhex lumayo biyaha badda ayada oo ay jirto in dad badan oo dunida ku nool ay baahi u qabaan biyo nadiif ah oo ay cabaan.

Sidaas si la mid ah dhul beereedka carra-sanka ah ayaa waxaa ku fidaya deegaankii iyada oo meela fara badan oo dunida ka mid ah ay ka cabanayaan in aan si wanaagsan loo maalgashan dhulkaas, dhanka kale adeegsiga qaab beerashada qodoshada qadiimiga aya isna saamayn aan wanaagsanayn ku leh deegaanka. Weli aadanuhu waxaa uu iska dhego tirayaa adeegsiga cilmiga casriga ah si ku habboon ilaalinta bad-qabka deegaanka.

Sidoo kale weli waxaa gaabis ku jira ka faa'iidsiga tamarta la cusbooneysiyo, sida tamarta cadceedda, tamarta dabaysha, tamartabiyaha, tamartadhulka (Geothermal energy) oo waxaa la isticmaalaa weli tamarta waxyeellada u gaysata deegaanka taasina waxa ay ka mid tahay dhibaatooyinka ka dhasha si xun u adeegsiga ilaha dabiiciga ah, waxa ayna keenaysaa dhibaato baaxad leh oo soo gaarta nolosha dadka, sidaas darteed dhibaata deegaanka waxa ay ka mid tahay dhibaatooyinka ugu weyn oo dunida ka taagan.

### **Qiimaynta casharka**

1. Qeex ulajeedka dhibaata deegaanka.
2. Faahfaahi qaybaha dhibaatooyinka deegaanka.
3. Caddee sababaha dhibaatooyinka deegaanka.
4. Falanqee saameynta dhibaatooyinka Deegaanka.



***Jaantuska (1) : Dhibaataada xaalufka***

### **Miradhalka casharka:**

**Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo iffaalaha xaalufka.
2. Caddeyo sababaha xaalufka keena.
3. Isbarbar dhigo saameynta sababaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha.
4. Falanqeeyo saameynta xaalufka:
5. Muujiyo habraaca maareynta xaalufka.

### **Qeexidda xaalufka:**

#### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa iffaalaha xaalufka.

Xaalufku waa waxyaabo la xiriiira juquraafiga oo saamayn weyn leh waxayna keentaa hoos u dhaca qaab-dhismeedka deegaanka. Waxa uu deegaanka u bedelaa dhul lamadagaan ah. Dhibaataada xaalufku waxa ay xiriir la leedahay qaar ka mid ah dhibaatooyinka deegaanka ee casriga ah, sida: kororka tirada bulshada dunida, fiditaanka magaalooyinka, beeraha qodashada, gaar ahaan goobaha carraddoodu liidato si loo daboolo baahiyaha bulshada.

Si guud xaalufka waa eray cilmiyeed macneyaal kala duwan xambaarsan. Waxaana adeegsigiisa uu billowday kadib markii la isugu yimid shirkii Qarammada Midoobay ee koowaad oo looga hadlayay arimaha deegaanka iyo cimilada, shirkaas waxa uu ka dhacay magaalada Istokolm Iswiidhen, sannadkii 1972dii, xeel dheerayaasha cilmiga deegaanka iyo juquraafiga waxa ay ku qeexeen xaalufka in uu yahay hoos u dhac ku yimaada barriga ah iyo dhul-biyoodka labadaba, taas oo ka dhalatay isbeddelka cimilada io habdhaqanka gurraan ee aadanaha.

Waxyaabaha keena in xaalufka uu fido waxaa ka mid abaaraha soo noqnoda, xaalufku waxa uu saameeyaa waxsoosaarka carrada, qaabdhismeedkeeda, in ay samaysmaan buuro bacaad.

Haddaba xaalufku waxa uu hakiyaa horumarka bulshada iyo dhaqaalaha dalalka.

### **Sababaha xaalufka keena:**

#### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa sababaha xaalufka keena,

Xeeldheerayaasha cilmiga juquraafiga waxa ay sheegaan in xaalufku uu ka dhasho sababo dabiici ah iyo kuwo aadanaha la xiriira oo isla falgalay.

#### **b. sababaha dabiiciga ah:**

1. Roobyari: xaddiga roobka oo yaraada iyo abaara is daba joog ah waxa ay sababaan iffaalaha xaalufka.
2. Dhir la'aan: dhirla'aantu waxa ay yaraysaa fursadda uumi baxa, waxana ka dhasha roob yari iyo carra guur kuwaas oo sababa hoos u dhaca miradhalka dhulka.
3. Carra guur: kaas oo ka dhasha dhabashadda dabeylaha iyo daadadka.
4. Siiqidada bacaad buura ah: bacaadka ayaa ku faafa deegaanada ku dho taas oo ka qayba qaadata iffaalaha xaalufka.

## **t. Sababaha Aadanaha la xiriira:**

1. Cadaadiska deegaanka kaga yimaada dadka: Waxa uu sababaa xaaluf, waxa uuna u dhacaa siyaabo kala duwan sida : jaridda dhirta dabiiciga ah, iyada oo loo baddalaayo dhul beereed, deegaansi ama warshado, intasa waxaa dheer howlaha macdan qodidda aan laheyn iyada oo aan la raacin xeerarka deegaanka badqabkiisa la jaanqaadi karta.
2. Hab Beerashada Gurraacan: sida
  - Qaabka loo diyaarinaayo dhul beereedka sida falidda gunta dheer ee wanaagsanayn , dayacidida darbiyada carrada celiya Sidoo iyo in aan la beerin dhir dabeysha ka celisa dalagga.
  - Doorashada nooca dalagga iyo adeegsiga isku beddelka dalagyada(crop rotation) waxaana sababa beeraleyda oo aan helin la talin oo hal dalag uun la beero muddo dheer, taas oo hoos u dhigaysa tayada carrada.
  - Habka waraabka, bacraminta iyo gurashada qaldan oo ugu danbayn keeni karta carradii oo cusbada ay ku badato, iyo wax soo saarkeedii oo hoos u dhaco.
3. Si xun u adeegsiga ilaha dabiiciga ah: sida in la baabi'yo khayraadka dhulka hoostiisa ku jira iyo carrada, taas oo horseedi karto in ay heerka cusbo ee carrada kor u kacdo, waxsoo saarkeedina uu yaraado, sidoo kale daaqa xad dhaafka ah eexoolaha iyo wasakhaynta biyaha dhulaka oogadiisa ah iyo kuwa dhulka hoostiisa ku jira ayaa sababa xaalufka.

## **Saameynta xaalufka:**

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu tixraacaynaa saameynta xaalufka.

1. Sare u kacidda khataraha dabiiciga ah.
2. Wasakhowga biyaha.
3. Faafidda gaajada , saboolnimadda iyo loolanka bulshada.
4. Hoos u dhaca tayada carrada iyo miradhalkeeda.



5. Kayn tidda , kaamaha oo baaba'a.
6. Sooyaalka ilbaxnimo oo burbura,
7. Dabargo'a noolayaasha qaybo ka mid ah.
8. In dadku hijroodaan ama ka socdaalaan.
9. Isu-dheellitirnaan biyaha iyo tamarta oo ku timaado deegaanka.

### **Maaraynta iffaalaha xaalufka:**

#### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu qiimaynaynaa hababka maaraynta xaalufka.

Xeeldheerayaasha cilmiga juquraafiga waxa ay soo jeediyeen habab kaladuwan oo looga hor tagi karo xaalufka waxaana ka mid ah:

1. In la joojiyo hab beerashada halista galinaya bad qabka deegaanka taa, badalkeedana la adeegsado habka carrada casriga ah ee daryeellayo carrada.
2. Adeegsiga tamarta casriga ah,halka laga adeegsado dhuxusha dhirta,taas oo ilaalinaysa badqabka kaymaha.
3. In laga shaqeeyo tayeynta wax soo saarka beeraha iyada oo la ilaalinaayo nafaqada carrada iyo yareynta hoos udhaca deegaanka.
4. Adeegsiga habraacayada ilaalin kara badqabka ilaha biyaha iyo ka faa'iidsigooda.
5. Ka warqabidda saadaasha hawada, u kuur galidda iffaalaha xaaladaha xaalufka, abaaraha iyo xaaluf guurka.
6. Ilaalinta dhirta.
7. Soo saaridda xeerar iyo sharciyo ka qayb qaadanaya ilaalinta deegaanka kana hortaga wax kasta oo keena kara xaaluf.
8. Sameynta iyo hirgelinta seeri deegaan oo la ilaaliyo.
9. Ilaalinta kaymaha iyada oo laga hortagaayo jaridda dhirta, gubidda kaymaha iyo afooyinka dabiiciga ah ee kaymaha.

10. Habeynta dhul daaqsimeedka isla markaana si waafaqsan horumarinta iyo ilaalinta deegaan daaqsimeedka, sida:

- Horumarinta deegaanka iyo u helidda ilo biyood kufilin.
- Ka yareynta cadaadiska kaga imanaaya xoolo dhaqatada iyada oo la raacaayo habka daajinta xoolaha seerooyin joogta ah.
- Adeegsiga habka daajinta ku meel gaarka ah , sida ka joojinta daajinta xoolaha deegaanada qaar ka mid ah muddo kooban , si uu deegaanku u soo cishado tayadiisii dhireed.
- Dhiirri galinta xoola dhaqatada si loo xaqiijiyo isudheeli-tirnaanta deegaannada dhul daaqeenka dabiicig ah.

11. In manhajka waxbarashada lagu daro hababkaka looga hortaga xaalufka.

12. Wacyiga bulshada sida loo ilaaliyo deegaanka.

13. Hirgalinta mashaariic dowladeed iyo kuwo gaar ahba, kuwaas oo hormarin kara nolosha bulshada iyo dhaqaalaha dadka uu saameeyay xaalufka.

14. In la dhiirrigeliyo cilmi barista ku aaddan ka hortagga xaalufka, carro-guurka guurka iyo abaaraha.

15. Dhisidda hay'ado dowli ah iyo kuwo rayad ah oo daneeya ilalinta deegaanka iyo ka hortagga xaalufka.

16. Adeedsiga hababka teknooloji oo ku habboon ka hortaga xaalufka.

17. In laga shaqeeyo ka hortagga bacaad-guurka iyada oo loo maraayo habraacyadan ay ka mid ka yihiin:

b. Habraaca makaanikada: Dhisidda gidaaro dhanka ay dabeyshu ka soo dhabanayso, waxaana ka mid ah qaabkaan:

- Teed dhireed: waxaa jira dhir fara badan oo awood u leh in ay bacaadka celiso, dhireynta ayaana ugu habboon bacaad celinta. Balse waxaa habboon in la adeegsado dhirta munaasibka ah xagga dhirirka ballaca iyo adkaashaha xididka iyo iska caabinta deegaanka adag.
- Teedadka adag: sida dhisidda darbiyo dhaadheer ama tiirar isu dhaw dhaw.

t. Qaabka kiimikada: sida walxaha shidaalka laga dhambalo tusaale oolyada oo lagu daadiyo meelaha daafaha ah si ay bacaadka u celiso, laakiin qaabkaan waxa uu leeyahay qatar badan, sida wasakhawga carrada biyaha iyo saameyn uu ku yeesho dhirta.

Si loo ilaaliyo bacaad guurka, waxaa jira qaabab kala duwan oo ay ka mid tahay in qaar ka mid ah noocyada cawska la beero, ama qaar ka mid ah dhirta ka hortagta abaaraha. Waxaa la adeegsadaa marmarark qaar darbi amaan ah iyo waxyaaba ka hor taga dabaylaha iyo bacaadka is dul fuul-fuula.

### Qiimaynta casharka

1. Qeex xaalufka.
2. Caddee sababaha xaalufka keena.
3. Isbarbar dhig saameynta sababaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha la xiriira.
4. Falanqee saameynta xaalufka:
5. Tilmaan habraaca maareynta xaalufka.



### *Jaantuska 2 Dhibaataada daadadka*

#### **Miradhalka casharka:**

**Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo waxa uu yahay fatahaad.
2. Caddeyo wax yeelooyinka ka dhasha fatahaadda.
3. Faahfaahiyo sababaha keena fatahaadda.
4. Ka doodo hababka ka hortagidda fatahaadaha.

#### **Qeexida Fatahaadda:**

Fatahaaddu waa qulqul biyood xooggan oo ka dhasha di'idda roobka xiliyadiisa kala duwan , sida guga iyo dayrta , kana yimaada dhulalka jooggo sare leh, sida: Buuraha iyo dulaha, una soo qulqula dhanka dhulka jooggiisu hooseeyo, sida: Banaanada iyo doxowyinka. Fatahaaddu waa dhibaato halis ah oo deegaanka waxyeelleysa. Sidaas darteed xakameynta fatahaaddu waa tallaabooyin lagama maarmaan ah si loo ilaaliyo dadka ,hantida iyo bad-qabka deegaanka iyada oo laga hortagaayo khatarta la filan karo lana raacayo habraaca digniinnada hordhaca ah ee la xiriiro saadaasha cimilada. Sidoo kale waa in la beeroaa kaymaha lana dhiso biya xireeno iyo biya mareeno casri ah.

Waxaa kale oo loo baahan yahay in la sameeyo cilmi baaris la xiriirto hababka loo maarayn karo fatahaadaha iyad lays gaashanayo dowlad,shacab iyo xarumaha cilmi-baarista gaarka ah.

Waxaa jira meelo mar kasta laga filan karo halista fatahaadaha waxaana ka mid ah meelaha u dhow, wabiyada, badaha iyo buuraha.

Fatahaadda waxaa kala karo dhibaatooyin naf iyo maal ah.

### **Waxyeeelooyinka ka dhasha daadadka:**

#### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu qiimaynaynaa wax yeelada fatahaadaha.

- Khasaarooyin nafeed iyo kuwo hantiyeedba.
- Burburka kaabayaasha dhaqaalaha , sida: Jiddadka, gegida diyaaraha , dakadaha, isgaarsiinta iyo biyo xireennada.
- Khasaaro xagga beeraha iyo burburinta keymaha.
- Carra-guur.
- Shaqooyinka iyo nolasha oo istaagto.

### **Sababaha keena daadadka:**

#### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa sababaha keena fatahaadaha.

Fataahadda waxaa keena sababo kala duwan waxaana ka mid ah:

1. In la deegaansado meelaha fatahaadaha halis u ah,iyada oo aan la qaadin tallaabooyin looga hortagi karo.
2. Carrada oo awoodi wayso in ay nuugto biyaha xad dhaafka ah.
3. Tubbooyinka biyaha qaada oo ciriiri noqda ama dayac ku yimaado dartiis oo awoodi waaya in ay biyaha si habsami leh u qaadaan.
4. Haraaga qalabka dhismaha iyo burburka waddooyinka.
5. In aan laga sameyn meelaha la deggan yahay goobo biyaha lagu neefiyo oo ku filan ama biyo qabadyo.
6. Daryeel la'aan iyo burbur haleelay biya mareenadii biyaha qaadi jiray.
7. Dhismayaal aan nidaamsaneen oo laga dhiso meelaha biya mareennada ah iyo goobaha u dhow webiyada.

8. Dhoobada, wasakhda iyo dhirta xirta meelaha biyaha ay maraan.
9. Burburka gabiyada biya mareennad deegaanka oo ku fida awgeed.
10. Dayactir la'aan ku timaadda tubbooyinka biyaha qaada ee waddooyinka dhinacyadeeda mara.
11. Baraf iyo biyo ku uruura dhismooyinka iyo buuraha korkooda iyo waddooyinka.  
– (Dalalka barafku kadhaco).

### **Hababka kahortagi daadadka:**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu qiimaynaynaa hababka looga kahortagi karo fatahaadaha.

Cilmi-baarisayada laga sameeyay saadaasha hawada,biyaha iyo sida looga hortagi karo halista ka dhalata fatahaadaha, waxa ay yareyn kartaa dhibaatooyinka ka dhasha fatahaadaha balse xal kama danbeys ah uma aha, sikastaba hanoqotee tilaabooyinka kahortaga waxaa ka mid ah:

1. In la xaddido meelaha fatahaadahad halista ugu jira iyo in la sameeyo khariido qaran oo lagu muujinaayo goobahaas.
2. Daryeelka iyo ilaalinta goobahau u nugul iyo in laga sameeyo biya xireeno iyo tubbooyin ka fogeeya deegaanada iyo goobaha ganacsi.
3. Ilaalinta magaaloooyinka.
4. in dadka loo jiheeyo ka faa'iidaydiga dhul beereedka.
5. In la helo agab bixiya digniin xilli hore,dadkana la darensiiyo khatarta burburka biya xireennada iyo in la helo qorshooyin lagu ilaalin karo nafta iyo hantida dadka.

### Qiimaynta casharka

1. Qeex waxa uu tahay fatahaad.
2. Caddee waxyee-looyinka kadhaha fatahaadaha.
3. Faah- faahi sababaha keena fatahaadaha.
4. Tilmaan hababka hortagi fatahaadah.



***Jaantuska 3: xarfashada.***

### **Miradhalka casharka:**

Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:

1. Qeexo dhagax-burburka.
2. Caddeyo sababha dhagax-burburka.
3. Mujiyo noocyadaha dhagax-burburka.
4. Sharaxo siyaabaha loo yareyn karo dhagax-burburka.

### **Qeexida xarfashada:**

#### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa dhagax-burburka.

Carradu waa dahaarka kore ee oogadah sare dhulka, waxa ayna ka sameeysan tahay burburka dhadhaabta kala duwan, taasuna waa sababta ay carradu u kala duwan tahay, carro kasta waxa ay ka soo jeeddaa dhaadhaab gaar ah. Carradu waxaa ku dhex nool noolayaal kala duwan. Carradu waxa ay xoojisaa dhirta waxa ayna siisaa nafaqada ay u baahaahan tahay.



Dhagax-burburka guud ahaan waxaa loo qaybiyaa ilaa iyo seddex qaybood waxaana ka mid ah”

1. Dhagax-burbur makaanik ah
2. Dhagax-burbur kiimika ah
3. Dhagax-burbur noolaha ka yimaado

### **Sababaha dhagax-burka keena:**

#### **Waxqabadka 2aad:**

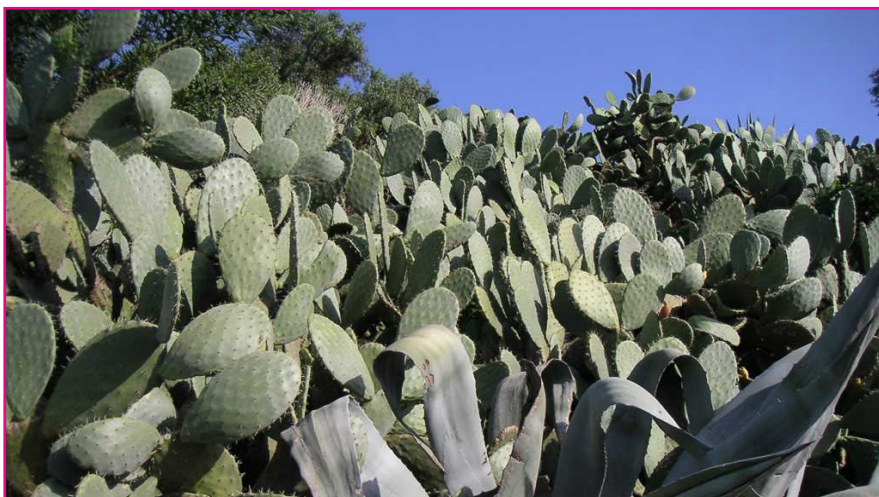
Waxa aynu dabagal ku samaynaynaa sababaha dhagax-burburka.

- Dabeylaha xooggan.
- Baabi’inta dhirta hakin laheyd carra-guurka.
- Daajinta xoolaha xadd dhaafka ah.
- Habdhaqanka aadanaha guracan ee u adeegsiga carrada dhismaha, taas oo sababi karta in ay togag samaysmaan iyo biya deegaanno kor u qaaadi kara suurtagalnimada carraguur-inuu dhaco.
- Tallaabooyinka qaldan oo ay qaadaan qaar ka mid ah beeralayda, sida falidda beeraha xilli aan munaasib ahayn taas oo sababi karta in uu burburo dahaarka dhulka ka dibna uu carra-guur dhaco.

### **Siyaabaha loo yareyn karo dhagax-burburka:**

#### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu qiimaynaynaa hababka maaraynta dhagax-burburka.



Jaantuska 4 Baacaad celinti Shalanbood

#### Qiimaynta casharka

1. Qeex iffaalaha xarfashada.
2. Caddee sababha Xarfashada Carrada.
3. Mujiy qaybaha Xarfashada Carrada.
4. Sharaxaad kabixi siyaabaha loo yareyn karo xarfashada

**Miradhalka casharka:****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexidda dhibaatooyinka wasakhawga.
2. Faah-faahinta dhibaatooyinka wasakhawga.
3. Sharaxidda qaybaha wasakheynta deegaanka.
4. Falanqeenta wasakheynta hawada.
5. Caddeynta ilaha wasakheynta hawada.
6. Kadoodidda khataraha wasakheynta hawada.
7. Qiimeynta habraacyada yareeynta wasakheynta hawada.
8. Falanqeynta wasakheynta biyaha.
9. Qiimeynta habraacyada yareynta wasakheynta carrada.

**Qeexida dhibaatooyinka wasakhawga.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu caddeynaynaa dhibaatooyinka wasakhawga.

Wasakhawga deegaanka waxaa loola jeedaa isbedelka aan la mahdinin ee ku dhaca deegaanka, sida biyaha, hawada, carrada iyo guud ahaan dhulka, taa saamayn taban ku yeelata caafimaadka iyo badqabka uunka kala duwan ee ku nool dhulka.

Wasakhawga deegaanka waa dhibaato heer caalami ah; Sababtoo ah waxa ay ku dhacdaa dhinacyadda kala duwan ee nolosha ah, waxa ay kureebtaa cawaaqib xumo badan oo caafimaadka aadanaha iyo badqabkiisa, waxa ayna saameyn taban- xun- ku leedahay deegaanka iyo guud ahaan nolosha noolaha.

Qaybaha wasakhawga deegaanka:

**Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu isbarbardhig ku sameynaynaa wax yee-looyinaka qaybaha wasakhawga deegaanka.

Wasakhowga deegaanka waxaa loo qaybin karaa sadex qaybood oo waaweyn: wasakhowga carrada, wakhawga biyaha, iyo wasakhowga hawada, waxaa kale oo jira qaybo wasakhowga deegaanka ah ,kuwaa oo ay bulshooyinka casriga ah , la il daran yihiin waxaana ka mid ah noocyadan: wasakhowga iftiinka, wasakhowga caaga-balaastiiga-iyo wasakhowga sawaxanka.

### **Wasakheynta carrada:**



**Jaantuska 6 Wasakheynta carrada:**

### **Waxqabadka 3aad:**

#### **Waxa aynu su'aallo iska weydiinaynaa wasakhowga carrada.**

Waxyaabaha carrada lagu tuuro sida, waxyaabaha adka ah sida caagagga, bacyada, biraha, haraadiga noolaha ka yimaada, dharka, burburka dhismooyinka iyo sidoo kale bulaacadaha, sunta beeraha ka timaado waxa ay wasakhayn u geystaan carrada, taa oo hoos u dhigayso tayada carrada iyo waxsoosaarkeed. Si kale haddii aynu dhahno wasakhowga carrada waxaa lagu qeexi karaa in carrada uu ka dhexsamaysmaan waxyaabo sun ah, waxyaabo kiimiko ah, milix, shucaac, iyo waxyaabo cudur sababi karo, kuwaa dhammaan saamayn taban ku leh dhirta iyo caafimaadka noolaha kale.

Sidoo kale waxyaabaha ka yimaado warshadaha iyo haraadigooda waxaa ay wakhaynayaan cafrada.

Ilaha Wasakheeynta Carrada:

## **Waxqabadka 4aad:**

### **Waxanu waxaynu baaraynaa sameynaynaa ilaha wasakheeynta carrada .**

Waxyaabaha carrada wasakhaya waa ay faro badan yihiin waxaana ugu muhiimsan:

- Shaybaarrada warshadaha iyo kiimikada.
- Warshadaha tamarta nukliyeerka.
- Warshadaha sifeeya saliidda.
- macdanta qodidda.
- wasakhda biyaha bullaacadaha ah ee haraaga isticmaalka aadanaha.
- Meelaha lagu aaso qashinka.
- Haraaga qashinka dhismaha ee kala duwan.
- Qashinka adag iyo qashinka isku dhafan.
- Qashinka guriga oo ay ku jiraan waxyaabo haraa ah oo badan, kuwaas oo burbura waqti ka dib soona saara dareeraha loo yaqaan filtrate, kaas oo ku dhex milma carrada isaga oo saamayn taban ku yeesha waxtarka carrada. Sababtoo ah waxa ay ka kooban yihiin wasakh badan oo dareere ah oo urursan sida: Isku-darka noolaha, kiimikooyinka sunta ah, jeermisyada cudurada keena.

### **Halista wasakhowga carrada:**

## **Waxqabadka 5aad:**

Waxa aynu kadoodaynaa khataraha wasakheynta carrada.

- Wasakhda carrada waxa ay horseeddaa waxyeelo badan oo ku dhaca dhulka beereedka; Waxa ay keentaa hoos u dhac ku yimaada tayada iyo tirada dalagyada beeraha ee carradi soo saarto.
- Waxa ay sababtaa dhimashada qiyaastii 700,000 oo qof adduunka oo dhan kuwaa oo u dhinta cudurro la xariira wasakhowga carrada.
- Wasakhda sunta cayayaan dilaha waxa ay sababtaa 3 milyan oo qof inay aadaan isbitaalada iyo 250,000 oo dhimasho ah, dunida sanad walba.

- Qiyaasaha daraasaadka qaarkood waxa ay muujinayaan in haddii dhibaataada aan la xallin marka la gaaro 2050, in heerka dhimashada ee ka dhalata wasakhawga uu kor u kici doono in kabadan kan dhimashada kansarka. Sidoo kale kharashka wasakheynta carrada ayaa ka badnaan doonta saamiga dhaqaalaha adduunka ee hadda jira.

Waxaa la filayay in heerka wax soo saarka wasakhawgu kordhi doono sanadka 2025 illaa qiyaastii 2.2 bilyan oo tan sanadkii. In kasta oo ay suuragal tahay in la raadiyo dib u warshadaynta qashinka si dib loogu warshadeeyo qaddar u dhexeeya 60-80% qashinkaas.

Siyaabaha loo yareeyo wasakheynta carrada

### **Waxqabadka 6aad:**

Waxa aynu qiimayn ku sameynaynaa siyaabaha loo yareeyo wasakheynta carrada.

Hababka ugu wanaagsan ee lagu yareyn karo wasakheynta carrada waxaa ka mid ah:

- Dib u warshadeeynta Qashinka.
- Adeegsiga agabka baabi' kara.
- Dib u isticmaal dhammaan qalabka iyo walxaha mar kale.
- Soo gadashada alaab aan soo saaraynin qashin, baakado iyo bac badan.
- Adeegsiga konteynarrada aan dillaacaynin si loo keydiyo kiimikada iyo qashinka kale si looga ilaaliyo carrada.
- In aan la adeegsanin sunta cayayaan dilaha kiimikada ah, taa bedelkeedana
- la adeegsado cayayaan dile dabiici ah.
- Dheefsashada cuntooyinka dabiiciga ah ee la beero iyada oo aan la isticmaalin sunta cayayaanka.
- Adeegsiga agabka ku habboon ku shubidda saliidaha gawaarida, iyo in aan la aqbalin lana u oggolaan inay saliidu ku daadadato ciidda
-



*Jaantuska 7 wasakhowga hawada:*

### **Waxqabadka 7aad:**

Waxaynu Su'aallo iska weydiinaynaa saameynta wasakhowga hawada.

Wasakhowga hawada ayaa loo qaybiyaa , wasakhda aan la arki karin iyo wasakhda muuqata, sida qiiqa ka baxa dhuumaha qiica wershadaha iyo gawaaridda. Wasakhdaas waxa ay keentaa saameyn xoog badan oo halis ku ah nolosha aadanaha iyo bad qabka deegaanka ,waxa ayna sare u qaaddaa heerka faafida cudurada, intaas waxaa sii dheer waxa ay sababtaa cabbur iyo in ay saamayso indhaha, intaas waxaa kasii daran in wasakhowga hawadu mararka qaarkood waxa ay sababtaa dhimasho deg deg ah, sida tii dhacday 1984-kii oo kale, warshad sameysa sunta cayayaan dilaha oo ku taalla dalka Hindiya. Dhacdadaas oo kadhawatay gaaska suntan oo lagu sii daayay hawada, kaas oo sababay khasaare nafee oo lagu qiyaasay 8,000 oo ruux hal malin gudihiis.

Ilaha wasakheynta hawada:

### **Waxqabadka 8aad:**

Waxa aynu falanqeynaynaa ilaha wasakhowga hawada:

Ilaha wasakhowga hawadu waxa waxaa loo qaybin karaa qayba soo socda:

- b. Ilaha wareega: ilahaan waxaa ka mid ah gawaarida, diyaaradaha, tareenada, iyo kuwa kale.



t. Ilaha Ma guurtada ah: Waxaa ka mid ah xarumaha warshadaha kala duwan, kuwa soo saara saliidda iyo tamarta-.

j. Ilaha aagga: Kuwani waxaa laga soo saaraa aagagga beeraha iyo meelaha dabka laga shito ee magaalooyinka.

x. Ilaha dabiiciga ah: Waxaa ka mid ah wasakhda ka timaadda folkaanaha, dabka kaynta, iyo boodhka dabayshu ka qaado.

### **Halista wasakhowga Hawada:**

#### **Waxqabadka 9aad:**

Waxa aynu kadoodaynaa halista wasakhowga hawada.

1. Heerka cimriga dadka hoos ayuu u dhici doonaa sida la aaminsan yahay haddii aan la yareynin ilaha wasakhaynaya hawada.
2. Waxa ay waxyeleyn doontaa wadnaha iyo xididdada dhiigga.
3. Sumaynta xubnaha iyo unugyo jirka.
4. Sababidda cudurrada sambabada, caburka, neefta.
5. kororka dhimashada kediska ah.
6. In ay dhashaan ilmo naafo, caruurta uurka ku jira ayay saamaynaysaa hawada wasakhaysan oo hooyadu naafsanayso.
7. Dhibaatooyinka dhinaca neerfaha.
8. Waxyeeynta lakabka ozone.
9. In ay da'aan roobab asiidh ah.
10. Dhimashada iyo sumoobidda xoolo badan.

### **Siyaabaha loo yareeyo wasakhowga Hawada:**

#### **Waxqabadka 10aad:**

Waxa ayni qiimayn ku sameynaynaa siyaabaha loo yareeyo wasakhowga hawada. Waalayareyn karaa heerka wasakhowga hawada haddii laraaco habraaca hoos u dhigidda gaadiidka isticmaala shidaalka iyada oo la adeegsanayo:



- Adeedsiga gaadiidka guud, mootooyinka ama lugeeynta inta aad adeegsan laheyd gaadiidka gaar ah.
- Adeegsiga tamarta dabaylaha , qorraxda inta la adeegsan lahaa tamarta hawada wasakheysa.
- Adeegsiga gaadiidka ku shaqeeya tamarta korantada.
- Adeegsiga wax soo saarka gudaha , inta la adeegsan lahaa waxyaabaha la soo dhoofsaday.



*Jaantuska 8 Wasakhowga biyaha*

### **Waxqabadka 11aad:**

Waxa aynu falanqeynaynaa wasakhowga biyaha.

Aadanahu biyaha waxa uu u adeegsadaa dano badan oo noloshiisa la xiriirto sida: cabitaanka, waraabka beeraha, in tamar laga dhaliyo, nadaafadda, in daawo ahaan loo isticmaalo, in waxsoosaarka loo adeegsada iyo dano kale oo badan. inta lagu jiro dhammaan waxyaabahan aynu kor ku soo sheegnay biyaha waxaa geliyo maadooyin kala duwan oo saamayn ku yeellanayo tayada, dhedhan, iyo urta biyaha, taa oo loo yaqaanno wasakhowga biyaha. Haddii biyaha ay galaan xaalad aan looga faa'iideysan karin nolosha aadanaha ee lagama maarmaanka u ah biyaha, waxaynu oranaynaa biyaha way wasakhobeen.

Dhibaatooyinka caafimaad aya ka dhalan kara biyaha wasakheysan. Waxaa jira cudurro fara badan oo laga qaado biyaha wasakhaysan, inkasto oo ay dunidu ku kala duwan tahay.

## **Ilaha wasakheynta biyaha:**

### **Waxqabadka 12aad:**

Waxa aynu baaraynaa ilaha wasakheynta biyaha:

waxyaabaha biyaha wasakheeya waxaa loo qeybiyaa ilo toos ah iyo kuwa aan toos ahayn:

- **Ilaha tooska ah:** Waxa ay ka kooban yihiin dhamaan ilaha sida tooska ah ugu shuba dareerayaasha kala duwan goobaha biyaha laga helo ee ku yaala deegaannada magaalooyinka ah.

Waxyabahaan waxaa ka mid ah qashinka dareeraha ah ee ka yimaada warshadaha wax sifeynta, kuwa waxsoosaarka iyo kuwa dib u habaynta qashinka. In kasta oo dalal badan oo dunida ka mid ahi dadaallo ku bixiyaan xakameeynta saameynta ka dhalata warshadahaas haddana laguma kuulaysanin.

- **Ilaha aan tooska ahayn:**
  - Wasakhda gibilka hawada taas oo la socota markuu roobku da'aayo.
  - Howlaha aadanah: taas oo keenaysa hawada in lagu sii daayo neefaha gaaska, kuwaa oo ka ka imaanaya warshadaha, foornooyinka, noocyada gaadiidka iyo wixii la mid ah.
  - Haraadiga sunta iyo waxyaabaha kiimikada ah oo lagu duugo dhulka, taa marka dambe saamaynayso biyaha ku jira dhulka sida ceelasha biyaha laga cabo, sidoo kale sunta beeraha iyo bulaacada iyagana waxa ay saamaynayaan biyaha dhulka ku jira.

## **Halista wasakhowga biyaha:**

### **Waxqabadka 13aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa khataraha wasakhowga biyaha.

Waxaa jira khatar badan oo kala duwan oo deegaanka ah oo ay sabab u tahay wasakhowga biyaha,sida:

- Di'idda roobka aasiidhka(Acidrain), waxa uuna sababaa xaalufinta deegaanka.
- faa'idda cudurrada ka dhasha biyaha wasakhaysan.

- Hoos u dhac ku yimaada habdhisameedka deegaanka sida noolaha iyo manoolaha uu deegaanku ka kooban yahay.
- Waxyaabaha ka dhasha wasakhowga biyaha waxa ay aad ugu kala duwan yihiin hadba noocyada wasakhda ah ee soo gaarta aadanaha iyo deegankaba.

### **Maaraynta wasakhowga biyaha:**

#### **Waxqabadka 14aad:**

Waxa aynu qiimayn ku sameynaynaa Siyaabaha loo yareeyn karo wasakheynta biyaha.

Hababka lagu yarayn karo wasakhowga biyaha waxaa ka mid ah:

- Dib-u-warshadaynta qashinka iyo alaabaha.
- Maareynta kiimikada guryaha.
- Yareynta iibsiga cuntada diyaarsan, si loo yareeyo qashinka sida, baakadaha, dhalooyinka iyo gasacyada.
- Adeegsiga iyo horumarinta tamarta waarta, sida tamarta biyaha, cadceedda iyo dabaysha.
- Yaraynta adeegsiga gaadiidka ku shaqeeya tamarta degaanka wasakhaysa.

1. Qeex dhibaatooyinka wasakhowga.
2. Faah-faahin ka bixi dhibaatooyinka wasakhowga.
3. Sharaxaad ka bixi qaybaha wasakheynta deegaanka.
4. Falanqee wasakheynta hawada.
5. Caddee ilaha wasakheynta hawada.
6. Dabagal ku samee khataraha wasakheynta hawada.
7. Qiimeemayn ku samee habraacyada yareeynta wasakheynta hawada.
8. Falanqee wasakheynta biyaha.
9. Muuji ilaha wasakheynta biyaha.
10. Ka dooda khataraha wasakheynta biyaha.
11. Qiimmayn ku samee habraacyada yareeynta wasakheynta biyaha.
12. Faahfaahin ka bixi wasakheynta carrada.
13. Caddee ilaha wasakheynta carrada.
14. Ka dooda khataraha wasakheynta carrada.
15. Qiimee habraacyada yareeynta wasakheynta carrada.
16. Wax ka qor dhibaatooyinka wasakheynta deegaank a iyo waxyeeladiisa.

**Miradhalka casharka:****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Caddeyo dhibaatooyinka ka jira deegaanka Soomaaliya.
2. Muujiyo mas'uuliyadda ilalinta deegaanka.
3. Soo jeediyo tallooyinka badqabka deegaanka.
4. Ka doodo saameynta haraaga sunta.

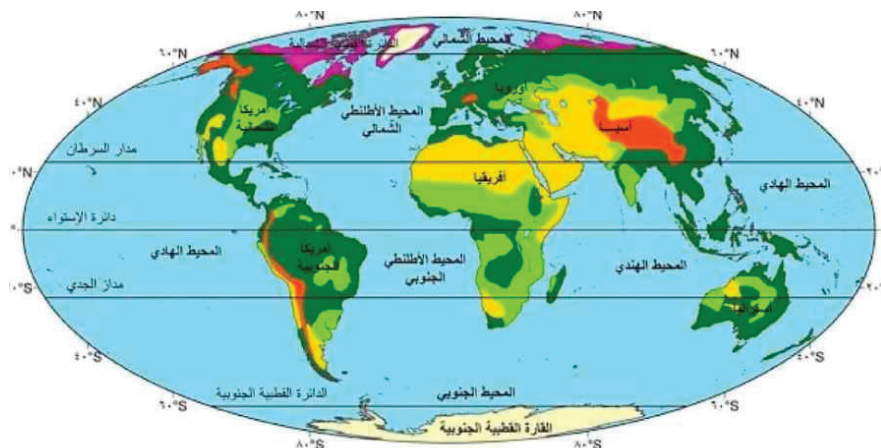
**Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa waajibaadka aadanaha ee ilaalinta badqabka deegaanka.

Deegaanku waxa uu ka kooban yahay ilo biyoodyo, hawo iyo dhulka baririga. Waxaa jira xidhiir ka dhexeeya biyaha, hawada iyo dhulka, sidoo kale aadanaha iyo noolaha kale sida dhirta, xawaannada iyo noolaha il-maaragtuda, Waxa ay ku xiran yihiin deegaanka qaybna ka yihiin, sdaa darteed waxaynu oran karnaa deegaanku waa nidaam isku xiran oo ka kooban, noole, manoole, dhaqaale, bulsho, iyo xiriir isku xira dhammaan waxyaabahaas.

Sidaan meelo horaba ku soo qeexnay deegaan waa waxa ku xayn daaban aadanaha oo ay ka mid yihiin wax allaale iyo waxa dunida dusheeda saaran, sidaa darteed waa waajib in aan ogaanno in ilaalinta deegaanka ay tahay mas'uuliyad wadareed nawada saaran, waayo dhibaataada ka imaan karta waa ay na wada saamaynaysaa.

Sikastaba haahaate waxaa jira dhibaatooyin fara badan oo haysta deegaanka Soomaaliyeed oo ay ugu horrayso jaridda dhirta, iyada oon la beerin dhir kale oo beddasha, sidoo kale haraaga warshadaha oo lagu aasay biyaha Soomaaliya, abaaraha iyo fatahaado kusoo laalaabtay dalka.



**Jaantuska 9 khariidada dhirta**

## **Khariidda dhirta ee gobaladda.**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu su'aallo iska way diinaynaa saamaynta baabi'inta Dhirta.

Inkasta oo ay jirto kala duwanaa u dhaxaysa goballada Soomaaliya dhanka dhirta biiciga ah iyo in meel kasta oo Soomaaliya ka mid ah laga heli karo nooc dhirta ka mid ah. Haddana Soomaaliya laga mahelo nooca loo yaqaano keymaha, markii laga reebo bed yar oo ku dahaaran wabiyada iyo cirifka koonfureed ee dhanka xeebta bad wenyta hindiya, Waxaa xusid mudan in dhirta dabiiciga ah ee Soomaaliya ay si xowli ah u sii dabar go'ayso , tusaale ahaan waxaan arkaynaa goobo mar dhow ahaa keymo oo hada ah lamadagaan ayna ka soo baxaynin dusheeda wax dhir ah. Sababtuna waxa ay u noqonaysaa kuwan soo socda:

b. Habraaca qaldan ee xoola dhaqatada , beeraleyda iyo ganacsatada , kuwaas oo jara islmarkaana guba dhirta si joogta ah iyaga ujeedooyin kala duwan ka leh,sida:

- U adeedsiga dhuxul ahaan si tamarta guriyaha loo helo
- Ganacsiga, gudaha iyo dibadaba , taas oo sare u kacday gaar ahaan burbukii xukuumadii dhexe 1991 ka dib, waxaa xusid mudan in ay jarayaan geedaha qoyan. Kasakoow geedaha qalalan , iyagoo u arka in ay katayo fican tahay tan

qalalan. Intaas waxaa sii dheer in ay xoola dhaqatadu jarayaan geed miroodka qoyan si ay calaf uga dhigtaan xoolahooda xiliyada abaaraha.

t. Daaqsiga xad dhaafka ah, kaas oo saamayn xun ku leh bedka dhul daqaadenka ah iyo dib u soo kabashada deegaanka.

j. Abaaraha isdaba jooga ah , taas oo ku soo noqnoqata dhulka Soomaaliya .

x.Duulaanka ayaxa isdaba jooga ah , kaas oo sidoo kale ku soo laablaabat gayiga Soomaaliya.

Dhirtu dadka Somaaliyeed waxa ay u tahay laf-dhabar, marka la barbardhigo dunida inteeda kale, sababtuna waxa ay tahay in dhaqaalaha Soomaaliya xooluha iyo waxsoosaarkoodu ku tiirsan yahay , kuwaas oo si toos ah ugu tiirsan dhirta dabeeciga ah. Waxaa xusid mudan in dhuldaaqsimeedka Soomaaiya uu yahay mid dabiici ah, oo uu san aadanuhu lug ku lahayn fididdiisa.

### **Tusaale ahaan:**

Xoolaha Soomaaliya waxa ay ku tiirsan yihiin calafka dabiiciga ah 98%, taa muujinayso heerka ahmiyadda dhulka daaqsinka ah dalka,heerka daaqsinka wuu ku kala duwan yahay waddanka, waxaa jira meelo daaqsin wanaahsan leh iyo meelo uu aad u hooseeyo dhulka ku habboon daaqsinka iyo calfka xoolah.

Dhibaatooyinka deegaan ee dalka Soomaaliya ka jira waxaa ka mid ah:

## 1. Duugista waxyaabaha haraaga ah ee kiimikada



*Jaantuska 10 Duugista haraaga suntan*

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu baaraynaa meelaha lagu duugay waxyaabaha haraadiga kiimikada ee xeebaha Soomaaliya. Kiimikada iyo haraaga warshadaha ayaa ah dhibaatooyinka ugu badan ee keena wasakhawga biyaha, hawada iyo carrada. Deegaanka dabiiciga ah ee Soomaaliya waxa dhibaato ku haya wasakhoobid.

Sannadkii 1991dii , marka ay burburtay xukuumaddii dhexe oo dagaalladii sokeeya iyo qalalaasihii waddanka uu galay waxaa uu noqday meel lagu tijaabiyo dawada dhacday iyo meel lagu aaso kiimikada iyo waxyaabaha haraaga sumaysan ee warshadaha oo ay soo dhoofiyaan warshadaha iyo shirkadaha dalalka dunida ee waaweyn, si ay dalakooda khatarta uga fogeeyaan.

## **2. Abaaraha iyo Fatahaadaha:**

### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu tala bixin ka soo jeedinaynaa maaraynta abaaraha iyo fatahaadaha. Waxaa jira labo waxyaabood oo is daba socda oo ku soo laablaabta Soomaaliya, abaaraha iyo fatahaadaha , ku waas oo geesta dhibaatooyin , nafeed , hanti iyo mid deegaanba:



- b. Abaaraha: Soomaaliya waxaa ku soo laablaabta abaaro ,kuwaa oo ka dhasha roob yarida, xagga xaddiga iyo xilliga di'iddaba ,waxaan joogta ahayn xaddiga di'dda roobka , kaas oo marna yaraada sababana abaaro , marna bata sababana fatahaado. Sidoo kale xilliga di'idda waxaa dhacda in uu xiligiisii ka daaho , taas oo sababta xaalufka dhul daaqsinka iyo gabaabsiga ilaha biyaha, taas oo horseeda dhimashada tiro badan oo xoola ah, sidii dhacday sanadihii 1953, 1974-1975. Haddana noqotayba mid joogta ah.
- t. Fatahaadaha: Soomaaliya waxaa haleela si guud abaar kasta ka dib fatahaado baaxad weyn oo geysta khasaaro , nafeed , hanti iyo deegaanba , sigaar ah haba ugu sii daraado koonfurta waddanka , sababtuna waa qulqulka joogtada ah ee wabiyada ,Shabeele iyo Jubba iyo isku soo aadka xili roobeedka fatahaada wabiyada , iyada oo ayna jirin wax qorsha ah oo ku saabsan maareynta qulqul biyoodka wabiyada joogtada ah,sida keeydinta biyaha xiliga barwaaqada ,si looga faa'iidaysto xiliga abaaraha loona xakameeyo halistiisa . Khasaaraha ka dhasha fatahaadahu maka yara mid ka dhalata abaaraha .

### Qiimaynta casharka

1. Caddee dhibaatooyinka ka jira deegaanka Soomaaliya.
2. Muuji mas'uulidda ilalinta deegaanka.
3. Soo jeedi tallooyinka keeni kara badqabka deegaanka.
4. Ka dood saameynta haraaga sunta.
5. Wax ka qor dhibaata deegaanka Soomaaliya iyo maareynteeda

1. Qeex dhibaatooyinka deegaanka. X
2. Falanqee dhibaataada xaalufka,
3. Muji dhibaataada fatahaadaha,
4. Faahfaahin ka bixi sababaha dhagax-burburka.
5. Ka doodda dhibaatooyinka wasakhawga,
6. Falanqee dhibaataada deegaanka Soomaaliya.
7. Qeex ulajeedka dhibaataada deegaanka.
8. Faahfaahi qaybaha dhibaatooyinka deegaanka.
9. Caddee sababaha dhibaatooyinka deegaanka.
10. Falanqee xaalufinta saameynta ay ku leedahay dhibaatooyinka deegaanka.
11. Qeex xaalufka.
12. Caddee sababaha xaalufka keena.
13. Isbarbar dhig saameynta sababaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha.
14. Falanqee saameynta xaalufka:
15. Muuji habraaca maareynta xaalufka.
16. Qeex waxa uu tahay fatahaad.
17. Caddee waxyeelooyinka ka dhasha fatahaadda.
18. Faahfaahi sababaha keena fatahaadda.
19. Ka dood hababka looga hortagi fatahaadda.
20. Qeex dhagax-burburka.
21. Caddee sababaha dhagax-burburka.
22. Wax ka qor dhibaatooyinka xeebaha Soomaaliya.

### Muwaadin

Muwaadinnimadu waa dareen dhab ah oo qofka laabtiisa ku jira, waa damiirkaaga oo hoos kuula hadla kuuna sheega: Dalkan adigaa leh ee hadimada ka dhawr, adigaa leh ee beero, adigaa leh ee wanaajiso. Waddaniyaddu waa adigoo waddada ka qaada qashinka fool xumaynaya, waa adiga oo aan ku tuurin dariiqa caagadda aad biyaha ka cabto, waa adiga oo ku caawiya dawladda hoose hawsha ay ka hayso magaaladaada, waa waxaas oo dhan iyo wax kale oo badan.

Qeexidda muwaadinnimadu waxa ay tilmaamaysaa xiriirka u dhexeeya qofka iyo dawladda ee ku cad qaanuunka, kaas oo xaddidaya hannaanka siyaasadeed ee dal kasta, xiriirkan oo muujinayaa xuquuqda iyo waajibaadka labada dhinac; dawladda iyo muwaaddinka, sidoo kale xiriirkan waxa uu muujinayaa ku xirnaanta muwaadinka ee dawladda.

Muwaadinnimadu waxa ay leedahay qeexid xag bulsho, dhaqan, siyaasad iyo xag dhaqaale, taas oo aan ahayn kaliya jacaylka dalka hooyo, balse waxa ay ku xiran tahay xuquuqda iyo waajibaadka dhinacyada dhaqanka, siyaasadda, bulshada iyo dhaqaalaha.

#### Casharrada Cutubka

- |                 |                                     |
|-----------------|-------------------------------------|
| Casharka 1aad:  | Muwaadinka Soomaaliyeed             |
| Casharka 2aad:  | Xuquuqda iyo waajibaadka Muwaadinka |
| Casharka 3aad : | Hoggaaminta ( Leadership )          |
| Casharka 4aad : | Hoggaaminta Soomaalida              |

## Ujeeddooyinka Cutubka

### Dhamaadka cutubka bartuhu waxa uu awoodi doonaa:

- Qeexidda muwaadinnimada.
- Kaalin wax ku ool ah ka qaadashada dardargelinta muwaadinnimada.
- Tilmaamidda muhiimadda midnimada qaranka ee mustaqbalka Soomaaliya.
- Tirinta astaamaha muwaadinka suuban.
- Sugidda xiriirka ka dhexeeya xuquuqda muwaadinka iyo waajibaadkiisa.
- Kala saaridda farqiga u dhexeeya xuquuqda iyo waajibaadka,
- Diidmada noocyada kala geddisan ee xag-jirnimada.
- Tusaale u noqoshada dulqaadka, dhagaystana aragtida kuwa kale.
- Muujinta kaalinta qiyamka iyo anshaxa ee hormarinta wax soo saarka dalka.
- Ku dhaqmidda qiyam iyo anshax waddaniyeed

### Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

1. Doodaha
2. Bandhigga
3. Waydiimaha
4. Hadal soo jeedunta, si uu ardayga u baro muwaadin, muwaadinnimo iyo astamaha muwaadinka suuban.

**Miro dhalka Casharka****Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Qeexo muwaadinnimada
2. Kala saarro farqiga xuquuqda iyo waajibaadka
3. Muujiyo xiriirka ka dhexeeya xuquuqda muwaadinka iyo waajibaadkiisa.
4. Soo saaro xiriirka ka dhexeya muwaadiniinta iyo midnimada qaran.
5. Soo bandhigo muhiimadda sinnaanta iyo cadaaladda ee horumarka muwaadinka suuban.
6. Sheegidda astaamaha muwaadinka suubaan.
7. Soo bandhigidda soolka hogaaminta Soomaaliya.

**Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan ka wada hadlaynaa qeexidda muwaadinnimada.

Muwaadinnimada micnaheedu waa xiriirka ka dhexeeya qofka iyo dawladda sida lagu qeexay qaanuunka dawladda, iyada oo ay ku jirto xornimo ilaa heer ah, ayna wehliso mas'uuliyad, taas oo ah dareenka ka mid ahaanshaha iyo u daacadad ahaanshaha dalka. Waajibka hoggaanka siyaasadeed ee dalkuna waa daboolidda baahiyaha aasaasiga ah iyo in uu ka ilaaliyo muwaadinka khataraha soo food saari kara.

Marka muwaadannimadu ma aha xaalad si toos ah loo soo bandhigi karo marka la rabo in la gaaro damacaaas, balse waa hannaan - taariikheed joogto ah iyo hab dhaqan laga helo muwaadinka markii xaalado munaasib ah loo abuuro. Sidaa darteed waa dhaqan mabaadi' iyo xeerar ku saleysan, waa qaab dhismeedka hay'adaha iyo farsamooyin dammaanad qaadaya oo ka tarjumaya xaaladda dhabta ah ee dalka, waana dabiici in shuruudaha ay ku kala duwanaadaan dalalku, taas oo ay ugu wacan tahay kala duwanaanshaha dhaqan, ilbaxnimo, caqiido, qiyam iyo heerka qaan-gaarnimada siyaasadeed. Waxa lagama maarmaan ah in la helo shuruudo iyo xaalado aan la'aantood laga hadli karin muwaadinnimada, kuwaas oo ah:

**Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan wada jir u baaraynaa shuruudaha muwaadinnimada

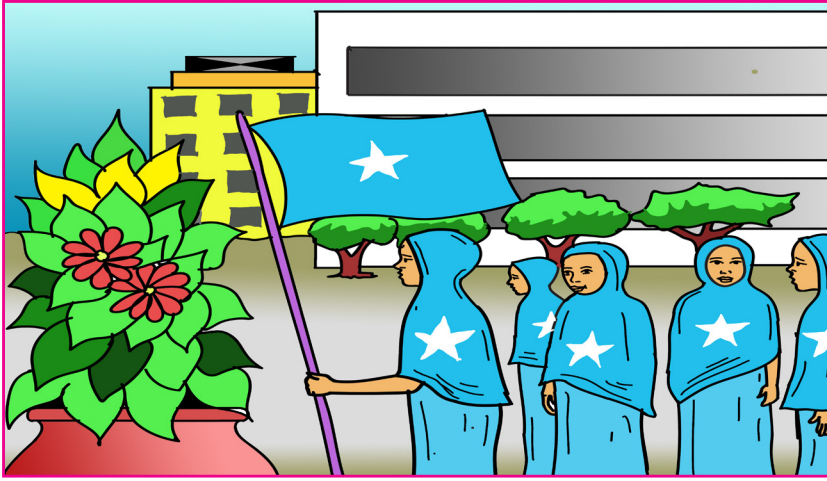
1. **Sinnaanta iyo caddaaladda:** Haddii la waayo wada degganaanshaha, wada

lahaanshaha waxyaabaha aasaasiga ah ee ay wada leeyihiin dadku, waxaa cabsi iyo qalqal gelaya mabda'a sinnaanta, taasoo horseedi karta halis ku timaada xasilloonida, sidaa darteed muwaadinnimada laguma gaari karo iyada oo aan la helin xuquuq iyo waajibaad loo wada siman yahay iyo fursadaha oo u furan dhammaan muwaadiniinta.

- 2. Daacadnimada iyo xubinnimada:** Waxaa loola jeedaa isku xirka muwaadinka iyo dalkiisa, isagoo u hoggaansan sharciga. Halbeegga muwaadinnimaduna tahay gudashada waajibka qaran iyo raadsashada xuquuqda, muwaadinku, waa in uu ku qanacsan yahay ku dhaqanka qiyamka iyo sharciga dalka, taas oo ah habka kaliya ee lagu ilaashado xuquuqda, sidaa darteeda ma jirto meel loo adeegsado xiriirka gaarka ah ee lala yeesho dadka saameynta leh, ama in la magan galo maqaamka qofta ama qabiilka, kuwaas oo - nasiib darro - weli ah ifafaalo ku jira maskaxda in badan oo bulshada soomaaliyeed ka mid ah. Waxa doodi ka taagan tahay muwaadinkii qaata dhalasho dal kale, labada dal midka uu daacad u yahay ( dalkiisa hooyo iyo dalka uu dhalashada ka qaatay )
- 3. Ka qayb galka:** Ka qayb galka nolosha dadweynaha waxa ay ka dhigan tahay in qof kasta uu ka qayb geli karo hawlaha kala duwan ee dalkiisa, taas oo ka bilaabanaysa xaq ay carruurtu u leeyihiin waxbarashada ( sida ku cad Qodobka 35aad ee dastuurka ). Ka faa'iidaydiga muwaadinka adeegyada guud, ka qaybgalka maamulka, ku biirista xisbiyada, muujinta fikradaha siyaasadeed ee uu rumaysan yahay, iyo ka-qaybgalka doorashooyinka xubnaha hay'adaha wakiillada goleyaasha xeer-dejinta heer dawlad goboleed iyo heer Federaal.

#### Qiimaynta casharka

1. Waxa aan qeexayaa muwaadinnimada
2. Waxa aan kala saarayaa farqiga xuquuqda iyo waajibaadka
3. Waxa aan muujinayaa xiriirka ka dhexeeya xuquuqda muwaadinka iyo waajibaadkiisa.
4. Waxa aan soo saarayaa xiriirka ka dhexeya muwaadinnada iyo midnimada qaran.
5. Waxa aan soo bandhigayaa muhiimadda sinnaanta iyo cadaaladda ee horumarka muwaadinka suubban.
6. Waxa aan falanqaynayaa qeexidda muwaadinka suubban ee xagga waajibaadka.



### Miro dhalka Casharka

**Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Qeexo muwaadinnimada
2. Kala saarro farqiga xuquuqda iyo waajibaadka
3. Muujiyo xiriirka ka dhexeeya xuquuqda muwaadinka iyo waajibaadkiisa.
4. Soo saaro xiriirka ka dhexeeya muwaadinnada iyo midnimada qaran.
5. Soo bandhigo muhiimadda sinnaanta iyo cadaaladda ee horumarka muwaadinka suubban.
6. Falanqeeyo qeexidda muwaadinka suubban ee xagga waajibaadka

### Waxqabadka 1aad:

Waxa aan xaddidaynaa xuquuqda muwaadinka

Caddaaladda, sinnaanta iyo ilaalinta sharaftu ma aha halku-dhegyo, balse waa xuquuqo aasaasi ah oo uu leeyahay muwaadinka sida biyaha iyo hawada, waxaana ka mid ah:-

- Xaqa uu u leeyahay xasillooni dhaqaale, mid bulsho iyo mid nafsadeed.
- Xaqa uu u leeyahay caddaaladda iyo in uu hor yimaado garsoorka iyo ku dhaqanka sharciga iyada oo aan muwaadiniinta la kala saarin.
- Xaqa uu u leeyahay daryeel caafimaad oo dhammaystiran oo kala ah: Caymiska, caafimaadka guud iyo kan gaarka loo leeyahay oo ay tayada adeegyadooda kormeerayso dawladdu si waafaqsan sharciga, ha ahaado adeeg daawayn ama mid ka hortagba.
- Xaqa uu u leeyahay in uu helo dakhli ku filan noloshiisa, iyada oo loo firinayo aqoontiisa, khibraddiisa iyo kartidiisa.
- Xaqa uu u leeyahay in uu doorto ama beddalo hoggaamiyayaasha si nabadgelyo ah iyo in uu doorto wakiillada golayaasha xeer-dejinta, kuwaas oo hay'adaha fulinta ku kormeera gudashada waajibaadkooda.
- Xaqa uu u leeyahay in loo magacaabo ama loo doorto xil guud si waafaqsan aqoonta, kartida iyo waaya-aragnimada qofka. Xuquuqahan oo dhan waa mid dhameystiran, oo lagu gaarayo muwaadinnimo, sida uu farayo sharciga islaamka laguna qeexay dastuurka, waana mid ay tahay in hogaamiyayaasha bulshada iyo siyaasiyiintu ay dhaqan geliyaan.

## **Waajibaadka Muwaadinka**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan xaddidaynaa waajibaadka muwaadinka

Aqoonyahannada cilmiga qaanuunka ayaa ku qeexay waajibku in uu yahay ka go'naansho leh dhaqan qaanuun ama anshax, kaa soo la mid ah xuquuqaha ay muwaadinku ku leeyahay dawladda.

Tilmaamaha anshaxa iyo xeerarka uu muwaadinku u hoggaansamayo bulshada dhexdeeda, waxaana ka mid ah:

- Ballan Ilaalinta iyo daacadnimada loo hayo dalka iyo is-jacilaanta muwaadiniinta dhammaan, heshiis ama heshiis la'aan – si looga faa'idaysto khayraadka la wada leeyahay, loogana ilaaliyo dalka khatar halis gelinaysa taas oo ka dhigayso dal la wada leeyahay.



- Ka qaybgalka hawlaha adeegyada bulshada gudaha, sida ka shaqaynta nadaafadda, dib u dhiska horumarka dalka iyo xaqiijinta is-garabsiga bulshada.
- Ilaalinta amniga iyo joojinta waxyaabaha dhibka u keenaya dhiigga muwaadiniinta, sharaftooda, hantidooda, isla markaana diyaar u yihiin sidii ay naftooda iyo maalkoodaba ugu bixin lahaayeen difaaca dalkooda.
- Ixtiraamka sharciga iyo xeerarka dalka, ka hortagga kuwa ku xadgudba, taasoo keenaysa in bulshada laga ilaaliyo fowdada iyo khalkhalka.
- Feejignaan la siiyo qadiyadaha saamaynta ku leh bulshada iyo in la bixiyo canshuurta iyo khidmadaha kale ee qaanuunku waajibinayo.
- Ka shaqeeyo dhisidda iyo kor u qaadidda dalka, iyada oo ay ku saleysan tahay hadba aqoonta iyo waayo-aragnimada.
- Ka qayb qaadashada qadiyadaha bulshada, ilaalinta xuriyadaha iyo difaacooda.
- Ilaalinta hantida, goobaha danta guud, iyo la talinta madaxda ummadda sida ay ku jirto wanaajinta iyo toosinta dawladnimada.

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aan baarayaa muwaadinka suubban iyo astaamahiisa

Qiyamka muwaadinnimada suubban waa waxa qof kasta ka dhigaysa xubin ku fican bulshadiisa oo ka mid ah ku xirnaantiisa, ficilkiisa iyo dhaqankiisuba ay yihiin kuwa soo socda:

- In uu jeclaado dalkiisa, difaaco xilliyada nabadda iyo dagaalka, kana ilaaliyo khataraha ,dhawro sumcaddiisa, nabadgelyadiisa, xasilooniidiisa, ka hortago kuwa abuura khilaafyada iyo kala qaybinta.
- In uu dhiso xiriir wanaagsan oo u dhexeeya xukuumadda iyo shacabka, kaas oo salka ku haya xuquuqda iyo waajibaadka lagu leeyahay mid kasta oo iyaga ka mid ah.
- Ixtiraamo nidaamka iyo sharciga, ka ilaaliyo bulshada khalkhalka iyo fowdada, halkaas oo Nabi Muxammad (NNKH) uu sarreysiiyay sharciga iyo cadaaladda bulshada dhexdeeda.

- Ilaalinta shanta lagama maarmaanka u ah nolosha sida : diinta, nafta, caqliga, sharafta iyo maalka, kuwaas oo islaamku ka dhigay ilaalintooda waajib, ay reebban tahay in lagu xad gudbo.
- Xaqiijinta is-jacclaanta, wada noolaanshaha iyo wadajirka xubnaha bulshada. Islaamku waxa uu dhaqan geliyay isa-salaamidda iyo jawaab celinta salaanta, is-booqashada, iyo ka fogaanshaha sababaha keena kala qaybsanaanta iyo kicinta khilaafka iyo nacaybka, iyada oo Ansaar Eebbe ku ammaanay is-jecclaanta. Nabiguna (NNKH) is jacayl ku walaaleeyay Ansaar iyo Muhaajiriin.
- Mabaadi'da muwaadinnimada waxaa ka mid ah midnimada oo bulshadu ay ku leedahay kaalin muhiim ah.
- Dhisidda xiriir bani'aadamnimo ah, sidaa darteed waxa la sharciyeeyay xuquuqda guud ee caalamiga iyo tan gaar ahaaneed, sida xuquuqda hooyada, deriska, martida, saaxiibada iyo waxii la mid ah.
- Daryeelidda qoyska, waxa uu ahaa tiirka bulshada, sidaa darteed Islaamku waxa uu xoojiyay xiriirka qoyska, oo ku dhisan is-jacayl, waxa uuna tusay xuquuqda labada isqabta iyo caruurta. Nabiga (NNKH) oo ahaa tusaale looga daydo arrintan, waxa uu daryeeli jiray qoyskiisa, sidaa darteed qoyskiisu waxa uu ahaa qoys tusaale u ah bulshada oo ay dhammaantood ku dayan karaan.
- Qiimaha muwaadinnimada suuban waxaa ka mid ah akhlaaqda wanaagsan, Nabiguna (NNKH) waxa uu ahaa tusaalaha ugu wanaagsan ee qof kasta oo bulshada ka mid ah u noqon kara tusaale ay ku daydaan.
- Marka uu ku sugan yahay dalka dibeddiisa, waaxa uu ku matalayaa muuqaalka dalkiisa iyada oo loo marayo is-dhexgalka iyo dad la dhaqanka.
- Qiimaha muwaaddinnimada suuban waxa ka mid ah shaqada iskaa wax u qabso, halkaas oo Islaamku horumariyay naf hurnimada iyo wax isu quurka, isaga oo la dagaallamay hunguri weynida iyo xoolo jacaylka xad dhaafka ah, una ballan qaaday in uu beddelkiisa helayo adduun iyo aakhiraba. Nabigu (NNKH) waxa uu dhisay qiimaha bulshada dhexdeeda tan iyo markii uu tegay Madiina, halkaas oo uu qof kasta ku tabarucay in uu qayb ka qaato dhismaha Masjidka Nabiga (NNKH).

- Qiimaha muwaadinnimada waxaa ka mid ah ilaalinta deegaanka, Nabiga (NNKH) waxa uu ku booriyay nadaafadda deegaanka iyo ilaalinteeda, dhowrista ilaha muhiimka ah ee kheyraadka iyo daryeelka xoolaha, waxa uu dhaqan geliyay xuquuqda xoolaha taasoo ka tarjumaysa heerka ugu sarreeya ee ilbaxnimada Islaamka.
- Qiimaha muwaadinnimada waxaa ka mid ah dhexdhexaadnimada iyo diidmada xagjirnimada, kuwaas oo ka mid ahaa astaamihii bulshada Nabiga (NNKH) uu tarbiyeeye.
- Qiimaha muwaadinnimada waxaa ka mid ah soo bandhigidda muuqaalka ugu wanaagsan ee haybta Soomaaliyeed marka lala dhaqmayo dad kale, iyada oo loo soo bandhigayo dhaqanka iyo caadooyinka suubban ee Soomaaliyeed muuqaal ahaan iyo nuxur ahaan.

#### Qiimaynta casharka

1. Waxa aan fasirayaa xiriirka ka dhexeeya xuquuqda iyo waajibaadka.
2. Waxa aan ka hadlayaa dayacaadda muwaadinka ee waajibaadkiisa.
3. Waxa aan soo saarayaa xiriirka u dhexeeya muwaadinnimada iyo midnimada qaran.
4. Waxa aan wax ka ogaanayaa isku xirnaanta sinnaanta iyo muwaadinnimada.
5. Waxa aan xaddidayaa kaabayaasha muwaadinnimada.
6. Waxa aan fekerkayga ku muujinayaa qiimaha muwaadinnimada suubban.
7. Waxa aan caddaynayaa kaalinta dhaqanka suubban ku leeyahay horumarinta muwaadinnimada suubban.
8. Waxa aan diidayaa xagjirnimada nooc kasta oo ay tahay.
9. Waxa aan soo saarayaa mudnaanta ay leedahay midnimo qaran iyada oo aan kala soo dhex baxayo dastuurkii Madiina.
10. Waxa aan kaalin togan ka qaadanayaa dardar gelinta muwaadinnimada .
11. Waxa aan wax ka oganaaya xiriirka ka dhexeeya isa-saamixidda iyo qiimaha muwaadinnimada.



### Miro dhalka Casharka

#### Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Sheego halka ay ka soo billaabatay kana soo hana qaaday hoggaaminta
2. Qeexo halkudhegga hoggaaminta.
3. Muujiyo farqiga u dhexeeya hoggaaminta iyo maamulka.
4. Wax ka sheego taariikhda hoggaaminta Soomaalida.
5. Tilmaamo hoggaaminta Soomaalida xornimadii ka dib.
6. Tilmaamo astaamaha hoggaaminta wanaagsan.

### Waxqabadka 1aad:

Waxa aan wadajir u baaraynaa sida ay ku billaabatay, kuna soo hanaqaaday hoggaamintu

Aragtida hoggaamintu siyaasad ahaan iyo taariikh ahaanba waxa ay ka soo billaabatay ilbaxnimoooyinkii hore, iyada oo ku dhisayd mabda' "Boqorka ilaaha ah" oo wareegtooyinkiisu ahaayeen xeerarka dalka, waxa tusaale noogu filan hoggaankii masaaridii hore ( Faraaciinta) oo ku cad qur'aanka kariimka ah

﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾ قال تعالى ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى﴾

Sidoo kale hindida hoggaankeedu wuxu ku dhisnaa xiriir diineed ka dhexeeya hoggaanka iyo bulshada. Shiinaha Koonfoshiyoos ayaa u dejiyay heerarka astaamaha hoggaamiyaha, isagoo heerka koowaad ka dhigay “Is qancinta” heerka ugu danbeeyana ka dhigay “Isugu hanjabidda ciqaabta”

Xilligii Roomaanka awoodda hoggaanku waxa ay ahayd dadwaynaha, awoodduna gacantiisa ayay ku jirtay hoggaamiyuhuna dadwaynaha ayuu wakiil ka ahaa mas’uuliyaddiisuna ku dhammaanaysay. Xilligii giriigga Aflaatoon waxa uu qabay in hoggaaminta talada magaalada loo dhiibo dadka aqoonta leh, baahina aan loo qabin xeejarar nadaamiya xariirka ka dhexeeya saddexda qaybood ee bulshada oo kala ah: Xoogsatada, Ciidanka iyo Hoggaanka.

Xilligii baraarugga reer yurub aragtiyada hoggaan ee hana qaaday waxa ka mid ah aragtida diblomaasigii reer talyaani Mikaafilli (1469 – 1527) oo kitaabkiisa “AMIIR” oo la daabacay 1532dii ku caddeeyay nuxurka aragtidiisa oo halku dheggeedu ahaa: “Hoggaamiyuhu himiladiisa waddo kasta waa u mari karaa” taas oo ku dhaqankeedu si baaxad leh ugu faafay dunida.

Dhanka kale aragtida islaamku ka qabo hoggaanka dulucdeedu waa ADEEGE oo macnaheedu yahay hoggaamiyuhu waa u adeegaha bulshada (سيد القوم خادمهم) iyada oo haggaminta islaamku ku dhisan tahay saddexda tiir ee soo socota:

- Wadatashi.
- Caddaalad.
- Xornimada Aragtida.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan qeexayaa hoggaaminta

Hoggaaminta waxa loo qeexay siyaabo badan, iyada oo laga eegayo dhinacyo kala duwan sida: astaamaha hogaamiyaha, qaababka hogaaminta, isticmaalka awoodda, waxyaabo qofka ku saabsan, kuwa deegaanka ku saabsan iyo tusaalooyin hoggaamineed. Hase ahaatee qeexitaannada faraha badan ee ay soo bandhigeen khubaro kala duwan ma noqon kuwa la isku raaco, ama xaddida hoggaanka wax ku oolka ah ee loo baahan yahay, haddii aan soo qaadanno tusaaleyaal ka mid ah qeexitaanka hoggaaminta waxaa ka mid ah:

- Waa qof awooda in uu abaabulo koox dad ah kuna hoggaamiyo aragti cad oo wadata qorshahii lagu dhaqan gelin lahaa aragtida.
- Waa qof awooda in uu saameeyo koox dad ah, kuna jiheeyo xaqiijinta himiladooda.
- Waa awoodda ka doorashada go'aanka ugu fican go'aanno dhawr ah oo horyaal.
- Waa awoodda curinta aragti wadata himilo & qorshe lagu dhaqangeliso, fududaynta waxii loo baahdo iyo ku kormeeridda kooxda xaqiijinta himiladooda.
- Waa awoodda dhiirrigelinta iyo dhaqaaqita koox dadka ka mid ah, si ay firfircooni uga dhabeeyaan gaarista himiladooda.

### **Waxqabadka 3aad:**

Waa maxay farqiga u dhexeeya maamulka iyo hoggaaminta?

Maamulku waa shaqo ku salaysan xirfado kooban sida: qorshaynta, miisaaniyad-dejinta iyo kormeerka. Maamuluhu waxa uu isticmaalaa hab raac xakamaynaya waxa uu qabanayo. Hoggaamintu waa isbedel, waxa uu isticmaalaa dad, isagoo abuura hannaan soo dhowaynaya curinta iyo hal-abuurka. Hoggaamiyuhu waxa uu soo saaraa hoggaamiyeyaal, isagoo beddela xaaladda jirta.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan sheegayaa halka ay ka soo billaabatay kana soo hana qaaday hoggaaminta.
2. Waxa aan qeexayaa halku-dhegga hoggaaminta.
3. Waxa aan muujinayaa farqiga u dhexeeya hoggaaminta iyo maamulka.
4. Waxa aan wax ka sheegayaa taariikhda hoggaaminta Soomaalida.
5. Waxa aan tilmaamayaa hoggaaminta Soomaalida xornimadii ka dib.
6. Waxa aan tilmaamayaa astaamaha hoggaaminta wanaagsan.

## Miro dhalka Casharka

### Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Sheego halka ay ka soo billaabatay kana soo hana qaaday hoggaaminta
2. Qeexo halkudhegga hoggaaminta.
3. Muujiyo farqiga u dhexeeya hoggaaminta iyo maamulka.
4. Wax ka sheego taariikhda hoggaaminta Soomaalida.
5. Tilmaamo hoggaaminta Soomaalida xornimadii ka dib.
6. Tilmaamo astaamaha hoggaaminta wanaagsan.

### Soomaalida iyo Hoggaaminta

#### Waxqabadka 1aad:

Waxa aan wada baaraynaa taariikhda hoggaaminta soomaalida.

Soomaalidu waxa ay ku jirtay meelo yar oo caan ku ahaa soo dhowaynta dadka dhibaataysan (Qaxootiga) iyo magan gelinta dadka naftooda iyo ehelkooda ula soo qaxa sababo kala duwan darteed, sifooyinkaas waxa xilliyadaas caan ku ahaa dhulka ay hoggaamiyaan rag caan ku ah hoggaan wanaag, waatii rasuulku ( NNKH) asxaabta oo cadaadiska qurayshtu ku kordhay kula taliyay in ay dhulka xabashada aadaan isagoo ku sababeeyay waxa ka taliya boqor caddaalad ku xukuma oo aan agtiisa cidna lagu dulmin. Markii uu dumay biyo – xireenkii Ma'rib ee magaalada Saba' dalka Yeman sannadkii 120 CD, dad badan oo reer saba' ah ayaa magangelyo u yimid Soomaaliya, sidoo kale dad reer Faaris (liraan) ah ayaa sababo kala duwan qaxooti ahaan ugu yimid Soomaaliya.

Xilligii Islaamka dad badan oo magangelyo doon ah ayaa u soo haajiray soomaaliya waxana ka mid ahaa: Sulaymaan Jalandi iyo walaalkii saciid oo xukumayay Cumaan ayaa xilligii Cabdulmalik bin Marwaan ula soo baxsaday naftooda Soomaaliya markii talada lagala wareegay. Sidoo kale koox uu hoggaamin jiray Zayd (\*) bin Cali, ayaa u soo qaxday Soomaaliya ka dib markii hoggaamiyahooda la dilay sannadkii 122 hijriga.

Waxan shaki ku jirin dalka magangeliyay dad isugu jira siyaasiyiin, kooxo diimeed iyo dad tabaalaysan in uu lahaa hoggaan wanaagsan. Buug uu qoray bad mareen giriig ah qarnigii 1aad CD, oo lagu magacaabo ( Socdaalkii Badda Eretriya ) magaalooyinkii xeebaha Soomaaliya ee uu maray wuxu ku tilmaamay in ay camirnaayeen oo ganacsi baaxad leh ka socday, iyo in nabadgelyo iyo kala danbayn ka muuqatay.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan ka doodaynaa hoggaaminta Soomaalida xornimadii ka dib.

Soomaaliya xornimada ka dib waxa soo maray 9 Madaxwayne iyo 21 Raisul wasaare waxa ayna kala ahaayeen:

1. Aadan Cabdulle Cismaan ( 1960 – 1967 ) Wuxu Magacaabay 2 Raisulwasaare oo kala ahaa : Cabdirashiid Cali Sharmaarke iyo Cabdirisaaq Xaaji Xuseen.
2. Cabdirashiid Cali Sharmaarke ( 1967 – 1969 ) Wuxu magacaabay R/wasaare Maxamed Ibraahim Cigaal.
3. Maxamed Siyaad Barre ( 1969 – 1991 ) Wuxu magacaabay 3 R/Wasaare oo kala ah: Maxamed Cali Samatar, Maxamed Xawaadle Madar iyo Cumar Carte Qaalib.
4. Cali Mahdi Maxamed ( 1991 – 1995 ) Wuxu magacaabay R/Wasaare Cumar Carte Qaalib.
5. Cabdiqaasim Salaad Xasan ( 2000 – 2004 ) Wuxu magacaabay 3 R/Wasaare oo kala ah: Cali Khaliif Galayr, Maxamed Cabdi Yuusuf iyo Xasan Abshir Faarax.
6. Cabdullaahi Yuusuf Axmed ( 2004 – 2008 ) Wuxu magacaabay 3 R/Wasaare oo kala ah: Cali Maxamed Geedi, Nuur xasan xuseen ( Nuur Cadde ) iyo Maxmed Maxmuud guuleed (Gacma dheere).
7. Shariif Shiikh Axmed (2009 – 2012) Wuxu magacaabay 3 R/Wasaare oo kala ah: Cumar Cabdirashiid Cali, Maxamed Abdullaahi Maxamed ( Farmaajo ) iyo Cabdiweli Maxamed Gaas.
8. Xasan Shiikh Maxamuud ( 2012 – 2016 ) Wuxu magacaabay 3 R/Wasaare oo kala ah: Cabdi Shirdoon ( Saacid ), Cabdiweli sheikh Axmed iyo Cumar Cabdirashiid Cali.



9. Maxamed Cabdullaahi Maxamed ( Farmaajo ) ( 2017 – 2021 ) Wuxu magacaabay 2 R/Wasaare oo kala ah: Xasan Cali Khayre iyo Maxamed Xuseen Rooble .

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aan tilmaamaynaa mas'uulka leh astaamaha hoggaaminta.

#### **Qiimaynta casharka**

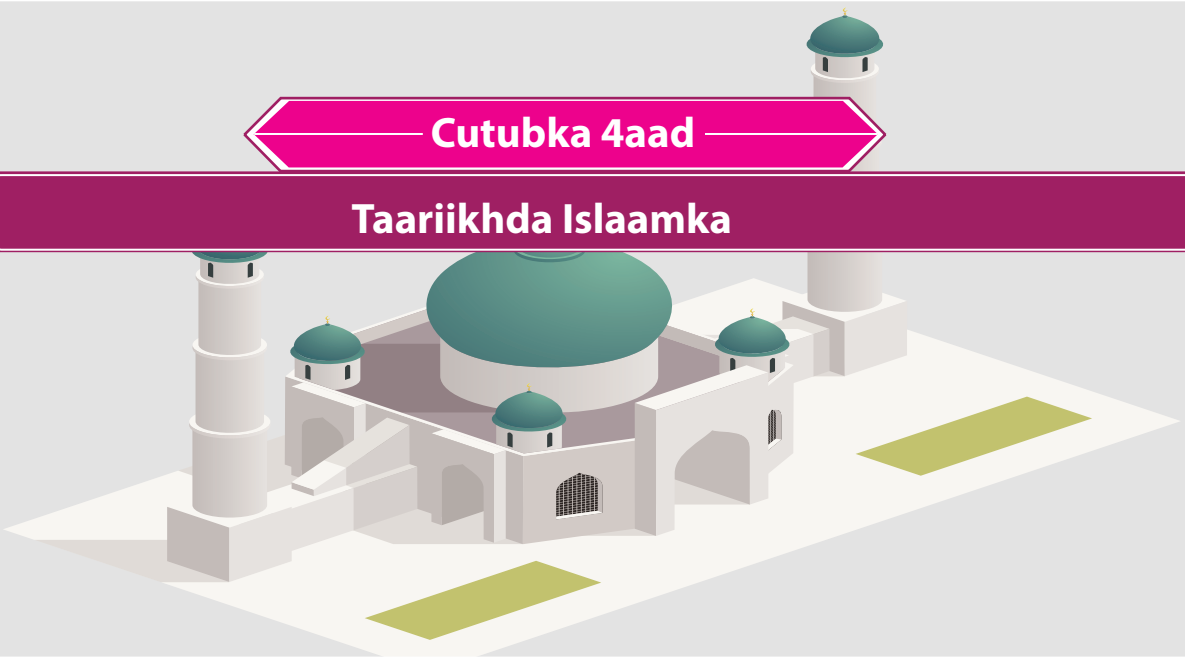
1. Waxa aan sheegayaa halka ay ka soo billaabatay kana soo hana qaaday hoggaaminta
2. Waxa aan qeexayaa halkudhegga hoggaaminta.
3. Waxa aan muujinayaa farqiga u dhexeeya hoggaaminta iyo maamulka.
4. Waxa aan wax ka sheegayaa taariikhda hoggaaminta Soomaalida.
5. Waxa aan tilmaamayaa astaamaha hoggaaminta wanaagsan.
6. Waxa aan tilmaamayaa hoggaaminta soomaalida xornimadii ka dib.

### **Habka Qiimaynta Cutubka**

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo af iyo qoraal ah, shaqo guri, howl-wadareed iyo waxqabadyo.

1. Waxa aan Qeexayaa muwaadinnimada.
2. Waxa aan kaalin wax ku ool ah ka qaadanayaa dardargelinta muwaadinnimada.
3. Waxa aan tilmaamayaa muhiimadda midnimada qaranka ee mustaqbalka Soomaaliya.
4. Waxa aan tirinayaa astaamaha muwaadinka suubban.
5. Waxa aan kala saarayaa farqiga u dhexeeya xuquuqda iyo waajibaadka,
6. Waxa aan diidayaa noocyada kala geddisan ee xag-jirnimada.
7. Waxa aan tusaale u noqonayaa dulqaadka, dhagaystana aragtida kuwa kale.
8. Waxa aan muujinayaa kaalinta qiyamka iyo anshaxa ee hormarinta wax soo saarka dalka.
9. Waxa aan ku dhaqmayaa qiyam iyo anshax waddaniyeed.
10. Waxa aan tilmaamayaa muhiimadda midnimada qaranka ee mustaqbalka Soomaaliya.
11. Waxa aan tirinayaa astaamaha muwaadinka suubban.
12. Waxa aan sugayaa xiriirka ka dhexeeya xuquuqda muwaadinka iyo waajibaadkiisa.
13. Waxa aan kala saarayaa farqiga u dhexeeya xuquuqda iyo waajibaadka,
14. Waxa aan diidayaa noocyada kala geddisan ee xag-jirnimada.

### Taariikhda Islaamka



#### Hordhac

Taariikhda islaamku waxa ay soo martay xilli-taariikheedyo kala duwan, oo xilli kasta lahaa astaamo u gaar ah, waxana ka mid ahaa: Xilligii rasuulka (NNKH), Khulafaa-raashidiin, Dawladihii Umawiyiinta, Cabbaasiyiinta iyo Cusmaaniyiinta.

Cutubkaan waxa uu ka kooban yahay saddex cashar oo kala ah: Waagii Cabaasiyiinta, Waagii Cusmaaniyiinta iyo Gumaysiga iyo dunida muslimka.

#### Ujeedooyinka Cutubka

##### **Dhamaadka cutubka bartuhu waxa uu awoodi doonaa:**

- Tilmaamidda waxyaabihii dhaliyay dawladda cabaasiyiinta.
- Xusidda qaar ka mid ah khulafada cabaasiyiinta.
- Sawiridda khariidad muujinaysa meelaha muslimiintu furteen waagii Cabaasiyiinta.
- Qorista warbixin ku saabsan dhaqdhaqaaqa cilmiga ee waagii Cabaasiyiinta.
- Taxidda khulafadii ugu magac waynaa dawladda cabaasiyiinta..
- Sharraxidda sababta dib usoo noolaynta horumarka cilmiga waagii Cabaasiyiinta.
- Caddaynta saamaynta horumarka dhaqdhaqaaqa cilmigu ku yeeshay waagii Cabaasiyiinta.

- Sheegidda dhaqammada fiday waagii Cabaasiyiinta.
- Sharraxidda soo ifbaxa dawladdii cusmaaniyiinta. .
- Sawiridda khraidad muujinaysa fiditaanka dawladda cusmaaniyiinta..
- Xaddididda qaar ka mid ah hannaankii asaaska u ahaa khulafaa-u-raashidiin.
- Kala saaridda farqiga u dhexeeya furashada islaamka iyo ujeeddooyinka gumaysiga.
- Falanqaynta hannaanka siyaasadeed ee dawladdii cusmaaniyiinta..
- Sharraxidda ujeeddooyinka reer yurub ka lahaayeen gumaysiga dunida muslimka.
- Sheegidda loolankii gumaysiga ee dunida muslimka.
- Tilmaamidda shuruudaha loo yaqaan shuruudaha kaarzon.
- Wax ka sheegidda saamayta gumaysigu ku yeeshay dunida muslimka.
- Sababaynta waxyaabihii keenay burburkii khilaafadii Cusmaaniyiinta.
- Ka doodidda sida lagu soo celin karo khilaafada Islaamka.
- Falanqaynta kaalinta sahannadii Reer Yurub ku lahaayeen Gumeysiga dunida Muslinka.

### **Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.**

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan sida:

1. Weydiimaha ku saabsan dowladdii Cabaasiyiinta iyo Cusmaaniyiinta.
2. Dood ku saabsan burburkii khilaafada Islaamka iyo sababihii keenay.
3. Dood la xiriirto sida dib loogu soo celin karo Khilaafadii Islaamka.
4. Bandhig ku saabsan xilligii Gumeysiga dunida Muslimka iyo raadadka uu ka tegay.



Waagii Cabaasiyiinta waxa loo yaqaan khilaafadii 3aad ee taariikhda islaamka iyo boqortooyadii 2aad ee hannaanka xukunka islaamka, Cabaasiyiinta Abtirsigoodu waxa uu gala Cabaas bin Cabdul mudalib oo nabiga ( NNKH ) adeerkiis ahaa, waxa la asaasay sannadkii 132 hijriga iyada oo kala waeegtay xukunka boqortooyadii umawiyyiinta, taariikhyahannadu waxa ay u qaybiyaan muddadii xukunka cabaasiyiinta ilaa 3 xilli oo kala ah:

1. Xilligii 1aad ( 132 – 232 ) hijriga, waxa lagu tiriyaa xilligii ugu fiicnaa taariikhda cabaasiyiinta.
2. Xilligii 2aad ( 232 – 422 ) hijriga, waxa lagu tiriyaa xilligii hoos u dhaca awooddii cabaasiyiinta.
3. Xilligii 3aad ( 422 – 656 ) hijriga, waxa lagu tiriyaa xilligii kala furfurashada awoodda iyo tabaryarida cabaasiyiinta.

### Miro dhalka Casharka

**Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Taxo waxyaabihii dhaliyay dawladda cabaasiyiinta.
2. Xuso qaar ka mid ah khulafada cabaasiyiinta.
3. Sawiro khariidad muujinaysa meelaha muslimiintu furteen waagii Cabaasiyiinta.

4. Qoro warbixin ku saabsan dhaqdhaqaaqa cilmiga ee waagii Cabaasiyiinta.
5. Taxo khulafadii ugu magac waynaa dawladda cabaasiyiinta.
6. Sharraxo sababta dib u soo noolaynta horumarka cilmiga waagii Cabaasiyiinta.
7. Caddeeyo saamaynta horumarka dhaqdhaqaaqa cilmigu ku yeeshay waagii Cabaasiyiinta.
8. Sheego dhaqammada fiday waagii Cabaasiyiinta.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan baarayaa, sida lagu asaasay dawladdii Cabaasiyiinta.

Sida ay ku billaabatay dawladda cabaasiyiintu waxa ay ahayd hannaan ku cusub taariikhda islaamka, sababtoo ah khulafaa raashidiin waxa ay ku yimaadeen hannaan wadatashi ku dhisan, umawiyiintuna waxa ay ku yimaadeen tanaasulkii Xasan bin Cali ugu tanaasulay Mucaawiye, balse dawladda cabaasiyiintu waxa ay ku timid hannaan kacdoon hubaysan ku dhisan oo dhiiggii muslimiintu ku daatay dhalashadeeda, taas oo ahayd arrin ugub ah oo aan hore u loo arag.

Dawladda Cabaasiyiintu waxa ay ka billaabatay dhaqdhaqaaq qarsoodi ah oo uu hoggaaminayay Maxamed bin Cali oo xaruntiisu ahayd magaalada Xamiima oo hadda ka tirsan boqortooyada Jordan, Dhaqdhaqaaqu waxa uu soo maray Labo heer ookala ah:

1. Heerka 1aad oo billowday billowgii qarnigii 2aad ee hijriga, kuna dhammaaday markii uu ku soo biiray dhaqdhaqaaqa Abuu Muslim khurasaani, taas ku beegnayd muddadii u dhexaysay sannadihii 100 – 128 hijriga, heerkaan waxa astaan u ahaa dhaqdhaqaaqa qarsoodi, ka fogaanta isku dhaca iyo is muujinta.
2. Heerka 2aad oo ka billowday ku soo biiridda Abuu muslim khurasaani, kuna dhammaaday dhicitaanka dawladdii umawiyiinta iyo asaasiddii dawladdii cabaasiyiinta sannadkii 132 hijriga.

Abuu Cabaas oo ku magac dheeraa Safaax oo ah wiilkii uu dhallay hoggaamiyahii dhaqdhaqaaqii cabaasiyiinta, ayaa dhaqdhaqaaqii u beddalay dawlad, isagoo noqday khaliifkii 1aad ee dawladda cabaasiyiinta muddadii u dhexaysay 132 – 136 hijriga

## Waxqabadka 2aad:

Waxa aan ka doodaynaa, hannaanka xukun ee dawladdii Cabaasiyiinta.

Khaliifka cabaasiyiintu waxa uu magacaabi jiray dhaxal suge loo diyaarin jiray in uu qabto xilka, iyada oo la xeerinaayo kala horrayntooda, sida badan khaliffku waxa uu dhaxal suge u magacaabi jiray wiilkiisa ama walaalkiis, khaliffkana waxa waajib ku ahaa in uu noqdo Imaamka muslimiinta, taas oo ay wehliso kartida uu ku hoggaamin karo dawladda siyaasad ahaan, sifooyinkaani waxa ay u gaar ahaayeen khulafada cabaasiyiinta xilligii 1aad ( boqolkii sano ee hore ) balse xilliyadii danbe khaliifku waxa uu astaan u ahaa dawlad aan awood buuxda lahayn, maxaa yeelay awooddu waxa ay gacanta u gashay hoggaanka ciidanka.

Cabaasiyiintu waxa ay magaalo madaxda u rareen bagdaad, iyada oo noqotay magaalooyinka ugu wayn uguna qurxoon ee astaan u noqotay cilmiga iyo farshaxanka.

Sidoo kale cabaasiyiintu waxa ay ka horumariyeen hannaanka dawladda xagga maamulka, dhaqaalaha iyo amniga astaamaha xilliga 1aad ee cabaasiyiinta wax aka mid ahaa:

## Waxqabadka 3aad:

Wax ka sheeg khulafadii ugu caansan cabaasiyiinta iyo wax qabadkooda

Suldaannadii Cabaasiyiinta iyo Xilliyada oodii :

Abu Cabaas Safaax ( 749 – 754 )

Abu Jacfar Mansuur ( 754 – 775 )

Maxamed Mahdi ( 775 – 786 )

Muuse Haadi ( 786 – 787 )

Haaruun Rashiid ( 787 – 809 )

Maxamed Amiin ( 809 – 814 )

Cabdalla Ma'muun ( 814 – 833 )

Maxamed Muctasim ( 833 – 842 )

Haaruun Waasiq ( 842 – 847 )

Jacfar Mutawakil ( 847 – 862 )

Maxamed Muntasir ( 862 – 862 )

Axmed Mustaciin ( 862 – 866 )

Subayr Muctas ( 866 – 869 )

Maxamed Muhtadi ( 869 – 870 )

Axmed Muctamid ( 870 – 892 )

Axmed Muctadid ( 892 – 902 )

Cali Muktafi ( 902 – 908 )

Maxamed Qaahir ( 932 – 934 )

Ibraahim Mutaqi ( 940 – 944 )

Fadli Mudiic ( 946 – 974 )

Axmed Qaadir ( 991 – 1031 )

Cabdalla Muqtadi ( 1975 – 1094 )

Fadli Mustarshid ( 1118 – 1135 )

Maxamed Muqtafi ( 1138 – 1160 )

Xasan Mustadi' ( 1170 – 1180 )

Maxamed Daahir ( 1225 – 1226 )

Cabdalla Mustacsim ( 1242 – 1258 )

Jacfar Muqtadir ( 908 – 932 )

Maxamed Raadi ( 934 – 940 )

Cabdalla Mustakfi ( 944 – 946 )

Cabdul kariim Daa'ic ( 974 – 991 )

Cabdalla Qaa'im ( 1031 – 1075 )

Axmed Mustadhir ( 1094 – 1118 )

Mansuur Raashid ( 1135 – 1138 )

Yuusuf Mustanjid ( 1160 – 1170 )

Axmed Naasir ( 1180 – 1225 )

Mansuur Mustansir ( 1226 – 1242 )

### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aan tilmaamayaa, horumarka dawladdii Cabaasiyiinta.

- Xoojinta ilaalinta soohdimaha dawladda.
- Ka shaqaynta is dhexgalka bulshada, taas oo dhalisay ilbaxnimo iyo horumar.
- Dhismaha caasimadda dawladda oo ay ku magacaabeen magaalada nabadda.
- Kor u qaadista dhaqaalaha dawladda, ka dib markii la helay ilo dhaqaale oo kala duwan
- Horumarinta dhaqdhaqaaqa cilmiga.

### **Waxqabadka 5aad:**

Waxa aan baarayaa, hannaanka maamul ee dawladdii Cabaasiyiinta.

Hannaanka maamul ee dawladda cabaasiyiinta wuxu ahaa hannaan maamul dhexe oo ka billaabanaya khaliifka, siina maraya wasiirka kuna dhammaada guddoomiyeyaasha gobollada, oo kala ahaa:

**Gobollo waawayn:** oo uu maamulo wiilasha khaliifka midkood ama qof u dhow, kaas oo arrimaha gobolka ka maamulaya caasimadda la tashiga khaliifka ka dib.



**Gobollo dhamaystiran:** oo guddoomiyahoodu leeyahay awood kordhinaysa saamayntiisa sida ka go'aan gaarista xukunnada qaarkood, ururinta canshuuraha, ilaalinta amniga, abaabulka iyo hoggaaminta ciidanka xilliga dagaalka iyo Imaamnida salaadda.

**Diiwaannada:** Cabaasiyiintu waxa ay muhiimad wayn siiyeen iskaashiga kala dhexeeyay reer faaris, iyagoo abuuray guddiyada hanti dhawrka iyo eegista cabashooyinka

**Boostada:** Cabaasiyiintu waxa ay aad u daryeeleen boostada, maadaama ay fidday baaxadda dawladda, waxa ay xarun boost oo wayn ku lahaayeen Baqdaad, taas oo laga qaybin jiray farriimaha dawladda, kuna soo dhici jirtay warbixinnada gobollada, dhambaal qaaduhu waxa uu u bandhigi jiray khaliifka warqadaha muhiimka ah, kuwa kalena cidda ay khusaydo ayuu u diri jiray.

**Boliiska:** waxa uu lahaa hawlo badan oo ay ka mid ahaayeen ilaalinta amniga dadwaynaha iyo dhawrista anshaxa guud.

### **Waxqabadka 6aad:**

Waxa aan baranayaa, furashooyinkii dawladdii Cabaasiyiinta.

Cabaasiyiinta oo sii waday furashooyinka waxa ay gaareen dhanka Yurub Bosfoor iyo Sishili iyagoo u gudbay bariga Yurub, dhanka Aasiyana kashmiir iyo Qandahaar ilaa waqooyiga Aasiya oo ay islaamka gaareen Turkistaan, dhanka Afrikana Suudaan iyo Gaana.

### **Waxqabadka 7aad:**

Waxa aan ka doodaynaa, dhaqdhaqaaqa cilmiga ee dawladdii Cabaasiyiinta.

Dawladdii cabaasiyiintu xagga waxbarashada waxa ay qaaday tallaabo wayn tayo ahaan iyo tiro ahaanba, waxa faafay dhaqdhaqaaqa tarjumidda iyada oo khulafadu ku dedaaleen cilmiga iyo culimada, waxyaalaha kaalmeeyay in waxbarashadu heerkaas gaarto waxaa ka mid ahaa:

- Fidinta iskuullada lagu barto dhammaan noocyada kala duwan ee cilmiga sida: (C.sharciga, C.caqliga, C.sayniska, C.bulshada iyo C.suugaanta), Tiro maktabado ah iyo golayaasha cilmiga, taas oo ka dhigaysa taariikhda dhaqdhaqaaqa cilmiga

waagii Cabaasiyiinta mid ifaya, ka hor inta aanay burburin tataarku sannadkii 656 hijriga.

Ilbaxnimada islaamku waxa uu u gudubtay qaaradda Yurub, iyada oo uu martay marinada kala ah: Dhulka Andalus, Jasiiradda Sishil, Dhulka Shaam iyo dagaalladii mucatabka ee dhex maray gaalada iyo muslimka.

### **Waxqabadka 8aad:**

Waa maxay sababaha keenay in ay dhacdo, dawladdii Cabaasiyiinta.

Dawladdii cabaasiyiinta oo xilligeedii aqoontu fidday dhul ballaaranna qabsatay ayaa ugu danbayn dhacday sababaha soo socda awgood:

- Taliyayaasha ciidanka oo gacanta ku dhigay khaliifada.
- Xaaladda bulsho oo xumaatay ka dib markii ay gashay nolol raaxo leh, halkii ay furashooyinka ku mashquuli jireen.
- Loolanka ka dhex billowday Qabyaaladda carabta iyo shucuubiyadda cagamta.
- Xaaladda guud ee dhaqaale oo sii xumaatay.
- Soo bixitaanka dawlado yar yar iyo boqortooyooyin.

Si kastaba arrintu ha ahaatee taariikhyahannadu waxa ay ku tiriyaan qabsashadii tataarka ee bagdaad sannadkii 656 hijriga in ay ahayd dhammaadkii dawladdii cabaasiyiinta.

1. Waxa aan taxayaa waxyaabihii dhaliyay dawladda Cabaasiyiinta.
2. Waxa aan xusayaa qaar ka mid ah khulafada Cabaasiyiinta.
3. Waxa aan sawirayaa khariidad muujinaysa meelaha muslimiintu furteen waagii Cabaasiyiinta.
4. Waxa aan qorayaa warbixin ku saabsan dhaqdhaqaaqa cilmiga ee waagii Cabaasiyiinta.
5. Waxa aan taxayaa khulafadii ugu magac waynaa dawladda cabaasiyiinta..
6. Waxa aan sharraxayaa sababta dib u soo noolaynta horumarka cilmiga waagii Cabaasiyiinta.
7. Waxa aan caddeynayaa saamaynta horumarka dhaqdhaqaaqa cilmigu ku yeeshay waagii Cabaasiyiinta.
8. Waxa aan sheegayaa dhaqammada fiday waagii Cabaasiyiinta.



### Miro dhalka Casharka

#### Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Sharraxo soo ifbaxa dawladdii cusmaaniyiinta.
2. Sawiro khraidad muujinaysa fiditaanka dawladda Cusmaaniyiinta..
3. Kala saaro farqiga u dhexeeya furashada islaamka iyo ujeedooyinka gumaysiga.
4. Falanqeeyo hannaanka siyaasadeed ee dawladdii cusmaaniyiinta.
5. Caddeeyo soohdimada ay gaartay dawladda islaamka waagii Cusmaaniyiinta.

Cosmaaniyiintu waxa ay ka soo jeedaan qabiil ka mid ah qabiilooyinka Turkiga oo ka soo barakacay bartamaha Aasiya kuna sii jeeday Anaatooliya, oo uu hoggaaminayay Ardhagaral, qabiilkaanu waxa uu is garab taagay suldaankii saljuuqiga Cala'uddiin, iyagoo ku biiray ciidankiisa lana dagaalay cadaawgiisa oo ka soo hooyay guulo, Suldaanku waxa uu abaalmarin ahaan u siiyay qabiilka gobol waqooyi galbeed ka xigay anaatooliya oo loo yaqaan Askood oo ku taal soohdinta Biizandiyiinta, Madaxa qabiilkana waxa uu ku magacaabay Ilaaliyaha soohdimaha.

#### Waxqabadka 1aad:

Waa kuma Asaasahii dawladdii Cusmaaniyiintu?

Geeridii Ardthagaral 1288dii ka dib, wiilkiisa Cusmaan ayaa loo magacaabay xukunka, isaga ayaana loogu magac daray dawladda Cusmaaniyiinta, Cusmaan isagoo adeegsanaya magaca dawladda Saljuuq wuxu sii waday ballaarinta soohdimaha dhulkiisa isagoo qabsaday magaalooyin hor leh, ka dibna markii ay burburtay dawladdii saljuuqiyeed, Cusmaan waxa uu ku dhawaaqay in uu ka madax bannaanyahay, isagoo isku magacaabay Boqorka Aala Cusmaan, sidaas ayuuna ku noqday asaasaha dawladda Cusmaaniyiinta, waxyaabaha lagu xasuusto cosmaan bin Ardthagaral waxaa ka mid ah Dardaarankii uu uga tegay Carruurtiisa iyo saaxiibadiis.

### **Waxqabadka 2aad:**

Muxuu kula dardaarmay Asaasahii dawladda Cusmaaniyiintu carruurtiisa iyo saaxiibadiis?

“ Carruurta iyo saaxiibadaydow sii wada saraynta diinta ”

Cusmaan waxa uu kala dardaarmay wiilkiisa Orkhaan in uu xilka qabto dabadiis, wuxuna dhintay sannadkii 1326dii.

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxan baaraynaa hannaanka maamul ee dawladda Cusmaaniyiinta

Hannaanka xukun ee dawladda cusmaaniyiinta, Suldaanka ayaa ahaa hoggaamiyaha ugu sarreeya ee saamaynta ku leh xagga siyaasadda iyo ciidanka, wuxu awood ballaaran ku lahaa dhammaan ilaha dawladda.

Inkastoo aanay jirin qaanuun ama dad mudnaan gaar ah leh, kuwaas oo xaddidaya awoodda suldaanka, haddana suldaanku ma ahayn mid wax kasta samayn kara, ama iska indhatiri kara soohdinta shareecada Islaamka, waayoo wuxu u baahnaa in uu tallaab kasta fatwo uga helo shiikhul Islaamka (MUFTIGA).

Hannaanka maamul ee dawladda cusmaaniyiinta gobolladu way ka madax bannaanaayeen dawladda dhexe, oo waxa ay lahaayeen awood xagga dhaqaalaha iyo Amniga ah, hay'adda fulinta waxa madax ka ahaa wasiirka koowaad oo lagu magacaabi jiray (Sadrul Acdam) kaas oo la taliye u ahaa suldaanka. Suldaanku waxa uu ahaa madaxa xafiiska diiwaanka, taliyaha guud ee ciidanka iyo madaxa

maxkamadda sare, xafiiska diiwaanku waxa uu ka koobnaa: wasiirka koowaad iyo golahiisa wasiirrada, guddoomiyeyaasha gobollada, diiwaan hayaha, xisaabiyaha guud iyo taliyaha ciidanka waxana guddoomin jiray suldaanka, hase ahaatee Suldaan Sulaymaan Qaanuuni ayaa wasiirka koowaad uga tanaasulay hoggaaminta diiwaanka.

Markii uu dalku fiday waxa qasab noqotay in maamul ahaan iyo ciidan ahaanba loo qaybiyo gobollo tiradoodu gaartay dhammaadkii qarnigii 17aad 32 gobol, hay'adda arrimaha maaliyadda ayaa ahayd tan ugu muhiimsan dawladda, tan iyo markii la qabsaday constantonoobal sannadkii 1453dii, xisaabiyaha guud ayaa lahaa mudnaan gaar ah.

Guud ahaan dawladda cosmaaniyiintu waxa ay ahayd dawlad islaami ah, maxaa yeelay xukunka dawladda waxa uu ku dhisnaa shareecada islaamka, taasina hay'adda waxa ay ka dhigtay hay'ad muhiim ah, madaxa hay'adda islaamigana wuxu ahaa kan ku xiga suldaanka dhanka awoodda, iyada oo awoodda shiikhul islaam gaartay in uu soo saaro fatwo uu xilka uga qaadayo suldaanka.

#### **Waxqabadka 4aad:**

Waxan wax ka sheegayaa awoodda shiikhul islaam ( Muftiga ) ee cosmaaniyiinta Ciidanka cusmaaniyiinta waxa loo arkayey in ay yahiin aalad xukun iyo mid dagaal oo isku jira, maadaama cusmaaniyiintu lahaayeen ciidan wax walba ka horreeya, sidaa darteed waxa la isku raacsanyahay in dawladda iyo ciidanka cosmaaniyiintu ahaayeen sida labada weji ee lacagta.

#### **Waxqabadka 5aad:**

Wax ka sheeg Suldaannada ugu caansan Cusmaaniyiinta iyo wax qabadkooda?

#### **Suldaannadii Cusmaaniyiinta iyo Xilliyada oodii :**

|                                                 |                                            |
|-------------------------------------------------|--------------------------------------------|
| Cosmaankii koowaad (1281-1326)                  | Orkhaan : (1326 - 1359)                    |
| Muraadkii koowaad: (1359 – 1389)                | Baayasiidkii koowaad ( 1389 – 1402 )       |
| Xilligii kala guurka ( 1402 – 1413 )            | Maxamedkii koowaad ( 1413 – 1421 )         |
| Muraadkii labaad: (1421 – 1444)                 | Maxamed faatix (1444 – 1446) Xilligii hore |
| Muraadkii labaad ( 1446 – 1451 ) Xilligii danbe |                                            |
| Maxamed Faatix ( 1451 – 1481 ) Xilligii danbe   |                                            |

|                                         |                                       |
|-----------------------------------------|---------------------------------------|
| Baayasiidkii labaad ( 1481 – 1512 )     | Saliimkii koowaad ( 1512 – 1520 )     |
| Sulaymaan Qanuuni ( 1520 – 1566 )       | Saliimkii labaad ( 1566 – 1574 )      |
| Muraadkii saddexaad ( 1574 – 1595 )     | Maxamedkii saddexaad (1595 – 1603 )   |
| Axmedkii koowaad ( 1603 – 1617 )        | Mustafkii koowaad ( 1617 – 1618 )     |
| Cosmaankii labaad ( 1618 – 1622 )       | Mustafkii koowaad ( 1622 – 1623 )     |
| Muraadkii Afraad ( 1623 – 1640 )        | Ibraahiimkii koowaad ( 1640 – 1648 )  |
| Maxamedkii Afraad ( 1648 – 1687 )       | Sulaymaankii labaad ( 1687 – 1691 )   |
| Axmedkii labaad ( 1691 – 1695 )         | Mustafkii labaad ( 1695 – 1703 )      |
| Axmedkii saddexaad (1703 – 1730 )       | Maxamuudkii koowaad (1730 – 1754 )    |
| Cosmaankii saddexaad ( 1754 – 1757 )    | Mustafkii saddexaad ( 1757 – 1774 )   |
| Cabdulxamiidkii koowaad ( 1774 – 1789 ) | Saliimkii saddexaad ( 1789 – 1807 )   |
| Mustafkii Afraad ( 1807 – 1808 )        | Maxmuudkii labaad ( 1808 – 1839 )     |
| Cabdulmajiidkii koowaad ( 1839 – 1861 ) | Cabdulcasiiskii koowaad (1861 – 1876) |
| Cabdulxamiidkii labaad ( 1876 – 1909 )  | Maxamedkii shanaad ( 1909 – 1918 )    |
| Maxamedkii lixaad ( 1918 – 1922 )       | Cabdulmajiidkii labaad (1922 – 1924)  |

Xagga dhaqdhaqaaqa cilmiga Cusmaaniyiintu waxa ay xiisaynayeen cilmiga laga soo billaabo asaaskii dawladdooda, Suldaan Orkhaan ayaa amray in iskuul laga dhiso dhinaca masjidka wayn ee Azniq, sannadkii 1331dii, Xilliyadii suldaan Muraad1 iyo Muraad2 dhaqdhaqaaqa cilmiga ee dawladda Cusmaaniyiintu wuu horumaray, sidoo kale Suldaan Sulaymaa Qaanuuni oo ogaaday baahida loo qabo horumarinta xisaabta iyo caafimmaadka ayaa furay Afar iskuul oo lagu barto xisaabta iyo mid lagu barto caafimmaadka sannadkii 1557dii, ugu danbaynna wuxu dhisay kulliyad uu ugu magac daray Sulaymaaniya, waxa kale oo horumaray cilmiga jogoraafiga iyo xiddigiska.

### **Waxqabadka 6ad:**

Waxan wax ka sheegayaa heerarkii ay soo martay dawladda Cusmaaniyiinta

Dawladda Cusmaaniyiinta waxa ay soo martay saddex heer oo kala ah :

- Heerka 1aad : heerkii soo ifbaxa iyo asaaska dawladda 1299 – 1453dii, iyada oo ka guurtay imaarad yar kuna fidday dhul ballaaran sidaasna ku noqotay

Imbaraadooridda Cusmaaniyiinta muddo 154 sano ah gudahood.

- Heerka 2aad : heerkii xoogga iyo saamaynta dawladda 1453 – 1700kii, waa muddo 246 sano ah oo ay awoodda dawladda Cusmaaniyiintu gaartay meesha ugu sarraaysay.
- Heerka 3aad : heerkii tabaryarida iyo burburka 1700 – 1924tii, waa muddo 224 sano ah oo hoos u dhac ku socday dawladda ugu danbaystiina ay burburtay sababaha soo socda awgeed.

### **Waxqabadka 7aad:**

Maxaad ka taqaan xiriirka Cusmaaniyiinta iyo soomaalida?

Xiriirkii Cusmaaniyiinta kala dhexeeyay soomaaliya, wuxu soo bilowday bartamihii qarigii 15aad iyo bilowgii qarnigii 16aad ee miilaadiga, xilligaas oo cusmaaniyiintu garab siiyeen dagaal yahannadii soomaalida ee uu hoggaaminayey Imaam Axmed Gurey, xiriirka xilligaas waxa uu sababay in magaalooyinka xeebaha waqooyi ay hoos tagaan khilaafadii cusmaaniyiinta, sidoo kale cusmaaniyiintu waxa ay garab siiyeen halgankii dhaqdhaqaaqii Daraawiishta ee uu hoggaaminayey sayid maxamed (1899 – 1920)

Soomaalidu waxa ay isku raacsanyihiin booqashadii madaxweyne Ordogaan 2011, in ay indhaha caalamka u soo jeedisay soomaaliya, Mashaariicda horumarineed ee walaalaha turkidu ka fuliyeen soomaaliyana ay lafdhabar u ahayd soo kabashada dawlanimada soomaalida.

### **Waxqabadka 8aad:**

Waxa aan ka doodaynaa sababaha gudaha iyo kuwa dibadda ee keenay burburka dawladda cusmaaniyiinta.

#### **Sababaha gudaha :**

- Dawladda Cusmaaniyiinta oo ku dhaqmi wayday shareecada islaamka, taas oo ahayd dardaarankii Asaasahii dawladda Cosmaaniyiintu kula dardaarmay carruurtiisa iyo saaxiibadiis.
- Xukunka dawladda Cusmaaniyiinta oo ku soo uruuray kali talisnimo.
- Jahwareer dhaqaale, mid bulsho iyo musuqmaasuq ku baahay hay'adaha



dawladda.

- Dhawr suldaan oo ka leexday tubta toosan oo isaga danbeeyay xukunka qarnigii 19aad.
- Ka qayb galkii Cusmaaniyiinta ee dagaalkii 1aad ee adduunka oo saamayn xun ku yeeshay dawladda Cusmaaniyiinta.

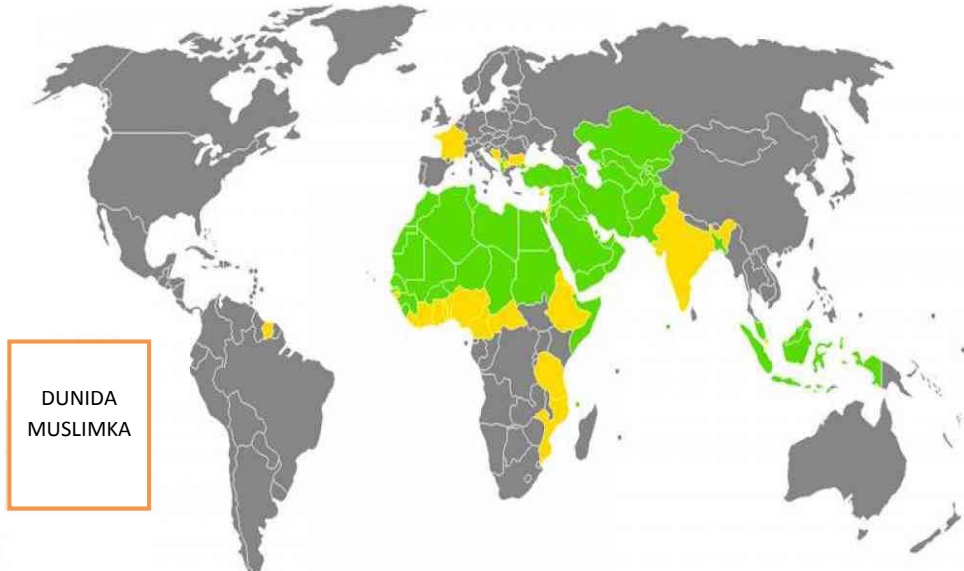
### **Sababaha dibadda :**

- Duullaankii gumaysi ee reer Yurub ku soo qaadeen dunida muslimka oo saamayn toos ah ku lahayd tabardarrida iyo burburka dawladda Cusmaaniyiinta.
- Soo bixidda awoodda Ruushka oo qaybo kala go'ay Cusmaaniyiinta
- Awoodda ciidan ee reer Yurub oo soo kordhaysay, marka loo fiiriyo awoodda ciidan ee Cusmaaniyiinta.

Sidaa darteed Mustafa kamaal Ataatork oo kaashanaya xoogaggii cadawga muslimiinta, ayaa ku dhawaaqay in la baabi'iyay khilaafadii islaamka sannadkii 1924tii.

### **Qiimaynta casharka**

- Waxa aad sharaxdaa soo ifbaxa dawladdii Cusmaaniyiinta. .
- Sawir khraiidad muujinaysa fiditaanka dawladda Cusmaaniyiinta..
- Waxa aad si kooban wax uga sheegta qaar ka mid ah hannaankii asaaska u ahaa Khulafaa-u-raashidiin.
- Waa maxay farqiga u dhexeeya furashada islaamka iyo ujeedooyinka gumaysiga.
- Qormo kooban ka qor hannaanka siyaasadeed ee dawladdii Cusmaaniyiinta..
- Waxa aad tilmaanta soohdimada ay gaartay dawladda islaamka waagii Cusmaaniyiinta.



### Miro dhalka Casharka

#### Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Kala saaro farqiga u dhexeeya furashada islaamka iyo ujeedooyinka gumaysiga.
2. Sharraxo ujeedooyinka reer yurub ka lahaayeen gumaysiga dunida muslimka.
3. Sheego loolankii gumaysiga ee dunida muslimka.
4. Tilmaamo shuruudaha loo yaqaan shuruudaha kaarzon.
5. Wax ka sheego saamaynta gumaysigu ku yeeshay dunida muslimka.

**Gumaysi:** Waa dawlad xoog leh oo qabsata dawlad tabaryar, si ay uga faa'iidsato khayraadkeeda.

**Dunida Muslimka:** Waa halku dheg loo yaqaan dawladaha dadkooda muslimka ah ka badanyahay 50% kana taliyo madaxwayne muslim ah.

### Waxqabadka 1aad:

Wax ka ujeedooyinka reer yurub ka lahaayeen gumaysiga dunida muslimka

Sahannadii jogoraafiyeed ee Bortaqiisku ku maray Afrika iyo Aasiya, oo mar qayb ka ahaa dagaalladii mucatabka, mar labaadna daba joogay firxadka muslimiinta ka soo qaxay Andalus, mar saddexaadna lagu rabay in la helo marinno cusub oo aan ahayn dunida muslimka oo ganacsigu yurub u soo maro, ayaa horsed u ahaa gumaysiga dunida muslimka.

Faasko di jaama oo soo maray marinka cusub ee “Gacanka rajada wanaagsan” ayaa soo gaaray xeebaha afrikada bari 1498dii, ugana sii gudbay hindiya 1499kii, asagoo goobahaas xarumo gumaysi uga sameeyay Bortaqiiska oo safarkiisa fududaysay, ugu danbayn qarnigii 16aad bortaqiiska iyo holand waxa ay gacanta ku hayeen marinada loo maro hindiya, taasina waxa ay ka caraysiisay Ingiriiska iyo Faransiiska oo qarnigii 17aad ku soo biiray dhaqdhaqaaqii gumaysi ee ku wajahnaa dunida muslimka, sidoo kale waxa ayaguna qaybtooda qaatay Talyaaniga iyo Jarmalka oo marti geliyay shirkii lagu qaybsaday dunida muslimka.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxan ka wada doodaynaa loolankii gumaysiga ee dunida muslimka.

Ingiriisku waxa uu qabsaday oo la wareegay dalalka muslimka ee soo socda:

Dhulkii Bangaal 1757dii, Dhulka Binjaab 1849kii, Nayjeeriya 1851dii, Boqortooyadii maguulka ee hindiya sannadkii 1857dii, Boqortooyadii Masar 1882dii, Suudaan 1898dii. Ciraaq 1919kii, Urdun 1920kii, Faransiiskuna waxa uu qabsaday oo la wareegay dalalka muslimka ee soo socda:

Marooko 1812dii, Suuriya 1820kii, Aljeeriya 1830kii, Tuunis iyo Sinigaal 1882dii iyo xeebta soomaaliya 1897dii, Talyaanigu waxa uu qabsaday oo la wareegay dalalka muslimka ee soo socda: Ereteriya 1866 , Soomaliya 1889kii, iyo Liibiya 1914tii, sidoo kale waxa qaybahooda ka qaatay dunida muslimka, Ruushka ayaa isna qabsaday oo la wareegay muslimiinta ku xeeran 1670kii, Dashqand 1864tii, Bukhaara 1882dii, iyo Turkmaanistaan 1884tii.

Boqorkii Ruushka ayaa 1853dii ku magacaabay dawladda Cusmaaniyiinta halku dhegga “Ninkii reer yurub ee jirranaa” isaga oo uga jeeday dawladda Cusmaaniyiinta oo tabar yaraysay in yurub ku heshiiyeen in ay qaybsadaan marka ay burburto, ka dib markii ay dhulkii hoos imaanayay Cusmaaniyiinta qaybsadeen

ugu danbayn waxa ay shirkii luusaan 1923dii ku soo bandhigeen Afar shuruudood oo loo yaqaan shuruudahii Kaarzon<sup>(1)</sup> kuwaas oo laga saxiixay wafdiga metelayay turkiya waxa ay u qornaayeen sidaan :

### **Waxqabadka 3aad:**

Wax ka sheeg shuruudaha loo yaqaan shuruudaha kaarzon

- In Turkiya goyso dhammaan xiriir kasta oo ku xiraya islaamka.
- In Turkiya baabi'iso khilaafada islaamka baabi'in aan ka noqosho lahayn.
- In Khaliifka iyo dadka weli raacsan laga masaafiriyo dalka hantidoodana lala wareego.
- In dastuur madani ah loo sameeyo turkiyada cusub dastuurkii horena la baabi'iy.

Ugu danbayn iyada oo la fulinaayo shuruudaha kor ku xusan ayaa Mustafa kamaal Atatork waxa uu ku dhawaaqay in khilaafadii la baabi'iyay sannadkii 1924tii, taas oo keentay muslimiinta oo aan weligood kaliif la'aan noqon in ay markii ugu horrayday noloshooda ay khaliif la'aan noqdeen.

### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aan ka doodaynaa saamaynta gumaysigu ku yeeshay dunida muslimka.

Qaybinta iyo gumaysigu saamay xun ayuu ku yeeshay saamayntaas wax aka mid ah:

- Kala qaybinta dhulkii islaamka oo wada jiray loo qaybiyay gobollo iyo qaybo yar yar.
- Baabi'inta khilaafada islaamka oo ahayd hannaan ay ku midaysnaayeen muslimiintu.
- In baraarugga iyo horumarka loo muujiyay in uu la mataan yahay colaadinta diinta.

---

(1) Kaarzon wuxu ahaa madaxa wafdigii ingiriiska ee ka qayb galay shirka Luusaan 1923.

- In muslimka dhexdiisa laga abuurro loolan isir iyo midab ku dhisan sida: Carab/ Turki/ Faaris/ Hindi/ Afrikaan/ Barbar iwm, iyada oo ay dhammaantood ku midaysnaayeen magaca islaamka.
- Kali talisnimada oo ay nagu taageereen iyagoo afganbiyo ka riday dunida muslimka.
- Baabi'inta qiyamka iyo Akhlaaqda suuban ee islaamka.

### Qiimaynta casharka

1. Waxa aan kala saarayaa farqiga u dhexeeya furashada islaamka iyo ujeeddooyinka gumaysiga.
2. Waxa aan sharraxayaa ujeeddooyinka reer yurub ka lahaayeen gumaysiga dunida muslimka.
3. Waxa aan sheegayaa loolankii gumaysiga ee dunida muslimka.
4. Waxa aan tilmaamayaa shuruudaha loo yaqaan shuruudaha kaarzon.
5. Waxa aan wax ka sheegayaa saamaynta gumaysigu ku yeeshay dunida muslimka.

### Habka Qiimaynta Cutubka

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo af iyo qoraal ah, shaqo guri, howl-wadareed iyo waxqabadyo.

- Taxidda waxyaabihii dhaliyay dawladda Cabaasiyiinta.
- Xusidda qaar ka mid ah khulafada Cabaasiyiinta.
- Sawiridda khariidad muujinaysa meelaha muslimiintu furteen waagii Cabaasiyiinta.
- Qorista warbixin ku saabsan dhaqdhaqaaqa cilmiga ee waagii Cabaasiyiinta.
- Taxidda khulafadii ugu magac waynaa dawladda cabaasiyiinta..
- Sharraxidda sababta dib u soo noolaynta horumarka cilmiga waagii Cabaasiyiinta.
- Caddaynta saamaynta horumarka dhaqdhaqaaqa cilmigu ku yeeshay waagii Cabaasiyiinta.
- Sheegidda dhaqammada fiday waagii Cabaasiyiinta.
- Sharraxidda soo ifbaxa dawladdii cusmaaniyiinta.
- Sawiridda khariidad muujinaysa fiditaanka dawladda Cusmaaniyiinta.
- Xaddididda qaar ka mid ah hannaankii asaaska u ahaa khulafaa-raashidiin.
- Kala saaridda farqiga u dhexeeya furashada islaamka iyo ujeeddooyinka gumaysiga.
- Falanqaynta hannaanka siyaasadeed ee dawladdii Cusmaaniyiinta.
- Sharraxidda ujeeddooyinka reer Yurub ka lahaayeen gumaysiga dunida muslimka.
- Sheegidda loolankii gumaysiga ee dunida muslimka.
- Tilmaamididda shuruudaha loo yaqaan shuruudaha karzon.
- Wax ka sheegidda saamaynta gumaysigu ku yeeshay dunida muslimka.

### Adduunweynaha

#### Jaantus (1) muuqaalka dunida.

Cutubkan waa qaybtii labaad ee cutukii aduun-weynaha, waxa uuna ka kooban yahay 8 cashar, kuwaas oo mid kasta uu hoos yimaado qodobo badan.

#### Ujeedooyinka cutubka:

#### Dhamaadka cutubkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:

1. Qeexida iyo sharxiidda dhigaha iyo loololka.
2. Caddeynta waxtarka dhigaha iyo loolka.
3. Sharaxaada gibilka hawada.
4. Faahfaahinta qaybaha oogada dhulka.
5. Qeexida gibilaka biyaha.
6. Caddeynta qaybaha Nolollayda.

#### Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

1. Wabaruha waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan sida:
2. Soo bandhigidda muunad muujinayso nidaamyada dhulka sida gibilka hawada, oogada sare ee dhulka nololeyda
3. Soo bandhigidda khariiddo muujinayso noocyada cimilada dunida
4. Doodo la xiriiro sida ay cimilada u saamayso nolosha aadanaha
5. Hadal soo jeedunta, si uu ardayga u baro

### **Casharada cutubka:**

Casharka 1aad: Dhigaha iyo Loolalka.

Casharka 2aad: Qeexidda gibilka hawada iyo lakabyadiisa.

Casharka 3aad: Cimilada.

Casharka 4aad: Qeexidda oogada dhulka, qaybaha dhadhaabta iyo waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dhulka.

Casharka 5 aad :Barriga iyo muuqaalladiisa.

Casharka 6aad: Ahmiyadda gibilka biyaha iyo wareega biyaha.

Casharka 7aad: Qaybaha gibil biyoodka iyo dhibaatooyinkiisa.

Casharka 8aad: Nololleyda.



**Miro dhalka Casharka:**

**Dhamaadka Casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Sharaxo dhigaha iyo loolalka.
2. Qeexo astaamaha dhigaha iyo loolalka.
3. Muujiyo dhigaha iyo loolalka muhiimka ah.
4. Isbarbar dhigo faa'iidooyinka dhigaha iyo loolalka.
5. Caddeeyo xisaabinta ammintaa ama waqtiga.

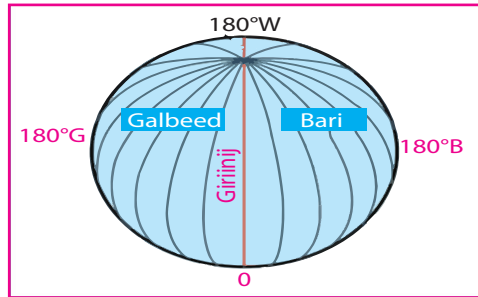
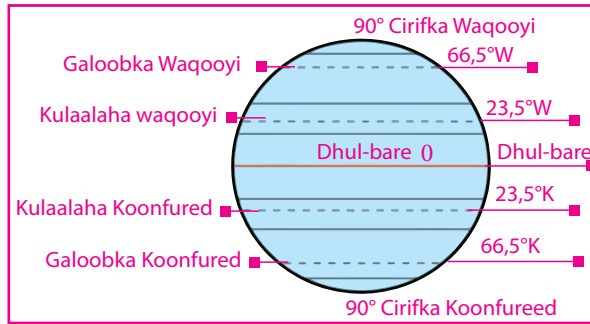
**Qeexida loolalka iyo dhigaha.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu diraa-saynayna loolalka iyo dhigaha.

Loolalka waxaa lagu qeexaa in ay yihiin xariijmo mala awaal ah oo ku yaala ama gudban dhinacya bari iyo galbeed ee dunida, kuna toosan udubdhaxaadka dhulka. Halka dhiguhu sidoo kale loo yaqaan xariijmo mala awaal ah oo ujanjeera dhanka Woqooye iyo Koonfureed ee dunida, laga bilaabo barta cirif-ka Woqooyi - Dhamaadka Barta cirif-ka koonfureed.

Xariijmoyinka dhiguhu waxa ay ku dulqotamaan xariijmoyinka loolalka.

Loolalka waxaa loo adeegsadaa in dhulka loogu kala qeybiyo aagag waqtiyo kala duwan leh, sidoo kale in la caddeeyo ama la ogaado saacadda meel walba oo dunida ka mid ah, iyada oo la xisaabinayo farqiga u dhexeeya laba dhig.



## Astaamaha wareegyada loolalka:

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aynu falan qaynaynaa astaamaha wareegyada loolalka.

- Waxa ay ka kooban tahay ama samaysaa wareeg dhammaystiran oo barbar socda dhulbaraha.
- Tirada loolalku waxa ay ka kooban yihiin 180 xariijmo, kuwaas oo 90 ka mid ah ay dhacaan koonfurta dhulbaraha, halka 90 ka mid ahna ay dhacaan woqooyiga dhulbaraha.
- Xariiqjimaha loolalku dherer ahaan ma sinna ee way kala duwan yihiin, midka ugu weyna waa loolka xariiq dhulbaraha, ka dib xariiqjimaha loolalka ayaa sii yaraanaya markii aan ka dhaqaaqeyno dhulbaraha dhanka koonfurta ama dhanka woqooyiga, illaa ay ka noqdaan dhibco labada cirif ee Koonfurta iyo woqooyiga dunida.

## Ahmiyada wareegyada loolalka:

### Waxqabadka 3aad:

Waxa ayanu su'aalo iska way diinaynaa ahmiyada wareegyada loolalka.

- Waxa ay caddeyaan ama sheegaan halka meel, magaalo, dowlad dunida kaga taalo koonfurta ama woqooyiga dhulbaraha.
- Ogaanshaha cimilada goob kasta oo dunida ka mid ah, sida heerkulka, roobabka iyo dabeylaha, iyada oo aduunka loo qaybinaayo gobalo cimileed.

### Warregyada loolalka ugu muhiimsan:

#### Waxqabadka 4aad:

Waxa aynu faahfaahinaynaa wareegyada loolalka ugu muhiimsan.

- **Dhulbaraha:** Waa loolja ugu weyn wareegga loolalka, darajadiisuna waa eber (0o), waxa uu dhulka u kala qaybiyaa laba qaybood oo isle eg, qaybta Koonfurta iyo qaybta woqooyiga, sidoo kale qorraxdu waxa ay si toosa ah u dulistaagtaa sanadkii labo xili, xilliyada deyrta iyo guga.
- **Kulaalaha waqooyi:** Waxa ay woqooyi ka xigtaa 23.5 digrii dhulbaraha, qorraxduna waxa ay dul istaagtaa xilliga xagaaga gaar ahaan marka uu jiilaalka ku jiro galoob-badhka koofareed.
- **Kulaalaha koonfureed:** Waxa ay koonfurta ka xigtaa 23.5 digrii dhulbaraha, qorraxduna waxa ay dul istaagtaa xilliga jiilaalka gaar ahaan marka uu xagaaga ku jiro galoob-badhka waqooyi.
- **Wareegga cirifka waqooyi:** Waxa ay dhanka waqooyi ka xigtaa 66.5 digrii dhulbaraha, waana loolka ayna maalin maalmaha ka mid ihi aysan qorraxdu ka dhicin iyo maalin cadceeddu u soo baxaynin
- **Wareegga cirifka koonfureed:** Waxa ay dhanka koofareed ka xigtaa 66.5 digrii dhulbaraha, waa loolka ayna maalin maalmaha ka mid ihi aysan cadceeddu ka dhicin iyo maalin cadceeddu u soo bixin.
- **Cirifka Waqooyiga:** Waxa ay woqooyi ka xigtaa 90 digrii dhulbaraha, waana dhigta ugu fog dhulbaraha dhanka waqooyi ee adduunka, waana aagga aysan qorraxdu waligeed gaarin, maxaa yeelay way ka fog tahay dhulbaraha.
- **Cirifka Koonfureed:** Waxa ay Koonfurta ka xigtaa 90 digrii dhulbaraha, waana loolka ugu fog dhulbaraha cidhifka koonfureed ee adduunka, waana aagga

aysan qorraxdu waligeed gaarin, maxaa yeelay way ka fog tahay dhulbaraha.

Astaamaha dhigaha:

### **Waxqabadka 5aad:**

Waxa aynu isbar bardhigaynaa astaamaha dhigaha iyo kuwa loolalka.

- Muuqaal ahaan dhiguhu waxa ay u eg yihiin, sida wareegyo isla eeg oo ku kulma cirifyada woqooyi iyo koonfurta. Kuwaas oo ku dulqotama wareegyada loolka.
- Waxa ay tira ahaan gaarayaan 360 xariiq, kuwaas oo ku wareegsan dhulka.
- Dhulku waxa uu uu wareegaalidka wareega saacada, dhanka galbeed ilaa dhanka bari, sidaa dartee qorraxdu waxa ay u soo baxdaa marka hore magaalooyinka bariga khadka Greenwich.
- Waddamada iyo magaalooyinka dhaca hal dhig waqtigoodu waa isku mid waqooyi ha dheceen ama Koonfur.

**Xariiqjimaha ugu muhiimsan ee dhigaha.**

### **Waxqabadka 6aad:**

Waxa aynu isbarbardhig ku samaynaynaa dhigaha iyo loolalka.

Dhigta - Greenwich-ku waa dhigta ugu muhiimsan ee dhigaha adduunka, darajadiisuna waa eber (0o). Waa dhigta u kala qaybisa adduunka laba qaybood: qayb bari ah oo ka kooban 1800 dhigood, iyo qaybta galbeed oo leh 1800 dhigood, waxaana loogu magac daray magacan tuulada uu soo maro ee ku taal Koonfur Bari ee magaalada London ee dalka Ingiriiska.

Muhiimadda dhigaha.

Muhiimadda dhigaha waxaa lagu soo koobi karaa sidan:

- Caddeynta farqiga waqtiga ee u dhexeeya dalalka adduunka.
- Waxa ay sahashaa barashada Dunida.
- Waxa ay ka caawineysaa gacanna ka geysataa sameynta khariidadaha hagista .
- Helitaanka ama barashada goobaha, dalalka dhaca galbeedka ama bariga khadka Giriinjika.

## **Xisaabinta waqtiga:**

### **Waxqabadka 7aad:**

Waxa aynu sharaxaad ka bixinaynaa hab xisaabeedka waqtiga.

Waxa aynu horay u soo sheegnay in dhulka ay ku daboolan yihiin xarriijimo malaawaal ah oo loo yaqaan dhigo , kuwaas oo tiraahaan dhan 360 dhig, waxaa lagu heshiiyay innay dhigta Giriinwijku daraja deedu noqoto eber , taas oo dhinaceed bari ay yihiin 180 dhig dhinaca galbeedna 180 dhig.

Xeel dheerayaasha cilmiga Juquraafiga waxey ku heshiiyeen in dhulka loo qeybiyo 24 saac ammin ama waqti gobolleed ah, taas oo ka dhigan in halkii saacba uu metelayo ammin gobolleed, waxeynu ognahay in dhulku uu isku dul wareegayo, isla markaana uu jarayo 360 dhig 24 saac gudahood ,taas oo keenta ama ka dhasho isbadalka habeenka iyo maalinta.

### **Sida loo xisaabiyo amminta -waqti goboleed:**

- Dhulku wuu isku dul wareegaa, waxa uuna jaraa 360 xarriijin ama dhig 24 saacba gudahood.
  - Dhulku waxa uu jaraa halkii saacba 15 dhig = 15 dhig = 1saac.
  - Si aynu u ogaano inta daqiiqo oo uu u baahan yahay dhulka si oo u jaro hal dhig  
Waxa aynu sameyneynaa habraacan Waxa aynu u qeybineynaa 60 daqiiqo
  - /15dhig = 4 daqiiqo .
  - Si aynu usoo saarno amminta meel dhulka ka mid ah waxeynu raaceynaa tillaabadan;
1. Waxeynu soo saareynaa farqiga dhigta meesha iyo Giriinwijka ama dhig kale .
  2. Ka dib darajaaka ayeynu u bedelleynaa saacado.
  3. saacadaha iyo daqiiqooyinka inoo soo baxa ayeynu ku daraynaa waqitiga aan heysano hadii meeshu ka xigto bariga giriinwijka ama dhigta kale. Halka haddii meeshu ay ka xigto galbeedka giriinwijka ama dhig kale waynu kala jaraynaa darajaadka labada dhigood.

### **Tussale (1)**

Hadii ay amintu tahay magallada Muqdishu ee dhacda dhigta 45° bariga Giriinwijka 10 subaxnimo soo saar amminta magaallada Qaahira ee dhacda dhigta 30 ee isla bariga Giriinwijka.

## Furfuris

- Marka hore waxeynu soo saareynaa farqiga dhigaha magaalada Muqdishu iyo Qaahira  $45^{\circ}-30^{\circ}=15$  dhig

- Dhigaha waxeynu u bedelleynaa saacado  $15^{\circ} \times 4 = 60$  daqiiqo = 1 saac .

Farqiga aminta ee u dhexeeyo Muqdishu iyo Qaahira waxaa weeye hal saac.

Maadaama magaalada qaahira ay dhacdo galbeedka magaalada Muqdishu waxeynu sameyneynaa.

$10-1=9$  subaxnimo sidaa darted magaalada Qaahira amminteedu waa 9 subaxnimo marka Muqdishu ay tahay 10 subaxnimo.

## Tusaale (2)

Hadii ay ammintu tahay magaaladda Muqdishu ee dhacdo dhigta  $45^{\circ}$  bari 11 subaxnimo oo amminta magaaladda Niyooyork ee dhacda dhigta  $75^{\circ}$  galbeed.

## Furfuris:

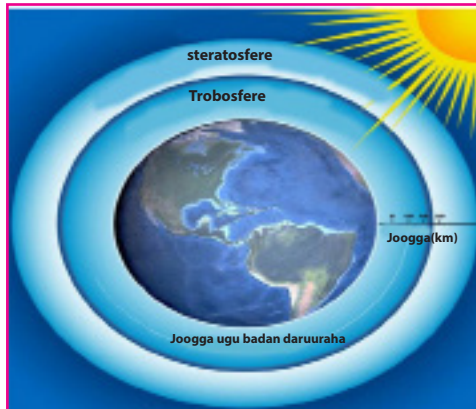
- Farqiga dhigaha Muqdishu iyo Niyuuyork =  $45^{\circ}+75^{\circ}=120$  dhig
- Farqiga amminta =  $120 \times 4 = 480$  daqiiqo =  $480/60 = 8$  saacadood

Waxeynu ognahay magaaladda Niyuuyork in ay dhacdo galbeedka magaaladda Muqdishu sidaa darteed Niyoork wey ka danbeysaa Muqdishu xagga amminta.

$11-8=3$  subaxnimo.

## Qiimaynta casharka

4. Sharaxaad kabixi dhigaha iyo loololka.
5. Qeex astaamaha dhigaha iyo loolalka.
6. Muuji dhigaha iyo loolalka muhiimka ah.
7. Isbarbar dhig faa'iidooyinka dhigaha iyo loolalka.
8. Caddee talaabooyinka xisaabinta amminta ama waqtiga.



**Jaantuska (3) gibilka hawada.**

### **Miro dhalka casharka.**

**Dhamaadka Casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo gibilka hawada.
2. Muujiyo ahmiyadda gibilka hawada.
3. Caddeeyo lakabka ay neefaha ku badan yihiin.
4. Kala saaro lakabyada gibilka.
5. Qeexidda astaamaha lakab kasta.
6. Sharaxo muhiimmadda ay u leedahay lakabka torobosfeer nolosha noolaha dhulka dushiisa marka loo eego kuwa kale.

### **Qeexidda gibilka.**

#### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa gibilka hawada.

Gibilka hawadu waa mid ka mid ah ah afarta nidaam ee dhulka ,biyaha iyo nolalayda, waana dabool hawo ah oo ku xeendaaban dhulka, waxa uuna ka kooban yahay tiro hawooyin ah oo aan la arki karin isla markana wax midab, dhedhen iyo ur intaba aan leheyn, kuwaas oo caan ku ah iney dareeraan oo ay dhaq-dhaqaan isku imaanayo ,kala fogaanayo, Hawooyinkan xajmigooda waxa uu ku badan yahay qeybta hoose oo dhumuceeda lagu qiyaasay wax ka yar 100 km.

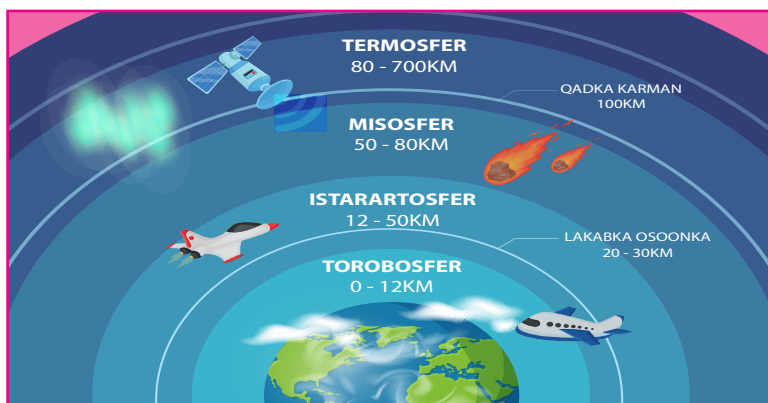
Cuf-isjii ka dhulku waxa uu soo jiidanayaa hawooyinkan, hadii aysan jiri laheyn soo jiidashadan oo dhulka soo jiidanayo waxaa dhici laheyd in hawooyinkan ay ku firdhadaan bedka balaaran ee dhulka ku xeeran, ka dibna waxaa yaraan lahaa hawooyinka lagama maarmaanka u ah nolosha noolaha iyo dhamaan uunka, waxaana dhici laheyd inay suurto gal noqonweyso in lagu noolaado meeraha ama dhulka. Sidoo kale gibilka hawadu waxa uu ilaaliyaa nolosha dhulka dushiisa isagoo nuugaya shucaaca ama ileeska halista ah ee loo yaqaan ultaraafiyoolatka (ultraviolet) iyo dhamaan ileyska qorraxda ee halista ah..

## **lakabkayada Gibilka hawada.**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu taxaynaa lakabkayada gibilka hawada.

Gibilku waxa uu ka kooban yahay marka loo eego waxyaabaha uu ka sameysan yahay, neefahiisa iyo kala duwanaantiisa heerkulka ee xagga joogga lakabyada soo socda:



## **Jaantuska (4) lakabkayada Gibilka**

- 1. Torobosfeer:** Lakabkani waa lakabka ugu hooseeyo lakabyada gibilka hawada, waana lakabka ku dhow ama ku dhegan dhulka, waxaa lagu tilmaamaa lakabkani in uu yahay halka ay ka abuurmaan daruuraha da'a iyo duufaannada. Waxa uu gaarayaa joogga lakabkani 18 km meelaha kuleellaha ah ama hareeraha dhul-baraha iyo 8 km meelaha qabobaha ah iyo cirifka koonfureed. Ahmiyadda lakabkani waxeynu ka dareemi karnaa isbadalada cimillada iyo heerkulka. Sidoo kale marka aynu ka hadleyno cimillo gooreedka waxeynu ka sheekeeyneynaa lakabkan, heerkulka



si tartiib-tartiib ah ayu hoos u dhacayaa marka kasta oo aan kor ugu socono. Lakabkani tusaale ahaan hadii aynu kor u socono 150 mitir saamiga heerkulka boqolkiiba 1 digrii sintigereed ayu hoos u dhacayaa.

- 2. Istaraatosfer:** Waa lakabka labaad ee lakabyada gibilka hawada , waxa ay dhacdaa qeybta kore ee lakabka kowaad -torobosfeer- waxaa lagu qiyaasaa joogeeda 50 km Waxaana lagu gartaa inay tahay mid aan lahayn daruur oo aan lahayn uumiga biyaha. Lakabkan waxaa ku jira “osoon” oo ah gaashaanka ilaaliya dhamaan noolaha ku nool dhulka dushiisa ,waxa uuna ka ilaaliyaa ilayska loo yaqaan -ultarafiylayt - ee halista ku ah noolaha. Lakabkan waxa uu aad ugu wanaagsan yahay xagga duulista hawada sababta oo ah waa meel ammaan ah oo aan leheyn isbadalada cimilada ,sida aynu kusoo argnay torobosfeer hore.
- 3. Miisosfeer :** (lakabka 3 aad). Lakabkan waxa uu dhacaa qaybaha kore ee lakabka -istaraatosfeer-waxa uu gaarayaa joogga lakabkani 80 km. Haraadiga shuhubta iyo burburka seefciireedyadda ka imaanayo xagga kore ee ku soo jeeda xagga dhulka waxa ay ku gubanayaan lakabkaan gudahiisa, sidaa dareed waxaa lagu tilmaamaa lakabyada ugu muhiimsan ee gibilka hawada.
- 4. Termoosfeer:** Waa lakabka sare ee gibilka hawada, heerkulka lakabkan aad ayuu u sareeyaa, waxaana lagu qiyaasayaa inuu gaaraayo heerkulka oogadiisa sare 1000 digrii sintigereed.

#### Qiimaynta casharka

1. Qeex gibilka hawada.
2. Muuji ahmiyada gibilka hawada.
3. Caddee lakabka ay neefaha ku badan yihiin.
4. Kala saar lakabyada gibilka.
5. Qeex astaamaha lakab kasta.
6. Sharax muhiimmadda ay u leedahay lakabka torobosfeer nolosha noolaha dhulka dushiisa marka loo eego kuwa kale.

**Mirodhalka casharka.**

**Dhamaadka Casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo cimilada.
2. Caddeeyo cimilo gooreedda.
3. Caddeeyo waxyaabaha saameeya kala duwaananta heerkulka oogada sare ee dhulka.
4. Falanqeynta kala duwanaanta heerkulka dhulka dushiisa.
5. Soo bandhigidda waxyaabaha saameeya caadiska hawada.
6. Isbarbardhigidda neecaawda badda iyo neecaawda berriga.
7. Cadddeeyo waxyaabaha cimilada ay ka koobantahay, kuwooda qoyan.
8. Qeexo dhamaan weedhaha soo socda : Uumi biyood, huur,caayryaamo,baraf, qabow,daruur,dhedo iyo xarfin.
9. Fasiro sida uu u sameysmaan dhamaan waxa ayaabahan: Uumiga, huurka, dhededa iyo qabowga.
10. Kala sooco qaybaha roobabka iyada oo loo eegayo astaamaha.

**Cimilada iyo Cimilo Gooreed.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa cimilada iyo cimilo Gooreedda.

**b. Cimilo Gooreed.**

Cimila gooreddu waa xaaladda jawiga ee meel gaar ah muddo kooban ka jirta, taas oo noqon karta hal maalin, labo maalin ama asbuuc ugu badnaan.

**t. Cimilo (climate).**

Cimiladu waxa ay ka dhigan tahay celceliska waxyaabaha ay cimillada ka kooban tahay (climatic elements) ee kala duwan kaas oo ay leedahay meel gaar ah waqti aad u dheer oo aan ka yaraan muddo 30 sano, isla markaana cimladu waxa ay tilmaan dhameystiran naga siineysaa xaalada jawiga ee meeshaas.

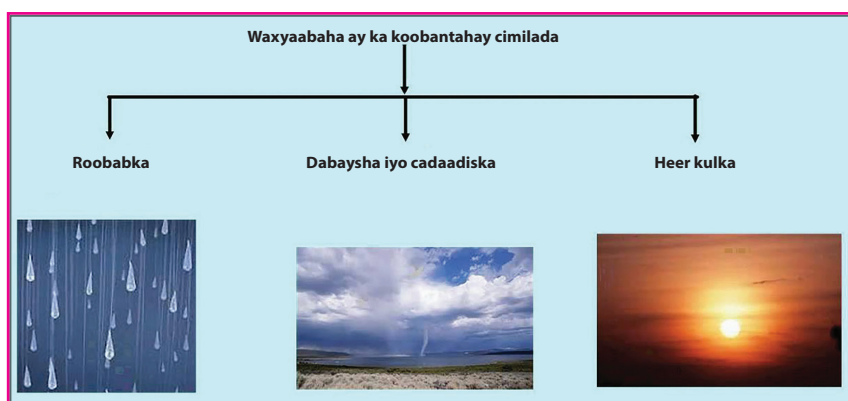
Haddii aynu si kale u dhahno cimladu Waxa aynu dhihi karnaa waa xaaladaha jawiga ee meel gaar ah ka jirta muddo dheer. Cimilada iyo cimilo gooreedu waxa ay wadaagaan waxyaabaha uu jawiga ka kooban yahay, ku waas oo uu saameeyneyo mid kasta oo labadooda ka mid ah, waxaana ka mid ah ileyska cadcedda, heerkulka, huurka, da'aaga, cadaadiska hawada iyo dabaysha.

## Cadaadiska Hawada:

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aynu diraa seynaynaa qaybaha cimlada.

Cimiladu waxa ay ka koobana tahay qayboo kala duwan waxana ka mid ah:



Jaantuska(5). Qaybaha cimilada.

### 1. Heerkulka:

Heerkulku waxa uu ka mid yahay waxyaabaha ugu muhiimsan ee cimlada, sababtoo ah waxa uu saameeyaa dhamaan waxyaabaha kale ee cimilada iyo dhamaan noolaha ku nool dhulka oogadiisa.

Waxyaabaha saameeya kala duwanaanta heerkulka oogada sare ee dhulka:

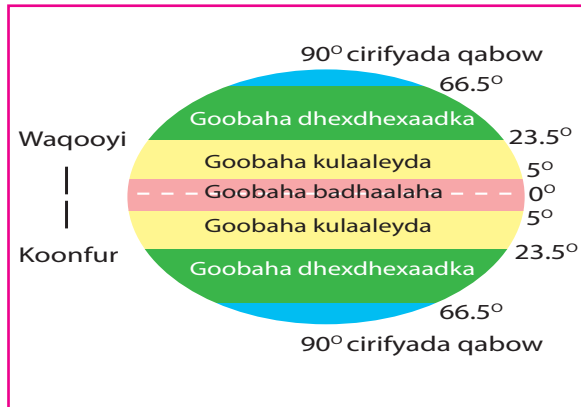
Filiqsanaanta heerkulka dhulka oogadiisa waay kala duwan tahay sababaha soo socda darteeed:

### 1. Xagasha iftiinka Qorraxda ee ku soo gaara Meel ka mid ah dhulka.

Heerkulka dhulka oogadiisa waa kala jaad waxaana ugu wacan kala duwanaanta xagasha cadceedda ku soo dhaceysa dhulka oogadiisa, meelaha ay cadceedu

ku qotonta heerkulkooda aad ayuu u sareeyaa, halka uu heerkulku hooseeyo meelaha uu ileyska cadceeddu u soo gaarta si janjeerta, Sidaas darteed meelaha kulaaleyda (tropics) ah heerkulkoodu wuu sareeyaa, halka meelaha cirifka dhulka ahna heerkulkooda uu hooseeyo.

Iyada oo laga duulayo arrintaan aynu kor ku soo xusnay aya dhulka oogadiisa waxaa loo kala saaray qeybo badan oo heerkulkooda kala duwan yahay:



Jaantuska (6) gobaha cimilada.

**b. Meelaha kulaaleyda ah:** Meelahani waxaa lagu yaqaanaa heerkul aad u sareeya guud ahaan sannadka, waxa ayna dhacaan meelahani inta u dhexeysa kulaalaha waqooyi iyo kulaalaha koonfureed, isla markaana waxaa bartamaha ka mara dhul baraha.

**C. Meelaha dhex-dhexaadka ah:** Meelaha dhex-dhexaadka ah waxa ay u qayb samaan labo qeybood waxa ayna kala yihiin:

d. Meelaha dhex-dhexaadka ah ee waqooyi ee u dhexeeya kulaalaha waqooyi iyo goobada cirifka waqooyi.

e. Meelaha dhex-dhexaadka ah ee koonfureed kaas oo isna u dhexeeya kulaalaha koonfureed iyo goobaha cirifka koonfureed.

**f. Labada meel ee Qabowbaha ah:** Labadaan meel waxa ay kala yihiin gobaladda cirifka waqooyi ee dhacda inta u dhexeysa goobada cirifka waqooyi iyo cirifka waqooyi iyo gobaladda cirifka koonfureed ee iyadana dhacda inta u dhexeysa goobada cirifka koonfureed iyo cirifka koonfureed, waxa ay caan ku yihiin

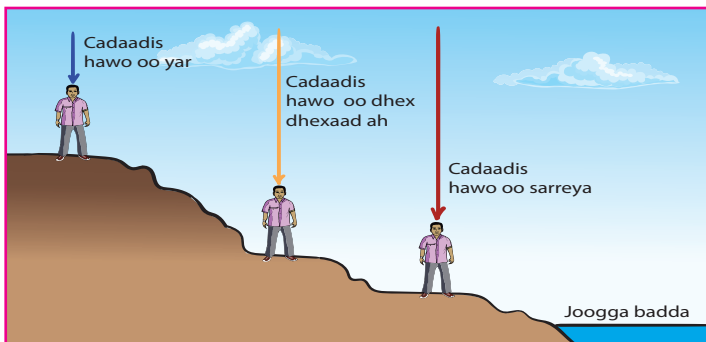
meelahaan qobow aad u daran iyo dhulka oo baraf joogta ah sanadk oo dhan.

2. Dhererka maalinta: Markasta oo ay muddada cadceedda ee ufaqa ay dheer tahay, dhulku waxa uu helayaa wax badan oo ileeys ah, sidaas darteed heerkulku wuu sareeya xilliga xagaaga marka loo eego jiilaalka sababtuna waxa ay tahay maalinta xagaaga oo dheer darteed.
3. Kala Sarreynta dhulka (joogga dhulka):
4. Cufnaanta daruuraha:
5. Cufnaanta dhirta:
6. Fogaanta ay meesha u jirto Badda (Ila biyoodyada):.

### **Cadaadiska Hawada:**

#### **Waxqabadka 3aad:**

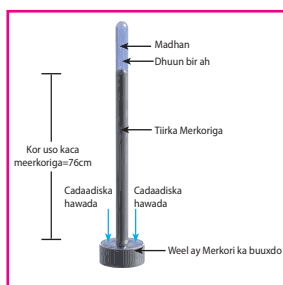
Waxa aynu ka doodaynaa saameynta cadaadiska gibilka iyo halbeega cadaadiska Gibilka.



Waxaa lagu qeexaa cadaadiska gibilka hawada inuu yahay culeyska hawada ee ku qotoma dhukka iyada oo laga soo billaabayo joogga badda ilaa laga gaaro halka uu ku dhamaado gibilka. Culeyska hawada ee saraan meel waxa uu dhalinayaa cadaadis u dhigma inta hawo ah ee ka koreysa laga soo bilaabo dhulka oogadiisa ilaa laga gaaro halka uu gibilka ku dhamaado. Waxaa la ogaaday celceliska ama saamiga culeyska hawada ee qotoma laga soo bilaabo joogga badda ilaa laga soo gaaro dhamaadka gibilka ee dhaca hal sintiimitir oo laba jibaarane ah in uu la, eg yahay hal kilo garaam, waana wax u dhigma joogga qotoma ee dhererka halbeega -meerkurida- oo ah qiyaastii 76 cm oo laba jibaaran. Xilligaan casriga

ah oo aynu ku jirno waxaa loo adeegsadaa cabirka cadaadiska hawada waxa loo yaqaan (millibaar) Cadaadiska celcelis ahaan heerka badda waa 1012 mb (1 cm oo meerkuriga = 12.3 mb). Cadaadiska hawada wuu yaraanayaa mar-kasta uu joogga dheeraado sidaas darteed cadaadiska hawada 90% waxaa laga helaa wax ka hooseeyo 20km.

## b. Halbeega cadaadiska Gibilka:



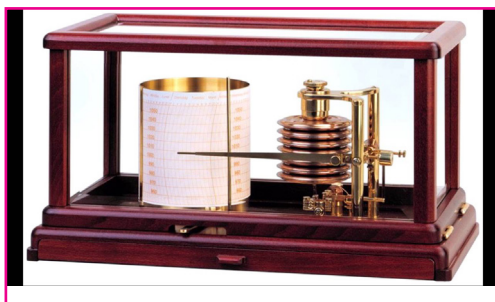
Jaantuska (8) Baromitirka meerkoriga

## t. Baroomitirka bireed:



Jaantuska (9) Baroomitirka birta ah

## j. Baroogaraf.



Jaantuska (10) Baroogaraf

## **Waxyaabaha saameeya caadiska Gibilka.**

Cadaadiska gibilka waxaa saameyn ku leh waxyaabo kala duwan waxaana ka mid ah:

b. Heerkulka:

T. Dhaqdhaqaaqa hawada ee qotoma:

X. Uumiga Biyaha:

Kh. Heerka joogga Badda:

d. Filiqsanaanta Barriga iyo Biyaha

Meelaha Cadaadiska Gibilka ee Joogtada ah:

B. Aagga cadaadiska hoose ee kuleylaha: waxa ay dhacdaa labada dhinac ee dhul baraha.

C. Labada Aagga ee cadaadis sarreeya leh: waa labada meelood ee ku xeeran loolalka 30°C ee waqooyi iyo koonfur

D. Labada Aagga ee cadaadiska hooseeya leh: Waa labada meelood ee ku xeeran loolalka 60° ee waqooyi iyo koonfur.

Waxaa jira noocyo badan cadaadis ah oo laga helo meelo badan oo dhulka dushiisa ah, qaarkood waa ay sarreyaan halka kuwa kalena ay hooseeyaan sababtuna waxa ay tahay isbedelka ku imaanaya xaaladda cimilo gooreedka ee meel gaar ah ay leedahay.

## **Dabaylaha:**

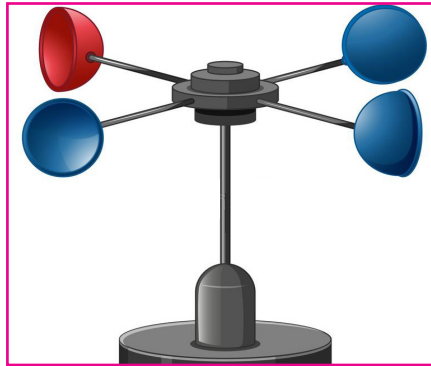
### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu muujinaynaa ahmiyada dabaylaha jiritaanka dunida.

Dabayluhu waa dhaqdhaqaaqa qulqulka hawada ee ka imaanayo meelaha uu cadaadiskooda sarreeyo soona aadaaya meelaha uu cadaadiskooda hooseyo. Waxa ay noqoneysaa arrintan inuu isku dheeli tirnaado kala duwanaanta xagga cadaadiska, dabayluhu waxa ay ka leexanayaan waddadooda ay ku socdaan ee dhulka dushiisa saameynta wareegga dhulku oo ku wareegayo udub dhexaadkiisa darteed.

Dabaysha waxaa loogu magac daraa halka ay kasoo dhabeyneyso ama ay ka timid. Dabaysha looguma magac daro halka ay ku socoto. Tusaale ahaan hadii aynu dhahno Dabeylaha Waqooyi-galbeed, tilmaantaani waxa ay tilmamaysaa inay dabaylo ka imanayaanayaan waqooyi-galbeed, iyo wixii la mid ah. Dabayshu way ku kala duwan tahay xawaaraha iyo jihada, iyada oo ku xiran goobaha cadaadiska sare iyo kan hoose.

Halbeega xawaaraha dabaysha iyo jihooyinka dabayl dhabadka.

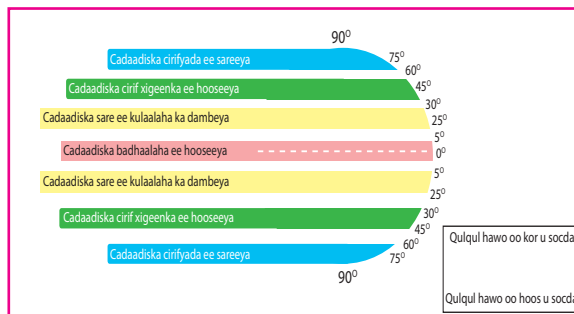


Jaantuska (11) Anemomite

## Qaybaha dabaylaha:

### Waxqabadka 5aad:

Waxa aynu falanqaynaynaa qaybaha dabaylaha iyo jihooyinka dhabashadooda.



Jaantuska (12) dabaylaha.

- Dabaylaha joogtada ah:** waa dabaylaha dhabanayo si nidaamsa sanadka oo dhan waxaana ka mid ah:



b. Dabayl ganacsi:

T. Dabaysha Galbeed ee liddiga ah:

**2. Dabaylaha mansuunka:** Waa dabaylaha soo dhabanaya xilliyo la yaqaan oo sanadka ka mid ah, waxaana ugu muhiimsan dabeylahaan:

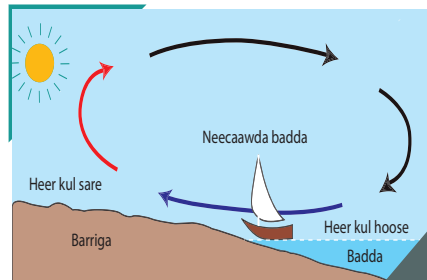
b. Mansuun jilaaleed qabow oo qallalan: Dabaylahani waxa ay kasoo dhabanayaan dhanka barriga ee cadaadiskiisu yahay mid sarreeya iyagoo soo aadayo dhanka ila biyoodka oo cadaadiskooda hooseeya.

c. Dabaylaha Mansuunka Xaagaaga ee Roobeedka ah:

**4. Dabayl gobaleed:** Waa dabaylo aan nidaamsaneyn oo ka soo dhabanayo meelo gaar ah oo aad u xaddidan dhul ahaan.

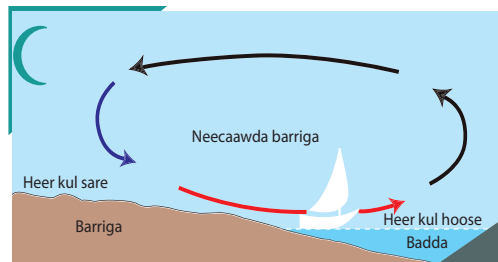
**5. Dabayl Maalmeed:** Kala duwaanta heerkulka iyo cadaadiska ee u dhexeeya barriga iyo ila biyoodka, buuraha, dooxooyinka iyo habeenka iyo maalinta .Waxaana lagu soo koobaa dabayl maalmeedku sidan soo socota:

B. Neecaawda Badda:



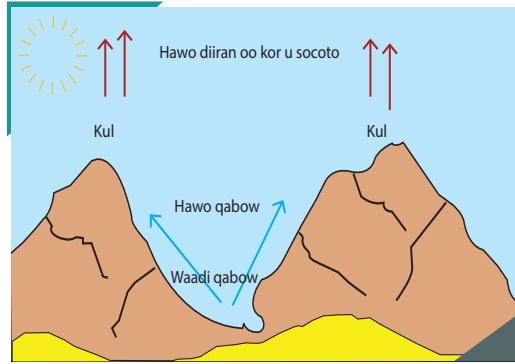
Jaantuska (13) neecawdda badda.

T. Neecaawda Barriga:



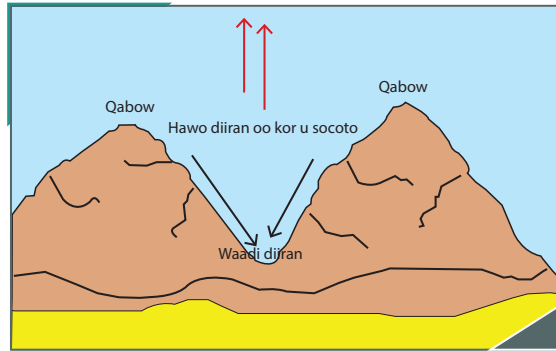
Jaantuska (14).neecawdda barriga.

j. Neecaawdda togga:



Jaantuska (15).neecaw togga.

x. Neecawdda Buuraha:



Jaantuska (16).neecawdda buuraha.

**qaybaha cimilada qoyan.**

**b. uumi baxa biyaha dabiiciga.**

**Waxqabadka 6aad:**

- Waxa aynu caddeynaynaa uumi bax waxa uu yahay.
- Waxa aynu falan qaynaynaa waxyaabaha kordhiya uumibaxa.



Jaantuska (17).uumi baxa biyaha.

Uumiga biyaha waa isbedelka biyaha ay iska bedlayaan xaaladdooda dareeraha ah ama adkaha ah iyagoo isku beddelaayo xaalad neef ah. Arintani waa muuqaal joogta ah oo si dabiici ah kaga dhaci kara meel kasta oo heerkulkeeda ka sareysa 0°C, gaar ahaan marka hawada ay tahay mid qallalan.

### **Waxyaabaha kordhiya xawaaraha uumi baxa biyaha.**

b. Heerka saafi ahaanta biyaha:

t. Bedka dusha sare ee uumiga baxaaya:

j. Heerkulka Biyaha:

x. Huur u eegidda hawada (Relative Humidity):

Kh. Xawaaraha Dabaysha:

**t. huurka.**

### **Waxqabadka 7aad:**

Waxa aynu kala saaraynaa nooc yada huurka.

Hawada innaga sarreysa had iyo jeer waxa ay leedahay biyo. Biyahaaasi inta badan lama arki karo oo waa uumi biyood, uumigaas meelaha qaar wuu ku badan yahay meelaha qaarnkoodna wuu ku yar yahay. Huurku waa kala jaad marka loo eego qaabka loo cabiro ama loo qiyaaso:

- Huur saami la cabiro aan lahayn:
- Huur saami lacabiro leh:

## j. Harfin (condensation).



Jaantuska (18) harfin.

Xarfinta waxa ay liddi ku tahay uumi-baxa, marka uumiga biyaha ay isku beddelaan dareere ama adke qabowga ku dhacayo dartii waxaa lagu magaacaabaa xarfin.

### x-Dhedo

- Fud baraf (frost):
- Ceeryaamo(fog):
- Daruuro:

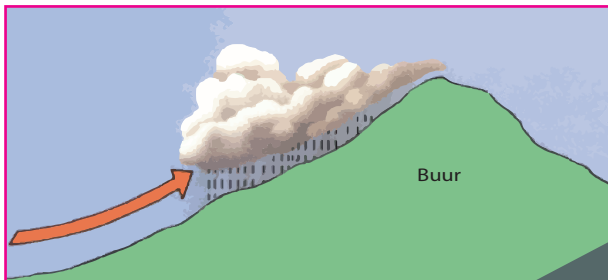
**3. Roobabka:** Hawada innagu wareegsan waxaa ku jira biyo-uumi ah oo aynaan arki karayn . Biyahaa uumiga ah aya noqda daruuro iyo ceeryaamo oo aynu oran karno waa biyo la arki karo oo hawada sabbeynaya. Marka daruurahani ay noqdaan kuwa aad u culus oo aysan hawada hayn kareyn waxa ay ku soo daataan dhulka dushii kaddibna Waxa aynu niraahnaa roob aya da'ay.

### Qaybaha roobabka:

#### Waxqabadka 8aad:

Waxa aynu diraa saynayna qaybaha roobabka.

#### b. Roob Buureed.



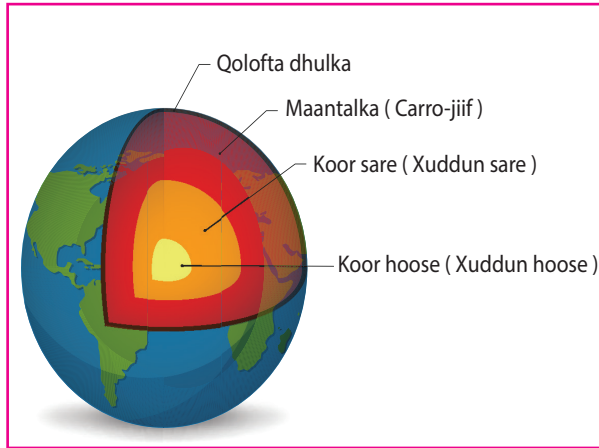
Jaantuska (19).Roob buured.

Roobkani waxuu da'aa marka dabaylaha ka soo dhabanayo badda xaggeeda ee qoyan ay ku soo beegmaan buuro dhaadheer, ka dibna ay dabaylihii ku dhacaan dhinacyada buurah ee ku aadan. Dabaylahani kor ayay u kacayaan, mar waliba oo ay dabaylahan kor u sii kacaan waxaa hoos u dhacaya heerkulkooda taas oo keeneysa in uu ku dhaco xarfin ka dibna ay sameysmaan daruuro oo iyagana ugu dambeyntii noqonaya roob. Roobabka noocaan ah waxaa looyaqaanaa roob buureed.

- b. Gufaacaale: Roobabka noocani ah waxa uu da'aa marka hawo diiran iyo hawo qaboobi ay kulmaan, hawada diiran ayaa kor u kacda oo sida kuwii hore ayey qabowdaa daruuro samaysaa, ka dibna waxa ay noqotaa roob. Roobka noocaas ah waxaa la yiraahdaa Gufaacaale inta badan waxa uu ka da'aa loolalka dhexe.
- c. Dul ka Hoor: Hawadu marka ay kululaato way fududaataa, markaana kor ayey u kacdaa. Hawadaasi kululaatay ee kor u kacday marka ay gaarto meel sare way qoboobeysaa, daruuro ayey sameysaa, ka dibna way da'daa. Roobabka noocaas ah waxaa loo yaqaan Dul-ka-Hoor.

### Qiimaynta casharka

- 4. Qeexo cimilada.
- 5. Caddeeyo cimilo gooreedda.
- 6. Caddeeyo waxyaabaha saameeya kala duwaananta heerkulka oogada sare ee dhulka.
- 7. Falanqeynta kala duwanaanta heerkulka dhulka dushiisa.
- 8. Soo bandhigidda waxyaabaha saameeya caadiska hawada.
- 9. Isbarbardhigidda neecaawda badda iyo neecaawda berriga.
- 10. Cadddeeyo waxyaabaha cimilada ay ka koobantahay, kuwooda qoyan
- 11. Qeexo dhamaan weedhaha soo socda: Uumi biyood, huur, caayryaamo, baraf, qabow, daruur, dhedo iyo xarfin
- 12. Fasiro sida oo u sameysmaan dhamaan waxa ayaabahan: Uumiga, huurka, dhededa iyo qabowga.
- 13. Kala sooco qaybaha roobabka iyada oo loo eegayo astaamaha.



Jaantuska (2). Gibilka oogada dhulka.

### **Mirodhalaka casharka.**

**Dhamaadka casharkan, waxaa laga filayaa ardayga in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo gibilka oogada dhulka.
2. Caddeyo qaybaha dhadhaabaha.
3. Falanqeeyo waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dusha sare ee dhulka.
4. Kala saaro kuwa gudaha ee saameeya qaab dhismeedka dhulka iyo kuwa dibada.

**Qeexidda gibilka oogada dhulka:**

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu diraasaynaynaa gibilka oogada dhulka:

Oogada dhulka waxa ay ka dhigan tahay dabool dhuleedka adag kaas oo sameeya qaaradaha iyo badaha hoostooda. Oogada dhulka waa qolofa dhulka, waxa ayna ka kooban tahay lakabyo dhumucdooda ay kala duwan tahay oo dhadhaabyo ah. Halkaas oo ay dhumucda dhulka berriga ah ay siyaadeyso (kordheyso) gaar ahaan goobaha sare xaggooda hoose, halka ay dhumucdu yaraaneyso sagxadda badda.

Siguu gibilku waxa uu ka kooban yahay seddex lakab oo waa weyn:

1. Qolofa dhulka (Crust).
2. Carro jiif (Mantle).
3. Xuddunta (Core).

## **Qaybaha dhadhaabaha.**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa qaybaha dhadhaabta.

Xeel-dheereyaasha cilimiga juquraafiga waxa ay u qaybiyaan dhadhaabta seddex qaybood iyagoo ku saleeyey qaab sameysankooda sida soo socota:

#### **1. Dhadhaab Shiileed.**



Jaantuska(3) Dhadhaab Shiileed.

Dhadhaab shiileedku waxa ay ahaan jireen asal ahaan waxyaabo dhalaalaya oo dareere dhooqa gubaneysa u eg, kuwaas oo kaddib ay saameyn ku yeelatay waxyaabaha wax qaboojiya, taas oo keentay kaddib qabobida inay isu baddalaan waxyaabo adeg. Dhadhaab shiileedku waxaa la rumeysan yahay in uu yahay asalkii ay dhadhaabyada kale ka soo bilaawdeen in ay samaysmaan. Dhadhaabyadan waxa ay ka samaysan yihiin macaadin kala duwan oo leh dhumuc weyn. Waxana loo qeybshay sida soo socota:

- b. Dhadhaab shiileed daahsoon: dhulka hoostiisa ku jirta.
- t. Dhadhaabaha foolkaanaha.

## 2. Dhadhaab lakabeed:



Jaantuska(4) Dhadhaab lakabeed:

Waa dhadhaabyada ku samaysmay dhulka dushiisa ama meel ku dhow dhulka dushiisa iyagoo ka sameysmay waxyaabo isu ururay, kuwaa oo ka dhashay soo rogidda waxyaabaha isku ururay ama haraadi ah. Dhadhaab lakabeedka ayaa ah kuwa ugu badan dhadhaabyada laga helo dhulka dushiisa iyagoo baan yaal ah. waxaana loo kala saaraa saameynta cimilada laba qeybood:

- Qeyb si makaanika ah u sameysanto (Physical weathering).
- qeyb kimika ah u sameysanto (Chemical weathering).

## 3. Dhadhaab dhalan rogan:



Jaantuska (5) Dhadhaab dhalan rogan.

Waa dhadhaabo samaysma marka uu isbeddel ku dhaco dhadhaabihii horey u jirey, taas oo ay ugu wacan tahay isbeddelka joogtada ah ee xaaladaha deegaanka ku xeeran sida kala duwanaanshaha heerkulka, cadaadiska, saameyn kasta oo makaanika ah ama isbeddel kasta oo kiimika ah ee qeybaha dhadhaabaha asalka ah.

### **Waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dusha sare ee dhulka.**

Waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dusha sare ee dhulka waxaa loo qaybiyaa labo qaybood oo kala ah, cawaamisha gudaha iyo cawaamisha dibadda



ka saameysa:

1. Kuwa gudaha ee saameeya qaab dhismeedka dhulka:

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa waxyaabaha gudaha ee saameeya qaab dhismeedka dhulka dushiisa.

Waxyaabahan waxa ay noqon karaan xoogag ama cadaadis si gaabis ah u dhaca, kuwaas oo sababa qalloocinta iyo jabka dhulka , ama kuwa si dhaqso ah u dhaca ,sida dhul-gariirka iyo folkaanaha.Waxyaabahan jomoorfoolajiga ah ayaa ka masuul ah samaysanka muuqaallada kala sarreynta dhulka dushiisa (topography) ee ugu waaweyn. Waxa ay ku abuurantaa ama ku bilaabantaa isbedellada uu sababayo kuleylka aad u sarreeya ee dhulka gudahiisa ka jira.

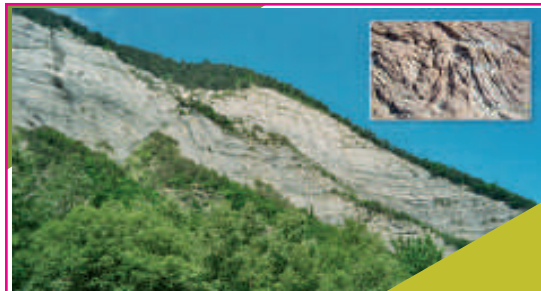
1. Waxyaabaha si gaabis ah u dhaca, waxaana loo kala saaraa,sida: dhagaxburburka iyo laablaabka:

#### **b. Dhagax burburka.**



Jaantuska (24). Dhagax burburka.

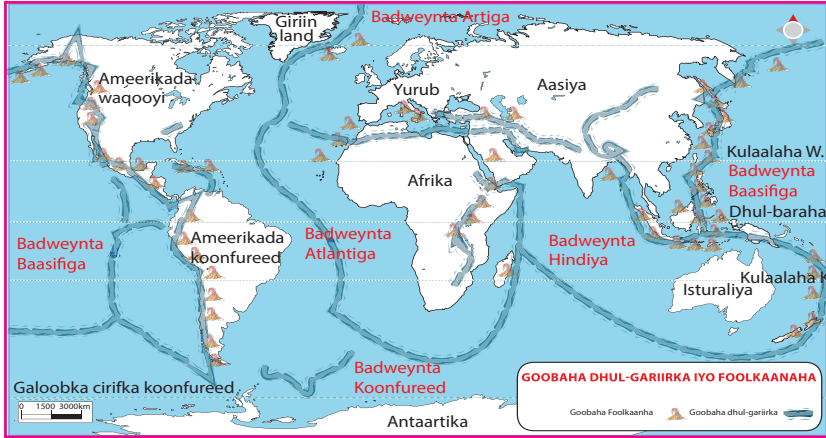
#### **t. laablaabka.**



Jaantsuka (25). Laab laabka.

2. Waxyaabaha si degdeg ah u dhaca: Waxyaabahan waxa ay ku dhacaan mudda gaaban gudaheed ,taas oo qofka awood u siineysa in uu daawado ama uu eego xilliga ay dhacayso, waxana ka mid ah dhul-gariirka iyo foolkaanaha, waxyaabahan waxa ay leeyihiin saameyn xoog badan aadanaha iyo deegaan kaba.

#### b. dhul-gariirka.



Jaantuska (26). Khadadka dhul gariirada dunida.

#### t. foolkaanaha.



Jaantuska (27) foolkaana.

2. Kuwa dibadda ee saameeya qaab dhismeedka dhulka:

- Dhadhaabyadu waxa ay hodon ku yihiin macaadinta sida dahabka, foosfaadka, birta, magneesiumka iyo kaalshiyomka.
- Dhadhaabyadu waxa ay gacan ka siiyaan xeeldheerayaasha cilmiga jiyoolojiga aqoonsiga nolosha qaddiimiga ah iyagoo adeegsanaya haraaga wixii noolaa

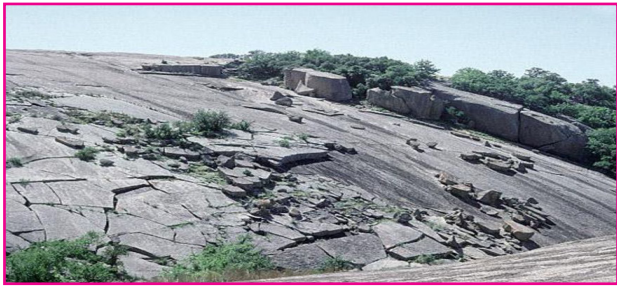
(fossils) iyo caddeynta waxa ay ka koobnaayeen iyo muujinta dabeecadda nooleyaashaas.

**Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu falan qaynaynaa waxyaabaha dibadda ee saameeya qaab dhismeedka dhulka dushiisa.

Waa waxyaabo ka dhaca dusha sare ee dhulka, sida roobabka, biyaha dareera, dabaylaha iyo hirarka waxana loo qaybiyaa labo qaybood:

- 1. Qaabka dhagax-burburka: Qaabka dhagax-burburkuna waxa uu u qaybsan yahay sida soo socota:
- b. Dhagaxburbur mikaanikada ah (mechanical weathering).



Jaantuska (28). Dhagaxburbur mikaanikada.

Waa habka uu dhadhaabuhu u burburo isagoo u qeybsamo qeybo yar yar oo aan waxba ka doorsoomin qaab-dhismeedkiisa xagga macdanta.

- t. Dhagaxburbur u dhaca si kimiko ah.



Jaantuska (30). Dhagaxburbur u dhaca si kimiko ah.

## 2. Qaabka carro-guurka:



Jaantuska31 Carro-guurka

Waa hannaanka jjabinta iyo qoridda dhadhaabaha, ka dibna laga dhaqaajiyo meeshiisa oo meel kale la dhigo. Waxyaabaha burburka dhaliya waxaa ka mid ah: biyaha, dabaysha, hirarka badda iyo barafka guuraya. Waxyaabahan oo leh awood wax dhaqaajisa waxa ay qabtaan saddex shaqo oo kala ah:

B. Hannaanka dhagax qoridda.

T. Hannaanka burburguurka.

J. Hanaanka tuulimaadka.

### Qiimaynta casharka

1. Qeex gibilka oogada dhulka.
2. Caddee qaybaha dhadhaabaha.
3. Falanqee waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dusha sare ee dhulka.
4. Kala saar kuwa gudaha ee saameeya qaab dhismeedka dhulka iyo kuwa dibada.

**Mirodhalaka casharka.**

**Dhamaadka casharkan, waxaa laga filayaa ardayga in uu awood u yeesho:**

1. Muujiyo faliqsanaanta dhulka barriga iyo biyaha.
2. Caddeeyo qaaradaha adduunka.
3. Sababeeyo aragtiyada la xiriira billowga qaaradaha.
4. Kala saaro muuqaallada dhulka dushiisa.
5. Falanqeeyo saamaynta kala duwanaanta muuqaalada dusha sare ee dhulka.

Dhulka dushiisa waxaa loo qeybiyaa laba qeybood oo waaweyn: dhul barriga iyo dhul ay biyo ceegaagaan. Waxa aynu si kooban halkan uga hadli doonaa dhulka bariiga, halka aan uga dahli doono dhulka qoyan casharka soo socda.

Dhulka barriga:



Jaantuska (33).saamiga biyaha iyo bariga.

**Waxqabadka 1aad:**

- Waxa aynu ka doodaynaa o dhaahda Dhulka barriga.
- Waxa aynu ka doodeynaa xikmadda ku jirta yaraanta dhulka barriga uu ka yar yahay biyaha.

Bedka dhulka bariiga waxa uu ka yar yahay saddex meelood meel bedka dusha sare ee dunida. Saamiga dhulka bariga wuxu la eg yahay ku dhawaad 29%

wadarta guud ee bedka dhulka dushiisa,halka saamiga biyuhu ay metelayaan ku dhawaad 71%, Jaantuuska iyo shaxda soo socota waxa ay muujinayaan bedka dhulka barriga, dhulka biyaha ah iyo saamiga mid waliba uu ka yahay wadarta guud ee bedka dhulka.

| Nooca          | Bedka/km2   | Saamiga wadartabedka % |
|----------------|-------------|------------------------|
| Dhulka barriga | 148,429,000 | 29%                    |
| biyaha         | 361,637,000 | 71%                    |
| Wadarta bedka  | 510,066,00  | 100%                   |

### Shaxda (1).

Qaaradaha dunida.

### Waxqabadka 2aad:

- Waxa aynu falanqaynaynaa kala duwanaanta qaaradaha dunida.
- Waxa aynu kala saaraynaa qaaradihii hore iyo kuwa cusub.

Dhulka waxa uu u qaybsan yahay qaarado ,qaaraduhuna waa qaybaha ugu muhiimsan ee dhulka. Shaxda soo socota Waxa aynu ku muujinaynaa si kooban magacyada qaaradaha iyo bededkooda:

| Magaca qaaradda                                                       | Bedka km2   | % saamiga bedka |
|-----------------------------------------------------------------------|-------------|-----------------|
| Aasiya                                                                | 44,579,000  | 30%             |
| Afrika                                                                | 30,065,000  | 20%             |
| Ameerikada waqooyi<br>Ameerikada dhexe iyo<br>Jasiiradaha Caribbeanka | 24,256,000  | 17%             |
| Koonfurta Ameerika                                                    | 178,190,000 | 12%             |
| Antaraktika                                                           | 13,209,000  | 9%              |
| Yurub                                                                 | 9,938,000   | 7%              |
| Isturaaliya                                                           | 7,687,000   | 5%              |
| Bedka dunida barriga                                                  | 148,429,000 | 100%            |

### Shaxda (2).

Aragtida soo samaysinka Qaaradaha.

### Waxqabadka 3aad:

- Waxa aynu qeexeynaa aragtida samaysanka qaaradaha.
- Waxa aynu ka doodeynaa Aragtida tiktoonikis ee ku aaddan mustaqbalka qaaradaha.

Waxaa jira aragtiyo kala duwan oo isku dayay inay sharaxaan billowga Qaaradaha, sida aragtida kala duruga qaaradeed (continental drift), aragtida kulayl qulqulka gudaha (internal hot currents) iyo aragtida saxannada tiktooniyaada (plate tectonics). Waxa ayna xeel-dheerayaasha rumeysan yihiin in qaaraduhu ay si siman ay u dhaqaaqayaan. Inkastoo arrintaas ay tahay mid gaabis ah, taas oo lagu sharaxay aragtida saxanada tiktoonikada. Halka ay aragtidan sheegeyso in qolofa dhulku ka kooban yahay saxano kala duwan oo sii soconaya, waxaana la filayaa in isku dhac dhex maro qaaradda Afrika iyo Kuunfurta Yurub. Sidoo kale qaaradda Isturaaliya iyo koonfur-bari Aasiya. Waxaa kale oo la filayaa in ay samaysmi doonto qaarad lagu magacaabo Pangea oo cusub inta lagu jiro kontonka malyan ee sano ee soo socota. Marka Afrika iyo Isturaaliya ay ku biiraan Yurub iyo Aasiya, waxaana loo yaqaanaa kala durug qaaradeed.

Muuqaallada oogada dhulka barriga.

### Waxqabadka 4aad:

Waxa aynu darsaynaa muuqaallada oogada dhulka barriga.

Dusha sare ee dhulka waxa uu ka kooban yahay noocyo badan oo tooboogarafi ah, kuwaas oo ay xeel-dheerayaasha cilmiga juqraafiga u adeegsadeen kala soocidooda labo waxyaabood oo kala ah: sare u kicidda iyo hoos u dhaca. Waxaa kaloo jira qaab saddexaad oo isku daraya dhererka astaanta u ah buuraha iyo fidsanaanta siman ee bannaanada kaas oo ah Dulaha. Si kooban muuqaalka oogada dhulka waxaa loo qaybiyaa sadexdan jiidoo:

B. Jiidaha buuraha.

T. Jiidaha dulaha.

J. Jiidaha banaanada.



1. Muuji fiiqsanaanta dhulka barriga iyo biyaha.
2. Caddee qaaradaha adduunka.
3. Sababee aragtiyada la xiriira billowga qaaradaha.
4. Kala saar muuqaallada dhulka dushiisa.
5. Falanqee saamaynta kala duwanaanta muuqaalada dusha sare ee dhulka.





Jaantuska (34) Gibilka biyaha.

### Miradhalka Casharka:

**Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Muujiyo ahmiyadda Gibil biyoodka
2. Caddeeyo habka wareegga biyaha,
3. Falanqaynta saameynta wareegga biyaha.

### Muhiiimadda Gibil Biyoodka:

#### Waxqabadka 1aad:

Waxeynu ka doodaynaa Muhiiimadda Gibil-biyoodka.

Gibil-biyoodku waxa uu ku fadhiyaa wax u dhigma 71% dhulka dushiisa, taas u dhiganta 360 malyan km<sup>2</sup>. Dhulka qeybtiisa qalleylka ahina waxa ay gaareysaa 150 malyan km<sup>2</sup>. Haddaba baaxadda dhulka dushiisa waxaa lagu qiyaasaa 510 malyan km<sup>2</sup>.

Muhiiimadda Gibil-biyoodka waxa lagu soo ururin karayaa qodobbada soo socda:

1. Waa qayb muhiim ah oo ka mid ah ilaha dhaqaale ee aadanuhuu ka helo cunnada iyo milixda.
2. Waxa uu lafdhabar u yahay wax qabadka safar biyoodka ganacsiga dunida.
3. Waxa uu saameyn ku leeyahay cimilada, sida qaboojinta heerkulka iyo kordhinta heerka roobabka.
4. Waxa uu kaalin mug leh ka qaataa haqabtirka ilo biyoodka macaan iyo roobabka ku da' dhulka qaybtiisa barriga ah.
5. waxaa ceegaaga gunta badweynnada iyo badaha kheyraad badan, sida

shidaalka iyo gaaska dabiiciga.

### Wareegga Biyaha:

#### Waxqabadka 2aad:

Waxanu si qoto dheer u falan qaynaynaa wareegga biyaha.



Jaantuska (35) wareegga biyaha.

Wareegga biyaha waxaa lugu qeexi karayaa in ay tahay, hababshaqo oo dabiici ah joogtana ah oo aan lahayn billow iyo dhammaad, marka heer kulka biyaha kor u kaco, waxa uu isu baddelayaaa uumi biyood hawada ku jira, gaar ahaan badwaynnada dhaca kulaalaha heerkulkiisu sarreeyo dushooda, marka ay sare u kacdo hawada uumi biyoodka xambaarsan oo ay gaarto lakabyada sare ee gibilka hawada way qaboodaa, uumi biyoodkuna waxa uu isu bedelaa daruur ka dibna roob ama baraf da'aya, iyo biyo qulqul loo yaqaan wabiyo.

Wareegga biyaha waxa uu ka shaqeeyaa nadiifinta biyaha iyo kordhinta helitaanka biyaha macaan, sida wabiyada, harooyinka macaan, iyo sameynta keyd biyood macaan.

#### Qiimaynta casharka

1. Sharaxaad ka bixi aragtida Gibil Biyoodka.
2. Sheeg ahmiyadda Gibil Biyoodka.
3. Caddee wareegga Biyaha.
4. Falanqee wareegga Biyaha.

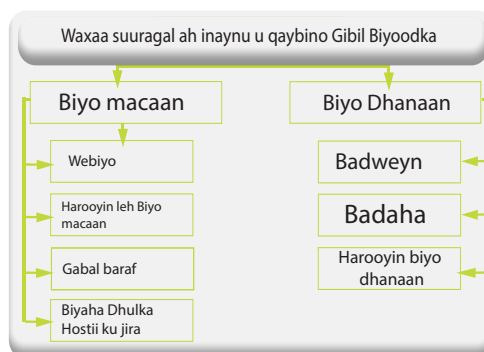
**Miro dhalka Casharka:****Dhamaadka Casharka waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Caddeeyo qaybaha Gibil-biyoodka.
2. Isbarbardhigo saamiga biyaha dhanaan iyo kuwa macaan ee dhulka dushiisa ah.
3. Kala saaro farqiga u dhexeeya erayada Bad iyo Badweyn.
4. Qeexo noocyada Badaha.
5. Isbarbardhigo farqiga u dhexeeya webi iyo haro.
6. Sharaxaad ka bixinta ilaha biyaha ee dhulka.
7. Sheego webiyada laga helo Soomaaliya.
8. Caddeeyo dhibaatooyinka gibil biyoodka.

**Qeexida gibil biyoodka:****Waxqabadka 1aad:**

- Waxa aynu falanqaynaynaa qaybaha gibil-biyoodka.
- Waxa aynu falanqeyneynaa xikmadda ku jirta kala duwanaanshaha baaxad-biyoodyada.

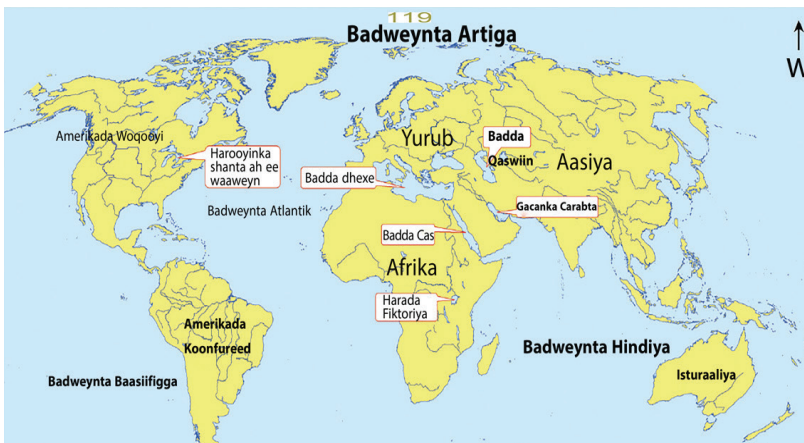
Gibil biyoodku waxa uu ka kooban yahay qaybo biya ah oo kala duwan xagga dhadhanka iyo xaga baaxadaba, sida badweynta, badaha iyo harooyinka biyaha kharaar ,wabiyada , haraha iyo biyaha hoosta dhulka ku jira ee biyaha macaan.



Jaantuska (36) qaybaha biyaha.

Biyaha dhanaan saamigoodu waxa ay u dhigmaan %97.2 wadarta biyaha dhulka dushiisa ah, halka biyaha macaani saamigoodu u dhigmaan %2.8 oo kaliya. Waxanu si kooban u sheegaynaa ila biyoodyada dunida ugu muhiimsan:

1. **Badwaynnada:** Waa Baaxad-biyoodyo dhanaan bedkoduna weyn yahay, waxaana ka mid ah:
  - B. Badweynta Baasifigga: Waa badweynta ugu weyn xagga bedka waana tan ugu qotodheer waxa uuna bedkeedu gaaarayaa qiyaastii 166.2 milyan Km<sup>2</sup>. Waxaana kulaala dhanka qaaradaha ee kala ah waqoyiga Ameerika, koonfurta Ameerika, Aasiya, iyo Ustaraaliya.
  - T. Badweynta Atlaantikada: Waa badweynta labaad dhanka bedka waxa uuna bedkeedu gaarayaa qiyaastii 82.5 milyan km<sup>2</sup>, Waxa uuna kulaala qaaradaha waqoyiga Ameerika, koonfurta Ameerika, Yurub iyo Afrika.
  - J. Badweynta Hindiya: Waa badweynta saddexaad dhanka bedka, waxa uuna bedkeedu gaaraa qiyaastii 73.5 milyan Km<sup>2</sup> waxana kulaala qaaradaha Aasiya, Afrika iyo Ustaraaliya.
  - K. Badweynta artikga (Arctic Ocean): Waa badweynta ugu bedka yar waxa uuna bedkeedu gaarayaa 13.92 milyan Km<sup>2</sup> waxana kulaala qaaradaha Yurub, Aasiya iyo waqoyiga Ameerika.

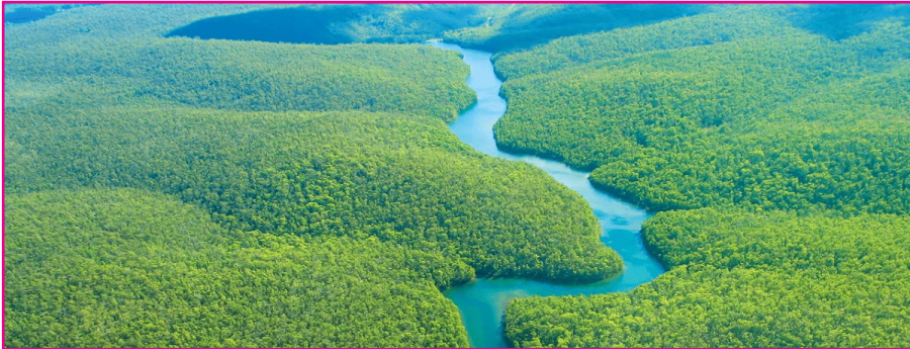


Jaantuska (37) badaha iyo badweynnada.

**2. Badaha:** Waa baaxad-Biyoodyo dhanaan kana yar badweynta waxa ayna leeyihiin qaabab ama noocyo kala duwan oo ay ka mid yihiin:

- b. Badaha furan: Waxa ayna si toos ah ula xiriiraan qaar ka mid ah badweynnada dunida, waxaana tusaale u ah Badda Carbeed, Badda Shiinaha iyo Badda waqooyi.
- c. Badaha furan-u-ek: Waxa ayna marin biyoodyo ciriiri ah kula xiriiraan qaar ka mid ah badweynnada dunida, waxaana tusaale u ah Badda Dhexe (Mediterranean Sea) taas oo la xiriirta badweynta Atalantikada waxaana isku xira marin biyoodka ah Jabal Taariq. Sidoo kale Badaha furan-u-ek waxaa ka mid ah Badda Cas iyo Badda Madow.
- d. Badaha Xiran: waa badaha aan la xiriirin badweynnada iyo baaxad-biyoodyo kaleba, dhulka ayaana kaga xeeran dhinacyada oo dhan, si ka duwan Jasiiradaha oo ay kaga xeeran yihiin biyuhu dhinacyada oo dhan, waxaana ka mid ah Badda Dhinsan (Dead Sea) iyo Badda Cas (Red Sea).

## **5. Wabiyada:**



Jaantuska (38). Wabiyada.

Wabiyadu waa qulqul biyood macaan waxana ka mid ah wabiga Niil oo mara qaaradda Afrika waana webiga dunida ugu dheer; wabiga Amazon, oo mara qaaradda Koonfurta Ameerika, waana wabiga labaad ee dunida ugu dheer. Sidoo kale waa wabiga ugu biyo badan dunida. Wabiga saddexaad ee dunida ugu dheer waa wabiga Mississippi ee mara qaaradda Waqooyiga Ameerika.

Marka la eego wabiyada, Soomaaliya mara, waxaa ugu muhiimsan labo wabi oo

kala ah wabiga Shabeelle iyo wabiga Jubba. Labada wabi waxa ay ka soo burqadaan buuraleyda bari ee Itoobiya. Waxaa lagu qiyaasaa fogaanta u dhexeysa labada goobood oo ay labada wabi ka soo billowdaan qiyaas ah 500 km in ku dhow.

### **Waxqabadka 2aad:**

- Waxa aynu diraa saareyna wabiyada Soomaaliya.
- Waxa aynu u kuur galaynaa caqabadaha hoortaagan ka faa'iidsigooda.
- Waxa aynu soo jeedinaynaa hababka loga faa'iidsan karo.

### **Wabiga Shabeele:**



Jaantuska ( 39) Wabiga shabeele.

Wabiga Shabeelle waxa uu dhererkiisu lagu qiyaasaa 1,500 km laga soo billaabo isha uu ka soo burqado oo ah deegaanka Agisso, inta u dhexeysa loolka 8° iyo 10° waqooyiga dhul Baraha, qiyaastii 800 km gudaha dhulka Jamhuuriyadda Soomaaliya halk .Halka qaybta sare oo dhererkeedu yahay 700 km ay ka mid tahay gobolka Soomaali Galbeed ee la heysto. Wabiga Shabeelle waxa uu ku dhamaadaa dhul dhasheeg ah { biyo fariisin}, agagaarka deegaanka Dhaay Tubaako, ka hor inta uusan gaarin Badweynta Hindiya .

### **T. Wabiga jubaa:**



Jaantuska (40). Wabiga juubaa.

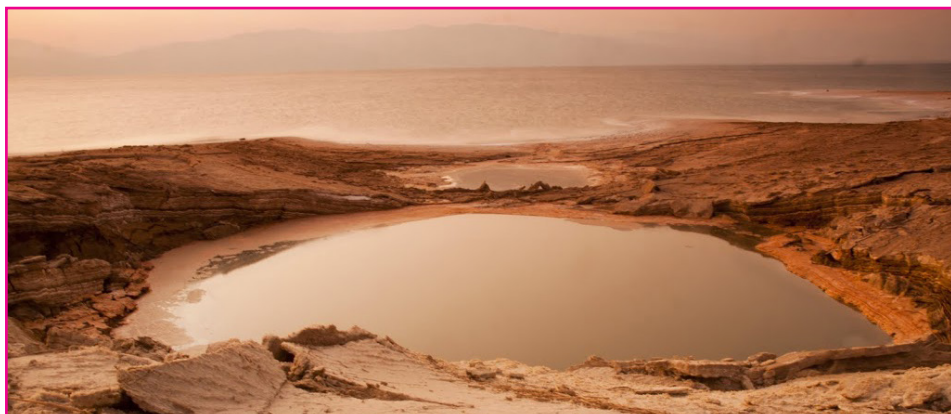


Marka la eego xagga dhererka, wabiga Jubba wuu ka gaaban yahay wabiga Shabeelle, waxa uuna gaarayaa 1030km laga soo billaabo qulqul biyoodkiisa u dhexeeya loolka 40 iyo 80 ee waqooyiga Dhulbaraha. Dhanaka baaxada biyaha Wabiga Juba wuu ka ahmiyad badan hayay webiga shabeelle. Webiga Jubba aad ayuu u biyo badan yahay, waxa uuna leeyahay biyo qulqul joogto ah sanadka oo dhan inta badan.

Wabiga Jubba waxa uu ku biya kushubaa Badweynta Hindiya meel u dhow deegaanka Goobweyn kuna began waqooyiga magaalada Kisamaayo.

Biyo qulqulka wabiga Jubba %50 waxa uu maraa gudaha Soomaaliya, halka ay qaybta kale ee wabigu ay dhex marto gudaha dalka Itoobiya, iyo Gobolka Soomaali Galbeed ee ku jira gacanta Itoobiya.

6. Harooyinka: waa baaxad-biyoodyo uu ku xeeran yahay dhul qallalan, wayn ka bed yar yihiin badaha, badanaana waxa ay leeyihiin biyo macaan. Dunidna waxaa ka jira harooyin tira badan sida harada fegtooriya ee afrika iyo Superior ee Maraykanka iyo Kanada .
7. Biyaha Dhulka guntiisa hoose: Biyaha ku jira dhulka hoostiisa waxaa lagu tiriyaa in ay yihiin ilaha ugu muhiimsan ee laga helo biyo macaan, waana mid ka mid ah qeybaha Gibil Biyoodka.



Jaantuska (41) Biyaha dhulka hoostiisa ku jira.

1. Sheeg tirada qaybaha gibil-biyoodka.
2. Isbarbar dhig saamiga biyaha dhanaan iyo kuwa macaan ee laga helo dhulka dushiisa.
3. Kala saar farqiga u dhexeeya Bad iyo Badweyn.
4. Ka hadal noocyada badaha.
5. Isbarbar dhig farqiga u dhexeeya wabiyada iyo harooyinka.
6. Sharaxaad ka bixi ilaha biyaha dhulka guntiisa hoose ku jira.
7. Diraasee wabiyada Soomaaliya.
8. Falanqee dhibaatooyinka gibilka biyaha.





Jaantuska (42) nolalleyda.

### **Mirodhalka Casharka**

**Dhamaadka casharkan, waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexo nolloleyda.
2. Sharxo astaamaha nololleyda.
3. Qeexo carrada.
4. Caddeeyo qaybaha carrada.
5. Ka doodo ahmiyadda carrada ay u leedahay noolaha.
6. Tilmaamidda waxa ay ka kooban tahay carrada.

**Qeexidda gibilka nolloleyda.**

### **Waxqabadka 1aad:**

Wxaynu ka doodi nolloleyda.

Nololleyda waa dhammaan nololleyda ama noolaha laga helo oogada sare ee dhulka, waxaana ka mid ah, dhirta, xayawaanka iyo aadanaha. Waxaa lagu tiriyaa inuu yahay mid ka dhalanayo falgalka ka dhexmara gibillada kala duwan, sida gibilka oogada dhulka, gibilka biyoodka iyo gibilka hawada.

## **Astaamaha Nololeyda:**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa astaamaha Nololeyda.

Nololeyda waxaa lagu yaqaan iney tahay qeybta nool ee leh tilmaamo ay kaga duwan tahay gibilada kale, waxaana ka mid ah:

1. Nololeyda waxa ay meteleysa qaybta nool ee deegaanka, taas oo awood u leh in ay taranto iyo in ay kobacdo xaaladda nolosha ku habboon awgeed.
2. Waxaa jira isdhaaf si kaarboon laba oksayd oo u dhexeeya nololeyda iyo gibilka hawada, halkaa oo ay dhirtu ka qaadaneyso kaarboon laba oksaydhka, gibilka hawada waxa ay siineysaa oksijiin (oxygen) marka ay dhaceyso fotoosentasiska. Nooluhu waxuu qaadanayaa oksijiin waxa uuna ku sii deynayaa gibilka hawada kaarboon laba oksaydh marka ay neefsanayaan.
3. Nololeyda waxaa lagu yaqaanaa kala duwanaanta waxa uu ka kooban yahay ee noolaha iyo ma noolaha waxaana isla falgelayo noolaha iyo ma noolaha.

## **Qaybha gibil nololeydka.**

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu caddeyanaynaa waxa uu ka kooban yahay nololeyda.

nololeyda waxa uu ka kooban yahay dhammaan waxyaalaha soo socda:

1. Carrada
2. Dhirta
3. Xayawaanka
4. Aadanaha

Carrada: Carradu waxa ay leedahay qaybo kala duwan waxaana ka mid ah qaybaha soo socda:

#### **1. Carro madow:**



Jaantuska (24) carrada mado.

Waa noocyada carrada tan ugu wanaagsan xaga beerashada, waxaana laga helaa meelaha foolkaanaha iyo hareeraha wabiyada halkaa oo ah bannaan fataha.

t. Carro gaduud:



Jaantuska (25) carrada guduudan.

Carradani xagga carrosannimada way ka hooseysaa tii hore, waxaana keenayo midabkeeda jiritaanka burburka birta (Iron oxides). Waxa ay ku filiqsan tahay carradaan gobollada kulaaleyda, baraalaha iyo sidoo kale gobollada kulaaley xigeenka ah.

j. Carrada lama-deegaanka: Waxa ay ku haboon tahay kaliya in lagu beerto dalagyada qaarkood, waxaana laga helaa meelaha lama deegaanka ah.



Jaantuska (26) carrada cad.

## Ahmiyadda ay Carradu u leedahay noolaha:

### Waxqabadka 3aad:

Waxa aynu muujinaynaa ahmiyadda ay Carradu u leedahay noolaha.

Carradu si guud waxa ay waxtar weyn u leedahay dhammaan noolaha sida: Aadanaha, dhirta iyo xayawaannada, waxaana ka mid ah waxtaraka carrada sida soo socota:

1. Xididdada dhirta waxaa dhulka ku hayo waa carrada, taas oo keeneysa in dhirtu ay korto ama u kobacdo si dabiici ah.
2. Carradu waxa ay dhirta iyo cowska dhulka lagu beero siineysaa biyaha iyo macaadinta milixda (cusbo), taas oo ka dhigan quudka dhirta.
3. Waxa ay ka shaqeysaa ciiddu iney cunnada soo gudbiso, sidoo kale waxa ay ka dhigan tahay hoy ay leeyihiin xayawaannada.
4. Waxa ay burburineysaa waxyaabaha organigga ah iyada oo loo marayo waxyaabaha il ma maqabatada ah, gaar ahaan kuwooda ku nool ciidda dhexdeeda, halkaas oo ay ka shaqeysa dib ugu soo celinta xaaladda dabiiciga ah.
5. Ugu dambeyntii si ay ciiddu u gudato howlaheeda kala duwan una soo gudbiso waxtarkeeda ay u leedahay habdhis deegaanka dhammeystiran, waxaa lama huraan ah in aynu daryeelno bed qabka.

### Qiimaynta casharka

1. Qeex gibilka nolloleyda.
2. Sharax astaamaha nolloleyda.
3. Qeex carrada.
4. Caddee qaybaha carrada.
5. Ka dood ahmiyadda carrada ay u leedahay noolaha.
6. Sheeg waxa ay ka kooban tahay carrada.

1. Qeex , sharaxaadna ka bixi dhigaha iyo loololka.
2. Falanqee gibilka hawada iyo lakabyadiisa.
3. Faahfaahi cimilo iyo cimilo gooreed.
4. Qeex astaamaha dhigaha iyo loolalka.
5. Isbarbar dhig faa'iidooyinka dhigaha iyo loolalka.
6. Caddee talaabooyinka xisaabinta ammintaa ama waqtiga.
7. Sharax muhiimmadda ay u leedahay lakabka torobosfeer nolosha noolaha dulka dushiisa marka loo eego kuwa kale.
8. Kala saar cimilo iyo cimila gooreed.
9. Caddee waxyaabaha saameeya kala duwaananta heerkulka oogada sare ee dhulka.
10. Falanqee kala duwanaanta heerkulka dhulka dushiisa.
11. Qeex cadaadiska gibilka.
12. Muuji bandhigidda waxyaabaha saameeya caadiska hawada.
13. Qeex dabaylaha.
14. Caddee qaybaha dabaylaha.
15. Cadddee waxyaabaha cimilada ay ka kooban tahay, kuwooda qoyan.
16. Kala saar qaybaha roobabka iyada oo loo eegayo astaamaha.
17. Falanqee waxyaabaha saameeya qaab dhismeedka dusha sare ee dhulka.
18. Faahfaahi ahmiyadda gibil- biyoodka iyo wareegga biyaha.
19. Tala soo jeedin maaraynta dhibaatooyinka gibil Biyoodka.
20. Falanqee wareegga biyaha ee dabiiciga ah.
21. Sheeg adigoo soo koobaya qaybaha gibil-biyoodka.
22. Ka hadal dhibaatooyinka gibil-biyoodka.
23. Qeex gibilka nolloleyda.
24. Sharax astaamaha nololeysda.
25. Qeex carrada.
26. Caddee qaybaha carrada.
27. Sheeg waxa ay ka kooban tahay carrada.

## Cutubka 6aad

### Dhaqdhaqaaqyadii gobanimodoonka Soomaaliyeed



Hab nololeedka reer guuraanimada oo bulshada Soomaalidu u badan tahay iyo ku dhegganaanta diinta Islaamka, waxa ay keentay in ay ka didaan shisheeyaha guud ahaan, gaar ahaanna kuwa aanay isku diinta ahayn. Markii ay Soomaalidu aragtay in dalkoodu galay gacan shisheeye, waxa ay ku dhaqaaqeen in ay abaabulaan dhaqdhaqaaqyo la dagaallama gumaysiga, si ay uga saaraan dalkooda, madaxbanaanidoodana u soo ceshadaan. Gumeystuhu waxa uu iska caabin xoog leh kala kulmay bulshadii Soomaalida oo baal dahab ah ka gashay taariikhda halganka gobanimo-doonka.

Taariikhda dhaqdhaqaaqyadii gobanimodoonka Soomaaliyeed waa mid iftiimaysa oo lagu dayan karo. Waxa ay u qeybsanayd labo heer oo kala geddisan, midda hore waxa ay lahayd qaab diineed hubeysan (JIHAAD) ay hoggaaminayeen culimada, halka tan kale ay lahayd qaab waddaniyadeed nabdoon, oo ay horkacayeen horjoogeyaasha xisbiyada siyaasadeed.

#### **Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.**

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

- 1.Doodahasi loofanlanqeeyo dhaqdhaqaaqyadii gobanimodoonka Soomaaliyeed.
- 2.Bandhigga si loo caddeeyo kaalinta culimada iyo xisbiyada ku lahaayeen gobanimo doonka.
- 3.Waydiimaha si loo falanqeeyo qaadashadii madaxbannaanida iyo midowgii labada gobol.

## **Cutubkan waxa uu ka kooban yahay toddoba cashar oo kala ah:**

- Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Hubaysnaa ( Koofur )
- . Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Hubaysnaa ( Waqooyi )
- Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Nabdoonaa ( Koofur )
- Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Nabdoonaa ( Waqooyi )
- Dhaqdhaqaaqyadii gobannimodoonka Nabdoonaa ( Xeebta Soomaaliyeed )
- Hannaankii Maamul ee Rayidka
- Hannaankii Maamul ee Ciidanka.

## **Ujeedooyinka Cutubka**

### **Dhamaadka cutubka bartuhu waxa uu awoodi doonaa:**

- Tilmaamidda dhaqdhaqaaqyadii gobanimodoonka Soomaaliyeed.
- Qeexidda isbeddeladii siyaasadeed ee ugu muhimsanaa taariikhda dhaqdhaqaaadyadaas xilligii gumeysiga.
- Soo bandhigidda saameyntii uu gumeysigu ku yeeshay dhaqanka bulshada.
- Sheegidda kaalintii ay hoggaamiyeyasha Soomaaliyeed ku lahaayeen dhacdooyinka taariikhiga ah.
- Caddaynta casharrada laga baran karo dhacdooyinka taariikhiga ah ee Soomaaliya.
- Falanqaynta qorallada la xiriira taariikhda Soomaalida, isaga oo soo qaadanayo hadallada hoggaamiyeyasha iska caabinta.
- Qiimaynta kaalinta ay lahaayeen qaar ka mid ah dadka iyo xisbiyada ka qayb qaatay iska caabinta gumeysiga.
- Tilmaamidda qiyamka iyo dhaqanka bulashada Soomaaliyeed.
- Caddeynta kaalinta ay culimada Soomaaliyeed ku lahaayeen ka hortagga gumeysiga reer Yurub.
- Falanqaynta qorallada taariikheed ee la xiriira aragtida ay dawlada gumeysigu ka qabeen hoggaamiyeyasha dhaqdhaqaaqyada gobanimo-doonka Soomaaliyeed.
- Falanqaynta madax-bananida iyo midowgii labada Gobol ee Soomaaliy



**Kacdoonkii Biyamaal**

### **Miro dhalka Casharka**

#### **Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Tilmaamo dhaqdhaqaaqyadii hubaysnaa kuwa ugu muhimsanaa.
2. Soo bandhigo saameyntii uu gumeysigu ku yeeshay dhaqanka bulshada.
3. Sheego kaalintii ay hoggaamiyeyasha qaarkood ku lahaayeen halganka.
4. Caddeeyo casharrada laga baran karo dhacdooyinka taariikhda Soomaaliya.
5. Falanqeeyo qorallada la xiriira taariikhda Soomaalida, isaga oo soo qaadanaaya hadallada hoggaamiyeyasha iska caabinta.
6. Tilmaamo qiyamka iyo dhaqanka bulashada Soomaaliyeed.
7. Sheego kaalinta ay culimada Soomaaliyeed ku lahaayeen ka hortagga gumeysiga reer Yurub.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan baarayaa, halyeyga looga daysado dagaal – diineedka ( JIHAADKA ) Soomaaliya.

Soomaalidu waxa ay kaalin weyn ku lahaayeen difaaca dalka iyo diinta gobolka. Dawladihii islaamiga ahaa ee loo yaqiin “Dawladihii Islaamiga ee ku teedsanaa xeebaha” Waxa ay lahaayeen ciidamo ay ka mid ahaayeen ciidamadii Imaam



Axmed Gurey, kuwaas oo ka hor tagay duullaankii Burtaqiisku ku soo qaaday muslimiinta gobolka. Dagaalladii uu Imaam Axmed Gurey qarnigii 16<sup>aad</sup> waxa ay noqdeen taariikh laga shidaal qaato, marka ay la soo gudboonaato xaalado u baahan iska caabin, go'aanno dagaal iyo nafhurnimo.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan wax ka sheegayaa hoggaamiyeyaashii dhaqdhaqaaqyada diineed ee koofureed.

Waxaa kacdoonku uu ka billowday xeebaha badweynta Hindiya sannadkii 1888dii, isagoo ku fiday laga billaabo Cadale ilaa Kismaayo magaalada Kismaayo ku wareejiyay dawladihii Yurub, iyada oo kacdoomayaashu farriin u direen Suldaanka, una sheegeen in aysan dalkooda u oggolaan doonin gumeysi shisheeye, wuuna oggolaaday codsigii ergada oo xaq ku dhisnaa , waxa uuna ballan qaaday in uu difaaci doono, una oggolaan doonin shisheeye taako ka mid ah dhulka Soomaalida.

Sannadkii 1890kii, Talyaanigu waxa uu magaalada Warshiikh u soo diray markab dagaal ay saaran yihiin sarkaal, afar askari iyo turjumaan si ay u ogaadaan aragtida Soomaalida. Duqaydii magaalada oo ka codsaday in ay ka fogaadaan magaalada, haddii kale ay la kulmi doonaan iska cabin. Waxa ay dhawr xabbadood ka soo rideen markabkoodii si ay u cabsi geliyaan dadka, balse dadweynihii waxaa u suurto gashay in ay dilaan sarkaalkii, markabkiina uu cararo isaga oo magaalada ku burburiyay madaafic. Arrintani waxa ay noqotay wax ay dadweynuhu ku sheekeystaan in muddo ah.

Sannadkii 1891dii dadkii magaalada Cadale waxa ay weerar ku qaadeen ciidankii badda ee Talyaaniga, iyaga oo ka cabanaya canshuuro lagu soo rogay, tiro dhawr ahna waa ka dileen. Sidaas ayuuna Talyaanigu marmarsiiyo ugu helay in uu qabsado magaalada, odoyaalkeedana xirxiro, balse markii ay soo noq-noqdeen weerarradii kacdoomayaasha Talyaanigu wuxu billaabay siyaasad dejin ah, isagoo baabi'yay canshuurihii, magaaladana u sameeyey dhawr mashruuc oo horumarin ah.

## **Dhaqdhaqaaqii Sheekh Cabdi Abiikar Jaafle (1893-1908)**

Sheekh Cabdi Abiikar Jaafle oo ku dhashay Carro-madoobe sannadkii 1852dii, waxa uu ka mid ahaa culimada Shareecada Islaamka magaalada Marka, waxa uu halgan kula galay gumeysigii Talyaaniga, isaga oo saldhig ka sameystay tuulada Mooyaalo. Dhaqdhaqaaqiisu waxa uu in ka badan 15 sano halgan hubeysan kula jiray Talyaaniga. Sanna kii 1908dii, Talyaanigu waxa uu xabsi guri ku xukumay Sheekha, halkaas oo uu ka waday in uu dadka baro shareecada ilaa uu ka dhintay sannadkii 1922dii.

Markii ay shirkadii Filyoonaardi ku guul darreysatay in ay gacanta ku dhigo Banaadir sannadkii 1896dii, iska caabintii Soomaalida awgeed, ayaa Talyaanigu soo diray Antooniyo Sheeki si uu uga hortago kacdoonnada Soomaalida isaga oo ay ka go'an tahay in uu dalka gacanta ku dhigo. Waxa ay ku duuleen boqortooyada Geledi, iyagoo ku sii hakaday Lafoole (oo macnaheedu yahay goobtii ay lafaha dadkii lagu laayay daadsanaayeen), waxaa weerar ku soo qaaday kacdoomayaashii Soomaalida oo laayay dhamaantood.

## **Dhaqdhaqaaqii Nasiib Buundo**

Nasiib Buundo waxa uu ka mid ahaa xertii Sheekh Aweys ee magaalada Baraawe, waxa uu suldaan u noqday deegaanka Gosha, xarunna ka sameystay tuulada Buundo oo u dhow webiga Jubba, taas oo noqotay goob ay u qaxaan kuna nabad galaan dadkii Talyaanigu ku falan jiray beeraha. Dadkaas oo uu Sheekhu ku tababari jiray sidii ay iskaga caabin lahaayeen gumeysiga. Waxa uu warqad u diray hoggaamiyihii Daraawiishta sidii ay wadajir ugu qaadi lahaayeen Talyaaniga weerarro habaysan. Waxa uuna weerarro ku dhufo oo ka dhaqaaq ah ku qaaday xoogaggii Talyaaniga ee aaggaas. Ugu dambeyntiina waa la qabtay Nasiib Buundo, waxaana loo gudbiyay xabsiga dhexe ee Muqdisho, halkaas oo uu ku geeriyooday sannadkii 1906dii, waxa loogu magac daray waddo ku taalla degmada Boondheere xilligii xukuumaddii Kacaanka.

## **Dhaqdhaqaaqii Sheekh Xasan Barsane:**

Sheekh Xasan Barsane waxa uu abaabulay dagaalyahan hubeysan oo la dagaalama gumeysiga Talyaaniga. Jiliyaale oo u dhow magaalada Jowhar ayuu ka sameeyey xarun, waxa uu xiriir dhow la lahaa dhaqdhaqaaqii Daraawiishta.

Dagaallo badan ayuuna la galay Talyaaniga intii u dhexeysay 1921-1924tii, isaga oo ka qabsaday hub badan, qaar kalena ka iibsaday. Talyaanigu waxa uu ergo ka kooban oday dhaqameedyo dhambaal ugu soo dhiibay Sheekha si uu u soo celiyo hubkii uu furtay, una joojiyo hawl gelinta dhallinyarada iyo kicinta dadka, balse Sheekhu waa uu diiday arrintaas. Dagaal socday afar maalmood oo xiriir ah ka dib, Talyaanigu waa jebiyay Sheekha iyo ciidankiisa, xaruntiisaa dab ayuu qabadsiiyay, Sheekhana waxa la dhigay xabsiga Muqdisho, halkaas oo uu ku geeriyooday gacanta gumaysiga Talyaaniga bishii Janaayo 1927dii, waxa loogu magac daray dugsi ku yaalla magaala madaxda Muqdisho.

### **Dhaqdhaqaaqii Suufi Buraaki (Sheekh Faraj):**

Wuxu ahaa dhaqdhaqaaq diineed iyo mid bulsho, Waxa uu ka asaasay Shabeellada hoose sannadkii 1923dii. Talyaanigu markii uu xoog uga saaray magaalada Baraawe, waxa uu ku biiray dhaqdhaqaaqii Shariif Caliyow Isxaaq Sarmaan ee Tiyeeglow, balse markii uu ogaaday khatarta dhaqdhaqaaqyadan, Talyaanigu waxa uu soo diray ciidan soo qabta Suufi Buraaki iyo Shariif Caliyow Isxaaq. Sannadkii 1925tii, ciidankaas oo weeraray xaruntii Suufi Buraaki, dhaawacna ku qabtay oo geeyay Baraawe, halkas oo uu ku geeriyooday bishii May 1925tii.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan tilmaamayaa dhaqdhaqaaqyadii hubaysnaa kuwa ugu muhimsanaa.
2. Waxa aan soo bandhigayaa saameyntii uu gumeysigu ku yeeshay dhaqanka bulshada.
3. Waxa aan sheegayaa kaalintii ay hoggaamiyeyaasha qaarkood ku lahaayeen halganka.
4. Waxa aan caddaynayaa casharrada laga baran karo dhacdooyinka taariikhda Soomaaliya.
5. Waxa aan sheegayaa kaalinta culimada Soomaaliyeed ku lahaayeen ka hortagga gumeysiga reer Yurub.
6. Waxa aan tilmaamayaa qiyamka iyo dhaqanka bulashada Soomaaliyeed.



Kacdoonkii Daraawiish

## **Miro dhalka Casharka**

### **Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Tilmaamo dhaqdhaqaaqyadii hubaysnaa kuwa ugu muhimsanaa.
2. Soo bandhigo saameyntii uu gumeysigu ku yeeshay dhaqanka bulshada.
3. Sheego kaalintii ay hoggaamiyeyasha qaarkood ku lahaayeen halganka.
4. Caddeeyo casharrada laga baran karo dhacdooyinka taariikhda Soomaaliya.
5. Falanqeeyo qorallada la xiriira taariikhda Soomaalida, isaga oo soo qaadanaaya hadallada hoggaamiyeyasha iska caabinta.

Sayidku waxa uu uga baaqay xarumihiisa Jihaad, isaga oo kicinaaya dareenka guud ee dadka, kuna midaynaya dagaal-yahannada Soomaalida. Madaxda iyo Salaadiintana ugu baaqay ka qeyb qaadashada difaaca dalka, culimadana waydiisanaya in ay u kacaan waajibkooda diiniga ah, oo ku baaqaan la dagaallanka gaalada shisheeyaha ah. Intii uu Sayidku hawshaas ku jiray waxa uu dejiyay qorshe dagaal oo suurta gelinaya in ay ku guuleystaan hawlaha dagaalka, qorshahaasna waxa uu ka socday dhinacyo badan oo ay ka mid yihiin:

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan wax ka sheegayaa qorshahii dagaal ee Dhadhaqaaqa Daraawiishta

- Ciidanka oo la habeeyo, laguna tababaro xeeladaha dagaalka qof qof iyo wadar ahaanba.
- Dhallinyarada wanaagsan ee qabiillada dhaqan wadaagga ah oo laga dhigo fardooleyda.

- Carabta oo laga soo dhoofsado hub la soo marinayo dekedda Berbera, lana keenayo xarumaha Darawiishta.
- Salaadiinta iyo madaxda awoodda u leh in ay keeni karaan hub oo laga faa'iideysto.
- Buuraha oo laga sameeyo meelo aan cidna garaneyn oo lagu keydiyo hubka.
- Dhufeysyo laga qodo meelaha muhimka ah, hubkana lagu qarsado.
- Qalcado laga dhiso meelaha ay Daraawiishtu deggan yihiin.
- Ceelal badan laga qodo meelaha ku teedsan soohdimaha Talyaaniga iyo Ingiriiska.
- Wax soo saarka beeraha iyo xoolaha oo la labanlaabo, si ay u haqab tiraan baahida Daraawiishta.

Si loo fuliyo ujeeddooyinka dhaqdhaqaaqa, waxa uu Sayidku waraaqo u diray odayaashii Soomaalida ee kala joogay Koonfurta, Soomaali Galbeed iyo gobolka koonfurta soomaaliya ee Kiinya gumeysato, isaga oo ku guubaabinaya dhammaantood in ay si wadajir ah uga hortagaan khatarta shisheeyaha. Sidoo kale waxa uu ergooyin u diray dawladaha muslimka, si ay hub iyo saanad u siiyaan, waxa uu kaloo ergo gaar ah u diray dawladdii Cusmaaniyiinta oo dunida muslinka meelo badan oo Afrika, Aasiya iyo Yurub ka talinaysay.

Markii uu Sayidku sameeyay diyaar garowgaas habaysan, wuxu billaabay iska hor imaadkii dhaqdhaqaaqa iyo cadawga ( Ingiriiska, Talyaaniga iyo Xabashida), waxa uuna socday intii u dhexeysay 1901- 1920kii, oo la isaga hor yimid 36 goobood, laga soo bilaabo goobtii Afbakayle 3dii May 1901, ilaa laga gaaro goobtii Taleex 9kii Fabraayo 1920.

Nolol ay ka buuxdo geesinnimo iyo loolan looga hor tegayo awoodo tiro iyo hubba ka badan, oo maalin waliba ugu yaraan laba jeer la adeegsanayo duqeyn cirka ah muddo 17 maalmood oo isku xigta, dhaqdhaqaaqa daraawiishtu wuu jabay, ka dib markii uu geeriyooday Sayidku dabayaaqadii bishii Disembar 1920kii, sidaasna uu gumeysigu gacanta ugu dhigay Soomaaliya.

### **Dhaqdhaqaaqii Sheekh Bashiir Xaaji Yuusuf (1905-1945)**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan wax ka sheegayaa halgankii Shiikh Bashiir Xaaji Yuusuf.

Iska caabbintii gumeysiga ee Waqooyi kuma dhammaan jabkii Darawiishta, balse waxaa sii socday diidmada dadweynaha inkastoo uusan ahayn mid leh qorshe iyo iskudubarid, maxaa yeelay iska caabintu waxa ay u baahnayd hoggaan isu-keena Daraawiishta ka dib, iyada oo ay xaaladdu sidaa tahay waxaa afartameeyadii qarnigii la soo dhaafay soo baxay Sheekh Bashiir oo isku dubariday dhallinyaradii, si ay isaga caabiyaan gumeysiga. Magaalada Caynabana ka dhigtay xarunta dhaqdhaqaaqiisa, halkaas oo uu ka weerari jiray ciidankii Ingiriiska ee joogay Burco. Markii uu gumeystuhu ka quustay in uu si nabadgelyo ah u sii joogo Burco, waxa uu weeraray xaruntii Sheekha waxa uuna ku guuleysatay in uu soo qabto oo dilo, ka dibna meydkiisa jar-jaro si uu u cabsi geliyo cid kasta oo isku dayda in ay ka hor timaado gumeysiga. Isaga oo aad uga murugoonaya arrinkaas, Xaaji Aadan Afqlooc ayaa gabay uu ugu tacsiiyeynayo ka tiriyay. Markii gobannimada la helay waxaa magaciisa lagu maamuusay dugsi ku yaal magaalada Hargeysa.

### **Waxqabadka 3aad:**

Wax ka sheeg Dhaqdhaqaaqii gobannimo-doonka gobollada koonfureed ee ay Kiinya gumeysato.

Sheekh Cabdiraxmaan Mursal oo ah hoggaamiyaha Dhaqdhaqaaqii gobannimodoonka gobollada koonfureed ee ay Kiinya gumeysato, isaga oo ka amba qaadayo baaqii Sayid Maxamad Cabdulle Xasan oo ku aadanaa ujeedka halgankiisa iyo qaabka uu ula dhaqmay gumeysi kalkaalka, ayuu Mursal weeraray xarunta Ingiriiska uu ku lahaa meel u dhow Mandheera, waxa uuna dilay taliyihii, hub iyo saanadna wuu ka qabsaday, arrintaasi waxa ay keentay in Ingiriisku olole aargoosi oo ka dhan ah Sheekha iyo kooxdii qaado sannadkii 1917dii.

### **Waxqabadka 4aad:**

Wax ka sheeg Dhaqdhaqaaqii gobannimodoonka gobollada galbeed ee ay xabashidu gumeysato.

Hoggaamiyaha dhaqdhaqaaqyadii gobannimo-doonka ee gobollada galbeed ee ay gumeysato Xabashida Sheekh Maxamuud Yuusuf, waxa uu isu keenay xertiisii iyo dadkii raacsanaa si ay u weeraraan xabashida, balse waa la jebiyay, wuuna

cararay ka dibna ku dhintay duurka sannadkii 1917dii, dhaqdhaqaaquna waxa uu ka jawaabayay baaqii Sayid Maxamad oo ku aadanaa ka hor tagga khatarta shisheeyaha.

### **Waxqabadka 5aad:**

Maxay ahaayeen astaamaha guud ee ay lahaayeen dhaqdhaqaaqyadii gobanimoodonka billowgeedii hore.

Astaamaha guud ee ay wadaageen dhaqdhaqaaqyadaas waxa ay ahayd astaan diineed oo aan lahayn hoggaan aqoon u leh isku dubaridka hawlaha dagaalka, mideynta aragtida guud ee dalka. Waxaana u sabab ahaa isgaarsiinta oo adkayd, biseylka siyaasadeed ee hoggaamiyeyaasha dhaqanka iyo diinta oo hooseeyay, taas oo keentay in ay yaraato saameynta ay dhaqdhaqaaqyadaasi lahaayeen inkastoo ay ku baahsanaayeen dalka, marka laga reebo dhaqdhaqaaqii Daraawiishta oo ahaa dhaqdhaqaaq diineed oo bisayl leh. Jabkii dhaqdhaqaaqyadaas waxa loo celiyaa arrimaha soo socda:

- Awoodda xad dhaafka ah ee ciidamada gumeysiga.
- Mideyn la'aanta halganka isaga oo ku dhisnaa hanaanka qabiilka.
- Baaxadda deegaannada iyo isgaarsiinta oo adkayd.
- Hoos u dhaca bisaylka siyaasadeed ee hoggaannada dhaqanka iyo diinta.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan sheegayaa qorshahii dagaal ee Dhadhaqaaqa Daraawiishta.
2. Waxa aan wax ka sheegayaa halgankii Shiikh Bashiir Xaaji Yuusuf.
3. Waxa aan wax ka sheegaya Dhaqdhaqaaqii gobannimoodonka gobollada koonfureed ee ay Kiinya gumeysato.
4. Waxa aan wax ka sheegayaa Dhaqdhaqaaqii gobannimoodonka gobollada galbeed ee ay xabashidu gumeysato.
5. Waxa aan taxayaa astaamaha guud ee ay lahaayeen dhaqdhaqaaqyadii gobanimoodonka billowgeedii hore.



### **Miro dhalka Casharka**

#### **Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Koobo xaaladaha ay ku sameysmeen Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Koonfurta.
2. Taxo ujeeddooyinkii Xisbiga Midowga Dhallinyara Soomaaliyeed (SYL).
3. Falanqeeyo xiriirka (SYL) uu la lahaa Talyaaniga.
4. Kala sooco xisbiyadii ka soo hor jeeday (SYL).
5. Koobo xiriirka (SYL) uu la lahaa Ingiriiska.
6. Sheego sababihii loo soo hormariyay xilligii madaxbanaanida Soomaalida.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan ka wada doodaynaa waxyaalihii dhaliyay dhaqdhaqaaqyada waddaniga ah ee soomaaliyeed

Soomaalidu meel kasta oo ay joogto, qabiilku waxa uu u ahaa lafdhabar dhinaca siyaasadda iyo bulshada, balse markii ay dhallinyaro badan oo ka qeyb gashay dagaalkii 1aad ee dunida (1914-1918) iyo kii 2aad ee (1939-1945), ayaa soo bartay dadyow kala geddisan iyo waddaninimo. Ka dib markii ay magaca Soomaalida aagag kala duwan dagaal uga galeen, taasina waxa ay billow u noqotay suuro galnimada in loo halgamo madaxbaanida dalka. Markii ay soo laabteen iyaga oo xambaarsan dareenkaas, gumeysigii waxa uu billaabay in uu culimada ka fogeeyo hoggaanka, dhibaatooyin badanna u geysto. Halka culimada waxa uu geliyay



dhallinyaro uu isagu wax soo baray oo ka dhergsan dhaqankiisa. Taliyaaniga waxa uu u oggolaaday dhallinyaradaas in ay sameystaan ururro dhaqan iyo kuwo bulsho, si ay u noqdaan hormuudka dadka iyo madaxdii dalka.

Markii uu dhammaaday dagaalkii 2aad ee dunida, waxa dadkii Soomaaliyeed ee koonfurta soo galay dareen waddaninimo. Maamulkii Taliyaaniga ee Fajistaha ahaana uma oggolayn dhaqdhaqaaq siyaasadeed, iyada oo ay soo if baxeen ururro xirfadley ah sida Ururkii dagaalyahannadii hore, balse wax dhaqdhaqaaq kale ah oo la sheegi karo ma lahayn. Intii dagaalka uu socday dawladaha isbahaystay waxa ay ballan qaadyo been ah siin jireen Soomaalida, balse markii uu Ingiriisku ka itaal roonaaday Taliyaaniga, taladiina ku soo celiyay boqorkii Xabashida Xayle Silaasi, ayay rajo weyn soo gashay Soomaalida. Waxaa markaa billowday codsiyo madaxbanaanimo iyo banaanbaxyo looga soo horjeedo xayiraadaha badda ee la saaray, xaaladdu marka ay heerkaa gaartay, Ingiriisku waxa uu oggolaaday in koox dhallinyaro ah ay sameystaan urur lagu magacaabay Ururka Dhallinyarada Soomaaliyeed sannadkii 1943dii, kaas oo u shaqeeya qaab dhaqan iyo mid bulsho, waxa uuna isu beddelay bishii Abriil 1947dii Xisbiga Midnimada Dhallinyarada Soomaaliyeed ( SYL ) oo leh ujeeddooyinka soo socda :

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxaa aan sheegayaa ujeeddooyinka Xisbiga Midnimada Dhallinyarada Soomaaliyeed.(SYL)

- In Soomaalida laga xoreeyo gumeysiga, shanta qeyboodna la hoos keeno hal calan.
- In lala dagaallamo qabyaaladda, kooxeyniga iyo dhammaan wixii kala soocaya Ummadda.
- In lala dagaalo aqoon-darrida lana baahiyo aqoonta.

Xisbigu waxa uu halhays ka dhigtay (**Soomaaliya ha noolaato**) oo muujinaysa ujeeddooyinkiisa waddaninimo. Si uu u gaaro yoolkaasna waxa uu laamo ka furtay gobollada oo dhan, waxa uuna noqday xisbigii ugu horreeyay ee leh aragti siyaasadeed oo ay ummaddu u dhan tahay, waxaana taa lagu ogaaday bisaylka siyaasadeed ee uu xisbiga kula dhaqmayay qadiyadaha dalka.

Waxyaabaha waaweyn ee saameeyay dareenka dadka oo keenay in ay codsadaan madaxbanaani, waxa ay ahaayeen markii qadiyadda dhulalkii Talyaanigu uu ka gumeysanayay Afrika loo soo bandhigay Wasiirradii Arrimaha Dibedda ee dawladihii ku adkaaday dagaalkii 2aad ee dunida sannadkii 1945tii, waxa ay isku raaceen qaabkii loo maareyn lahaa oo ah sidan:

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aan sheegayaa qodobbada qaabkii loo maareyay dhulalkii uu Talyaanigu ka gumeysanayay .

1. Talyaanigu in uu wareejiyo dhammaan dhulalkii uu gumeysanayay.
2. Dhulakaas in ay hoos tagaan maamul ciidan inta uu Golaha guud ee Qaramada Midoobay ka soo saarayo go'aanno.
3. Dhulakaas in ay yeeshaan ismaamul hoose ama ay ku biiraan gobollo kale oo deris la'ah, ama in Golaha Qaramada Midoobay ama dawlad xubin ka ah ay sii gaarsiyaan dawladnimo.
4. Haddii arrintan heshiis laga gaari waayo waxaa loo bandhigayaa Golaha guud ee Qaramada Midoobay si uu go'aan uga soo gaaro.
5. Wasiirrada Arrimaha Dibeddu, waxa ay kulan ka yeelanayaan arrintan, waxa ayna soo dirayaan guddi xaqiiqo raadis ah si loo ogaado aragtiyada dadweynaha.

Markii la soo diray guddi afar geesood ah oo soo ogaada aragida dadweynaha Soomaaliyeed ee la xiriirta aayo ka talinta, Ingiriisku waxa uu rajo geliyay Xisbiga Dhallinyarada Soomaaliyeed ee SYL, xisbiyadii kalena mid mid ayay u sugayeen in ay la kulmaan Guddiga.

### **Waxqabadka 4aad:**

Waxaa aan soo koobayaa aragtidi Xisbiga ( SYL ) uu u gudbiyay guddiga afar Geesoodka ah.

Waa markii ugu horreysay ee uu Xisbiga soo food saaro culays siyaasadeed oo la xiriira sidii loo qaabili lahaa guddiga soo booqday dalka. Sidaa awgeed waxa uu xisbigu isugu yeeray dhammaan wakiilladii u joogay gobollada dalka oo dhan si

go'aan ku habboon looga qaato, Waxa ay isku raaceen in dawladahan afarta ah oo wadajira ay Soomaaliya gaarsiiyaan dawladnimo. Gudoomiyaha Xisbiga ayaana guddiga u soo jeediyay aragtida Xisbiga oo ahayd sida soo socota :

- Sida ugu dhaqsiyaha badan oo aan wax shuruud ah lahayn in madaxbanaani buuxda la siiyo dalka.
- In shanta Soomaali la mideeyo lana isugu keeno hal calan.
- In Talyaanigu aanu mar kale ku soo noqon dalka si kastaba ha ahaatee.
- In Soomaaliya la hoos geeyo Qaramada Midoobay muddo toban sano ah si ay u gaarsiiso dawladnimo, lana helo dawlad madax-bannaan marka ay muddadaas dhammaato, dawladahan afarta ahna ay si wadajir ah u fuliyaan arrintaan.

### Qiimaynta casharka

1. Waxa aan koobayaa xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Koonfurta soomaaliya.
2. Waxa aan taxayaa ujeeddooyinkii Xisbiga Midowga Dhallinyara Soomaaliyeed (SYL).
3. Waxa aan falanqeynayaa xiriirka (SYL) uu la lahaa Talyaaniga.
4. Waxa aan koobayaa xiriirka (SYL) uu la lahaa Ingiriiska.
5. Waxa aan sheegayaa sababihii loo soo hormariyay xilligii madaxbanaanida Soomaalida.



Maxamed Ibrahin Cigaal

### **Miro dhalka Casharka**

#### **Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Sheego xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Waqooyiga.
2. Taxo ujeddooyinka Ururkii Waddaniga Soomaaliyeed ee Waqooyiga.
3. Falanqeeyo midnimadii labada gobol iyo dhalashadii dawladda Soomaaliyeed.
4. Sheego xisbiyadii kale oo waddaniga ahaa ee ka jiray waqooyiga.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxaa aan sheegayaa xaaladaha ay ku sameysmeen Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Waqooyiga.

Dhaqdhaqaaqa Waddaniga ee Waqooyiga waxa uu ku soo aaday xilligii ay soo baxayeen dhaqdhaqaaqyadii waddaniga ee dalka, kuwaas oo markoodii hore ku billowday qaab ururro samafal iyo bulsho rayid ah. Weriye Maxamed Jaamac Uurdoox waxa uu asaasay xilligii uu Ingiriisku gumaysanayay Waqooyiga Soomaaliya sannadkii 1935tii Urur samafal ah, isaga oo ergo hoggaaminaya ayuu tegay London sannadkii 1946dii, si uu uga codsado madaxbanaani. Sannadkii 1945tii waxaa asaasmay Ururkii Waddaniga Soomaaliyeed, ururradaas oo isku ujeeddo ah waxaa ka dhex samaysmay Xisbigii Ururka Waddaniga sannadkii 1951dii, si ay u gaaraan ujeeddooyinkan:

- Waxbarashada iyo horumarka oo la dhiirri geliyo.
- Dalka oo la xoreeyo laguna mideeyo, si waafaqsan Islaamka.
- Qabyaaladda oo la baabi'yo.

Dhaqadhaqaaqa siyaasadeed ee ururka waa uu koobnaa, isbeddelada ka jira koonfurta awgood, iyada oo uu soo dhowaaday xilligii la siin lahaa madaxbanaani, iyo Ingiriiska oo ballan qaaday in uu gobollada waqooyi ee uu gumaysto siinaayo madaxbanaani la mid ah tan koonfurta. Waxaana ilaa sannadkii 1957dii hoggaanka u hayay koox dhallinyaro waddani ah, lehna ujeedooyin cusub oo ay ka mid yihiin:

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxaa aan taxayaa ujeddooyinka uu Ururkii Waddaniga Soomaaliyeed xilligii gumaysiga Ingiriiska.

- Madaxbanaani buuxda oo aan wax shuruud ah lahayn.
- Shanta qeybood ee Soomaaliya oo hal calan la hoos keeno.
- Kor loo qaado nolosha, dhaqaalahana la kobciyo.
- Aqoon la'aanta oo la baabi'yo, lana faafiyo waxbarashada Islaamka iyo tacliinta casriga ah.
- In qabyaladda oo caqabad ku ah dadaallada halganka lala diriro.

Sannadku marka uu ahaa 1959kii, Ingiriisku waxa uu ku baaqay in doorasho lagu soo xulayo xubnihii baarlamaanka loo sameeyo dhulka uu gumeysto, iyada oo si xor ah loogu tartamayo 13 kursi, inta harsan oo 30 xubin ahna uu taliyaha Ingiriisku ka soo magacaabay saraakiisha sare ee maamulkiisa. Waxaana qaabka doorashadaas diiday in ay ka qeyb galaan Xisbiga Ururka Waddaniga, keliya waxaa is diiwaan geliyay 2500, waxaana 7 kursi ka helay Xisbiga Jabhadda Midowday oo xiriir hoose la lahaa gumeysiga, taas oo keentay in Ingiriisku sameeyo guddi xaqiiqoraadis ah oo ku talisay in doorasho kale la sameeyo iyo gole ka kooban 36 xubin oo 33 ka mid ah loo tartamo.

Ka dib markii Xisbiga Ururka Waddaniga uu oggolaaday in uu ka qayb galo doorashada, waxaa is-diiwaan geliyay 37 kun oo cod bixiyaal ah, waxa uuna ku

guulaystay 20 kursi, sidaasna uu Maxamed Ibraahim Cigaal oo ahaa hogaamiyihii Ururka ku noqday hoggaamiyaha Xisbiga Aqlabiyadda ee baarlamaanka iyo Ra'iisul Wasaaraha gobollada waqooyi inta aysan midoobin labada gobol 1da Luulyo 1960kii. Xisbigiisuna waxa uu ka galay dalka oo dhan kaalinta ku xigta xisbiga Aqlibayadda dhinaca kuraasta baarlamaanka, balse markii la midoobay, waxa uu ku milmay xisbigii SYL. Sidaa awgeed, doorashooyinkii la qabtay 1964tii ma uusan helin wax ka badan hal kursi.

### **Qiimaynta casharka**

- Waxa aan sheegayaa xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii waddaniga ee waqooyiga.
- Waxa aan taxayaa ujeddooyinka Ururkii Waddaniga Soomaaliyeed eeWaqooyiga.
- Waxa aan falanqeynayaa midnimadii labada gobol iyo dhalashadii dawladda Soomaaliyeed.



Halgamaa Maxamuud Xarbi

### **Miro dhalka Casharka**

#### **Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Sheego xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii waddaniga ee Xeebta Soomaalida.
2. Caddeeyo kaalinta uu Maxamuud Xarbi ka qaatay Sameynta Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Xeebta Soomaalida.
3. Sababeeyo ka fogeynta Hogaamiyaha hawlaha siyaasadda ee Xeebta Soomaalida.
4. Sheego xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii ee ururka waddaniga Soomaaliyeed.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxaa aan sheegayaa xaaladaha ay ku sameysmeen Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee xeebta soomaalida.

Magaca Xeebta Soomaalida ee Faransiisku gumaysto waxa loo bixiyay sannadkii 1896dii ilaa uu maamulkii Faransiisku ku magacaabay "Gobolkii Faransiiska ee Cafarta iyo Ciisaha" sannadkii 1967dii. Faransiisku waxa uuna ku guuleystay in uu ka go'doomiyo gobollada kale ee Soomaaliyeed, sidaasna uu ku noqday gobol sabool ah oo dad yar, kuna xiran Faransiiska iyo Itoobiya, baahidiisana loo soo

marisiinayo jidka Tareenka ee u dhexeeya Jabuuti iyo Adis Ababa. Intaas waxaa u sii dheeraa qaabka caburinta ee uu Faransiisku kula dhaqmayay, taas oo keentay dib u dhac weyn dhinacyada waxbarashada, dhaqanka iyo bisaylka bulshada, ayna ka dhalatay soo if baxa Dhaqdhaqaaqii waddaniga ee Xeebta Soomaalida.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxaa aan soo saarayaa kaalinta uu Maxamuud Xarbi ku lahaa dhaqdhaqaaqii waddaniga ee Xeebta Soomaalida.

Dhaqdhaqaaqyo waddani ah ee Xeebta Soomaalida oo raadinaya xuquudooda bulshadeed iyo tan siyaasadeed ayaa soo if baxay dagaalkii 2aad ee dunida ka dib, waxana billowday halgan habaysan markii uu Maxamuud Xarbi noqday madaxa Xisbiga Dhallinyarada Soomaaliyeed ee Jabuuti sannadkii 1945tii.

Sannadkii 1947dii, waxa uu sameeyay ururkii ugu horreeyay ee Shaqaalaha Jabuuti madaxna u noqday. Markii waxqabadka ururka uu sii kordhay waxaa sameysmay Xisbigii Midowga Jamhuuriyadda oo isla isagii madax u noqday. Markii ay baraarugeen dadkii Faransiisku waxa uu oggolaaday sannadkii 1950kii in la sameeyo baarlamaan, waxaana dhammaan kuraasti ku guulaystay dadkii uu soo sharraxay Xisbiga Midowga Jamhuuriyadda oo saldhig u noqday xoogaggii gobanimodoonka. Sannadkii 1956dii, waxaa doorashooyin loo qabtay xubintii wakiilka u noqon lahaa baarlamaanka Faransiiska, waxana ku guuleystay Maxamuud Xarbi.

Sannadkii 1957dii waxaa kala qeybsamay Xisbigii Maxamuud Xarbi iyo kii Xasan Guuleed, waxaana soo baxday aragtida midnimada Soomaalida, balse Faransiisku waxa uu u oggolaaday in ay sameystaan dawlad dhexdooda ah, waxaana ku guuleystay dhammaan xubnihii Xisbiga Maxamuud Xarbi oo soo dhisay xukuumadii ugu horreysay ee gobolka .

Halgan dheer oo ay Soomaalidu gumaysteyaashii kala duwanaa kala hortagtay ka dib, Soomaalidu waxa ay hanatay gobannimadeeda, iyada oo midaysay labadii gobol ee waqooyi iyo koonfur, dhistayna Jamhuuriyadda Soomaaliyeed, 1bishii Luulyo 1960kii. Halkaasna waxa ka billowday xilliga aan ugu magac darnay: Xilligii Soomaalidu ka talinaysay dalkeeda, oo aan u qaybi karno laba hannaan maamul



oo kala ah: hannaan maamulkii Rayidka (1960 – 1969kii), iyo hannaan maamulkii ciidanka (1969 – 1991dii).

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan sheegayaa xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Xeebta Soomaalida.
2. Waxa aan caddeynayaa kaalinta uu Maxamuud Xarbi ka qaatay sameynta Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Xeebta Soomaalida.
3. Waxa aan sababeynayaa ka fogeynta hoggaamiyaha hawlaha siyaasadda ee Xeebta Soomaalida.
4. Waxa aan sheegayaa xaaladaha uu ku sameysmay Dhaqdhaqaaqii Waddaniga ee Xeebta Soomaaliyeed.



**Madax weynihii hore Aadan Cabdulle Cusmaan**

### **Miro dhalka Casharka**

#### **Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Sheego kaalinta dadka qaar ku lahaayeen madaxbannaaida.
2. Soo saaro mudnaanta midnimadu u leedahay horumarka dalka.
3. Muujiyo sida uu diyaar ugu yahay difaaca dalkiisa iyo ka hortagga noocyada kala duwan ee gumaysiga.
4. Kala saaro xilliyadii wasaayada iyo maamulkii rayidka.
5. Is barbar dhigo qeexidda madaxbannaani iyo hannaan is barbar yaac ku dhisan.
6. Curiyo khariidad tilmaamaysa xilligii gumaysiga ka baxay soomaaliya.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxaa aan sheegayaa tallaabooyinkii ugu horreeyay ee dawladda soomaaliya ku dhaqaaqday.

Barlamaankii midnimada ayaa kulankiisii koowaad Xubinta ugu da'da wayn oo ah Xaaji Bashiir Ismaciil u doortay guddoomiye ku meel gaar ah, wadar oggolna ku ansaxiyay go'aankii midnimada labada gobol. Sidoo kale waxa uu madaxwayne ku meel gaar ah u doortay Aadan Cabdulle Cismaan ( Aadan Cadde ). Madaxwaynuhu waxa uu is casilaadda ka aqbalay labadii R|Wasaare oo kala ahaa Cabdullaahi

Ciise iyo Maxamed Ibraahin Cigaal, isagoo R/wasaare u magacaabay Cabdirashiid Cali Sharmarke, ka dibna waxaa guddoomiye baarlamaan loo doortay Jaamac Cabdullaahi Qaalib.

R/wasaare Cabdirashiid ayaa soo dhisay xukuumad , iyada oo barnaamijka xukuumaddisa helay kalsoonida baarlamaanka. Bishii juun 1961dii waxaa afti dadwayne 90% lagu ansaxiyay dastuurka dalka, waxana madaxwayne loo doortay Aadan Cadde muddo xileed Lix sano ah. Isaga oo mar kale R/wasaare u magacaabay Cabdirashiid, bishii maarso 1964tii waxa dalka ka qabsoomay doorashooyin lagu soo doortay xildhibaanada baarlamaanka oo 123 xubnood ah, xukuumaddii Cabdirashiidna waa is casishay.

Bishii juun 1964tii, madaxwaynuhu wuxu soo magacaabay, R/wasaare Cabdirisaaq Xaaji Xuseen, isagoo soo dhisay xukuumad uu xubnaheeda ku soo xushay karti, khibrad, iyo hufnaan, halka xukuumadihii hore lagu soo xuli jiray awood qaybsi beeled, taasina waxa ay keentay in uu mucaarad ku yeesho xisbiga iyo barlamaankaba, balse barnaamijka xukuumaddiisa ugu danbaytii wuu helay kalsoonida baarlamaanka. R/wasaare Cabdirisaaq waxa uu ogaaday in uu maamulka xukuumadda hareeyay musuq maasuq, sidaa awgeed wuxu go'aansaday in uu shaqada ka joojiyo 60 ka mid ah hawl wadeennada heerka koowaad oo lala xariiriyay musuq maasuq, isagoo uga gollahaa in uu maamulka xukuumadda hagaajiyo, waxa uu soo saaray xeer hal beegga shaqada xukuumadda ku salaynaya khibrad iyo aqoon. Waxaa uu dhisay machad lagu barto maamulka, ardayda qaarna dibadda loo diri jiray si ay maamulka ugu soo takhasusaa, ka dibna tallooyin wax ku ool ah xagga maamulka ku soo kordhiyaan. Xukuumadda, R/wasaare Cabdirisaaq waxa uu qaaday olole uu ku wacyi gelinayo bulshada hufnaanta iyo in aan hawlaha maamulka la qabyaaladayn. Waxa uu ku taamayay in dhidibbada u aaso qaab maamul oo ku dayasho mudan, balse R/wasaare Cabdirisaaq waxa uu xafiiskii banneeyay 1967dii, isagoo aan riyadiisii hirgelin.

Bishii juun 1967dii, waxa la qabtay doorashadii madaxwaynenimo waxana ku guulaystay Cabdirashiid Cali Sharmaake, isagoo R/wasaare u magacaabay Maxamed Xaaji Ibraahim Cigaal, ka dib doorashooyinkii baarlamaanka maarso 1969kii, madaxwayuhu wuxu mar kale R/wasaare u magacaabay Cigaal, waxa

ayna dalka ka talinaysay xukuumaddisa ilaa Madaxwayne Cabdirashiid lagu dilay magaalada Laascaanood 15kii oktoobar 1969kii, isagoo kor meeraya gobollada waqooyi iyo waqooyi bari oo abaaro saameeyeen.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxaa aan qiimaynayaa xilligii maamulka rayidka ( 1960 – 1969kii).

Siyaasadda Soomaaliya xilligii maamulka rayidka (1960 – 1969kii) waxa ay ku dhisnayd xisbiyo badan iyo habka baarlamaaniga ah, iyada oo la qabtay muddadaas ka yar tobanka sano Afar xilli doorasho. Labo doorasho madaxwayne ( 1961dii & 1967dii ) iyo Labo doorasho baarlamaan ( 1964tii & 1969kii ). Siyaasiyiinta xilligaas waxa ay ku guulaysteen ilaalinta in si nabad ah lagula kala wareego xilka, iyada oo ku loolanka xukunka iyo af genbiyada ciidanku ku badnaayeen Afrika iyo dunida saddexaad. Soomaaliya waxa ay tusaale u ahayd dimoqraadiyadda Afrika, iyada oo siyaasadda Soomaaliya xilliyadaas ku dhisnayd is bahaysiyo ka dhexeeya qaybaha kala duwan ee siyaasadda dalka, si loo helo codka looga baahdo Xubnaha baarlamaanka.

Xukuumadda iyo Xisbiga SYL, xilligani wuxu ku caan baxay siyaasad furfuran, iyo si nabad ah oo sharciga waafaqsan in loo tartamo, xukuumadduna uma adeegsan jirin mucaaradka awood.

Madaxwayne Aadan Cadde oo ka hadlayay munaasabad uu xilka ku wareejinayay Madaxwayne Cabirashiid ayaa ku faanay in uu wareejinayo hoggaan dawlad aan qof na fikirkiisa dartiis ugu xirnayn.

Muddadii u dhexaysay xornimada 1960kii, ilaa Doorashadii M\wayne Cabdirashiid 1967dii, waxaa lagu tilmaami karaa xilligii ugu Nabad gelyada iyo deganaanta fiicnayd, iyada oo barlamaanku gudanayay waajibkiisa. Dood dheer oo laga wada qayb qaatay ka dibna go'aannada lagu gaari jiray is qancin, metelaadda waxa ay ka tarjumaysay dhammaan qaybaha siyaasadeed ee bulshada. Sidoo kale golaha wasiirada talada waa la wadaagayay, laga billaabo diyaarinta ajendaha shirarka, doodaha shirarka iyo go'aan qaadashada intaba, iyada oo xisbiga SYL looga soo doodi jiray arrimaha lagu kala aragti duwan yahay, inta aan la keenin golaha wasiirrada ama barlamaanka, si aan marnaba arrimuhu faraha uga bixin,

balse is bahaysigii Madaxwayne Cabdirashiid iyo R\wasaare Cigaal, oo ku dhisnaa in ay talada dalka si kasta ku hayaan, ayaa waxa ka dhashay fal celin aan lagu xisaabtamin, taas oo keentay ugu danbayntii dilka Madaxwaynaha, una gogol xaartay afgenbiga ciidanka 1969kii.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan sheegayaa kaalinta dadka qaar ku lahaayeen madax bannaaida.
2. Waxa aan soo saarayaa mudnaanta midnimadu u leedahay horumarka dalka.
3. Waxa aan muujinayaa sida uu diyaar ugu yahay difaaca dalkiisa iyo ka hortagga noocyada kala duwan ee gumaysiga.
4. Waxa aan kala saarayaa xilliyadii wasaayada iyo maamulkii rayidka.
5. Waxa aan is barbar dhigayaa qeexidda madax bannaani iyo hannaan is barbar yaac ku dhisan.
6. Waxa aan curinayaa khariidad tilmaamaysa xilligii gumaysiga ka baxay soomaaliya.



Golihi sare ee kacaanka

### Miro dhalka Casharka

#### Dhamaadka casharka, bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Sheego hannaankii maamul ee ciidanka Soomaaliya.
2. Is barbar dhigo heerarkii talada ciidanka ee Soomaaliya.
3. Sharraxo sababihii dhaliyay afganbiga (kacaanka) ciidan ee Dalka
4. Xaddido guulahii talada ciidanka.
5. Tilmaamo gaabiskii talada ciidanka ee Soomaaliya.
6. Qiimeeyo xilligii talada ciidanka.

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aan ka fekerayaa in aan wax ka ogaado sababaha uu afganbigu (kacaanku) u dhacay.

Soomaaliya waxa ka dhacay afganbi ( kacaan) ay hoggaaminayeen qaar ka mid ah saraakiisha ciidammada qalabka sida: xoogga dalka iyo Boliiska, waxana garwadeen ka ahaa taliyahii ciidanka xoogga dalka janaraal Maxamed Siyaad Barre, habeenkii 21ka oktoobar 1969kii, dhacdadaasi waxa ay ka dhigan tahay isbeddal muhiimad ku leh taariikhda soomaaliya, oo loo baahan yahay in la dul istaago, si looga barto casharro looga faa'iidaysto waxa taagan manta, loogana saadaaliyo timaaddada berito.

Dadka qaar waxa ay ku doodaan waxa dhacay habeenkaas in ay ahaayenn kacaan oo aanu afganbi ahayn. Haddaba muxuu yahay kacaan, Afganbise waa maxay?

Kacaan: waa isbeddal saameeya dhinacyada siyaasadda iyo bulshada horseedna uu ka yahay dadwayne.

Afganbi: Waa koox talada dal xoog kula wareegta oo genbisa hannaankii maamul ee hore u jiray.

Ciidanka ayaa talada dalka la wareegay, sababtana waxa ay ku sheegeen si loola dagaallamo musuq maasuqa, iyo dulmiga bulshada ka dhex jiray, sidaa waxaa yiri: guddoomiyaha golaha sare ee kacaanka janaraal Maxamed Siyaad Barre, isagoo soo dhisay gole sare oo ka kooban 25 saraakiisha ciidammada qalabka sida ( 19 xoogga ah iyo 6 Boliis ah) .

Golaha sare ee kacaanka waxa uu laalay dhammaan dastuurkii iyo xeerarkii dalka, waxa uu kala diray barlamaankii, waxa uu baabi'iyay xisbiyadii siyaasadeed. Waxa uuna muddo toban sano ah dalka ku xukumayay wareegto. Waxaa soo baxay xeerkii u horreeyay xilliga talada ciidanka sannadkii 1979kii, Xeerkaas oo ahaa ku dhaqanka hannaanka. Hanti wadaagga cilmiga ku dhisan in ay ka hir geliyaan dalkan oo dadkiisa aan weligood hannaanka hantigoosiga arag. Sidoo kale waxa ay go'aansadeen dhaqan gelinta Xeerka Qoyska kaas oo ka soo horjeeda sharciga islaamka; sababtoo ah waxa uu simayay ragga iyo dumarka , sidaasna waxa uu dhaawac ku ahaa wax yaabaha lama taabtaanka u ah bulshada Soomaaliyeed.

Xubnaha golaha sare ee kacaanku waxa ay billaabeen loollan dhexdooda ah, kaas oo ku dhammaaday in golihii sare la kala diro, lagana soo reebo 5 xubnood oo la magac baxay Xafiiska Siyaasadda kuwaas oo dalka ku xukumayay magaca Xisbiga Hantiwadaagga Kacaanka Soomaaliyeed (XHKS) laga billaabo 1976dii.



## Waxqabadka 2aad:

Waxa aan is barbar dhigayaa labadii maamul ee Rayidka iyo Ciidanka.

Soomaaliya taladeedu maamulka ciidan hortiis waxa ay ku dhisnayd in si dimoqraadi ah la isku soo doorto, taas oo awoodda si nabad ah lagula kala wareegi jiray. Sidaa awgeed cidna uma baahan in ay hub qaadato si ay talada dalka u beddashedo, balse maamulkii ciidanka fursad uma siin cidna in ay si nabad ah awoodda ugala wareegto, taas oo keentay in jabhado hubaysan isku dayaan in ay xoog talada uga tuuraan, taasina waxa ay keentay in la dumiyo dhammaan waxii Soomaalidu muddo 30 sano ka badan dhisatay.

## Qiimaynta casharka

1. Waxa aan sheegayaa hab maamulkii ciidanka ee soomaaliya.
2. Waxa aan is barbar dhigayaa heerarkii talada ciidanka ee soomaaliya.
3. Waxa aan sharaxayaa sababihii dhaliyay afganbiga (kacaanka) ciidan ee soomaaliya.
4. Waxa aan xaddidayaa guulahii talada ciidanka ee soomaaliya.
5. Waxa aan soo saarayaa gaabiskii talada ciidanka ee soomaaliya.
6. Waxa aan qiimeynayaa xilligii talada ciidanka ee soomaaliya

## Habka Qiimaynta Cutubka

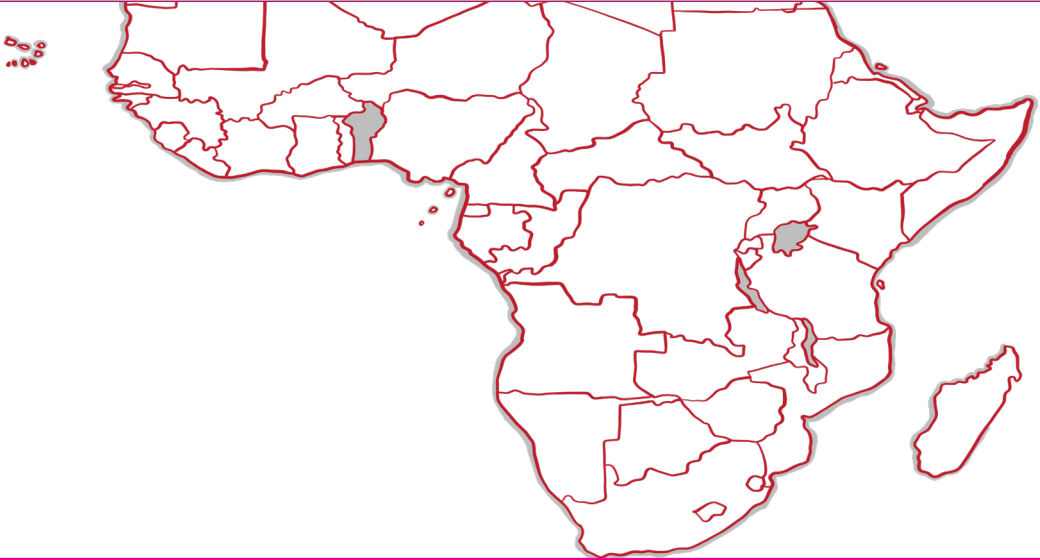
Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo af iyo qoraal ah, shaqo guri, howl-wadareed iyo waxqabadyo.



1. Waxa aan sheegayaa dhaqdhaqaaqyadii gobanimodoonka Soomaliyeed.
2. Waxa aan dabagalayaa isbeddeladii siyaasadeed ee ugu muhimsanaa taariikhda dhaqdhaqaaadyadaas xilligii gumeysiga.
3. Waxa aan ka talo bixinayaa aniga oo soo bandhigayo saameyntii uu gumeysigu ku yeeshay bulshada.
4. Waxa aan sheegayaa kaalintii ay hoggaamiyeyaasha Soomaaliyeed ku lahaayeen dhacdooyinka taariikhga ah.
5. Waxa aan caddeynayaa casharrada laga baran karo dhacdooyinka taariikhiga ah ee Soomaaliya.
6. Waxa aan falanqeynayaa qorallada la xiriira taariikhda Soomaalida, aniga oo soo qaadanayo hadallada hoggaamiyaasha iska caabinta iyo sheekooyin taariikhi ah.
7. Waxa aan qiimeynayaa kaalinta ay lahaayeen qaar ka mid ah dadkii ka qeyb qaatay iska caabinta gumeysiga.
8. Waxa aan talo ka bixinayaa qiimaha ruuxiga iyo anshaxa ay bulashada Soomaalidu haystaan.
9. Waxa aan sheegayaa kaalinta ay culimada Soomaaliyeed ku lahaayeen ka hor tagga gumeysiga Yurub.
10. Waxa aan soo saarayaa faa'iidooyinka midnimadu u leedahay horumarka dalka.
11. Waxa aan muujinayaa sida aan diyaar ugu ahay difaaca dalkayga iyo ka hortagga noocyada kala duwan ee gumaysiga.
12. Waxa aan kala saarayaa xilliyadii wasaayada iyo maamulkii rayidka.
13. Waxa aan is barbar dhigayaa qeexidda gobannimo iyo xukun is barbar yaac ku dhisan.

14. Waxa aan curinayaa khariidad tilmaamaysa xilligii gumaysiga ka baxay Soomaaliya.
15. Waxa aan wax ka sheegayaa taariikhdii hab – maamulkii ciidanka .
16. Waxa aan caddeynayaa muuqaallo tilmaamaya xilligii hab – maamulka ciidanka.

### Afrika



#### Jaantuska (1) Qaaradda Africa

Cutubkan waa qaybtii labaad ee Afrika waxa uuna ka kooban yahay afar cashar, kuwaas oo mid waliba hoos imanaayo qodobbo kala duwan .

#### **Ujeedooyinka cutubka.**

#### **Dhamaadka cutubkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Falanqaynta saameynta goobta falaki ahaaneed ay ku leedahay cimilada iyo dhirta.
2. Qeexida caqabadaha daraaseynta dadka Afrika.
3. Ka doodidda ilaha dhaqaale ee Afrika.
4. Caddeynta sohdimaha Qaaradda Afrika.
5. Xadidda Gobollada Qaaradda Afrika iyo dalalka ay ka koobanyihiin.
6. Caddeynta dalalka bariga Afrika iyo xiriirka ka dhaxeeya.

## **Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.**

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

1. Bandhig juqraafiga Qaaradda Afrika iyo Sohdimaheeda
2. Dood ku saabsan gobollada Afrika dalalkooda.
3. Sawiradda khariidda aduunka isaga oo xaddidayo halka ay Afrika kaga taal
4. dood ku saabsan ilaha dhaqaale ee Afrika iyo dadkeeda.

### **Casharada cutubka.**

Casharka 1aad: Cimilada, dhirta iyo dhibaatooyinka deegaanka Afrika.

Casharka 2aad: Dadka Afrika.

Casharka 3aad: Ilaha dhaqaale ee Afrika

Casharka 4aad: Dalalka Bariga Afrika.

Casharka 5aad: Cimilada, dhirta iyo dhibaatooyinka deegaanka Afrika.

### **Mirodhalka Casharka.**

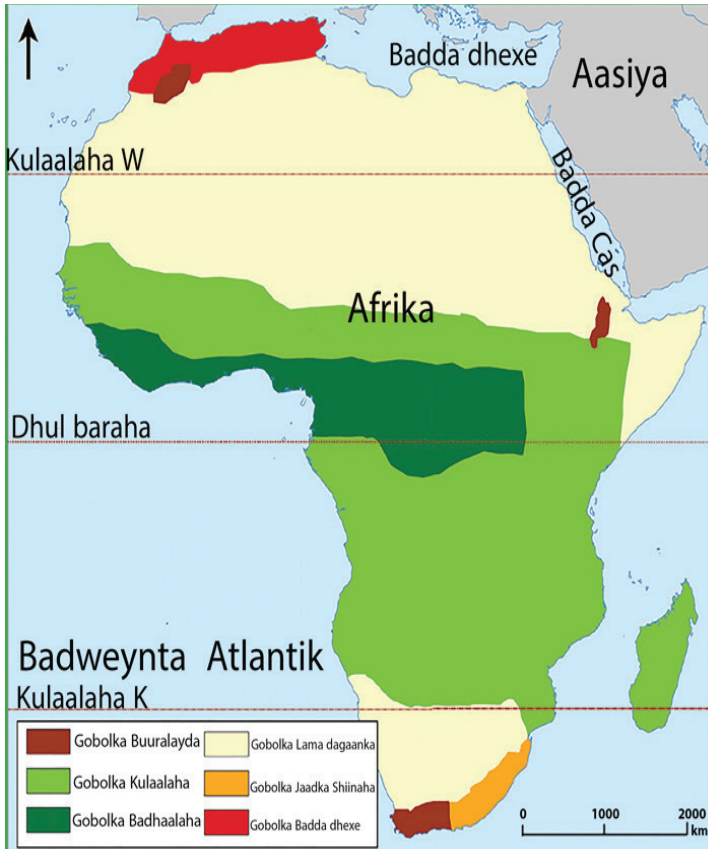
**Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Caddeeyo halka ay Afrika dhacdo falaki ahaan.
2. Falanqeeyo saameynta goobta falaki ahaaneyd ay ku leedahay cimilada iyo dhirta.
3. Faahfaahiyo xilliyada cimilada Afrika.
4. Sharaxo gobollada dhirta ee Afrika dhexdeeda.
5. Ka dodo dhibaatooyinka deegaanka Afrika.

**Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu diraasaynaynaa astaamaha cimilada afrika:

Afrika waxa ay dhacdaa inta u dhexeysa loolka  $37^{\circ}$  waqooyi iyo  $35^{\circ}$  koonfurta dhul baraha, waxaana dhex mara loolka dhul baraha. Arrintani waxa ay saameyn ku yeelatay xaaladaheeda xagga cimilada iyo dhirta. Ileyska, cadceeddu waxa ay ku qotantaa qaybo ka mid ah qaraadda Afrika inta ay ku jirto dhaqdhaqaaqeeda dhanka waqooyi -kulaalaha waqooyi- iyo dhaqdhaqaaqeeda dhanka koonfureed ee kulaalaha koonfureed. Sidoo kale waxa ay dul istaagtaa cadceeddu dhulka u dhexeya kulaalayaasha, taas oo sababeysa sara u kac xagga heerkulka ah, uumiga biyaha ee ka imaanayo ila biyoodka, dhirta iyo carrada.

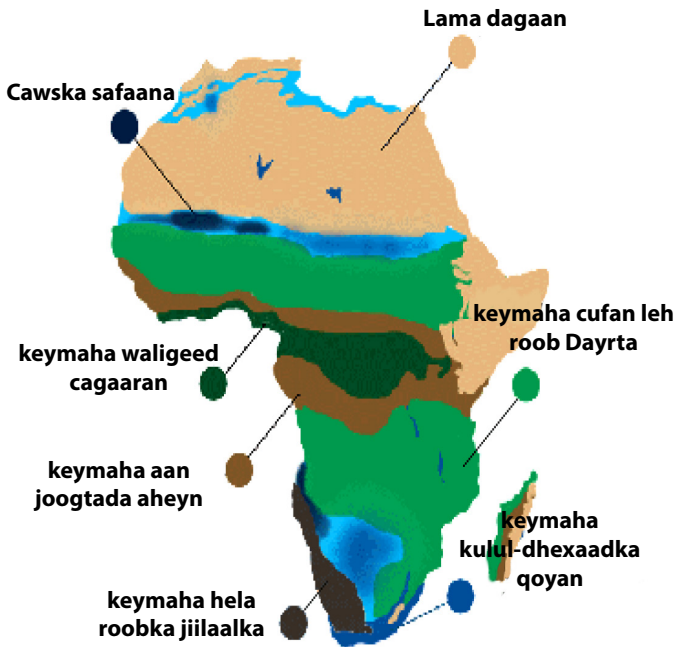


Khariidada (2) Afrika ee cimilada.

## Dhirta dabiiciga ah:

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aynu ka doodaynaa qaybaha dhirta dabiiciga ah ee afrika. Dhirta dabiiciga ee Afrika waxaa loo qaybiyaa ilaa seddex qaybood oo waa weyn waxaana ka mid ah: keymaha, cowsleyda harama iyo dhirta deegaanka lama deegaanka ah. Filiqsanaanta qaybaha dhirtani aad ayay u kala duwan tahay. Geeduhu waxa ay ku daboolan yihiin saami dhan 18.5% guud ahaan bedka qaaradda, Cawsleyda harama waxa ay ku daboolan tahay saami la eg 42.5% halka dhirta deegaanka lama deegaanka ah ay ku daboolan tahay saami gaarayo 39% guud ahaan bedka Afrika.



Khariidada (3) qeybaha dhirta Africa

Keymaha Afrika waxaa loo qaybiyaa , keynta kulaaleyda mansuunka iyo keymaha dhulka dhexdhexaadka ah, cowsleyda harama waxaa loo qaybiyaa iyagaana qaybaha safaana iyo cowsleyda dhulka dhex-dhexaadka ah, ka dibna dhirta deegaanka lama deegaanka.

## **Dhibaatooyinka deegaanka Afrika:**

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa dhibaatooyinka deegaanka Afrika.

Afrika waxaa heysta dhibootooyin badan oo xagga deegaanka ah. ,waxaana ugu muhiimsan:

#### **b. Iffaalaha xaalufka (Nabaatguur):**

Waxaa loola jeedaa hoos u dhac ku yimaado awoodda wax soo saarka dhul beereedka, daaqsinka iyo dhulka oo isu baddala lama deegaan ama lama deegaan xigeen. Waxyaabaha sii kordhinaya xaddiga dhibaatan ee qaaradda Afrika waxaa ka mid ah abaaraha sii xooggeysanaya marba marka ka dambaysa , taas oo isla markaana sabab u noqotay macluul joogta ah oo ku baahday qaaradda Afrika sika daran dunida inteeda kale.

#### **t. Dhibaatooyinka wasakhowga:**

Qaaradda Afrika waxa ay la daalaa dheceysaa wasakhow xooggan sababtuna waxa ay tahay isku-raranka ka jira magaalooyinka, warshadaha oo ku yaalla meelaha dadka ay degan yihiin iyo taxadar la'aanta xagga deegaanka marka saliidda iyo gaaska dabiiciga ah la soo saarayo.

Hababka loo Maareyn karo dhibaatooyinka deegaanka qaaradda Afrika:

### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu qiimaynaynaa hab raacyada maaraynta dhibaatooyinka deegaanka.

1. In qaaradda Afrika ay u midoowdo ka hortagga dhibaatan iffaalaha xaalufka (nabaatguurka).
2. In la sameeyo mashaariic bacaad celin ah iyada oo lagu beerayo dhulka dhir si looga hortago bacaadka ku soo siqaya dhul-beereedka iyo daaq sinta.
3. In laga digtoonaado wasakhowga biyaha.
4. In biyaha loo isticmaalo si maangal ah, la beekhaamiyo iyo in loo howl galo in laga sameeyo meelaha xeybaha ah xarumo lagu sifeeyo biyaha badda iyo badweynta.

5. In warshadaha laga sameeyo meelo ka fog magaalooyinka iyo meel ay dabaysha ka leexsan tahay magaalada.

Innagoo tix raaceyno casharka Waxa aynu ka doodeyneynaa:

#### **Qiimaynta casharka**

1. Caddee halka ay Afrika dhacdo falaki ahaan.
2. Falanqee saameynta goobta falaki ahaaneed ay ku leedahay cimilada iyo dhirta.
3. Faahfaahi xilliyada cimilada Afrika.
4. Sharax gobollada dhirta ee Afrika dhexdeeda.



**Mirodhalka Casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa ardaygu inuu awood u yeesho:**

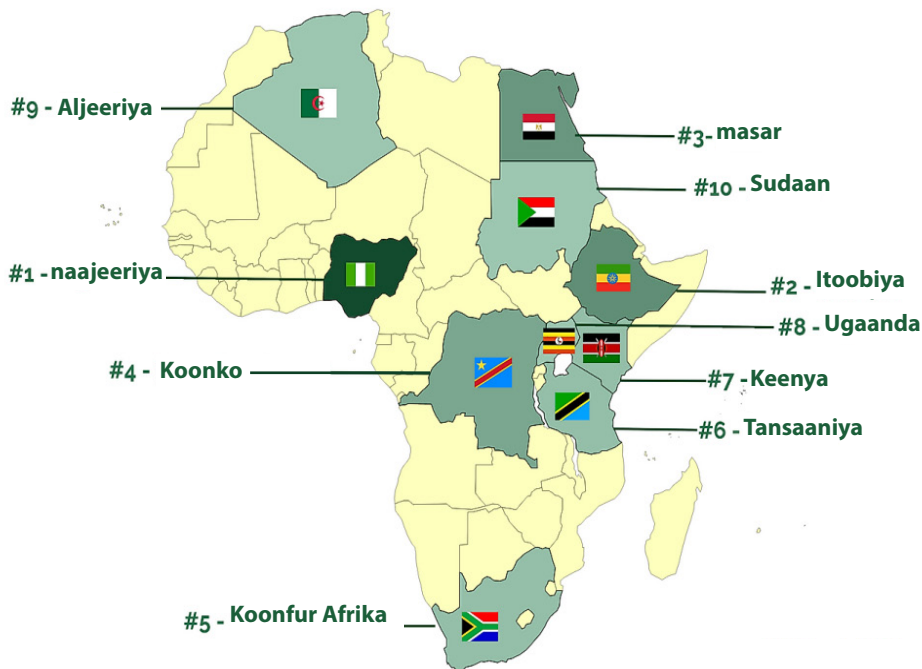
1. Qeexo caqabadaha daraaseynta dadka Afrika.
2. Falanqeeyo tirada dadka qaaradda Afrika iyo dalka ugu dadka badan Afrika.
3. Isbarbar dhigo qaaradda Afrika iyo qaaradda Aasiya xagga cufnaanta dadka.
4. Ka doodo faliqsanaanta dadka iyada oo loo eegayo cufnaanta dadka.
5. Muujiyo tilmaamaha kobaca dadka Afrika.

**Qeexidda caqabadaha diraasaynta dadka Afrika.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa caqabadaha diraasaynta dadka Afrika:

Marka laga hadlayo daraaseynta dadka Afrika waxaa ku soo food saarayo caqabado tira badan; sababtuna waxa ay tahay, gaabiska ka jira ilaha xog dhameystiran ee la xiriirta tirakoobka dadka afrika, heerka waxbarashada qoris, akhris la'aanta oo aad ugu faafsan Afrika, wacyiga dhaqanka oo aad u hooseeyo iyo dadka oo aan ku qanacsaneyn tiro koobyada iyo u jeedooyinkooda.

Hase ahaatee waxaa lagu qiyaasaa tirada dadka Afrika 1.2 bilyan oo qof, sida lagu xusay tiro koobkii la sameeyay sanadku markuu ahaa 2014kii, waxaa lagu tiriyaay Nayjeriya, Itoobiya iyo Masar in ay yihiin dalalka ugu dadka badan Afrika.



#### Khariidada (4) iyo dalalka ugu dadka badan

Haddii aynu eegno cufnaanta dadka qaaradda Afrika waxa ay gaareysaa 40 qof/ Km2, waana cufnaan aad u hooseysa marka la barbardhigo tan qaaradda Aasiya, waxaana keenay arrintaan qodobada soo socda:

1. Dhulka lama deegaanka ah ee Afrika oo aad u ballaaran.
2. Keymaha kulaaleyda ah oo aad u cufan iyo in lagu noolaado oo aad u adag.
3. Waynaanta bedka gobollada cowska Saafaanaha bartamaha Afrika (fiiri khariidada 2)
4. Faafidda qaaradda dhexdeeda qaar ka mid ah cudurrada dilaaga ah ,sida daacuunka, duumada iyo cudurka hurdada qeybo ka mid ah kulaaleyda Afrika.
5. Awooda dhaqaale lagu maal geliyo tirokoobka iyo xeeldheereyaasha tira koobka oo aad u yar iyagana.

## Cufnaanta tirada dadka Afrika:

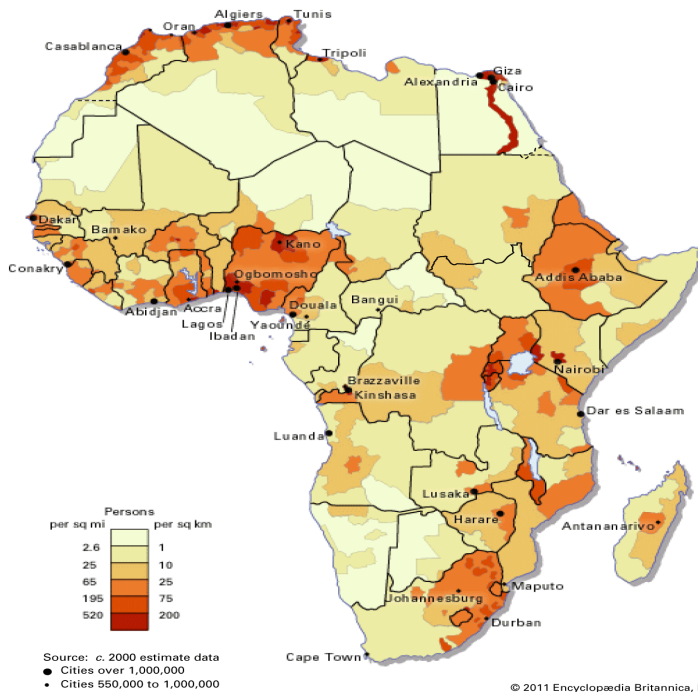
### Waxqabadka 2aad:

Waxa aynu sababaynaynaa faliqsanaanta dadka Afrika.

Faliqsanaanta bedka dushiisa bulshada Afrika way kala duwan tahay.

### b- Goobo cufnaanta tirada dadka ay aad u sarreeyso.

Waxaa ka mid ah meelahan:



1. Saxanka Niil sababtuna waxa ay tahay cimilada oo dhex-dhexaad ah, helitaanka biyaha oo badan, dhulka oo carro san ah isla markaana ku habboon beerashada.
2. Dhul xeebeedka, gaar ahaan dalalka galbeedka Carabta, sababtoo ah halkaas waxaa ka jira beero qodasho xilliga jiilaalka, maadaama uu roob ka da'ayo iyo cimilada oo dhex-dhexaad ah.
3. Xeebta Gacanka Giniee galbeedka Afrika, sababtoo ah halkaas waxaa ka jira

roob xooggan xilliga xagaaga, taas oo qayb weyn ka qaadaneysa qodaalka beeraha, intaas waxaa sii dheer waxaa jira macdan aad u badan iyo ilo tamareedyo gaar ahaan dalka Nayjeriya.

4. Dhul duleedka Xabashida iyo Harooyinka kulaaleyda, sababtuna waxa ay tahay carro folkaanaha ee ku wanaagsan beerashada, roobka oo xooggan iyo cimilada oo dhexdhexaad ah. Joogga dhulka oo sarreeyo darteed, sida Itoobiya, Kiinya iyo Yugaandha.
5. Dalka Koonfur Afrika, sababtuna waa cimilada oo dhexdhexaad ah, roobabka badan, macdanta oo laga heli karo iyo harumarka xagga warshadaha.

### **t- Goobo tirada dadkeedu yar yahay:**

Waxaana ka mid ah meelahaan:

1. Meelaha lama deegaanka ah, sida: lama deegaanka dunida ugu weyn, lama deegaanka Kalhari halkaas oo aad oomane u ah, cimiladana ay aad u qallafsan tahay.
2. Kaymaha kulaaleyda, sababtoo ah cudurrada dilaaga ah oo aad ugu faafsan, isgaarsiinta xagga gaadiidka oo aad u adag.

### **Kobaca dadka Qaaradda Afrika:**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu qiimaynaynaa kobaca dadka Afrika.

Kobaca tirada dadka ee Afrika waxaa lagu gartaa xawaare weyn iyo koror, waxana sabab u ah:

1. Tirada caruurta dhalaneysa oo aad u badan.
2. Dadaallada lagu ciribtirayo cudurrada halista ku ah qaaradda, sida duumada, iyo cudurrada hurdada ee uu sababay dullinka (Tsetse) ee laga helo meelaha kulaaleyda dhexdooda.
3. Horumarka dhaqaale dalalka Afrika qaarkood, sida koonfur Afrika.

1. Qeex caqabadaha daraaseynta dadka Afrika.
2. Falanqee tirada dadka qaaradda Afrika iyo dalka ugu dadka badan Afrika.
3. Isbarbar dhig qaaradda Afrika iyo qaaradda Aasiya xagga cufnaanta dadka.
4. Ka dood filiqsanaanta dadka iyada oo loo eegayo cufnaanta dadka.
5. Muuji tilmaamaha kobaca dadka Afrika.

**Mirodhalka Casharka.****Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa ardaygu inuu awood u yeesho:**

1. Caddeeyo ahmiyadda beeraha Afrika.
2. Faahfaahiyo dalag beeraha ugu muhiim Afrika.
3. Ka doodo caqabaadka beeraha Afrika.
4. Muujiyo ahmiyadda xoolo dhaqashada Afrika.
5. Falanqeeyo dhibaatooyinka xoolo dhaqashada Afrika.
6. Sharraxo caqabadaha ka horimanaya ka faa'iideysiga kalluunka Afrika.
7. Falanqeeyo caqabadaha ka hor imaanayo ka faa'iideysiga kheeyraadka macdanta Afrika.
8. Sheego warshadaha ugu muhiimsan Afrika.
9. Caddeeyo noocyada dhoofinta iyo wax soo dejinta Afrika.
10. Muujiyo ahmiyadda dhaqaale oo ay leedahay waaxda dalxiiska ee dalalka Afrika.

**Qeexida kheeyraadka Afrika iyo caqbadihiisa.****Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa ilaha dhaqaalaha Afrika.

Qaaradda Afrika waa qaarad hodan ah oo leh ilo badan oo dhaqaale oo kala duwan, sida dhinacayada beeraha, xoolo dhaqashada , macaadinta kala duwan, sida: macdinta cayriinka ah, macaadinta qaaliga ah, dhagaxaanta dheymanka ah iyo ilo tamareedyo kala duwan , sida tamarta biyaha , qorraxda, dabaylaha, dhuxusha , kaydaadka shidaalaka, warshado, ganacsi iyo dalxiis. Iyada oo taas ay jirto haddana Afrika waxaa lagu tiriyaa in ay tahay qaaradda ugu liidato dhaqaale ahaan iyo bulsha ahaanba dunidda; sababtuna waxa ay tahay wax soo saarka Afrika oo hoo-seeya tiro iyo taya ahaanba, ka faa'ii daysi la'aan ilo badan oo kheeyraadka ah iyo musuqa baahsan ee ka jira maamulka Afrika.

## Dalagyada wax soo saaraka Afrika:

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aynu qiimaynaynaa dalagyada wax soosaaraka Afrika.

Waaxda beeraha waxa ay ka mid tahay meheradaha ugu muhiimsan oo ay qabtaan dadka Afrika, halkaa oo 60% ay ka shaqeeyaan beeraha. Dalagyada ugu muhiimsan waxaa ka mid ah:

- b. Dalagyada cunnada: sida gallayda noocyadeeda kala duwan, qamadiga iyo bariiska. Dhammaan dalagyadaan waxaa lagu isticmaalaa baahiyada gudaha dalalka Afrika, xitaa qayb ka mid ah waxa ay ka soo dhoofsadaan dibadda Afrika, sababtuna waxa ay tahay dalalka Afrika intooda badan waxa ay xoogga saaraan in ay beeraan dalagyada ganacsiga loogu talo galay.
- c. Dalagyada ganacsiga: Sida suufka, kaakaw, bunka mooska iyo shaaha.

Shaxda soo socota waxa ay noo muujineysaa heerka wax soo saarka qaaradda Afrika ee guud ahaan dunida ,sida lagu xusay tira koobka wax soo saarka dunida sanadka markuu ahaa 2011kii.

| Nooca dalagga | saamiga wax soo saarka Afrika marka loo eego wax soo saarka guud ee dunida |
|---------------|----------------------------------------------------------------------------|
| Misago        | 7%                                                                         |
| Qamandi       | 5%                                                                         |
| suuf          | 5%                                                                         |
| Seytuun       | 16%                                                                        |
| Miraha        | 13%                                                                        |
| Kaakaw        | 66%                                                                        |
| Bunka         | 13%                                                                        |
| Cinjir        | 5%                                                                         |

Shaxdaan, waxa ay inoo muujineysaa in wax soo saarka beeraha ee Afrika uu hooseeyo, sababtuna waxa ay tahay:

1. Adeegsiga agab ,habraacyo biloow ah iyo gaabis ka jira xaga tayeenta shaqaalaha.

2. Abaaro is daba jog ah oo ku dhuftha waddamo badan oo qaarada ka mid ah.

Sidoo kale waxaan shaxda ka qaadanaynaa in ay qaaradda Afrika kaalin weyn ka qaadato wax soo saarka kakawga sababtuna waa in uu ka mid yahay dalagyada dhaqaalaha laga sameeyo.

### **Xoola dhaqashada iyo khayraadka xoolaha Afrika:**

#### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aynu falanqaynaynaa kheyraadka xoolaha iyo caqabadihiisa.

Xoola dhaqashadu qayb weyn ayay ka qaadataa qaarada Afrika, maadaama dhul daaqsimaha qaaradda lagu qiyaaso 40% badka qaaradda. Sidaas darteed qaarada waxa ay leedahay malaayiin xoola ah oo isugu jira lo', geel iyo ari oo lagu dhaqdo qaybo fara badan oo qaarada ah, gaar ahaan Suudaan iyo Soomaaliya.

Tira koobkii la sameeyay 2011 kii ayaa sheegaya ku dhowaad 80.3% geela dunida lagu daqdo in ay qaarada Afrika leedahay.

Arrintaas oo ay sabab u tahay in bulshada qaarada Afrika qaar ka mid ah geela aad u dhaqdaan, waxaa iintaas dheer in qaaraddu leedahay dhul lama dagaan ah oo geel dhaqasha ku habboon.

### **Caqabadaha ka faa'iida daysiga xoolaha Afrika:**

1. Xoolaha qaarada Afrika waxa ay u dhintaan abaaraha qaarada ku soo laa laabta sanadaha qaar.
2. Faafida cudurrada xoolaha ku dhaca iyo daryeelka caafimaad ee xoolaha oo liita.
3. Hab dhaqashada xoolaha bilowga ah, taas oo yaraynaysa wax soo saarka xoolaha.

### **Kalluumaysiga Afrika:**

In kastoo qaaradda Afrika ay kulaalayso badwenta Hindiya, Atlantika, Badda Cas iyo Badda dhexe, haddana wax soo saarka kalluunka qaaradda waxa uu gaarayaa

9 milyan oo tan, sida lagu sheegay tirakoob la sameeyay 2011kii, taasina waxa ay ka dhigan tahay in ay qaaradda soo saarto 5.1% kaluunka dunida laga soo saaro.



Taas oo la dhihi karo waa tiro aad u yar marka loo eego qaaradda ilaha biyo oo ay leedahay, sida badaha, harooyinka dhex ku jirka ah ,wabiyada, sababtuna waa:

1. Isticmaalka qaab kaluumaysi billowga ah.
2. In aysan jirin maraakiib kaluumaysi oo casir ah iyo xeebo qalabaysan.
3. Dowladaha Afrika oo an danaynaynin wax soo saarka kaluumaysiga iyo tayeynta xirfadlayaasha.

### **Macdan qodoshada iyo tamarta Afrika:**

#### **Khayraadka macdanta:**

Qaaradda Afrika waxaa ka buuxa macaadin fara badan oo kala duwan:

Waxaa ka mid ah dahabka, dheemanka, birta iyo manganiiska, ayadoo ay jirto arintaas, haddana qaaradda waxa ay soo saartaa 7% wax so saarka macaadinta dunida, waxaana sabab u ah:

1-Hab raaca wax soosaaraka macdan qodoshada oo billow ah.

2-Dowladaha oo aan danayn macaadinta iyo musuqmaasuqa baahsan, kaas oo caqbat ku ah ka faa'iidaydiga macaadinta, Sidoo kale wax soo saarka macaadinta malaha warshado ka shaqeeya , sidaas tarteed inta badan waxaa loo dhoofiyaa dibadda ,ayadoo cayriin ah.

#### **Ilaha tamarta qaaradda Afrika:**

Qaaraddu waxa ay leedahay ilo badan oo tamarta laga soo saaro ,sida dhuxusha oo dalka Koonfur Afrika laga soo saaro iyo batroolka oo laga soo saaro Masar, Nayjeeriya, Koonfuta Suudaan iyo Liibiya. Waxaana lagu qiyaasaa wax soo saarka saliidda ee qaaradda 11% marka loo eego saliidda guud ee dunida. Sidoo kale waxaa jira gaaska dabeeciga ah oo laga soo saaro Masar iyo Al-jeeriya.

#### **Warshadaha Afrika:**

Qaybihii u dambeeyay ee qarnigii tegay waxa ay dowlado badan oo qaaradda ka mid ah gaareen in ay helaan warshado casri ah iyagoo la jaanqaadaya tiknooloojiyada casriga ah, waxaan si gaar ah u tilmaami karnaa dowladaha dhaca waqooyiga Afrika iyo dalka Koonfur afrika,

## **Warshadaha ugu muhiimsan qaaradda Afrika:**

1. Warshadaha birta.
2. Warshadaha dharka.
3. Warshadaha cunnada.
4. Warshadaha soo saaro wax yaabaha lagu bacrimiyo beeraha.
5. Warshadaha ku tiirsan batroolka.

## **Ganacsiga:**

### **b. Waxyaabaha ay qaarada Afrika dhoofiso:**

1. Dalagyada laga ganacsado: Waxa ay qaaradda dhoofisaa dalagyada loogu tala galay gaddiska sida: kakawga cinjirka, suufka iyo mooska.
2. Macaadinta: Waxa ay dhoofisaa macaadinta ugu badan ee laga soo saaro dhulka sida: dahabka, dheemanka, maarta iyo yuuraaniyoomka. Waxaa intaa dheer saliidda iyo gaaska dabeeciga ah oo ah ilaha tamarta.
3. Xoolaha sida geela, ariga iyo lo'da.

### **Waxyaabaha ay qaaradda dibadda ka keensato:**

Qaaradda waxa ay soo dhoofsataa agabka gawaarida, elektaroonigga, dharka iyo cunnada qaybo ka mid ah.

## **Dal xiiska:**

### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu ka doodaynaa ahmiyada dhaqaale ee dalxiiska Afrika.

Qaaradda Afrika waxa ay leedahay dhul dalxiiska ku habboon oo muuqaallo qurxoon leh oo dabeeci ah sida:

b-Goobaha quruxda badan ee dabeeciga ah, sida biya dhaca xilliyada roobka da'ayo iyo cowska saafaanaha oo lagu tiriyo in uu yahay beer xayawaan oo dabeeci ah. Taas oo ay dalxiisayaasha gaar ahaan kuwa ku socdaalka jecel ay ka helaan. Sidoo kale qaaradda waxa ay leedahay muuqaalo kale oo qurxoon, kuwaas oo dadka soo jiidanaya gaar ahaan dalka Koonfur afrika.

Goobaha taariikhiga ah ee waqooyiga Afrika , sida Masar oo caan ku ah goobo taariikhi ah ay ka tageen Faraacinadii oo lagu tiriyo meela soo jiito dalxiisayaasha.

### **Qiimaynta casharka**

1. Caddee ahmiyadda beeraha Afrika.
2. Faahfaahi dalag beereedyada ugu muhiim Afrika.
3. Ka dood caqabaadka beeraha Afrika.
4. Muuji ahmiyadda xoolo dhaqashada Afrika.
5. Falanqee dhibaatooyinka xoolo dhaqashada Afrika.
6. Sharraxaad ka bixi caqabadaha ka horimanaya ka faa'iideysiga kalluunka Afrika.
7. Falanqee caqabadaha ku hor gudban ka faa'iideysiga kheyraadka macdanta Afrika.
8. Sheeg warshadaha ugu muhiimsan Afrika.
9. Caddee noocyada dhoofinta iyo wax soo dejinta Afrika.
10. Muuji ahmiyadda dhaqaale oo ay leedahay qarada Afrika.



Khariidada (6) Dalalka Bariga Africa

**Mirodhalka Casharka.**

**Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Caddeeyo dalalka bariga Afrika.
2. Qeexo soohdimaha ay wadaagaan.
3. Falanqeeyo tirada dadka dalalka bariga Afrika.
4. ka doodo dhibaatooyinka soohdimaha dalalka bariga Afrika .
5. Fasiro soohdimaha tirada badan ee dalaalka bariga Afrika.
6. Muujiyo khariidada dalalka bariga Afrika.

Bariga Afrika siyaasad ahaan waxa uu ka kooban yahay toddobo dal waxa ayna kala yihiin :

Yugaandha, Kiiniya, Tansaaniya, Jabuuti, Ereteriya, Soomaaliy iyo Itoobiya. Waxa aynu qaybtii hore ee buugga sannadki 1aad kaga soo hadalnay Soomaaliya, sidaas darteed halkan Waxa aynu si kooban ugu soo bandhigi doonnaa dalalka kale ee bariga Afrika.

## Waxaqabadka 1aad:

- Waxanu falanqaynaynaa iskaashiga dalalka bariga Afrika.
- Waxa aynu ka doodaynaa khilaafka dhanka soohdimaha dalaalka bariga Afrika.
- Waxa aynu su'aalo iska waydiinaynaa sababta ay dalalka bariga Afrika u yeelatay soohdimo tira badan.

### 1. Itoobiya:



#### Khariidada (7) ee waddanka Itoobiya

Itoobiya waxa ay ku taallaa Bariga Afrika, waxa ay xuduud la wadaagtaa dalal badan, waqooyiga waxaa ka xiga dalka Ereteriya kaas oo ay wadaagaan xuduud gaareysa 1,033km. Sidoo kale waqooyi-bari waxaa ka xiga dalka Jabuuti kaas oo ay wadaagaan xuduud gaareysa 342 km,dhanka bari iyo koonfur-bari waxaa ka xiga dalka Soomaaliya waxa ayna wadaagaan soohdin gaareysa 1,590km. Dhanka koonfureed waxaa ka xiga dalka Kiiniya waxa ayna la wadaagtaa xuduud dherer ahaan dhan 867km, dhanka galbeed waxaa ka xiga dalka Suudaan xuduud dhan

744km. Badka Itoobiya waxa uu gaarayaa 1,104,300 Km<sup>2</sup>, marka laga hadlayo baaxadda Itoobiya waxa ay ku jirtaa kaalinta 28 dhammaan dalka caalamka. Magaalomadaxda Itoobiya waa Adis-ababa, tirokoobkii la sameeyay sanadka markuu ahaa **2017kii** dadka itoobiya waxaa lagu qiyaasay **106,399,924** qof, Waxa ayna ku jirtaa kaalinta 12 marka laga hadlayo tirada dadka ee dalalka dunida.

## 2. Tansaaniya:



### Khariidada (8) Waddanka Tansaaniya

Tansaaniya waxa ay dhacdaa Bariga Afrika ,waxa ayna u dhexeysaa dalka kiiniya iyo dalka Musanbiik. Dhanka waqooyi waxaa ka xiga dalka kiiniya , kaas oo la wadaago xuduud gaareysa 775km, sidoo kale isla waqooyiga waxaa ka xiga dalka Yugaandha xuduud gaareysa 391km, halka dalka Musanbiik uu ka xigo koonfurta. Soohdinta u dhexeysana waxa ay gaareysaa 840km, isla koonfurta waxaa sidoo kale ka xiga dalka Malaawi, kaas oo ay wadaagaan soohdin dhan 512km, dhinaca bariga waxaa ka xiga badweynta Hindiya, koonfur-galbeedna waxaa ka xiga dalka Saambiya xudduudda ka dhexeysana waxa ay gaareysaa 353km. Haddii aynu eegno dhanka galbeedka waxaa ka xiga dalka Ruwanda, kaas oo ay wadaagaan

xuduud dhan 222km. Sidoo kale isla galbeedka waxaa ka xiga dalka Kongada Dimuqraadiga xuduud gaareysa 479km iyo Burundi xudduud ahaan ay wadaagaan 589km. Badka guud ee dalka Tansaniya waxa ay gaareysaa 947,300Km<sup>2</sup>, waxa ayna ku jirtaa kaalinta 32 marka laga hadlayo baaxadda dalalka adduunka. Magaala-Madaxda dalka Tansaaniya waa magaalada Dodoma.

Waxaa lagu qiyaasaa tirada dadka dalka Tansaaniya tirokoobkii la sameeyay sanadka markuu ahaa **2020kii 59,734,218** qof, waxa ayna ku jirtaa kaalinta 26 marka laga hadlayo tirada dadka ee dalalka adduunka.

### 3. Jabuuti



#### Khariidada (9) waddanka Jabuuti

Jabuuti waxa ay dhacdaa Bariga Afrika waxa ayna u dhexeysaa Soomaaliya iyo Ereteriya. Waxa ay dhanka koonfur-bari xuduud kala leedahay dalka Soomaaliya taas oo dhererkeedu yahay 58km. Halka ay sohadin kala wadaagto dalka Ereteriya dhanka waqooyi sohrintaa oo gaareysa 125km. Halka Itoobiya ay ka xigto waqooyi, koonfur iyo galbeed. Xuduudda u dhexeysa Itoobiya iyo Jabuuti waxa ay gaareysaa 342km, dhanka bari waxaa ka xiga Gacanka Cadmeed iyo Marinka

baab-mandab.

badka guud ee dalka Jabuuti waxa uu gaaraa 23,200Km<sup>2</sup>, waxa ayna ku jirtaa kaalinta 151 marka laga hadlayo baaxadda dalalka adduunka. Magaalo-madaxda dalka Jabuuti waa magaalada Jabuuti, waxaa lagu qiyaasaa tirada dadka dalka Jabuuti **988,000** qof sida lagu xusay tira koobkii la sameeyay sanadkii **2020kii**, waxa ayna ku jirtaa 162 marka laga hadlayo tirada dadka dalalka adduunka.

#### 4. Ereteriya:



#### Khariidada (10) Waddanka Ereteriya

Ereteriya waxa ay dhacdaa bariga Afrika, waxa ayna kulaaleysaa Badda Cas, iyada oo ay xuduudeeda kala wadaagto Badda Cas dhinaca waqooyi-bari, dhinaca koonfur-Bari waxa ay soohdin kala leedahay dalka jabuuti, taas oo gaareysa 125km, dhanka galbeed waxaa ka xiga dalka Suudaan oo ay wadaagaan xuduud dhan 682km. Halka ay dhanka koonfureed deris kala tahay dalka Itoobiya, dhererka xuduudda u dhexeysa Itoobiya iyo Ereteriya waxa ay dhan tahay 1033km.

Badka guud ee dalka Ereteriya waxa ay gaareysaa 117,600Km<sup>2</sup>, waxa ay ku jirtaa Ereteriya kaalinta 102 marka loo eego baaxadda dalalka adduunka, magaalo-madaxda dalka Ereteriya waa Asmara, tira koobkii la sameeyay sandkii **2020kii** tirada dadka Ereteriya waxa ay dhantahay **3,5468,421** qof, taas oo ka dhigeysa



kaalinta 112 dalalka caalamka marka laga hadlayo tirada dadka adduunka.

## 5. Kiinya:



### Khariidada (11) Waddanka Kiinya

Kiinya waxa ay dhacdaa bariga Afrika. Dhanka koonfur bari waxa ay kulaashaa badwaynta Hindiya. Sidoo kale dhanka waqooyi waxa ay soohdin gaaraysa 317km kala leedahay dalalka Koonfurta Suudaan iyo itoobiya oo ay kala leedahay soohdin gaaraysa 867km. Dhanka barina waxa ay soohdin gaaraysa 684 kala leedahay Soomaaliya, koonfurta waxaa ka xiga dalka Tansaniya waxa ayna wadaagaan xuduud dhan 775km. Halka galbeedka ay kala leedahay soohdin gaaraysa 814km dalka Yugandha iyo harada fiktooriya.

Magaala madaxda dalka kiinya waa Nayroobi, isku gayn badka kiinyana waxa ay gaarasyaa 580,367Km<sup>2</sup> waxa ayna soo galaysaa tirsiga 50aad dalalka dunida ugu baaxadda wayn. Halka tirada dadka kiinyana lagu qiyaaso **47,564,296** qof, marka la eego qiyaastii la sameeyay sanadkii **2019kii** waxa ayna soo galaysaa kaalinta dalka 30aad ee ugu dadka badan dunida.

## 6. Yuganda



### Khariidada (12) Waddanka Yugaanda

Yugandha waxa ay dhacdaa bartamaha Bariga Afrika, dhanka bariga waxaa ka xiga Kiiniya oo ay la wadaagto xuduud gaareysa 814km, dhanka galbeedna waxaa ka xiga dalka Kongo Dimuqraatik ,taas oo ay la wadaagto soohdin dherer ahaan gaareysa 877km. Dhanka waqooyi waxaa ka xiga dalka Koonfurta Suudaan waxa ayna gaareysaa soohdinta ay wadaagaan 475km. Halka dhinaca koonfureed ay deris kala tahay dalka Tansaaniya soohdin dhan 391km, isla koonfurta waxa ay deris kala tahay Ruwanda oo xuduud ahaan ay wadaagaan 172km.

Badka dalka Yugandha waxa ay gaareysaa 241,038 Km<sup>2</sup>. Yugaandha waxa ay ku jirtaa kaalinta 82 marka laga hadlayo baaxadda dalalka caalamka.

Magaalo madaxda dalka Yugandha waa Kambaala. Tiro koobkii la sameeyay sanadkii **2020kii** tirada dadka Yugaandha waxa ay gaarayaan **45,741,007** qof, taas oo ka dhigeysa kaalinta 34 dalalka caalamka marka laga hadlayo tirada dadka adduunka.

7. Sheeg waxa kulmiya dalalka bariga Afrika.
8. Qeex soohdimaha ay wadaagaan.
9. Falanqee tirade dadka dalalka bariga Afrika.
10. ka dood dhibaatooyinka soohdimaha dalalka bariga Afrika .
11. Fasir soohdimaha tirada badan ee dalalka bariga Afrika.

### **Habka Qiimaynta Cutubka**

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo qoraal ah, shaqo guri, howl-wadareed iyo waxqabadyo.

1. Falanqee saameynta goobta falaki ahaaneed ay ku leedahay cimilada iyo dhirta.
2. Qeex caqabadaha daraaseynta dadka Afrika.
3. Ka dood ilaha dhaqaale ee Afrika.
4. Caddee dalalka bariga Afrika iyo xiriirka ka dhaxeeya.
5. Caddee halka ay Afrika dhacdo falaki ahaan.
6. Faahfaahi xilliyada cimilada Afrika.
7. Sharax gobollada dhirta ee Afrika dhexdeeda.
8. Falanqee tirada dadka qaaradda Afrika iyo dalka ugu dadka badan Afrika.
9. Isbarbar dhig qaaradda Afrika iyo qaaradda Aasiya xagga cufnaanta dadka.
10. Ka dood faliqsanaanta dadka iyada oo loo eegayo cufnaantooda.
11. Muuji tilmaamaha kobaca dadka Afrika.
12. Caddee ahmiyadda beeraha Afrika.
13. Faahfaahi dalag beereedyada ugu muhiimsa Afrika.
14. Ka dood caqabaadka beeraha Afrika.
15. Muuji ahmiyadda xoolo dhaqashada Afrika.
16. Falanqee dhibaatooyinka xoolo dhaqashada Afrika.
17. Sharax caqabadaha ka horimanaya ka faa'iideysiga kalluunka Afrika.
18. Falanqee caqabadaha ka hor imaanayo ka faa'iideysiga kheyraadka macdanta Afrika.
19. Sheeg warshadaha ugu muhiimsan Afrika.
20. Caddee noocyada dhoofinta iyo wax soo dejinta Afrika.
21. Muuji ahmiyadda dhaqaale oo ay leedahay Afrika.

22. Qeex soohdimaha ay wadaagaan waddama Bariga Africa.
23. Falanqee tirade dadka dalalka Bariga Afrika.
24. ka dood dhibaatooyinka soohdimaha dalalka Bariga Afrika.
25. Fasir soohdimaha tirada badan ee dalaalka Bariga Afrika.

**Noocyada Khariidada****Hordhac**

Sida aynu ku soo barannay buugga koowaad ee Manhajka tababarka macallimiinta khariidadu waxa ay ka taagan tahay ama wakiil ka tahay dhulka oogadiisa oo dhan, ama qayb ka mid ah oo ku sawiran qiyaas. Hadaba khariidadu waxa ay leedahay noocyo badan, cutubkaan waxa aynu ku baran doonnaa noocyada khariidada iyo wixii la xiriiro. Arrin fudud ma ahan in hal khariido lagu soo bandhigo ama lagu muujiyo dhamaan muuqaallada dhulka ama juqraafiga, sidaa awgeed khariido kasta waxa ay u gaar tahay ama ay soo badhigeysaa muuqaal juqraafi ah ama dhoowr muuqaal oo isku ujeeddo ah. Sidaa awgeed adeegsiga khariidooyinka aad ayuu u kala duwan yahay, xilligaan casriga ah iyo qarniga aan ku jirno. Khariidada waxa ay lagama maarmaan u tahay noloshada aadanaha, iyada oo laga anba qaadayo arintaan ayaa khariidu noqotay mid leh moowduucyo, qaabab iyo xajmiyo kala duwan, haddaba si ay khariidadu u noqoto mid leh u jeeddo cad oo mirodhal wanaagsan leh isla markaana si fudud loo fahmi karo. Cutubkaan waxa oo ka kooban yahay afar cashar oo kala ah:

- Noocyada khariiradada.
- Noocyada Khariirada qaybta 2aad.
- Metalidda Muuqaallada Dhulka Khariidada Dusheeda.
- Joog Ekeeyyaal (Contours).

**Ujeedooyinka Cutubka**

1. Caddeynta noocyada khariidooyinka.
2. Kalasocidda noocyada khariidooyinka iyada oo loo eegayo ujeedooyinkooda.
3. Qeexidda sida loogu metelo muuqaallada juqraafiga ah khariidad dusheeda.
4. Sharraxidda waxa loola jeedo khariidooyinka Joog Ekeeyaha iyo sida loo sawiro.
5. Soo saaridda khariidooyinka joog Ekeeyaha.
6. Fallanqeynta sida uu u shaqeeyo Nidaamka meeleynta adduunka. (GPS).

## **Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.**

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

1. Soo bandhigidda noocyada khariidada
2. Dood ku saabsan waxtarka khariidada ee xagga nolosha aadanaha
3. Soo bandhigidda qaabka loo sameeyo khariidada joogekeeyaha
4. Tusidda habka loo isticmaalo dhul meeleeeyaha(GPS)

## Mirodhalka Casharka

**Dhamaadka Casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

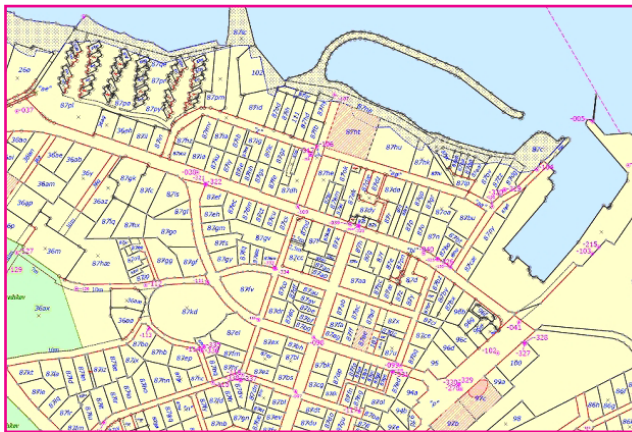
1. Kala sooci karo noocyada khariidooyinka.
2. Isbarbardhigo khariidooyinka kadastaraalka iyo khariidooyinka qiyaaska yar.

Khariidadu waa aalad muhiim u ah xeel dheerayaasha juqrafiga taasoo ay ka helayaan xogo aad u badan, sidoo kale khariidada waa hab caalami ah oo wax leeySKU fahamsiiyo, waxna lagu cabbiro oo looga gudbaayo caqabadaha luqadda, khariidada waxaa loo isticmaalaa dhinacyo badan oo nolosha ka mid ah aya waxaa loo kala saaray labo qaybood oo muhiim ah:

### 1. Noocyada khariida qiyaas ahaan.

Noocani isagana waxaa loo sii kala qaybiyaa ilaa iyo seddex qaybood waxa ayna kala yihiin sidan;

b. Khariidooyinka qiyaaska kaadastaraalka:



**Jaantuska 1 khariidada kadastaraal**

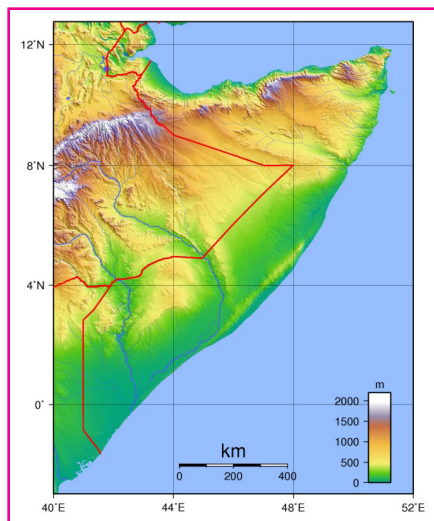
Khariidooyinka kaadastaralka ama khariidooyinka qiyaaska weyn waxaa loola jeedaa, khariidooyinka lagu soo bandhigo bed yar oo dhulka ka mid ah iyada oo la adeegsanayo khariidad bedkeedu weyn yahay sida khariidooyinka magaalooyinka.

(1) Khariidadaha Soomaaliya waxaan u soo qaadanay oo keliya tusaale ahaan.



Khariidooyinkani waa khariidooyin faahfaahsan oo leh qiyaas weyn, inta badan qiyaasta lagu tusaaleynaayo halkii sentiimitir ee khariidooyinkan 250 mitir, qiyaasyadoodana waxaa ka mid ah 1:1000, 1:2500, 1:5000, khariidooyinkani waxa ay caddeyneysaa xuduudaha hantida ma guurtada ah iyo milkiyadda gaarka ah, sidoo kale waxaa loo adeegsadaa ineey cadeeyaan muuqaallada ilbaxnimo oo ay leedahay magaalo ama mid ka mid ah xaafadaheeda, waxaana soo hoos gelayo dhamaan muuqaallada ilbaxnimada sida wadooyinka, iskuullada iyo isbitaallada.

#### T. Khariidooyinka qiyaaska yar (Tobogarafiga)



Jaant.2 -Khariidad tobogarafiga Soomaaliya



Jaant.3 – Nooc kale ee khariidada tobogarrafiga ah

Khariidooyinka noocaan ah waxaa lagu sameeyaa qiyaas 1:500,000 inta badan khariidooyinka waxaa loo adeegsadaa ujeedooyin melitari, dalxiis iyo maamul. Kharidooyinkan waxa ay fududeynayaan caddeynta muqaallo badan dabiici ah, (waxaa la adeegsanayaa xariijimaha loo yaqaan Kantoorka) iyo kuwa aadanaha la xiriira islamarkaana iyada oo loo maraayo qaab aad looga taxadiray iyo in la muujiyo xiriirka ka dhexeeyo, tasmaha khariidooyinka noocan ah waxaa uu ka kooban yahay waxa badan oo astaamo, jaantusyo iyo midabyo.

#### J. Khariidooyinka qiyaaska yar.



#### ***Jaant. 4 – Khariidad qiyaasta yar***

Waa khariidooyinka soo bandhigayo bed aad weyn oo dhulka ka mid ah iyada oo la adeegsanayo khariidad bed yar leh sida khariidada dunida oo dhan iyo khariidadda qaaradaha aduunka.

#### **Khariidooyinkaan waxaa ay u kala baxaan labo qaybood:**

1. Khariidooyinka Caalimiga ah: Waxa lagu muujiyaa qiyaasta ka bilaabato 1:1,000,000 inta badan waxaa loo adeegsadaa calaamado iyo tusmooyin oo heshiis lagu yahay marka loo eego dunidoo dhan, sidoo awgeed dal walbo waxa uu ku sameeyaa khariidooyinkiisa qiyaastan.

Khariidooyinka Atlasyada iyo khariidooyinka derbiga lagu dhejiyo:

2. Qiyaaska khariidooyinka waxuu ka billowdaa 1:500,000 waxaa lagu muujiyaa waxyaaba guud, sida fiiqsanaanta cimilada, dhirta iyo dhinacyada aadanaha la xiriira fiiqsanaanta dadka, xirfadaha, sida caadiga ah waxaa lagu adeegsadaa fasallada waxabarashada waxqabad ahaan.

#### **Qiimaynta casharka**

1. Qeex noocyada khariidooyinka.
2. Isbarbar dhig khariidooyinka cabbirka weyn (Kadistaraalka) iyo khariidooyinka cabbirka yar iyada oo la eegayo isticmaalkooda.
3. Tilmaan nooca qiyaaska khariidada tooboogarafiga.

## Mirodhalka Casharka

**Dhamaadka Casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:**

1. Tilmaamo nooca qiyaaska loo adeegsado khariidooyinka Tobogaraafiga.
2. Sheego halbeegga qiyaaska khariidada tooboogarafiga iyo noociisa.

## 2. Noocyada khariida ujeeddo ahaan

Khariidooyinka waa kala jaad marka loo eego ujeedka iyo danta loo adeegsanayo waxaana ka mid ah qeybaha soo socda:

1. Khariidooyinka kala sarreynta dhulka (tooboogaraafi)

Khariidooyinkan waxaa lagu muujiyaa kala sareynta dhulka oogadiisa ee kala jaadka ah sida banaannada, dulaha iyo buuraha, khariidooyinkan waxaa loo adeegsadaa midabeyn iyo calaameyn si ay khariidadu u noqoto mid la fahmi karo, si loo kala sooco muuqaallada kala duwan ee dhulka oogadiisa iyo fiiqsanaanta.



**Jant. 5-Khariidada kala sarreynta dhulka Soomaaliya**

Waxaa lagu muujiya ama lagu soo bandhigaa muuqaallada la xiriira cimillada dhulka dushiisa, ama qeyb ka mid ah, tusaale ahaan fliqsananta heerkulka, roobabka, huurka, jihooyinka dabeesha iyo cadaadiska gibilka, khariidooyinkaan waxa ay tixraac u yihiin isbedellada cimilo gooreedka billaha ah kuwaa oo lagu muujinayo midabyo iyo xarriijimo, sidoo kale waxa uu leeyahay eray bixinno gaar ah.

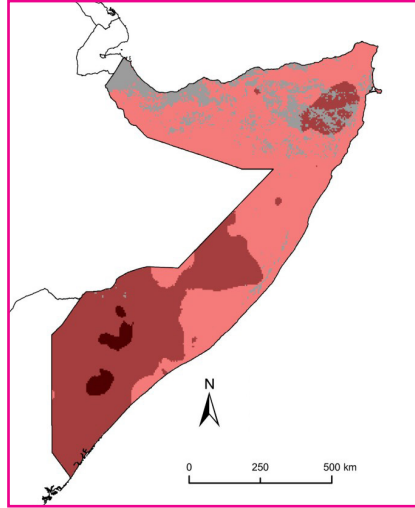
## 2. Khariidooyinka Dhaqaalaha.



***Jaant. 6 – Khariidad dhaqaalaha beeraha***

Khariidooyinkan waxa ay xoogga saaraanineey tilmaamaan meelaha ilaha dhaqaalaha sida beeraha, warshadaha, xarumaha gediska iyo wadooyinka isgaarsiinta, sidaa darteed khariidooyinkan waxa ay la xiriiraan inta badan waxsoorka iyo isticmaalka.

## 3. Khariidooyinka Tirada Dadka.



***Jaant.7- Khariidada fiiqsanaanta dadka Soomaaliyeed***

Khariidooyinkaan waxa ay caddeynayaan sida ay dadku ugu filaqsinyihiin iyo kala duwanaanta cufkooda ee dhulka oogadiisa, qaab dhisameedka bulshada, fiiqsanaanta dadka iyada oo loo eegayo meheradaha ay qabtaan iyo dhamaan wax kasta oo la xiriiro bulshada.

#### 4. Khariidooyinka siyaasadda

Khariidooyinka siyaasadda waxa ay muujiyaan wax kasta oo caddeynayo xuduuda siyaasiga ah ee dalalka ama qaybaha maamul goboleedyada ee dalalka, sidoo kale

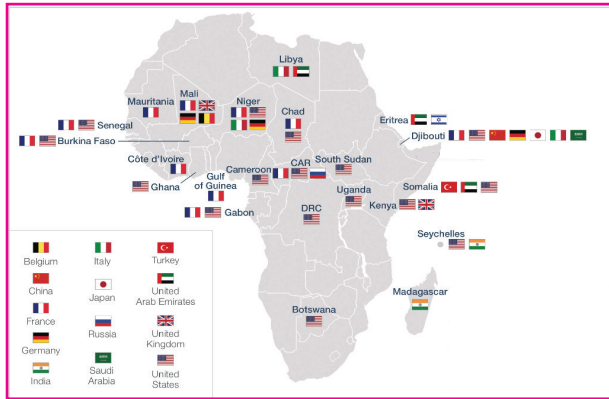


***Jaant. 8- Khariidada Siyaasadda Soomaaliya***

Khariidooyinkan waxaa lagu muujiyaa magaalo madaxeedyada iyo magoolooyinka muhiimka ah ee dalalka, dekadaha iyo wabiyaasha muhiimka ah ee dalalka.

Khaariidada sayaasadda waxa ay ardayga ku caawineysaa inuu si fudud u garto halka uu dal kasta kaga yaallo dunida iyo bedkiisa.

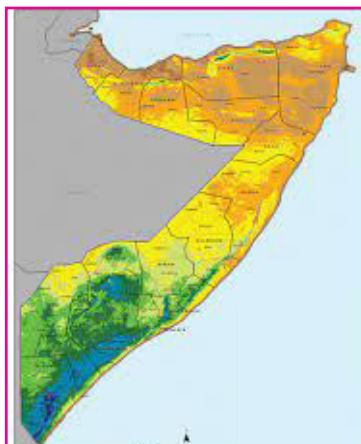
## 5. Khariidooyinka ciidamada



***Jaant. 9 Khariidada ciidamada ajnabiga ee Afrika 2007***

Kuwani waa khariidado laxiriira dhinacyada militariga ama si guud ahaan ciidamada ee loogu baahan yahay arrimaha abaabulka iyo maareynta dagaalka, Khariidadahaani sidoo kale waxa ay la xiriiraan iftiiminta nooca dhulka, wadooyinka dhexmara, xarumaha aasaasiga ah iyo ilaha dhaqaale ee meel.

## 6. Khariidooyinka Dhirta



***Jaant. 10 –Khariidada dhirta Somaalia***

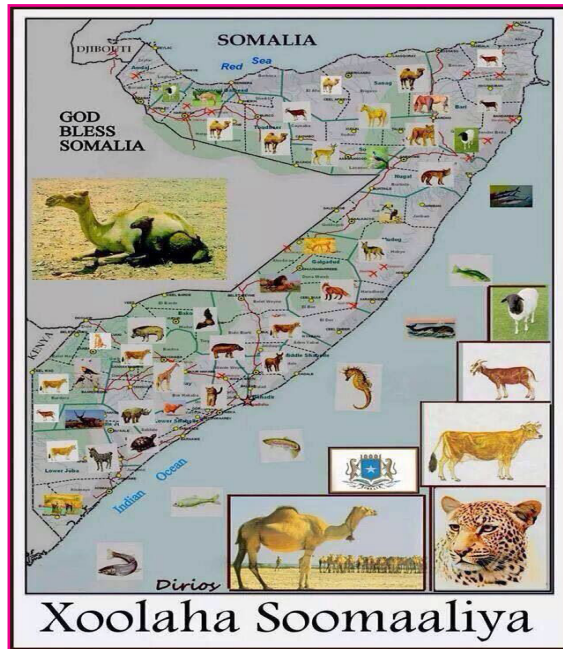


Khariidooyinka dhirta waxa ay u kala baxaan.

b. Waxaa lagu muujiyaa fliqsanaanta dhirta ee gobollada kala duwan iyada oo la adeegsanayo midabyo kala duwan, tusaale ahaan meelaha kulaaleyda ah in lagu muujiyo midab cagaar ah, meelaha lama deegaanka ahna midab jaalle ah.

c. Khariidooyinka dhirta waxaa ka mid ah qayb lagu muujiyo astaamaha asaasiga ah ee khariidooyinka, sida in geedka cinjirka lagu asteeyo meelaha keymaha kulaaleyda ah.

7. Khariidooyinka xayawaannada.



***Jaant. 11- Khariidada xayiwaanka Soomaaliya***

Khariidooyinkan wax badan kama duwana khariidooyinka dhirta kaliya waxaa lagu asteeyaa astaamo ama sawirro ka tarjumaya nooca xoole ama xayawaan ee laga helo meesha.

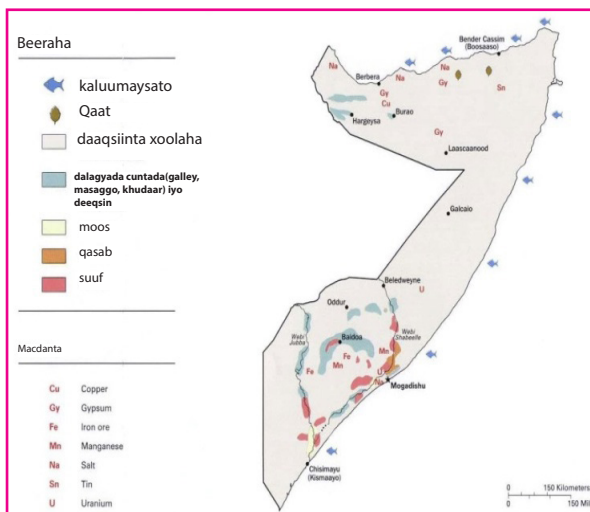
8. Khariidooyinka Isgaarsiinta.



**Jant. 12- Khariidada Isgaarsiinata Somalia**

Khariidooyinkani waxa ay muujiyaan noocyada kala duwan ee khadadka isgaarsiinta: sida waddooyinka xagga dhulka, waddooyinka tareennada, khadadka duulimaadka hawada, waddooyinka xagga badda iyo wabiyada.

## 9. Khariidooyinka Jiloojiga



**Jaant. 13 –Khariidadda jillojiga Soomaaliya**



Khariidooyinkani waxa ay aad u daneeyaan daraaseynta noocyada kala duwan ee dhadhaabta Qolofta dhulka sida dhadhaab shiileedka, dhadhaab lakabeedka iyo dhadhaab dhalan rogan, sidoo kale khariidooyinkan waxa ay daraaseeyaan taariikhda iyo qaabka qolafta dhulka iyo horumarka ama isbedellka qaaradaha.

#### 10. Khariidooyinka Taariikhda.



#### ***Jant. 14- Taariikheed Somaaliya***

Khariidadooyinka taariikhda waa khariidooyin caddaynaya astaamaha juquraafi ahaaneed ee dhacdooyinka taariikhiga ah ee muhiimka ah sida sohrinta dal uu lahaa xilliyadeedii ugu muhiimsanaa, Khariidadaha noocan ah sidoo kale waxaa loo isticmaalaa in lagu caddeeyo goobaha taariikhiga ah ama qadiimiga ah ee dal, iyo meelaha uu gaaray talis ka mid ah talisyadii dunida soo maray sida fiditaanka muslimiinta iyo meelaha ay gaaraan.

#### **Qiimaynta casharka**

1. Caddee noocyada khariidada iyada oo loo eegayo ujeedka.
2. Waa maxay halbeegga qiyaaska khariidada tooboogarafiga iyo noociisa?

## Miridhalka Casharka

### Dhamaadka Casharkaan waxaa laga filayaa bartuhu in uu awood u yeesho:

1. Caddeyn karo sida loo matalo muuqaallada khariidada dusheeda.
2. Tilmaamo muuqaallada lagu matali karo qaabka dhibcaha khariidad dusheeda.
3. Kala sooco adeegsiga astaamaha sawirka iyo kuwa halheeska u taagan ee khariidada dusheeda.
4. Tilmaamo qaabka matalaada kala sarreynta khariidada dusheeda.

Tusaaleynta muuqaallada dhulka ee khariidada dusheeda waxa ay ku tiirsan tahay dhowr waxyaabood oo ay ugu muhiimsan tahay:

1. **Dhibco:** Noocani waxaa loo adeegsadaa in lagu metelo muuqaallo juqraafi oo ay baahsanaantiisu ay kooban tahay, waxaana lagu meteli karaa adeegsiga astaamaha, sida calaamadaha handisiga ah tusaale ahaan goobooyinka, afargeyska iyo saddexagalka loo isticmaalo fiiqisanaanta magaalooyinka, tuulooyinka, iskuullada iyo macdanta.
2. **Sawirro:** Waa astaamo loo adeegsada sawir yar si loo soo bandhigo muuqaallo gaar ah, sida geedka timirta ah oo matalaya aagagga wax soo saarka timirta, sabuul oo metelayo meelaha galleyda iyo sarreynta lagu beerto, sawir geel iyo riyo si loo metelo meelaha xoolaha lagu dhaqdo.
3. **Astaamo:** Waa astaamo isugu jira kuwa handasiga iyo sawirrada sida calamada dalalka taa u taagan astaanta qaranka iyo madaxbanaanadiisa, halheesyada sida masaska oo u taagan farmashiyada, burjiyada oo u taagan xarumaha sifeynta bitroolka, sawir diyaaradeed oo u taagan gegida diyaarada, sidoo kale sawirrada fargeetida iyo qaaddada oo u taagan meelaha laga cunteeyo.
4. **Xarriijimo:** Waxaa loo isticmaalaa in lagu muujiyo muuqaallada sida khadadka dhaadheer sida wadooyinka, webiyada, dooxooyinka, jidadka tareenka, iyo sohduinnada siyaasadeed iyo maamul goboleedyada.

### **Metalaadda baaxad dhuleedka:**

Waxaa loo adeegsadaa midabeyn si loo matalo muuqaallo juqraafi sida aagagga beeraha waraabka, dalalka, iyo aagagga roobka.

### **Muujinta muuqaallada kala sareynta dhulka ee khariidada:**

Qaababka metelaadda ama muujinta kala sarreynta dhulka kala duwan sida gunburrada, dulaha, banaannada iyo buuraha khariida dusheeda waa kala jaad waxaana loo muujiyaa qaabab badan:

1. Adeegsiga xariijimo qaro-weyn si loo tilmaamo taxane buuro ah.
2. Metelaadda buuraha iyadoo laga cabirayo jaantus xariijimo ah.
3. Adeegsiga midabo si loo muujiyo joogga iyada oo laga soo billaabayo midabka cagaarka ah ilaa laga soo gaaro midabka bunniga ah hadba sida uu joogga yahay, markasta oo midabka bunniga ah uu sii kordha oo uu noqdo madow waxa ay muujineysaa inuu joogga sii kordhayo.
4. Xariijimaha hareynta, waxaa lagu muujiyaa qaabkaan in la sameeyo xariijimo isu dhow oo wada deris ah isla markaana u jeeda dhanka janjeerka, waxaa lagu muujiyaa xariijimo aad isugu dhow oo gaagaaban hadii uu janjeerku yahay mid saa'id ah, balse hadii janjeerku yahay mid si tartatiib ah isu bedelayo waxaa lagu cabbiraa xariijimo dhaardheer oo kala fog.

### **Qiimaynta casharka**

1. Caddee sida loo matalo muuqaallada khariidada dusheeda.
2. Tilmaan muuqaallada lagu matali karo qaabka dhibcaha khariidad dusheeda.
3. Kala sooc adeegsiga astaamaha sawirka iyo kuwa halheeska u taagan ee khariidada dusheeda.
4. Wax ka sheeg qaabka matalaadda kala sarreynta khariidada dusheeda.

**Mirodhalka Casharka****Dhamaadka Casharka waxaa laga filayaa bartahu in uu awood u yeesho:**

1. Qeexi karo Joog Ekeeyaha.
2. Qeexo astaamaha joog ekeeyaha.
3. Caddeyo sida loo diyaariyo joog ekeeyaha khariidada dusheeda.
4. Tilmaamo qaabka loogu matalo muuqaallada juqraafiga khariidad dusheeda iyada oo la adeegsanayo joog ekeeye.
5. Ka doodi karo isticmaalka nidaamka meeleeynta adduunka (GPS-ka).

Waa maxay Joog ekayaasha? waxaa lagu qeexaa karaa xariijimaha kontuurada ama joog ekeeyeyaalka ineey yihiin xarriijimo ama khadad mala-awaal ah oo lagu sawirayo khariidada dusheeda waxa ayna isku xireysaa goobaha oo jooggooda isku midka yahay, farqiga u dhexeeya labadii khad ee joog ekeeyaha ah waa mid aan is beddeleynin oo sugan, waxaana lagu magacaabaa kala saaraha kontuurka ama xariijinta qotonta, tusaale ahaan haddii aynu isku xirno kontuurka dherirkiisu gaarayo 100m iyo kontuurka dherirkiisu yahay 200m, farqiga kontuurka waxa uu noqonayaa 100m.

Joog Ekeeyaha waxaa lagu tilmaamaa ineey yihiin qaabka ugu wanaagsan ee lagu metelo dhulka oogadiisa, maxaa yeelay, waxa ay si dhab ah u muujineysaa kala sarreynta muuqaalka, taa oo ka dhigeysa in la arko qaabkeeda si fudud, sidoo kale waxa ay suuro gelineysaa in wax lagu qoro khariidada dusheeda.

**Waxqabadka 1aad:**

Aan ka doodno khariidadda Joog Ekeeyaha maxey uga duwan tahay khariidadaha kale.

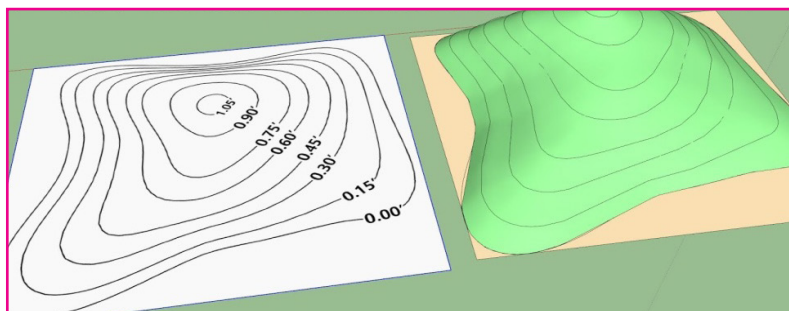
Markii ugu horreysay khariidooyinka Joog Ekeeyaha waxaa loo sameeyay in lagu qeexo kala sarreynta dhulka ka hooseya biyaha ee moolalka ah, waxa uuna ahaa ninkii ugu horreeyay ee sameeyay khariidooyinka noocaan ah nin lagu magacaabi jiray Baroonis sandka markuu ahaa 1584 CD. Kaddib waxaa bilaabatay in joog

ekaayaha loo adeegsado dhulka oogadiisa. Joog ekeeyihii ugu horeeyay ee loo adeegsaday in lagu muujiyo dhinaca briga ah waxa uu ahaa bariga dhulka dalka Faransiska waxaana adeegsaday ninka lagu magacaabo Duubaan Tariil sanadka markuu ahaa 1791CD. Joog ekeeyuhu waxaa lagu tilmaamaa inuu yahay qaabka ugu habboon ee loo caddeyn karo joogagga sare iyo kuwa hoose ee dhulka oogadiisa ee isla eg iyada oo la adeegsanayo Joog Ekeeye.

### **Astaamaha Joog Ekeeyeyaasha**

Xarriijimaha joog ekeeyahu waxuu leeyahay astaamo waxa ayna kala yihiin:

1. Xarriijimaha joog ekeeyaha marna isma jaraan mana kulmaan hadaysan jirin janjeer xooggan oo si kedis ah u dhacay mooyee.
2. Markasta oo ay xarriijimaha joog ekeeyeyaasha isu soo dhawaadaa waxa ay caddeyn u tahay in janjeerku xoogan yahay, hadii ay kala fogaadna waxa ay cadeyn u tahay in janjeerku si tartartiib ah isu bedelayo.
3. Qalqaloocnaanta joog ekeeyuhu waxa uu cadeynayaa kala sareynta oogada.
4. Waxaa lagu qoraa lambarro tusaaleynayo joogga hal dhinac oo ka mid ah dhincayada joog ekeeyaha si ay fududaato in la raaad raaco. Inta badan joog ekeeyaha waxaa looga tagaa meel banaan si loogu qoro lambarrada si muuqato.
5. Farqiga joog ekeeyaha waa wax sugan, taasi micnaheedu waxaa weeye farqiga u dhexeeya labadii xariijin isku xiga joogooda waa mid sugan.



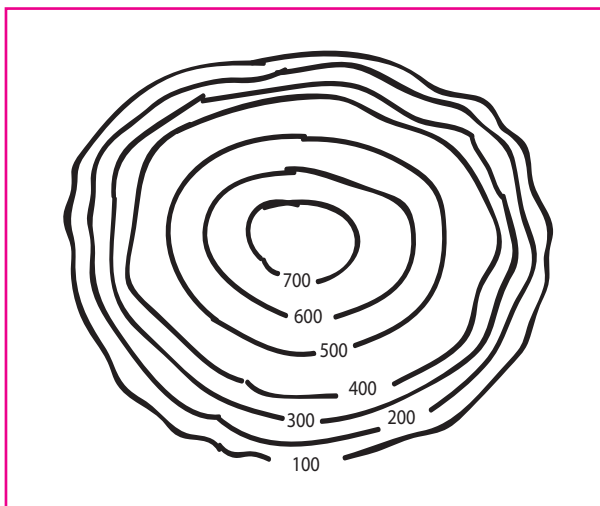
***Jaantus 1: Khariidada joog ekeeyaha***

## Sameynta (diyaarinta) joog Ekeeyaha

Diyaarinta joog ekeeyaha waxa ay martaa dhowr tillaabo waana sida soo socota:

1. Waxaa la xaddidayaa tiro badan oo baro ah oo ku dhexyaalla meesha aynu rabno ineeynu ku sawirno joog ekeeyaha.
2. Waxa aynu isku xirreynaa baraha joogga isku midka ah leh. Innagoo ilaalineyna inuu farqiga noqdo mid isku mid sugan.
3. Waxa aynu baabi'ineeynaa dhamaan lambarradii Waxa aynu ku kaaftoomeynaa xarriijimiha, waxaana lagu qoraa dusheeda labarro kuwaa ku tusinaya jooogga, sida ka muuqata jaantuska.

Muujiinta Muuqaallada kala duwan innaagoo adeegsaneyna Joog Ekeeyeyaal b-Buurta iyo Gunbur Qubbadeedka: Waxa ay u muuqataa qaab goobo ah oo ay xarriijimaheedu banaanka ay isu soo dhawaanayaan taa caddeyneysa in janjeerku xoogan yahay, halka ay xarriijimaha guduhu kala foogaanayaan taa oo cad- deyneysa in janjeerku tartartiib noqonayo ilaa laga gaaro figta sare sida jaantuska ka muuqata.



**Jaantus. 2: Sida loo diyaariyo khariidada kotuurka ee laba buurood Iyo waadi dhexdooda ah**

- b. Buur toobineed: Xarriijimaha goobooyinka gudaha way isu soo dhawaanayaan, arintaasna waxa ay caddeyn u tahay in janjeerka qeybta kore ee buurta oo xoogan yahay, way kala fogaanayaan xarriijimaha goobooyinka qeybta hoose waxa ayna na tuseysaa in uu janjeerku yahay mid tartartiib ah sida jaantuska kore ka muuqata.

- c. Dul: Dulaha waxa ay caan ku yihiin ineey siman tahay qeybta oogada kore iyo ineeysan lehayn wax fig ah, sidaa awgeed Waxa aynu arkeynaa in joog ekeeyaha ka kooban dulaha uu isaga soo dhawaanayo dhinacyada, sidoo kale waxaa loo reebaa goobo balaaran oo dhexda ah sida ka muuqata juuntuska.
- d. Waadi: Waadigu waxa uu ka dhiganyahay bar hooseysa waadigu waxa uu u eegayhay buurta marka lagu metelayo joog ekeeyaha, waxa uu kaga duwan yahay kaliya in janjeedhka tartartiibnimadiisu ay kasoo bilaabaneyso gudaha iyada oo yar uuna u balaaranayo banaanka, sida ka muuqata jaantuska.



Jaantus 3: Khariidada dullaha

### **Muhimadda khariidooyinka Joog Ekeeyaha**

Muhiimada joog ekeeyaha waxaa ka mid ah qodobadaan soo socda:

1. in tilmaamo xaddiga roobka ku da'aya meel dhulka ka mid ah, maxaa yeelay markasta uu jooggo dhulka kor uga fogaado heerka joogga badda waxaa kordhaya roobka halkaas ku da'aya, iyada oo laga duulayo arrintaan waxaa suuro gal ah in la qeexo xaaladda nololeed ee dhirta iyo xawaanadda meeshaas.
2. In la qeexo meelaha ay dadku ku badan yihiin ama ay deggan yihiin, maxaa yeelay Waxa aynu ognahay in meelaha uu janjeerkoodu xooggan yahay in uu deegaanku ku yar yahay.
3. In la ogaado qiimaha dhulka, sicirkiisa iyada oo loo eegayo qallafsananta dhulka iyo jooggiisa maxaa yeelay inta badan dhulka banaanka wuu ka qiima sarreeyaa dhulka qallafsan ama qarfaha ah.
4. Waxaa kaloo ka mid ah waxtarka khariidooyinka Joog Ekeeyaha, in loo adeegsado danaha meletera ama ciidanka si loo xusho meelaha ku haboon dhufeysyada ciidamada.

## **Nidaamka meeleynta adduunka (GPS)**

Casriga manta la joogo in la xiddido meel dhulka dushiisa ah aad ayay u sahlan tahay marka loo eego waagii hore, sababtoo ah maanta waxaa aad u horumaray qaabka xaddidaadda dhulka dushiisa. Erayga (GPS) waxaa laga soo gaabiyay (Global Positioning System) GPS, ka oo ah aalad loogu talagalay socdaalka xagga badda markeedii hore waxaana adeegsaday dalka Mareykanka iyagoo u isticmaalay dano meleter, balse maantadaan aynu joogno waxaa loo adeegsadaa dhammaan danaha ilbaxnimo. Waxaa loo adeegsadaa koloyooyin dayax gacmeedyo ah oo gaaf wareegayo hareeraha dunida, waxa ay bixinayaan lambarro dhijitaal ah kaa oo uu helayo ninka wata GPSka, iyada oo la qiyaasayo farqiga yarka ah ee u dheexaya soo gaaritanka calaamadahan ayay awood u leedahay aaladani ineey xadiddo barta ama meesha, khaladka dhacayo marka lagu jiro arrintani kama badna dhowr iyo toban mitir, aaladaha sida gaarka ah looga taxadiranna khaladkooda aad ayuu u sii koobana yahay oo waxaa lagu qiyaasaa hal mitir ama wax ka yar, ceebaha nidaamkaan waxaa ka mid ah in mar kasta oo ahaado meel dhismooyinka baanka ka ah iyo inuusan wadadiisa aysan geedo ku aadaneyn. Waxaa kaloo jira in dalka maamula dayax gacmeedka ay kaa qararin karto caalamadahan ama ee kordhisa khaladka marka ay doonto, waxaa intaa dheer ineey aad u adeegsadeen dadka ka shaqeeya meelaha fog fog iyagoo adeegsanayo GPS halka ay ka adeegsan lahaayeen waxyaabo kale kuwaa oo ku eg kaliya fogaan gaagaaban.

GPS ku maanta waxaa adeegsada saynisyahanada, si ay u xaddidaan baraha ama meelaha dhulka dushiisa ah, sidoo kale diyaaradaha, doomaha dhamaan waxa ay adeegsadaan GPS marka ay socdaalayaan, sidoo kale waayadan danbe waxaa loo adeegsada hagidda jidadka magaalooyinka marka aad gaari amaba lug ku safreyso adigoo adeegsanaya telefoonkaaga Mobaylka ah, waxaa shardi ah inuu leeyhay intrnet, halka waagii hore laga isticmaali jiray raadaarka.

### **Waxqabadka 2aad:**

**Sidee wax loogu tilmaamaa hanaanka GPS ka?**

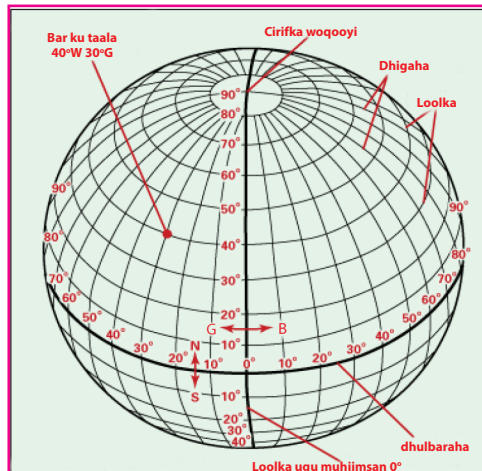




**Jaantus 3: Hannaanka (GPS)**

### **Tilmaamaha Dhigaha iyo loolalka**

Qaabkani waa qaab mala-awaal ah oo dhulka oogadiisa kaa oo ay is jarayaan dhigaha iyo loolalka xaglo quman, waxa uu fududynayaa qaabkani in la xaddido baraha dhulka dushiisa, iyada oo laga soo xisaabinayo goobooyinka loolalka dhul baraha, labada cirif ee dhaca goobada 90o waqooyiga, ama koonfurta, iyo khadka Giriinnishka (dhigata 0). Waxaa dhaca dhankiisa bari 180° oo bari ah, 180° oo galbeed ah, way kala duwan tahay qaabka dhigaha iyo loolalka marka loo eego dalal iyo nidaamkkooda, caalami ahaan waxaa la adeegsadaa inta badan qaabka bedka ee caalamiga ah kaa oo la soo saaray sanadkii 1984 CD waxaana loo soo gaabiyaa WGS 84.



**Jaantus 4: Dhigaha iyo Loolalka**

### **Qiimaynta casharka**

1. Qeex waa maxay joog ekeeyaha.
2. Caddee astaamaha ugu muhiimsan ee joog ekeeyaha.
3. Tilmaan qaabka diyaarinta xariijimaha joog ekeeyaha.
4. Faahfaahi qaabka loogu muujiyo muuqaallada juqraafiga xariijimaha joog ekeeyaha.
5. Waxa ayna ka doodeynaa adeegsiga GPS,ka.

### **Habka Qiimaynta Cutubka**

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo af iyo qoraal ah, sawiridda khariidada, howl-wadareed la xiriirta sida dhul meeleeeyaha iyo xisaabinta qiyaasyada khariidada.

1. **Ku qor calaamada (✓) weeraha saxda ah ama calaamada (X) weeraha khaladka ha:**

- b. Khariidooyinka qiyaaska yar waa khariidooyinka qiyaaskooda uusan ka sarreynin  
1:10,000. ( )
- t. Khariidooyinka caalamiga ah waa khariidooyinka toboogaraafiga ( )
- u. Isu dhawaanta xarriijimaha joog ekeeyaha waxa ay caddeyneysaa is bedel tartiib tartiib ah ee janjeerka. ( )

2. **Goobo geli jawaabta saxda ah ee weydiimaha soo socda:**

- Khariidada tilmaameysa meelaha kheyraadka beeraha, warshadahaganacsiga waa khariidada:

b) Siyaasadda.

t) Dhaqaalaha.

j) Cimiladda.

- Qaabka dhigaha iyo loolalka ee dhulka dushiisa waa qaabka ay iska jarayaan xaglaha dhigaha iyo loolalka iyagoo ah xagal.

b) Quman

t) Fiiqan

j) Daacsan

3. **Ka jawaab weydiimaha soo socda:**

- Qor warbixin ku saabsan weeraha soo socda.

b. Khariidooyinka toboogaraafiga.

t. Khariidooyinka faahfaahsan.

j. Khariidooyinka siyaasadda.

- Caddee qaabka ay suuro gal u tahay in kala sarreynta dhulka lagu muujiyo iyada oo la adeegsanayo kala sarreynta dhulka.

b. Qeex astaamaha ugu muhiimsan ee joog ekeeyaha.

t. Ku muuji sawir waxyaabaha soo socda:

j. Buur qubbadeed jooggiisa yahay 1000m, farqiga joog ekeeyahana 100m

### Ilaha dhaqaalaha Soomaaliya

#### Hordhac

Ilaha dhaqaalaha Soomaaliya waxaa ka mid ah ganacsiga ay dadka Soomaaliyeed la leeyihiin dunida inteed kale; sida dhoofinta iyo iibsiga alaabaha, badeecada, xoolaha iyo dhamaan wax soo saarka waddanka. Ilaha dhaqaalaha dalka Soomaaliya waa kala jaad waxaana ka mid ah kheyraadka: Xoolaha, beeraha, kalluunka iyo macdanta, waxaa intaa sii dheer waaxda adeegyada oo iyadana ah waax muhiim ah dhaqaale ahaan, gaar ahaan waaxyada gaadiidka iyo dalxiiska, taa oo ka dhigan in dhammaan waaxyadaan in ay yihiin kuwa isdhammeystirayo. Soomaaliya marka la eego waxsoosaarkeeda iyo dakhliga qofka ee waxsoo saarka guud ee dalka waxa ay ka mid tahay dalalka dhaqaale ahaan aadka u hooseeya, halkani Waxa aynu ku qaadaa dhigi doonnaa waaxyada dhaqaale ee Soomaaliya. Cutubkaan waxa oo kooban yahay afar cashar oo kala ah:

- Xoolaha Soomaaliya.
- Beeraha Soomaaliya.
- Warshadaha iyo Kalluumeysiga Soomaaliya.
- Ganacsiga, Gaadiidka iyo Dalxiiska Soomaaliya.

#### Ujeedooyinka Cutubka

**Dhamaadka cutubkaan waxaa laga filayaa bartahu inuu awood u yeesho:**

1. Qeexidda ahmiyadda xoolo dhaqashada Soomaaliya.
2. Tilmaamidda caqabadaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha la xirira ee ku saabsan xoolo dhaqashada.
3. Caddeynta baaxadda dhulka ku habboon xoolo dhaqashada iyo beeraha.
4. Ka doodidda qaabka lagu horumarin karo waaxda xoolo dhaqashada.
5. Tilmaamidda bedka dhuleed ee ku habboon qodashada beeraha iyo inta hadda laga faa'iideysto.

6. Soo bandhigidda ahmiyadda beeraha Soomaliya iyada oo la eegayo dadaaladii xukuumadahii hore.
7. Tilmaamidda caqabadaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha la xirira ee ku saabsan beero qodashada.
8. Qeexidda hannaanada warshadaha Soomaaliya.
9. Soo bandhigidda Macdanta iyo khayraadka dhulka hoostiisa.
10. Sheegidda kaabayaasha kalluunmeysiga Soomaaliya.
11. Ka doodidda hababka looga gudbi karo caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.
12. Qeexidda ahmiyadda ganacsiga dibadda iyo tilmaamihiisa.
13. Caddeynta kaalinta gaadiidka uu ku leeyahay horumarinta waaxyada dhaqaale.
14. Isbarbar dhigidda kaabayaasha iyo caqabadaha waaxda gaadiidka.
15. Ka doodidda ahmiyadda waaxda dalxiiska Soomaaliya.

### **Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.**

Wabaruhu waxa uu adeegsanaya habab kala duwan sida

1. Weydiimo iyo doodo la xiriiro ilaha dhaqaale ee Soomaaliya
2. Soo bandhigidda waxsoosaarka beeraha iyo caqabadaha haysta
3. samaynta khariiddo muujinayso ilaha dhaqaale ee Soomaaliya.

**Mirodhalka Casharka****Dhamaadka Casharka waxaa laga filaa in oo bartaha awood u yeesho :**

1. Caddeeyo ahmiyadda xoolo dhaqashada Soomaaliya.
2. Tilmaamo caqabadaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha la xiriira ee xool dhaqashada.
3. Wax ka qoro hababka lagu horumarin karo xoolo dhaqashada Soomaaliya.

Soomaaliya waxaa lagu tilmaamaa in ay ka mid tahay dalalka ugu hodansan xagga kheyraadka xoolaha dalalka Afrika iyo kuwa Carabta, bulshada Soomaaliya wax ka badan 60% waxa ay ka xoogsadaan xoolo dhaqashada, waxa ayna ku nool yihiin waxyaabaha laga soo saaro xoolaha taa xoojinaysa kaalinta kheyraadka xoolaha ay ku leedahay horumarinta dhaqaalaha dalka, kor u qaadidda heerka nolosha muwaadinka Soomaaliya, xitaa Waxa aynu oran karnaa xooluhu; waxa ay isku filnaan xagga cunnada ah in ay gaarsiiyaan dalka, sidoo kale waxa ay ilo xagga cunnada u tahay dalal badan oo carbeed gaar ahaan kuwa soo dhoofsada cunnada.

Badka dhulka daaqsinka ah ee Soomaaliya waxa ay gaareysaa ku dhawaad 28.65 malyan hektaar, badkani wuu ballaaranayaa sanadaha uu roobku badan yahay waxa ayna gaari kartaa ilaa 36 malyan oo hektaar. Sidaa awgeed waxa ay gaareysaa qeybo ballaaran oo ka mid ah dhulka Soomaaliya taa oo gaareysa 57% badka guud ee dalka. Dhulka daaqsinka Soomaaliya waa dabiici wax kaalin ah kuma laha Aadanaha, marka laga reebo qayb aad yar, sababtoo ah baaxada daaqsinka dalka Soomaaliya way kobceysaa, way yaraanaysaa, way abaarsaneysa hadba sida ay tahay duruufta ama xaaladda cimilada, gaar ahaan roobka da'a iyo fiiqsanaantiisa sanadaha kala duwan. Sidoo kale waxaa saameyn ku leh mowjadaha abaaraha ee soo noqnoqanyo dhowrkii sanaba mar, arrintaas waa waxa ugu halista badan ee soo food dadka xoolo dhaqatada ah, taa oo ka dhigeysa nolosha xoolaha nool ee jooga Soomaaliya mid halis ku jirta, sababtoo ah waxaa le'anayo tiro aad u badan oo xoolaheena ah inta lagu jiro sanadaha biyo yarida iyo abaarta, halkaa oo mararka qaar ay noqonayaan xoola dhaqatadu ku shaqo la'aan ah islamarkaana aan heysanin waxa ay quutaan.

## Waxqabadka 1aad:

Waxa aan ka doodynao dhibaaatooyinka haysta dhul daaqsinka Soomaliya.

Inkastoo ay jirta tirakoob xumi aad ba'an iyo in aysan jiran warbixinno lagu kalsoonaan karo oo la xiriirta kheyraadka xoolaha, haddana qiyaasaadka la sameeyay waxa ay muujinayaan in ay jirto duunyo aad u badan oo lagu qiyaasay ilaa 39.64 malyan oo neef, Waxa aynu ka arki karnaa ahmiyadda kheyraadka xoolaha ama waaxda xoolo dhaqashada Soomaaliya iyo wax soo saarkooda labada qodob ee soo socda:

**1. Ahmiyadda xagga cunnada:** Guud ahaan dadka Soomaaliyeed waxa ay si weyn ugu tiirsan yihiin cunnooyinka ka soo jeeda wax soo saarka xoolaha sida hilibka iyo caanaha (Cad iyo Caano), gaar ahaanna xoolo dhaqatada, kuwaa oo aynu dhihi karno dhammaan waxaa ay ku tiirsan yihiin wax soo saarka xoolaha. Sidoo kale barootiinka xoolaha waxaa lagu tiriyaa mid lagama maarmaan u ah cunno kasto oo dheelli tiran.

**2. Ahmiyadda dhaqaale:** Waxa aynu ku muujin karnaa ahmiyadda dhaqaale ee xoolaha qeybaha soo socda:

- Kaalintooda xagga dibbadda: Waxaa lagu tiriyaa xoolaha iyo wax soo saarkooda waxyaabaha ugu muhiimsan oo ay dhoofiyaan dadka Soomaaliyeed, waxa ay la gaar tahay kaligeed ku dhawaad 80% wax dhoofinta guud ee Soomaaliya gaar ahaan sanadaha qaar.
- Xoogsiga (shaqada): Waxaa ka xoogsada ku dhawaad 60% dadka Soomaaliyeed.
- Saami ahaan waxa ay ka tahay wax soo saarka maxilliga ah ee dalka 50%, ama waxa loo yaqaan wax soo saarka guud ee qaranka (GDP).
- Waxaa sarreeya waxa ku soo aadayo qofkiiba oo xoolo ah marka loo qeybiyo dadka Soomaaliya taa aad uga sarreysa dalalka kale.

Inkastoo ay jiraan tiro badan oo xoolo ah iyo ahmiyada ooda cunno iyo tan dhaqaale haddana wax soo saarka xoolaha aad ayuu u hooseeyaa marka lala barbar dhigo waaxyada kale, waxaana sababayo arrintaan waxyaabo dabiici ah iyo kuwa aadanaha la xiriira.

## Waxqabadka 2aad:

sidee lagu yareen karaa caqabadaha haaysto xoolaheena?

### 1. Caqabadaha dabiiciga ah oo heysto xoolaha Soomaaliya:

- Saameynta cimilada isbebedelka badan sababtoo ah xaaladda wax soo saarka xooluhu waxa ay ku tiirsan tahay si dhameystiran daaqsinka dabiiciga ah iyo biyaha taa oo ay wax saameyn ah ku laheyn aadanaha.
- Abaaraha iyo biyo yarida.
- Daaqsinka xad dhaafka ah kaa oo khatar ku ah dhulka daaqsinka isla markaana keeni kara in uu dabar go'o daaqsinka, sidoo kale waxaa lagu tilmaamaa inuu yahay sababaha ugu muhiimsan ee keena in dhulku uu isku beddelo lama deegaan (desert) taa oo ah musiibooyinka dabiiciga kuwooda ugu waaweyn ee soo food saaray Soomaaliya.
- Xanuunnada xoolaha iyo daryeel yarida xagga caafimaadka.

### 2. Caqabadaha aadanaha la xiriira ee haysta xoolaha Soomaaliya:

Caqabadaha dabiiciga ah oo aynu kor ku soo xusnay waxaa dheer caqabado kale oo la xiriira aadanaha, waxaana ugu muhiimsan kuwa soo socda:

- **Qaabka waxsoosaarka oo hooseeya:** Muwaadinka Soomaaliyeed waxa uu qeyb ahaan masuul ka yahay waxsoo saarkaas hooseeya, sababtoo ah waxa uu ka caajisay horumarinta qaabka wax-soo-saarka xoolaha, waxa uuna weli xoolaha u dhaqdaa qaab dhaqameedkii hore.
- Aqoon yarida la xiriirta hababka xoola dhaqashada casriga ah.
- Adeegyada asaasiga ah oo hooseeya, gaar ahaan gaadiidka loo adeegsado meelaha inta u dhexeysa goobaha xoolo lagu dhaqdo iyo sayladaha maxalliga ah kuwaa oo loogu gogol xaarayo furdooyinka (dekadaha) laga dhoofinayo, iyada oo ay jirto in ay aad u kala fog yihiin goobahaan.
- Calaf isku dheellitirnaanta oo aad u yar.



Si looga gudbo caqabadahaan iyo si loo horumariyo waaxda xoolo dhaqashada waxaa lagama maarmaan ah in la horumariyo qeybaha soo socda:

1. In laga guuro xoolo dhaqasho dhaqameedka taa beddelkeedana loo guuro xoolo dhaqashada casriga ah.
2. In la horumariyo adeegyada asaasiga ah ee la xiriirta waaxda xoolo dhaqashada.
3. In la fidiyo calafka xoolaha qeybihiisa qallalan iyo kuwa cagaaran.
4. Horumarinta seyladaha xoolaha ee maxalliga ah iyo kuwa dibadda.
5. In la sameeyo xarumo lagu keydiyo warbixinnada la xiriira tiro koobyada dhammeyska tiran ee waaxda xoolaha, maxaa yeelay warbixinnada iyo tirakoobka yar waxa ay caqabad ku yihiin dadaallada looga golleeyahay horumarinta.

#### **Qiimaynta casharka**

- Wax ka qor ahmiyadda waaxda xoolo dhaqashada Soomaaliya.
- Tilmaan caqabadaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha la xiriira ee waaxda xool dhaqashada.
- Caddee hababka lagu horumarin karo waaxda xoolo dhaqashada Soomaaliya.

## Mirodhalka Casharka

### Dhamaadka Casharka waxaa laga filaa in oo bartaha awood u yeesho:

1. Tilmaamo dhulka ku habboon beeraha, saamiga laga faa'iideysto iyo hababka waraabka Soomaaliya.
2. Muujiyo dadaallada xukuumaddii hore ee la xiriirtay waaxda beeraha.
3. Tilmaamo caqabadaha dabiiciga ah iyo ku aadanaha la xiriira ee waaxda beeraha Soomaaliya.
4. Sharaxaad ka bixiyo hanaannada wax soo saarka warshadaha Soomaaliya.

Iyada oo la raacayo qiyaasaadka rasmiga ah oo ay sameysay wasaaradda beeraha, dalka waxaa loo qeybiyaa marka la eego xagga beeraha qeybaha soo socda:

- Dhul ku habboon daaqsinka oo gaarayo 45.1% wadarta guud bedka dalka, waxa ayna noqoneysaa 8.28 malyan hektaar.
- Dhul ku habboon qodoshada beeraha waxa ayna u meteleysaa 12.9% bedka guud, taa oo hektar ahaan noqoneysa 2.7 malyan hektar.
- Meelo kale oo gaarayo 42% bedka guud, waxa ayna noqonaysaa hektar ahaan 13.8% malyan hektar.

Dhulka la beerto ama laga faa'iideysto xilligaan kama badna 420 kun oo Hektaar taasoo u dhiganta 1% bedka guud ee dalka, waxa ayna noqoneysaa ku dhowaad 8.5% bedka ku habboon beeraha, waxaana loo beertaa qaabka soo socda:

25 kun oo Hektaar wax ka qaban waxaa loo beertaa habka waraabinta dabiiciga ah.

25 kun oo Hektaar wax ka qaban waxaa loo beertaa qaab waraab sanaaci ah, iyada oo la sameynayo biyo xireenno ama in heerka biyaha kor loo soo qaado.

37 kun oo Hektaar waxaa lagu beertaa qaabka roobabka.

Waaxda beero qodoshada waxaa lagu tiriyaa waaxda labaad ee waaxyaha dhaqaalaha dalka Soomaaliya kaliya waxaa ka horreeya waaxda xoolo dhaqashada. Waxtarka waaxda beeraha waxaa ka mid ah ahmiyaddeeda xagga cunnada iyo ka

qeyb qaadashada horumarka dhaqaale ee dalka. Waaxda beeraha waxa ay qeyb weyn ka qaadanaysaa guud ahaan dhaqaalaha gaar ahaan waxyaabaha dibadda loo dhoofiyo, marka laga eego saamigeeda xagga wax-soo-saarka qaranka. Dhaboolidda baahida qaranka wuu ka hooseeyaa waaxda xoolo dhaqashada, wax-soo-saarka maxilliga ee guud saami ahaan waxa ay ka tahay 10%, xagga baahi daboolidda waxa ay noqoneysaa ku dhowaad 15% sidoo kale waxa ay ka qeyb qaadataa qaddar yar oo ah waxyaabaha dibadda loo dhoofiyo.

Iyadoo ay jirto saamiga hoose waaxdani, haddana ahmiyadda waaxda beeraha ee ku saabsan in ay meteleysa isha cunnada dalka aad ayay u weyn tahay. Iyada oo laga anba qaadayo arrintaan waaxda beeraha waxaa aad u daneeyay xukuumadihii soo maray dalka, iyada oo la sameeyay tiro badan iskaashatooyin iyo wakaalado si loo horumariyo shaqada iyo wax-soo-saarka beeraha waxaana ka mid ah:

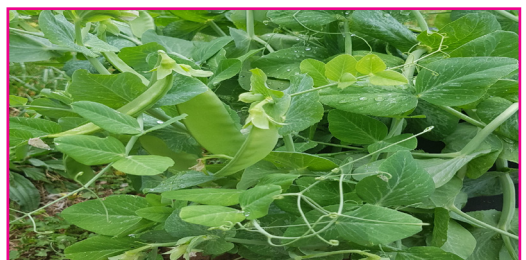
1. Ururka horumarinta beeraha.
2. Golaha horumarinta muuska qaranka.
3. Haya'adda la dagaallanka ayaxa iyo lama deegaannada.
4. Wakaaladda agabka beeraha.
5. Maamulka mashaariicda guud kaa oo ay maalgelineysay dawladda iyada oo kaashanaysa dalal ajnabi ah.

### **Dalagyada beeraha Soomaaliya.**

Dalagyada dalka Soomaaliya waa kala jaad, waxa ayna isugu jiraan firiley, qudaar, miro iyo dalagyada laga ganacsado, Waxa aynu halkaan ku soo bandhigi doonnaa noocyada ugu muhiimsan:

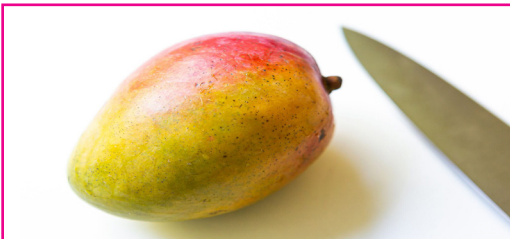
- 1. Dalagyada la quuto:** Waxaa lagu tiriyaa dalagyada la quuto ama dalagyada iniinta leh dalagyada ugu badan dunida; sababtoo ah waa isha cunnada ugu muhiimsan ee shucuubta caalamka intooda badan. Qiimaheeda iyo waxtarkeeda cunno ahaan oo aad u sarreeya, waxaa aad u sarreeya waxyaabaha cunno ahaan ay ka kooban tahay sida kaarboohaydaraadka, fitimiinnada iyo barootiinnada,taa oo siineysa jirka aadanaha tamar iyo ka hortagga xanuunnada, waxa intaa sii dheer in ay maaddo cayriin ah u tahay qeybo badan

oo warshado ah. Soomaaliya waxaa lagu beeraa galleyda, Masaggo, digirta iyo bariiska.



### **Qudaarta iyo miraha:**

Qudaarta iyo miraha waxa ay jirka aadanaha ka caawiyaan in uu iska difaaco xanuunnada, sababtoo ah waxa ay ka kooban tahay waxa loo yaqaan (Antioxidants), sidoo kale waxa ay hodan ku tahay fitimiinnada uu u baahan yahay jirka aadanaha, waxaa lagu beeraa Soomaaliya, yaanyada, basasha, toonta, baradhada, babaayga, cambaha, liimo dhanaanta, muuska iwm.



**2. Dalagyada laga ganacsado:** Dalagyada laga ganacsado waa dalagyada loo iib geeyo suuqyada si toos ah, waxa ay noqotaa inta badan mid ka ribix badan dalagyada kale. Waxaa kaloo loo adeegsadaa warshadaha Dhalagyada laga ganacsado waxa ay leeyihiin ahmiyad aad u weyn oo ah in lacag xooggan soo geliyaan dalka taa oo lagama maarmaan u ah dhaqaalaha dalka noocyada ugu muhiimsan ee lagu beero dalka Soomaaliya waxaa ka mid ah:

- **Cudbiga (Suufka):** Waxaa lagu tiriyaa Soomaaliya heerkulkeeda sarreeya iyo carradeeda dhoobada khafiifka ah awgeed meel ku habboon beerashada cudbiga, waxaa intaa sii dheer ilaha biyaha ee ku filan wax-soo-saarka cudbiga. Hasa yeeshe marki ay xirantay warshaddi dharka ee Balcad ee Shabeellaha dhexe, dagaalladi sokeeya awgeed wax soo saarka cudbiga “suufka” hoos ayuu u dhacay. Waxa ayna u eg tahay in beerista cudbiga ama suufka uu gebi ahaanba istaagay.
- **Muuska:** waxaa lagu tiriyaa muuska dalagyada laga ganacsado ee ugu muhiimsan sababtoo ah waxa uu kaalin weyn kaga jiraa cunnooyinka muhiimka ah ee laga dhoofiyo Soomaaliya. Sidoo kale beerista muuska iyo tayadi lagu yiqiinay muska Soomaaliya iyo dhoofintiiba ay hoos u dhacday kaddib dagaalladi sokeeye.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waa maxay muhiimada oo Muusku u leeyahay dhaqaalaha Soomaliya



Marka aynu ka hadleyno waaxda beeraha Soomaaliya waxaa jira caqabado badan waxaana ka mid ah:

## **b. Caqabadaha dabiiciga ah:**

### **Dhibaatooyin xagga Biyaha:**

Ínkastoo dalka Soomaaliya uu helayo xaddi badan oo roobab ah, isla markaana ay dhex maraan labada webi ee Jubba iyo Shabeelle, haddana waxsoosaarka guud waxaa heysta biyo yari. Roobka oo aan nidaamsaneyn, kaa oo keenay isbeddello aad u weyn oo u dhexeeya sanadaha, xagga maxsuulka, waxaa in la tilmaamo mudan in beeraha Soomaaliya ay heysato laba arimood oo waaweyn waxa ayna kala yihiin:

1. Beeraha roob waraabka ah waxaa dhibaato ku haya roobka oo aan nidaamsaneyn.
2. Beeraha waraabka waxaa dhibaato ku ah daadadka iyo fatahaadda webiyada kaa oo baabi'inaya dhul beereedka.

- **Dhibaataada milixda Carrada:** Waxa ay noqotay dhibaataada milixda carrada waxyaabaha ugu muhiimsan ee halista ku ah wax soo saarka dhirta iyo dalagyada. Waxa ay ka dhalatay milixda carrada sababo badan kuwaa oo qaarkood uu ka masuul yahay aadnaha qaarkoodna ay dabiici yihiin.

- **Dhibaataada xarflashada carrada:** Awoodda xarflashada ama carro guurka guud ahaan way kala duwan tahay meeliba meel Waxaana keeni kara sababo badan oo ay ka mid tahay: Heerka janjeerka dhulka, xaaladda dhirta dabiiciga ah iyo roobabka mahiigaanka kediska ah.

### **Dhibaatooyinka xagga daabulidda dalagyada:**

Dhibaatooyinka waaweyn ee heysta waxsoosaarka Soomaaliya waxaa ka mid ah waddo xumida, ama in la waayaba waddo lagu soo daabulo dalagyada dhul beereedka dhexdiisa, arintani waxa ay keeneysaa in dalagyada meelaha qaar ay iska buuxaan halka meelaha qaarna dhif ay ku yihiin ama laga la'yahayba. Taa oo keeneysa in ay qurmaan ama ay xumaadaan Xilliyada roobka.

## **Dhibaatooyinka xagga keydinta dalagyada:**

Sidoo kale dhibaatooyinka waxaa ka mid ah kaabayaasha dhaqaalaha oo beeraha wax looga soo qaado sida jidadka oo aad u hooseeya iyo sidoo kale waxaa Soomaaliya ku yar ama aan jirin kaabayaasha beeraha halkaa ay dalagyadu wajahayaan khatar kaga imaanaysa keydin yarida iyo warshadeynta.

### **t- caqabadaha aadanaha la xiriira:**

- Hababka wax-soo-saarka oo liita: Hababka ay adeegsanayaan beeraleyda waa habab qadiimi ah oo ay ku daalayaan iyada oo ay u dheer tahay in maxsuulka laga helayana uu aad u yar yahay.
- Shaqaalaha: Haxaa lagu tiriyaa shaqaalo yarida guud ahaan, gaar ahaan kuwa xirfadda leh caqabadaha ugu waaweyn ee ku horgudban waxsoosaarka beeraha Soomaaliya.
- Hannaanka waxsoosaarka oo ah mid loogu tala galay nolosha: Inta badan waxsoosaarka waa mid ujeedkiisu yahay isticmaal halkii uu ka ahaan lahaa mid loogu tala galay warshadeyn ama ganacsi. Sidaa awgeed waxa la soo saarayo waa wax xaddidan oo aan dheeraad laheyn, taa oo qeyb ka noqotay liidashada waaxdaan.
- Faragelinta ka imaanaysa ururrada iyo hay'adaha caalamiga ah iyagoo ku marmarsiyoonyo kaalmo bani'aadam balse ujeedka uu yahay in hoos loo dhigo lana baabi'yo dhaqaalaha guud gaar ahaan beeraha.

### **Qiimaynta casharka**

1. Tilmaan dhulka ku habboon beeraha, saamiga laga faa'iideysto iyo hababka waraabka Soomaaliya.
2. Muuji dadaallada xukuumaddii hore ee la xiriirtay waaxda beeraha.
3. Tilmaan caqabadaha dabiiciga ah iyo ku aadanaha la xiriira ee waaxda beeraha Soomaaliya.



**Mirodhalka Casharka****Dhamaadka Casharka waxaa laga filaa in oo bartah awood u yeesho**

1. Sharaxo ka bixi hanaannada wax warshadaha Soomaaliya.
2. Sheego caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.
3. Wax ka qoro hababka lagu maareyn karo caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.

**Warshadaha:**

Waxaa lagu tilmaamaa dhaqaalaha Soomaaliya kaalinta koowaad mid ku tiirsan xoolo dhaqashada, marka labaadna beeraha (sida aynu horay u soo xusnay) sidaa awgeed waaxda warshadaha Soomaaliya kaalin muhiim ah kagamajirta dhaqaalaha Soomaaliya. Halkaa oo aysan ka qeyb qaadanin dakhliga iyo daboolidda baahida dalka wax badan. Sidoo kale xagga wax dhoofinta kuma laha kaalin la sheegi karo, sababtoo ah kaabayaasha warshadaha kama jiraan dalka Soomaaliya. Sida aynu ognahay warshaduhu waxa ay leeyihiin shan tiir oo waaweyn:

**Waxqabadka 1aad:**

Maxaad ka taqaanaa warshadahii ku ooli jiray dalkeenna?

1. Helitaanka maaddada cayriinka ah,
2. Shaqaale xirfadleyaal ah,
3. ilo tamar, isgaarsiin (gaadiid),
4. Ra'samaal, iyo
5. suuq loo iib geeyo.

Halkaan waxaa ka dhashay in Soomaaliya aysan ka faa'iideysanin ilaheeda dhaqaale si guud, gaar ahaanna ilaha tamarta, iyada oo ay jirto in ay tahay tamarta marka dhinac laga eego ilo maaddo cayriin ah ilo tamar. Marka dhinac kale laga eego, sidoo kale waxaa aad u liito gaadiidka iyo isgaarsiinta. Dhinaca seddexaad, waxaa intaa dheer inuu aad ciriiri u yahay suuqa maxalliga ah. Waxaa kaloo jira in uu aad u hooseeya xoogsatada xirfadleyda ah iyo ra'sal maalka dalka oo isna aad u hooseeya. Dhammaan waxyaabahaan oo dhan waxa ay keeneen in uu yaraado xajmiga howlaha warshadaha Soomaaliya, taa oo iyadana keentay in uu yaraado saamiga warshadaha ee horumarka dhaqaale ee dalka. Sidaa awgeed intii ay jirtay



dowladdii dhexe waaxda warshadaha Soomaaliya waxa ay ka koobnaayeen warshado yar yar ah oo warshadeeya islamarkaana diyaariya waxyaabaha xoolaha iyo beeraha laga soo saaro sida asaasiga ah, waxaana ka mid ah warshadaha ugu muhiimsan.

- b. Warshadaha Cunnooyinka: Warshadahaan waxa ay ku jireen kaalinta koowaad ee warshadaha Soomaaliyeed, kaligeed waxa ay meteleysaa afar meelood meel, waxaana ka xoogsan jiray 30% xoogsatada dalka. Waxa ayna sida weyn ugu tiirsan tahay waxyaabaha laga soo saaro dhirta iyo xayawaannada waxaana ka mid ah: warshadaha sonkorta, qasacadeynta hilibka iyo kalluunka.
- c. Sameynta dharka: Waxa waddanka ka jiray warshad soo saarta dharka kala duwan, waxa ayna ka mid aheyd goobaha ugu wax-soo-saarka badan kana mid ahed goobaha ugu shaqaale badan ee waddanka. Warshadda waxaa laga dhisay magaalada Balcad ee Shabeelaha hoose.

Warshada dharka ee Balcad ayaa ah warshadda kaliya ee ka badbaaday burburkii ku yimid warshadihii ay lahayd Soomaaliya kaddib markii ay billowdeen dagaaladii sokeeye ee ka dhacay dalka hase ahaatee warshadda ayaan helin qabata.

### **Kalluunmeysiga:**

Soomaliya waxa ay leedahay xeebta ugu dheer Afrika,taa oo kulaasha Gacanka Cadmeed iyo Badweynta Hindiya. Xeebahaan aadka u dheer iyo moolalka dhaadheer ee biyahaan waxaa laga dhex helaa jiiddo kalluunmeysi sida ka muuqato khariidada,taa oo hodon ku ah noocyo badan oo kalluun ah, luulka aleel badeedyada. Sidaa awgeed waxaa lagu tiriyaa iney tahay il muhiim ah oo aan ka muhimmad yareyn kuwa berriga.

Ínkastoo ay jirto dherarka xeebahaan in ay hodan ku yihiin kheyraadka badda haddana ka faa'iideysigooda weli waxa uu ku jiraa hannaan iska billow ah. Halkaa oo qiimaha dhabta ah ee sanooyinkii ugu dambeeyay ka hor burburkii dowladii dhexe uu aad u liitay, iyo ka qeyb qaadashada xagga waxsoosaarka qaranka,waxa ay ahayd xaddiga la kalluunmeysto inta u dhexeysa 400.00-110,000-220,000 tan sanadkiiba, waxaa lagu qiyaasaa saamiga waxa la kalluunmeysto 2% wax-soo-saarka guud ee qaranka, waxa ayna gaareysaa qiimaheeda lacageed 8,6 malyan oo doolarka Maraykanka. Waxaa lagu qiyaasaa dadka ka xoogsado mehradda kalluumeysiga ku dhowaad 3% guud ahaan shaqaalaha dalka waxaana lagu qiyaasaa in ay gaarayaan dadka ka shaqeeya kallunmeysiga 96, 000 oo qof.

## **Noocyada kalluunka ee la kallunmeysto xeebaha Soomaaliya.**

Noocyada kalluunka ee laga kallunmeysto Soomaaliya waa kala jaad, waxa ayna gaarayaan 17 nooc, waxaana ka mid ah: Yuunbi, Daanbiri, Jeedar, Tartabo, Qashaar, Taraqaad. Aargoosato, Carabi iyo noocyo kale.

### **Waxqabadka 2aad:**

waa maxay caqabahada haaysto kalluumeysiga Soomaaliya.

### **Caqabadaha haysta ka faa'iideysiga kalluunka Soomaaliya waxa ay kala yihiin:**

1. Dhaqamada laga dhaxlay awooweyaasha ee kallun cunidda gaarsiiyay ilaa xad inuu xaraan yahay oo kale, gaar ahaan dadka reer miyiga (xoolaleyda) ah iyo in la takooro dadka ka xoogsada xirfadda kalluunmeysiga ee ka mid ah bulshada Soomaaliyeed.
2. Hilibka xoolaha oo aad u badan iyo baahida loo qabo hilibka kalluunka oo aad u yar, taa dadka Soomaaliyeed ka dhigtay kuwa ka fogaado kalluunka.
3. Dhulka oo carro san ah kuna wanaagsan beerashada, biyaha oo la heli karo gaar ahaan gobollada koonfureed, dadka oo soo saarta dalagyada ay cunaan. Dadka oo inta badan gobollada gudaha ah iska aado kana taga dhulka xeebaha ah, maadaama ay xeebaha biyaha macaan ku yar yihiin. Sidoo kale waxaa intaa dheer labo caqabadood oo aad u waaweyn ee haysta dhammaan waaxyada dhaqaale ee dalka Soomaaliya waxa ayna kala yihiin:
  - a. Raasamaalka qaranka oo aad u yar kaa oo saameyn ku yeeshay dhammaan dhinacyada nolosha dadka Soomaaliyeed. Rasamaalka waa qodob lagama maarmaan u ah in ay guuleysato howl kasta oo ka mid ah waxsoosaarka xagga badda sida agabka, hababka, warshadeynta, suuq geynta iyo nidaaminta.
  - b. Shaqaalaha ama xoogsatada kalluunmeysatada xirfadleyda ah oo aad u yar si guud iyo qaxa dibadda oo badan.

### **Qiimaynta casharka**

1. Wax ka qor hanaannada wax-soo-saarka warshadaha Soomaaliya.
2. Tilmaan caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.
3. Sheeg hababka lagu maareyn karo caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.

## Mirodhalka Casharka

### Dhamaadka Casharka waxaa laga filaa in oo bartah awood u yeesho

1. Falanqeeyo waaxda ganacsiga debadda iyo astaamaha waaweyn ee Soomaaliya.
  2. Sharaxo doorka gaadiidka ee dib u soo nooleeynta waaxaha dhaqaalaha Soomaaliya.
  3. Isbarbar dhigo kaabayaasha iyo caqabadaha gaadiidka Soomaaliya.
  4. Qoro warbixin ku saabsan ahmiyadda waaxda dalxiiska Soomaaliya.
- 1. Isha ganacsiga:** Ganacsiga xagga dibedda waxa ay kaalin muhiim ah ka qaadataa dhaqaalaha Soomaaliya. Maaddaama ganacsiga dibadda yahay qayb weyn oo ka mid ah dakhliga qaranka, isla markaana loo arko inuu yahay isha ugu muhiimsan ee lagu daboolayo baahiyaha dadweynaha marka laga hadlayo ilaha cuntada, badeecadaha la isticmaalo, bixinta bideecadaha raasamaalka iyo shidaalka ee qaybaha kala duwan ee waxsoosaarka, sidaa darteedna heerka dhaqdhaqaaqa dhaqaalaha gudaha ayaa si weyn ugu xiran horumarka ka dhasha qaybta ganacsiga dibedda.

### Tilmaamaha ganacsiga dibedda Soomaaliya.

Ganacsiga dibedda ee Soomaaliya waxa uu leeyahay saddex astaamood:

#### b. Astaamaha kowaad:

#### Ku tiirsanaanta alaabta cayriinka:

Guud ahaan Soomaaliya waxa ay ku tiirsan tahay xoolo dhaqashada iyo beero qodoshada, hababka qadiimiga ah waa hababka weli wax lagu soo saaro, kaddibna waxaa la dhoofiaa iyada oo cayrin ah oo aan wax isbeddel ah lagu sameeynin. Dhibaataada waxa ay ka imaanaysaa in alaabtaan cayriinka ah uu ku dhaco isbedello aad u weyn suuqyada caalamka gudahooda. Taa oo saameyn toos ah ku yeelaneyso wixii laga heli lahaa badeecadaha la dhoofiyo, taa oo iyadana caqabad ku noqoneysa horumarka dhaqaale.

#### **t. Astaanta labaad:**

##### **Qaab dhisameedka oo yar iyo faliqsanaanta juqraafi oo ciriiri ah:**

Ganacsiga Soomaaliya ee xagga wax dhoofinta dibedda waxa ay ku tiirsan tahay labo dhinac oo kala ah: qaab dhisameedka badeecadda iyo faliqsanaanta juqraafiyeed, arintaan oo sii kordhineysa khatarta saameynta ganacsiga dibedda ee la xiriirta socodsiinta howlaha ganacsi ee gudaha.

- Wax dhoofinta Soomaaliya waxa ay ka kooban tahay sida asaasiga ah xoolaha nool kuwaa kaligood metelayo 85% qiimaha wax dhoofinta guud, sidoo kale xoolahaan inta badan waxaa loo dhiifin jiray hal dal oo ah dalka Sacuudi Carabiya oo kalagii ayaa qaadan jiray ku dhowaad 90% oo ka mid ah xoolaha laga dhoofiyo Soomaaliya.
- Muuska waxa uu metelayaa isagana badeecada labaad ee laga dhoofiyo Soomaaliya, balse farqi weyn ayaa u dhexeeya sababtoo ah waxa uu ka yahay waxa la dhoofiyo 5% wax dhoofinta guud, sidoo kale muuska isagana waxaa loo dhoofin jiray hal dal oo ah Talyaaniga ku dhowaad 85%.

#### **j. Astaanta seddexaad: Isbeddellada aadka u badan.**

Ganacsiga Soomaaliya waxaa astaan muuqata u ah isbeddello sanadba sanadka ka dambeeya, kuwaas oo ka dhasha ku tiirsanaanta meheradaha qadiimiga ah, taa oo weli ay saameyn ku leedahay xaaladaha dabiiciga ah, halkaa oo cimiladu ay saameyneyso aafuoyinka, cudurrada iyo inuu dhammaado nacfiga carrada, taa oo sababeysa inuu yaraado wax-so-osaarka.

#### **Isha dhaqaale ee Gaadiidka:**

- 1. Gaadiidka berriga:** Waxaa lagu tiriyaa gaadiidka xagga berriga qodob aad muhiim u ah shabakada gaadiidka, halkaa oo ay ka qaadaneyso kaalin muhiim ah, dhaqdhaaqa dadweynaha iyo isu gudbinta badeecooyinka. Marka la joogo Soomaaliya kama jirto shabakad xagga tareennada ah, gaadiid xagga webiyada ah sababtoo ah wabiyada Soomaaliya ma aha kuwa ku habboon gaadiidka biyaha. Waddooyinka xagga dhulka (berriga) Soomaaliya waxaa loo qaybin karaa labo nooc:

b. Waddooyinka la habeeyay (laami): Waa waddooyin laami ah oo leh celcelis ahaan ballac afar mitir ah, qaybta koonfureed ee dalkana ay la gaar tahay 75% waddooyinkan laamiga ah.

t. Waddooyin aan habeysneyn: Waa waddooyin ciriiri ah, oo qaarkood ku daboolan yihiin qururux, halka kuwo kalena ay yihiin dhul bataax ah.

Isugeynta dhererka waddooyinka dhulka waxaa lagu qiyaasaa sida ku xusan xogta 1999 ilaa 100'22 km, kuwaas oo qiyaastii 2,600 km ay yihiin waddooyin habeysan, halka 9,500 km na ay yihiin kuwa aan habaysneyn ama diyaarsaneyn. Waddooyinka laamiyada ah waxa ay matalayaan ku dhowaad 11.7% wadarta guud ee waddooyinka isku xira Jamhuuriyadda Soomaaliya.

### **1. Gaadiidka xagga badda:**

Soomaaliya waxa ay leedahay shan furddo (deked) oo waaweyn, kuwaa oo lagu sii daray tiro badan oo dekedo yaryar ah oo ku yaal labada xeebta Badweynta Hindiya iyo Gacanka Cadan.

Hay'adda maamulka dekedaha Soomaaliya ee la asaasay sanadkii 1962CD, waxa ay ka shaqeysay horumarinta furdooyinka (dekadaha) Soomaaliya waxa ay lahaan jirtay shan markab taa oo sida caadiga ah daabuli jirtay badeecadaha loo dhoofiyo dibadda gaar ahaan dalalka Soomaaliya wax ka dhoofsada. Xogaha laga helayo dabayaaqadii toddobaatameyadii qarnigii tegay waxa ay tilmaamayaan in saami ahaan maraakiibtaan waxa ay dhoofin jireen wax aan ka badneyn 10%, taasoo u dhiganta 20% wadarta guud ee maraakiibta ganacsi ee wax ka dhoofiyo Soomaaliya. Intaa waxaa dheer waxaa jira tiro doomo kalluunmeysi iyo kuwa ka shaqeeya adeegyada meelaha xeebaha ah, taa oo ka shaqeysa inta ka dhexeysa furdooyinka Soomaaliya dhexdooda. Si kastaba ha ahaatee maraakiibtaas waxa ay noqdeen kuwa meesha ka baxay intii ay socdeen dagaalladii sokeeye ee dalka ka dhacay.

### **2. Gaadiidka xagga cirka:**

Gaadiidka duulista hawada waxaa lagu tiriyaa in uu yahay kan ugu dambeeyay hanaannada gaadiidka dunida, isla markaana ugu dheereeya uguna horumarsan marka dhinac laga eego. Dhanka kale waa kan loo adeegsado tiknoolojiyada

casriga ah. Faa'iidooyinka gaadiid duulista hawada waxaa ka mid ah in ay awood u leedahay gaaritaanka meelaha aysan gaari karin sababtoo ah waxa uu awood u leeyahay in uu ka gudbo caqabado badan oo dabiici ah sida lama deegaannada aadka u ballaaran, taxana buureedka aadka u dhaadheer, kaymaha aadka u cufan, dhulka dhasheegga ah, ilo biyoodyada sida badaha iyo badweynta. Gaadiidkaan waxa uu si gaar ah daabulaa dad weynaha iyo badeecooyinka fudud islamarkaana qiimahoodu sarreeyo. Si kastaba ha ahaate waxaa jira caqabado la xiriira gaadiidka hawada, taasoo ah qarashka oo sarreeyo marka loo eego hanaannada kale ee gaadiidka. Gaadiidka hawada sare waxaa metelayo sida asaasiga ah:

b) diyaaradaha

t) gegida diyaaradaha.

**b. Diyaaradaha:** Shirkadda Diyaaradaha Soomaaliyeed waxaa la asaasay 7/15/1963, taa oo ka shaqeyn jirtay duullimaadyada gudaha iyo dibedda. Waxa ay lahayd qaybo diyaaradeed oo waaweyn oo ka shaqeysa duullimaadyada dibedda, iyo kuwa yaryar oo ka shaqeynayay duullimaadyada gudaha.



**t. Garoonada diyaaradaha:** Soomaaliya waxa ay kaloo leedahay afar gegi diyaaradeed oo caalami ah: Gegida Muqdisho, Hargeysa, Kismaayo, Berbera iyo kuwo kale oo dhowaan laga hirgeliyey gobollada dalka qaar ka mid. Waxaa kale oo intaa dheer tiro badan oo madaarro yar yar ah oo dalka oo waayadan dambe ku baahay. Sidoo kale waxaa jira adeegyo taraafikada ee hagidda dayaaradaha, iyo adeegyo xagga cimilada iyo dab-damis. In kasta ay qalabyadaas jireen, garoomadaas haddana ma haysan qalab aasaasi ah iyo adeegyo casri ah sida garoomada caalamiga ah.

## Dalxiiska Soomaaliya:

Marka aynu eegno dhanka dalxiiska, waxaa suuragal tahay in Soomaaliya ay noqoto dal dalxiis oo heerka sare ah taas oo ay ugu wacan tahay iyada oo leh goobo kala duwan oo dalxiis ah. Sidaa awgeedna ay ku kala duwan yihiin ujeeddooyinkeeda, sida madaddaalo, taariikh-nololeed ama dhaqan; Si kastaba ha noqotee, wali kama faa'iideysan:

### Waxqabaka 1aad:

waa maxay caqabadaha hortaagan dalxiiska Soomaaliya, si kooban wax uga sheeg?

### Dalxiis madadaalo:

Waxaa jira dhowr gobol ama meelo ka mid ah Soomaaliya oo leh muuqaal qurux badan oo dadka soo jiidanayo, sidaas darteedna waxaa loo isticmaali karaa ujeeddooyinka dalxiiska madaddaalada waxaana ka mid ah:

- b. Xeebaha:** xeebaha Soomaaliya waxa ay hodan ku yihiin biyo diiran iyo muuqaallo soo jiidasho leh taa oo soo jiidanayso indhaha dalxiiseyaasha, isla markaana farxad ku abuureyso. meelaha qaar sida -Goob-weyn- oo kale oo ah halka weiga Jubba biyihisa uu badda kaga darosoomo iyo halka ay ku kulmaan xeebaha iyo dhul daaqsinka berriga ee xoolaha, intaa oo isla markaa deris la ah dhul beereed.
- c. ilo biyoodyo dabiiciga ah:** Soomaaliya waxa ay leedahay ilo biyoodyo dabiici oo aad u tira badan, waxaana tusaale ahaan u soo qaadan karnaa (Isha) Baydhabo ee koonfurta.
- d. Meelaha joogga sare leh:** Kuwaasoo loo adeegsan karo inay noqdaan goobo dalxiis sida buurta Sheikh inta lagu jiro xilliga xagaaga aad u kulul.
- e. Carwooyinka xayawaannada kala duwan:** Sida daayeerrada, maroodiga, libaaxyada, shabeellada iyo xayawaanno kale, carwada ugu weyneed waxa ay ku tiil Xamr xaafada taleex (Carwada Caalamiiga ee Qaranka) oo ay ka mid yihiin xayawaannada debad joogga iyo kuwa aan deb joogga ahayn ayaa ku xareysnaa jiray.

## Kh. Dalxiiska guud :

Meelaha qadiimiga iyo dhaqanka ah ee Soomaaliya ku yaalla way kala duwan yihiin, waxaana looga faa'iideysan kara ujeeddoyin dalxiis waxaana ka mid ah:

1. Booqashada masaajidda qadiimiga ah, ee la dhisay taariikhda billowgii Islaamka.
2. Booqashada magaalooyinka taariikhiga ah iyo qaab dhismeedkooda, waxaana ka mid ah Seylac, oo la soo jaanqaaday ilbaxnimooyinkii hore sida Faraacinadii iyo kuwa kale.
3. Xabaalooyinkii hore kuwaa oo maxalliahaan looyaqaano magac xabaalooyinka "Tire" oo loola jeedo xabaalooyinka dadka awoodda badan, xabaalahaan waxa ay kasoo jeedaan casriyadii hore.

Innagoo tixraacayno qoraalka kore Waxa aynu dul istaageynaa:

1. Kala duwanaanta ilaha dhaqaale ee Soomaaliya.
2. Caqabadaha ka faa'iideysiga ilaha dhaqaale.
3. Sida lagu xallin kara caqabadahaas.

### Qiimaynta casharka

- Falanqee waaxda ganacsiga debadda iyo astaamaha iisa waaweyn ee Soomaaliya.
- Sharax doorka gaadiidka ee dib u soo nooleeynta waaxaha dhaqaalaha Soomaaliya.
- Isbarbar dhig kaabayaasha iyo caqabadaha gaadiidka Soomaaliya.
- Qor warbixin ku saabsan ahmiyadda waaxda dalxiiska Soomaaliya.

## Habka Qiimaynta Cutubka

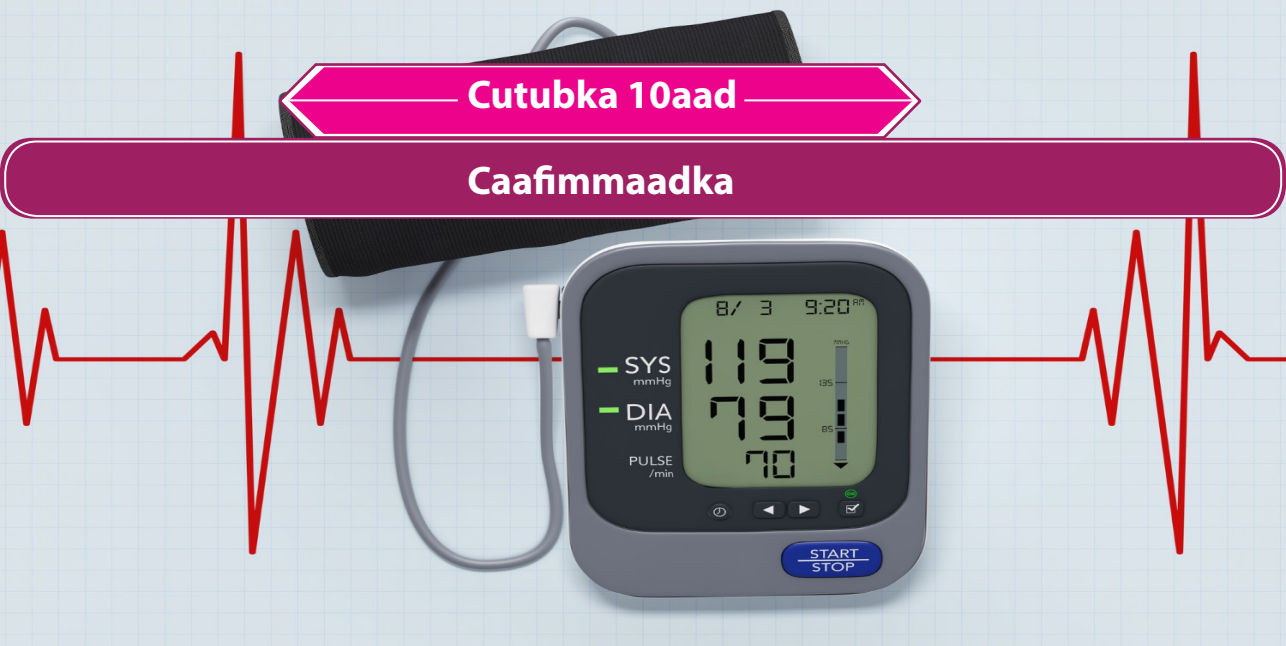
Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo toos ah, shaqo guri, samaynta khariidada ilaha dhaqaale ee Soomaaliya.



1. Caddee ahmiyadda waaxda xoolo dhaqashada Soomaaliya.
2. Tilmaan caqabadaha dabiiciga ah iyo kuwa aadanaha la xiriira ee waaxda xool dhaqashada.
3. Wax ka qor hababka lagu horumarin karo waaxda xoolo dhaqashada Soomaaliya.
4. Tilmaan dhulka ku habboon beeraha, saamiga laga faa'iideysto iyo hababka waraabka Soomaaliya.
5. Muuji dadaallada xukuumaddii hore ee la xiriirtay waaxda beeraha.
6. Tilmaan caqabadaha dabiiciga ah iyo ku aadanaha la xiriira ee waaxda beeraha Soomaaliya.
7. Sharaxaad ka bixi hanaannada waaxda warshadaha Soomaaliya.
8. Sheeg caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.
9. Wax ka qor hababka lagu maareyn karo caqabadaha waaxda kalluunmeysiga Soomaaliya.
10. Falanqee waaxda ganacsiga debadda iyo astaamaha waaweyn ee Soomaaliya.
11. Sharax doorka gaadiidka ee dib u soo nooleynta waaxaha dhaqaalaha Soomaaliya.
12. Isbarbar dhig kaabayaasha iyo caqabadaha gaadiidka Soomaaliya.
13. Qor warbixin ku saabsan ahmiyadda waaxda dalxiiska Soomaaliya.

## Cutubka 10aad

### Caafimmaadka



### Hordhac

Aduunkan aynu ku noolahay waxaa ka jira cuduro aad u fara badan. Cudaradaas waxa ay keenaan halisyo aad u fara badan oo ku yimaada dadka iyo duunyadaba (xayawaanka). Cuduradani waxa ay ku faafaan siyaabo kala duwan. Haddii la xakamayn waayana waxa ay keenaan dhimasho. Hadaba Waxa aynu halkan ku eegi doonaa cudurada faafa iyo habka cuduraasi ay ku faafaan ama la isugu gudbiyo.

Hadaba guud ahaan cudurada waxaa loo qaybiyaa laba qeybood oo waaweyn oo kala ah:

1. Cudurrada faafa.
2. Cudurrada aan faafin.

Cutubkaan waxa uu ka kooban yahay saddex cashar oo kala ah :

- Cudurrada Faafa ( Qaaxada iyo Daacuunka )
- Cudurrada Faafa ( Jadeecada iyo Duumada )
- Caadooyinka ku wanaagsan Caafimmaadka

## Ujeedooyinka Cutubka

### Dhamaadka cutubka bartuhu waxa uu awoodi doonaa:

- Qeexidda Cudurrada Faafa.
- Sheegidda siyaabaha cudurrada la isku qaadsiiyo.
- Caddaynta Astaamaha cudurradaa qaaxada iyo daacuunka.
- Tilmaamidda waxyaabaha keena cudurrada qaaxada & daacuunka iyo astaamahoodaa.
- Sheegidda qaababka loo daweeyo cudurrada qaaxada iyo daacuunka.
- Caddaynta Astaamaha cudurka Jadeecada iyo duumada.
- Tilmaamidda waxyaabaha keena cudurradaa Jadeecada & duumada iyo astaamahooda.
- Sheegidda qaababka loo daweeyo cudurrada jadeecada iyo duumada.
- Sheegidda Caadooyinka ku wanaagsan Caafimmaadka.
- Tilmaamidda jimicsiga iyo faa'iidooyinkiisa.
- Caddaynta Muhiimadda ay leedahay isu dheellitirka cuntada.
- Tilmaamidaa faa'iidooyinka hurdada u leedahay qofka
- Sheegidda dhibaatooyinka hurdo yaridu u keento qofka
- Falanqaynta habraaca u wanaagsan caafimaadka.
- Caddeynta halista caafimaad ee ka dhalan karto caado dhaqamaydyada qaar.
- Tilmaamidda ahmiyada wacyi gelinta caafimaadka.

### Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

1. Weydiimo ku saabsan noocyada cudurrada faafa.
2. Doodo ku saabsan saamaynta dhaqamada qaar ku leeyihiin caafimaadka.
3. Soo bandhigidda ahmiyadda wacyi gelinta caafimaad ee bulshada.
4. Dood ku saabsan hababka looga hortegi karo cudurrada faafa.

### **Miro dhalka Casharka**

#### **Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Qeexo Cudurrada Faafa.
2. Sheego siyaabaha cudurrada la isku qaadsiiyo.
3. Caddeeyo Astamaha cudurradaa qaaxada iyo daacuunka.
4. Tilmaamo waxyaabaha keena cudurrada qaaxada & daacuunka iyo astaamahoodaa.
5. Sheego qaababka loo daweeyo cudurrada qaaxada iyo daacuunka.

#### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan Qeexaynaa : Halku dhegga Cudurrada faafa.

Cudurada faafa waa cudurada la isqaadsiiyo ee ku faafa qof buka una gudba qof kale oo caafimaad qaba ama ka faafa xayawaan jirran una gudba dadka, cudurada waxa ay ku faafaan dhowr hab waxaana loo yaqaanaa wadada faafida (route of transmission).

Cudurada waxaa keena ama sababa noolayaal yar-yar oo illi ma aragtay ah. sida Bakteeriyada, Fayraska iwm. Sidaa daraadeed dadka qaba cudurada faafa waa in laga fogeeyaa dadka caafimadka qaba. Hababka ay cuduradani u faafaan way kala duwan yihiin. Waxaana la isku qaadsiiyaa siyaabo kala gadisan.

#### **Siyaabaha Cudurrada faafa la isku qaadsiiyo**

Habbabka ay cuduradani ku faafaan waxaa ka mid ah tusaale ahaan:

1. Taabashada sida galmada, tabashada jirka qofka (maqaarka).  
Cudurrada habkan ku faafa waxaa ka mid ah: waraabowga, isnadaamiska, cambaarta iyo wixii lamid ah.
2. Neefta qofka jiran cudurada habkaan ku faafa waxaa ka mid ah: qaaxada, jadeecada, xiiq-dheerta, hargabka, gowracatada iwm.

3. Dhiig ku shubis: cudurrada habkaan u faafa way fara badan yihiin waana cudur kasta oo dhiiga ku dhaca ama ku jir.
4. Habka saxarada: Qofka marka uu suuliga (musqusha) ama meel kaleba ku saxaroodo waa in gacmaha isaga dhaqdaa saabuun ama dambas..iwm. Haddiise uu si fiican isaga dhaqin ee uu taabto weel cunto ama uu qof ku salaamo waxaa ku faaf kara cudur. Habkani waa cuntada iyo cabitaanka jeermiska saxarada qof buka ku jira oo afka u gudba taas oo keeni karto inuu sidaas cudurku ku asiibo ruuxa.
5. Cudurada noole kale soo xambaara sida: cudurka duumada. Tusaale Kaneecada waxa ay soo xambaartaa cudurka malariyada ama kaneecada.
6. Habka xayawaan gudbinta: habkani waa habka xayawaanku u gudbiyo jeermiska waxaana ka mid ah: xayawaannada raabiyada qaba.

Cudurada faafa waxan ka soo qaadaneeynaa ilaa afar cudur oo kala ah: Qaaxada, Jadeecada, Daacuun caloolaha (Cholera) iyo Duumada (malaariyada)

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan sheegayaa : Siyaabaha Cudurada faafa la isku qaadsiiyo.

#### **1. Cudurka Qaaxada**

Tiibishadu (TB) ama cudurka Qaaxada waa cudur la isku gudbin karo oo ka mid ah cudurada faafa. Waxaana la iskugu gudbin karaa markii qof qaba qaaxo xagga sanbabbada hadlo, qufaco ama hindhiso qofka kale si sahal ah hawada u marin kara. Qaaxadu waa Cudur halis ah oo faafa laakin in la daaweeyo ay aad u fududahay, Soomaaliya waxa ay ka mid tahay waddamada ay ku badan tahay cudurka qaaxadu.

Waxaana keena qaaxada jeermis neefsashada lagu kala qaado, kaas oo marka uu qofku neefsado jeermisku sambabada u gudbo, waxa uuna ku sameeyaa nabar, kaas oo ku tarmi kara haddii qofka difaaciisu hooseeyo. Marka uu tarmo kaddib qofku si fudud ayuu ku faafin karaa, marka uu qunfaco, hindhiso amaba ku neefsado qof kale oo fayow

## **Astaamaha qaaxada firfircoon**

Dadka qaba Cudurka Qaaxada waxaa laga yaabaa in ay muuqato qaar ama dhammaan calaamadahaan soo socda:

- Qufac
- Qandho
- Dhidid habeenkii ah
- Caatoobid
- Dhiig quficid
- Taagdarro iyo daal dareemid
- Laab xanuun

### **Qaaxada qarsoon:**

Qof qaba qaaxada qarsoon, ma ogaan karo in uu qabo cudurkan maxaa yeelay astaamaha cudurka qaaxada aan kor ku soo sheegnay ma laha umana gudbin karo qof kale. Sababta waxaa ay tahay bakteeriyada qaaxada oo dhex jiipta (hurudda) jirka qofka xanuunsan. Waxaana ku xiran tahay difaaca jirka jirranaha. Muddo ka dib waxaa laga yaaba bakteeriyada in ay hurdada ka soo kacdo waqti kasta oo ku soo baxaan astaamaha cudurka. Arrintani waxa ay u badan tahay haddii difaaca jirka qofka qaba cudurka uu ku jiro cadaadis amaba hooseeyo.

### **Meelaha ay ku dhacdo Qaaxada**

Qaaxado waxa ay ku dhacdaa meelo badan oo jirka ka mid ah, waxa ay u badan tahay Sanbabada, laakiin waxa ay ku dhici kartaa Lafaha, Kalagoysyada, Mindhicirrada, Maqaarka iyo meelo kale oo badan.

### **Dadka ay ku badan tahay qaaxada**

Xanuunka qaaxada waxa uu ku badan yahay dadka difaacoodu liito, oo la nool dad qaba xanuunka, ama deggan guryo ciriiri ah oo hawada ku yar tahay. Soomaaliya waxa ay ka mid tahay dalalka uu ku badan yahay xanuunka qaaxada, nooc kastana waa laga helaa.

## **Sida loo ogaado xanuunka Qaaxada**

Haddii qofku qufaco muddo laba todobaad ka badan, qufacuna uu leeyahay xaako, qandho iyo dhidid habeenkii lagu arko, daawada antibiotics-ka caadiga ahina ay wax ka tari weydo waxa ay u badan tahay in qofku Qaaxo qabo. Waxaa laga baari karaa candhuufta iyada oo laga firinayo jeermiska keena Qaaxada. Waa in candhuufta la baaraa laba ilaa saddex jeer. Waxaa kale oo loo diri karaa Raajo (X-Ray) iyada oo laga saarayo feeraha si looga eego calaamadaha lagu garto Qaaxada, haddii ay meelo kale ku dhacdo, waxaa dhici karta in baaritaanno nooc kale ah loo diro.

## **Sida loo daweyo Cudurka Qaaxada**

Qaaxada waxaa lagu daweyaa kaniini soconaya muddo lix bilood ah. Bukaanka waxaa laga rabaa haddii uu bilaabo daawada in aanay kala go'in oo uu dhamaysto. Haddii ay kala go'do daawada, waxaa dhaceysa in daawada ay jirka la qabsato oo ay wax u tari weydo bukaanka hadhoow. Waligiina aannu ka daawoobin cudurka, ugu dambeyna ay keeni karto in uu u dhinto. Qaaxada daweynteedu way sahlan tahay dadkuna badanaa way ka caafimaadaan, haddii daawada loo qaato sidii loogu tala galay.

## **2. Cudurka: Daacuun Caloole (Cholera)**

Cudurka Daacuun Calooleedka ama shuban biyoodka waa cudur halis ah oo ka mid ah cudurada dhaqsaha u faafa, oo si fudud ugu fida meelaha ay ka jiraan xaaladaha nadaafad darro iyo fayodhowr la'aan, isla markaana biyaha la cabbo ay wasakhaysan yihiin.

## **Waxyaabaha keena daacuunka**

Daacuunka waxaa keena bakteeriya marka ay saameyn ku yeelato mindhicirka caloosha qofka. Inta badan daacuunku waa cudur soo raaca biyaha wasakhaysan. Bakteeriyada daacuunka, waxaa laga helaa saxaro ku dhacday biyo aan la sifeyn qof kasta oo cabba biyaha wasakhaysan waxa ay u badan tahay in uu qaado cudurka daacuun calooleedka.

Duqsiga guryaha jooga, waxa uu fidiyaa cudurka daacuunka, marka uu ku dul

istaago saxarada, kaddibna uu dul fuulo cuntada uu qofku cunayo. Waxaa uuna saxarada ka soo qaadaa bakteeriyada cudurka, waxa uu u sii gudbiyaa cuntada uu qofku cunayo.

### **Astaamaha Cudurka Daacuunku waa:**

- Shuban biyood u eg biyaha bariiska.
- Matag/ Hunqaco.
- Addimada oo koga.
- Fuuq bax keena maqaarka oo qalala.
- Haddii aan deg deg loo daweyn bukaanka fuuq baxay, waxa uu u keeni karaa dhimasho saacado gudahood ah.

### **Habka loo daweeyo Cudurka Daacuunka**

1. In bukaanka la karantiilo.
2. In saxarada iyo matagga la jeermis dilo ama dambas lagu shubo ka hor inta aan la soo daadinin amaba la duugin.
3. In si fican loo nadiifiyo xarunta daaweynta mar kasta oo la daweynayo bukaanka.
4. In bukaanka la siiyo milanka ORS-ta oo ah milamka fuuq celinta ee afka laga qaato.

### **Qiimaynta casharka**

1. Qeex cudurrada faafa.
2. Sheeg siyaabaha cudurrada la isku qaadsiiyo.
3. Cadday astaamaha cudurradaa qaaxada iyo daacuunka.
4. Sheeg farqiga u dhexeeya qaaxada firfircoon iyo qarsoon.
5. Tilmaan waxyaabaha keena cudurrada qaaxada & daacuunka iyo astaamahoodaa.
6. Sheeg qaababka loo daweeyo cudurrada qaaxada iyo daacuunka.



## **Mirodhalka Casharka**

### **Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Sheego siyaabaha cudurrada la isku qaadsiiyo.
2. Caddeeyo astaamaha cudurka jadeecada iyo duumada.
3. Tilmaamo waxyaabaha keena cudurradaa jadeecada & duumada iyo astaamahooda.
4. Sheego qaababka loo daweeyo cudurrada jadeecada iyo duumada.

### **1. Cudurka Jadeecada**

Jadeecadu waa cudur faayruus ah, oo astaamaha lagu garto waxaa ka kamid ah: Finan guduudan (cas), qandho, iyo sanko oo biyo ka soconaya. Waa cudur faafa, taasi micnaheedu yahay waxaa had iyo jeer laga dhex helaa bulshada dhexdeeda. Dadka badankiisu waxa uu lasoo baxaa iska cabin “difaaca jirka” ah lana xiriirta faafida cudurka. Marba haddii uu qofku haleelo cudurka jadeecada ka dib, waxa uu yeelanayaa difaac jireed inta noloshiisa ka dhiman. Inta ay nool yihiin, lagama yaabo in mar labaad ay dib u qaadaan cudurka jadeecada. Jadeecadu waa cudur aad laysku qaadsiiyo uu keeno fayraska jadeecada.

### **Qaabka leysku qaadsiiyo Jadeecada**

- Jadeecadu waa cudur la isku qaadsiiyo Hawada (neefsasho) iyo Taabashada.
- Jadeecadu waxa ay laysugu gudbiya marka uu qofka qaba cudurka hadlo, neefsado, qofaco, amaba hindhiso ee walxihi kasoo baxay ee cudurka siday uu hawada kusii daayo ka diba qof kale baa sida ku qaadi kara.
- Taabashada jirka qofka qaba cudurka, adigoo gacan qaadaya/gacanta ka salaamaya, iyo taabashada dhamaan waxyaabaha kale sida candhuufa ama duufka dhulka yaala.
- Ka ag-dhowaanshaha meel uu ku qunfacayo amaba ku hindhisayo qofka qaba cudurka jadeecada.

- in aad taabato meel qof qaba cudurka jadeecada uu isaga tiray duufkiisa ka dibna farihi aad ku taabatay qoyaanki aad geliso afka ama gacanti aad sanko iyo indhaha ku xoqato.
- fayruus sidaha waxa uu kusii dul noolaan karaa shay mudo ilaa labo saacadood ah.

### **Calaamadaha iyo Astaamaha Jadeecada lagu garto:**

- Qandho.
- Daal badan (tacaabo).
- Qonfac.
- Nabro jirka, dhuunta ama cunaha kasoo baxa.
- Sanka oo dareera/biyo ka qulqulaan.
- Nabro indhaha kasoo baxa.
- In qofka iftiinka dhibsado.
- Calaamaduhu waxa ay sii darsadaan wixii dambeeya saddex ilaa shan maalmood marka uu cudurka ku hayo, ka dibna waxaa bilaabma nabro yaryar/finan kaga soo baxa madaxa, maalin iyo labo ka dibna hoos ugu sii fida jirka intiisa kale.
- Nabraha waxa ay ku dhamaadaan muddo 4 ilaa 7 cisho gudahooda.
- Xanuunka uu sababo cudurka jadeecadu muddo 10 cisho gudohood ayuu kusoo idlaadaa/dhamaadaa. Qofaca waxuu ka mid yahay calaamada ugu dambeeya ee ku hara qofka.
- jadeecadu badanaaba waa cudur halis ah oo si fudud caabuqiisu ugu gudbo qaybta dhexe ee dhegta. Xanuunada maskaxda baa sidoo kale macquul ah inuu horseedo taasoo ugu dambeynti horseedi karta in qofku u geeriyoodo amaba gebi ahaanbo dhimirkiisa tago.
- Ilmo kasta oo looga shakiyo cudurka jadeecada waa in loo gudbiyo xarumaha caafimaadka ugu dhaw.

## **Daawada Cudurka Jadeecada**

- Ma jirto daawo gaar ah oo lagu daweeyo faayruuska jadeecada.
- Daweynta calaamadaha cudurka jadeecada waxaa ka mid ah in cabitaano badan la qaato iyo xanuun baabi'ye loo qaato qandhada saa'idka ah.
- Kaniinka la yiraahdo aasbirinka (asprin tablets) lama siin karo caruurta da'doodu ka yar tahay labo iyo toban sano (12 years) in uu dhaqtar u qoro mooyee.
- Dawooyinka qalajiye-yaal ah (antibiotics) baa loo qaadan karaa xanuunada dheeriga ku ah jadeecada ee uu qofku ka cabanayo.

## **Sida looga hortago Jadeecada**

- Cudurka jadeecada waxaa ugu wanaagsan ee looga hortago waa tallaalka. Sida uu tilmaamayo sharicga tallaalka ee Soomalia, waa in caruurta laga tallaalo marka ay da'doodu gaarto sagaal bilood looguna daro mid kale oo xoojiye ah marka ay ilmuhu gaaraan 15 bilood.
- Dhamaan dadka qaatay labadaa qiyaasood (dose) ee tallaalka jadeecada inta badan halis uguma jiro cudurka jadeecada.
- Haddii uu cudurka jadeecada dilaaco waa in tallaalka jadeecada la siiyo sii caruurta da'doodu ka sareyso lix bilood ay uga badbaadan cudurkan halista ah.
- Caruurta ka yar lix bilood ee uu ku dhacay amaba haleelay cudurka jadeecada waa in loo gudbiyo xarumaha caafimaadka si ay u helaan caawimaad dheeri ah.
- Ka fogee qofka jadeecada qaba meelaha caruurta lagu xanaaneeyo, dugsiyada quraanka, Iskoolada ama goobaha shaqada marba haddii ay ka soo baxaan nabraha yaryar ama finanka.

## **2. Cudurka Malaariyada ( Duumada )**

Malaariya ( Duumada ) waa cuddur ama caabuuq inta badan ka dhaca meelaha cimilada kulaalayaasha dhaca sida Afrika, Aasiya iyo Laatiin Ameerika. Waxaa gudbiya cayayaanka kaneecada oo qofka marka ay qaniinto uu ku dhici karo cudurka malaariyadu. In ka badan hal milyan oo carruur ah oo ka yar da'da 5ta sanno ayuu sannad kasta ku dilaa Afrika.

## **Maxaa keena Malaariyada?**

Malaariyada waxaa keena ilma aragtayga jinsiyada Paarasaytka ah ee la yiraahdo Plasmodium, oo la socda candhuufta kaneecada marka ay qofka qaniinto taasoo u gudubta dhiiga qofka. Noocyada Plasmodium ee inta badan keena malaariyada waxa ay kala yihiin:

- b. Parasaytka malaariyada ee Plasmodium waxaa gudbiya kaneecada dhedig ah ee la yiraahdo (Anopheles ) oo inta badan habeenkii wax qanniinta.
- c. Plasmodium falciparum ayaa inta badan keena malaariyada.

## **Calaamadaha iyo astaamaha guud ee cudurka duumada:**

- Madax Xanuun.
- Dhabar xanuun.
- Dhidid.
- Matag.
- Qandho.
- Lalabo.
- Qandho Gariir leh /jareys.
- Xubnaha kala-goysyada oo xanuuna.
- Jirka oo tamar dareeya.

## **Hababka Duumada looga hortago**

- Nadiifinta meelaha qashinka ama cawska leh ee ku wareegsan ama u dhow meelaha lagu nool yahay sida guryaha.
- Uruurinta iyo in qashinka lagu gubo godad u gaar ah.
- Dabool godadka ama meelaha daloolo ee suuragelin kara in kaneecadu ku taranto. Guriga lagu nool yahay waa inuu leeyahay iftiin ku filan
- Isticmaalka maro aneeco daweysan.

- In qofku dawada si deg deg ah u raadsado marka uun isku arko calaamadaha ama astaamaha cudurka duumada.
- Adeegsiga daawada kaneecada.
- Xirashada dharka gacmo dheerka ah iyo in la daboolo jirka intiisa badan si looga hortago qaniinyada kaneecada gaar ahaan xiliiyada fiidki iyo aroortiba.

Sida ugu habboon ee aadamuhu kula dagaalami karo cudurada faafa waxaa kow ka ah ka hortagista cudurka inta ayna ku dhicin qofka khaasatan kuwa faafa. Daryeelka caafimaad ee lagu xakamaynayo cudurada khaasatan kuwa faafa ee u kala gudba qof ilaa qof. Waxa si wayn arrintan ka horagga looga baahan yahay iskaashi ay u yeeshaan qaybaha kala duwan ee bulshada. Haddii ay noqoto dhaqaatiir iyo hadii ay noqoto xukuumada iyo shacabba waa mid lagama maarmaan ah in gacmaha la isku qabsado sidii loogu istaagi lahaa kawada shaqaynta guud ee caafimaadka isla markaana loo xakamayn lahaa wixii cudur ah ee ku soo wajahan ama jiraba dalka gudahiisa.

#### Qiimaynta casharka

1. Sheeg siyaabaha cudurrada la isku qaadsiiyo.
2. Cadday astaamaha cudurka jadeecada iyo duumada.
3. Tilmaan waxyaabaha keena cudurradaa Jadeecada & duumada iyo astaamahooda.
4. Wax ka qor qaababka loo daweeyo cudurrada jadeecada iyo duumada.

## Mirodhalka Casharka

### Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Sheego caadooyinka ku wanaagsan caafimmaadka.
2. Tilmaamo jimicsiga iyo faa'iidooyinkiisa.
3. Caddeeyo muhiimadda ay leedahay isu dheellitirka cuntada.
4. Tilmaamo faa'iidooyinka hurdada u leedahay qofka.
5. Sheego dhibaatooyinka hurdo yaridu u keento qofka.

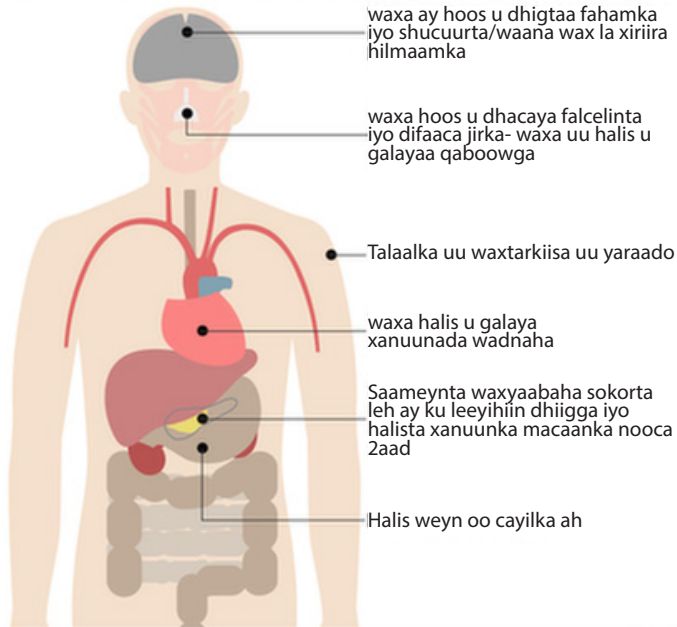
### Waxqabadka 1aad:

Waa maxay : Caadooyinka ku wanaagsan Caafimmaadka?

Waxa jira caadooyin dhowr ah oo ku habboon caafimmaadka, si qofku ugu noolaado nolol caafimmaad qabta, caadooyinkaasna waxaa ka mid ah:

1. **Jimicsiga oo si joogto ah loo sameeyo:** Cilmi baaris ay sameeyeen xarumaha maraykanka ee la dagaallanka cudurrada iyo ka hortaggooda waxa ay sheegaysaa in dadka sameeya jimicsiga muddo 150 daqiiqo ah usbuucii waxa hoos u dhaca 33% in uu ku dhaco cudurrada laga hor tago midkood, taas oo macnaheedu yahay haddii marka qofku soo kaco uu sameeyo jimicsi muddo 22 daqiiqo ah maalin kasta, waxa yaraanaya u nuglaantiisa cudurrada saddex meelood hal meel. Qofkii caadaysta jimicsiga muddo dhowr bilood ah gudahood waxa uu dareemi doonaa cadaadiska dhiiggiisa, shaqada wadnaha iyo sambabaha oo hagaaga, iyo hoos u dhac ku yimaada u nuglaata cudurrada iyo hurdadiisa oo saxanta.
2. **Isu dheellitirka cuntada:** Ilaalinta culayska jirka waxa ay yaraysaa u nuglaanta cudurrada. Cuntadaada waa in qudaarta iyo kalluunku ku bato, hilibka iyo dufanka xoolaha kugu yaraado, oo aad -saliidda geedaha (sida saliidda sisinta, seyтуunka "Olive oil" iyo saliidda galeyda) la adeegsato ayaa dhaqaatiirta ku takhasusay tayada cuntada iyo wax yeelladeeda ku talinayaan.

## sida hurdo la'aanta ay u saamayn karto jirkaaga

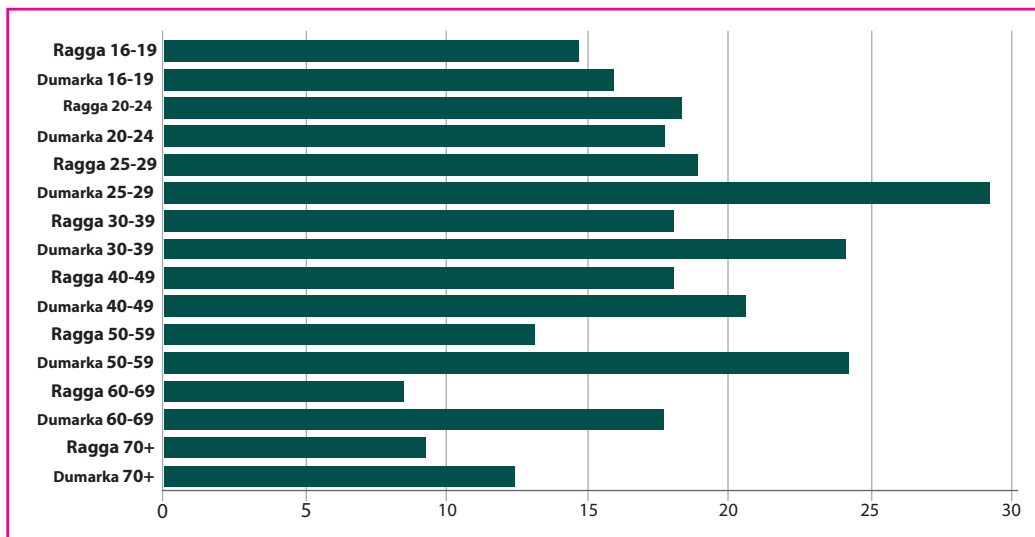


Jaantuska (1) sida ay hurdo la'aanta ay u saameeyso jirka

**3. Hurdo ku filan qofka:** Qofka waa in uu helo muddo aan ka yarayn 7 –10 saacadood oo hurdo ah maalin kasta. Hurdada oo kugu yaraata waxa ay ka dhigaysaa jirkaaga mid u nugul cudurrada. Cilmi baaris ay sameeeen xarumaha maraykanka ee la dagaallanka cudurrada iyo ka hor taggooda ayaa sheegtay in dadka hurdadoodu ka yar tahay 7 – 5 saacadood maalin kasta in ay u nugul yahiin cudurrada guud ahaan gaar ahaan cudurrada faafa.

Dadka hurdada yar waxaa lagu tilmaamay kuwa hurda in ka yar lix saacadood, halka kuwa hurdada badanna la sheegay in ay hurdaan in ka badan sagaal ama 10 saacadood, habeenkiiba.

Caruurta waxaa laga doonayaa in ay hurdaan 11 saacadood habeenkii, maalinta oo dhanna 18 saacadood. Kuwa toban jirada ah waxaa laga doonayaa in ay hurdaa illaa 10 saacadood habeenkii.



Jaantuska (2) da’aha ay hurdada ku yar tahay.

### Qiimaynta casharka

1. Sheeg Caadooyinka ku wanaagsan Caafimmaadka.
2. Tilmaan jimicsiga iyo faaiidooyinkiisa.
3. cadday Muhiimadda ay leedahay isu dheellitirka cuntada.
4. Wax ka qor faaiidooyinka hurdada u leedahay qofka.
5. Waxa aan sheegayaa dhibaatooyinka hurdo yaridu u keento qofka.

### Habka Qiimaynta Cutubka

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo toos ah, how-kooxeed, iyo tartan suaal waydiin ah.



1. Waxa aan qeexayaa cudurrada faafa.
2. Waxa aan sheegayaa siyaabaha cudurrada la isku qaadsiiyo.
3. Waxa aan caddaynayaa Astaamaha cudurka qaaxada.
4. Waxa aan tilmaamayaa waxyaabaha keena cudurka daacuunka iyo astaamahiisa.
5. Waxa aan sheegayaa qaababka loo daweeyo cudurrada qaaxada iyo daacuunka.
6. Waxa aan sheegayaa Caadooyinka ku wanaagsan Caafimmaadka.
7. Waxa aan tilmaamayaa jimicsiga iyo faaiidooyinkiisa.
8. Waxa aan caddaynayaa Muhiimadda ay leedahay isu dheellitirka cuntada.
9. Waxa aan tilmaamayaa faaiidooyinka hurdada u leedahay qofka.
10. Waxa aan sheegayaa dhibaatooyinka hurdo yaridu u keento qofka.

---

Xigasho: jantusyada 1 & 2 bogga BBC News, laanta af Somaaliga (1 Nof. 2017)

### Hababka iyo Agabka Cilmiga Bulshada



#### Hordhac

Waxbarista waxa lagu qeexaa habab iyo tabo loo adeegsado hawlaha waxbarista, taas oo ku dhisan hab xaddidan, sidaa awgeed hababka waxbaristu waxa ay isu cusboonaysiiyaan sida xilliga iyo goobtuba u horumaraan, Waxbarista oo ku dhisnaan jirtay habka jeedinta oo kali ah. Hadda waxa ay ku dhisan tahay habab badan oo ardayga xogta ku gaarsiinaya si fudud, isla markaasna xeerinaya kala duwanaanta ardayda. Maaddada cilmiga bulshaduna waxa ay leedahay habab u gaar ah oo ku habboon.

Sidoo kale agabka waxbaristu waa dhammaan qalabka lagu fududeeyo hawsha waxbarista iyo barashada in laga gaaro ujeedooyinkii laga lahaa, Maaddada cilmiga bulshaduna waxa ay leedahay agab u gaar ah oo ku habboon.

Cutubkan waxa uu ka kooban yahay saddex cashar oo kala ah:

- Hababka waxbarista Cilmiga Bulshada ( 1 ).
- Hababka waxbarista Cilmiga Bulshada ( 2 ).
- Agabka Waxbarista Cilmiga Bulshada.

## Ujeedooyinka Cutubka

- Qeexidda hababka waxbarista cilmiga bulshada.
- Sheegidda faa'iidooyinka habka xallinta dhibaatooyinka.
- Caddeynta dhaliilaha habka xallinta dhibaatooyinka.
- Tilmaamidda faa'iidooyinka habka iskaa wax u barashada.
- Sheegidda dhaliilaha habka iskaa wax u barashada.
- Tilmaamidda faa'iidooyinka habka iskaashiga.
- Sheegidda dhaliilaha habka iskaashiga.
- Tilmaamidda faa'iidooyinka habka wax ku barashada qalabka.
- Sheegidda dhaliilaha habka wax ku barashada qalabka.
- Tilmaamidda faa'iidooyinka habka jilista.
- Sheegidda dhaliilaha habka jilista.
- Qeexidda Agabka waxbarashada.
- Tilmaamidda heerarka uu soo maray agabka waxbarashadu.
- Caddeynta faa'iidooyinka iyo dhaliilaha habka waxbarista waydiimaha.

## Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa:

- 1.Weydiimo, isaga oo weydinayo bartayaasha hababka ku habboon barashada cilimiga bulshada



### Mirodhalka casharka

#### Dhamaadka Casharka bartaha waxa laga filayaa in uu:

1. Qeexo habka xallinta dhibaatooyinka.
2. Tilmaamo tallaabooyinka fulinta habka xallinta dhibaatooyinka.
3. Caddeeyo faa'iidooyinka habka xallinta dhibaatooyinka.
4. Sheego dhaliilaha habka xallinta dhibaatooyinka.
5. Caddeeyo faa'iidooyinka habka iskaa wax u barashada.
6. Sheego dhaliilaha habka iskaa wax u barashada.
7. Caddeeyo faa'iidooyinka habka wax u barashada qalabka.
8. Sheego dhaliilaha habka wax u barashada qalabka.

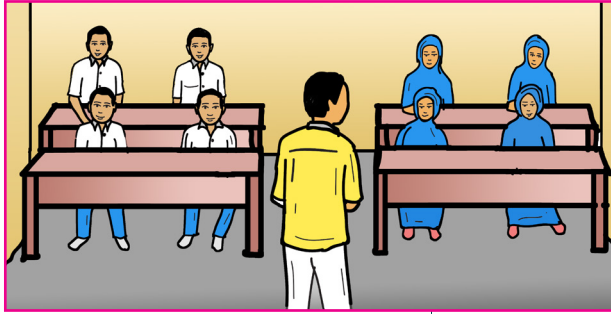
### Waxqabadka 1aad:

Waxa aan ka doodaynaa: habka xallinta dhibaatooyinka, faa'iidooyinkiisa iyo dhaliilahiisa .

#### Habka xallinta dhibaatooyinka

Waa hab ka mid ah hababka waxbarista ee ku habboon maaddada cilmiga bulshada, kaas oo ah adeegsiga xogaha iyo xirfadaha hore loo soo bartay, si loogu helo xal dhibaato taagan. Habkan waxa uu ku dhisan yahay garashada

dhibaataada iyo xaddidaadeeda. Kaalinta baruhuna waa in uu u muujiyo ardayda baaxadda dhibaataada, isaga oo adeegsanaya dood fasalka dhexdiisa ka dhacda, kuna dhiirrigeliya ardayda in ay xal u helaan dhibaatooyinka, ka dib markii loo beddalo waydiimo ay ardaydu ka jawaabaan, ka dibna la ururiyo xogta ku saabsan dhibaataada loona odoroso qaabab xal u noqon kara.



Habka xallinta  
Dhibaatooyinka

### **Faa'iidooyinka habka:**

- Waxa uu kobciyaa garaadka ardayda iyo hab fekerkooda
- Waxa uu ku tababaraa ardayda in ay xallistaan dhibaatooyinka soo foodsaara noloshooda
- Waxa uu kobciyaa iskaashiga ardayda iyo wada shaqayntooda
- Waxa uu baraa ardayda sida loo sameeyo xiriir bulsho oo xoog leh
- Waxa uu ku barbaariyaa ardayda sidii ay xal ugu heli lahaayeen dhibaatooyinka

### **Dhaliilaha habka:**

- Laguma fulin karo mar kasta iyo meel kasta
- Marmarka qaar suurta gal ma aha, oo waxa adag in ardaydu adeegsato khibradaha oo ku yar awgeed
- Mararka qaar waxa adag fulintiisa kaabayaal la'aan awgeed

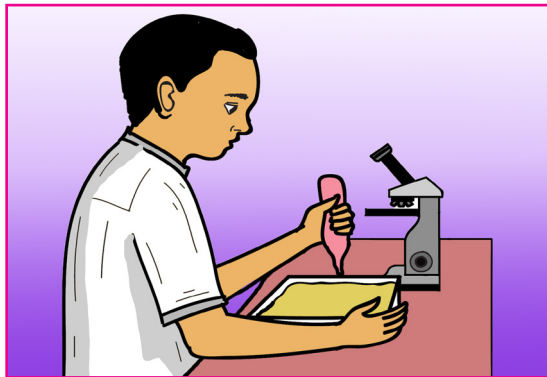
Baraha fulinaya waa in uu garanayo :

- Xeerarka habka iyo habraacyadiisa,
- Xaddido ujeedooyinka tallaab kasta laga filayo ardayda,
- Doorto dhibaato ku habboon heerka aqoonta ardayda iyo da'dooda,
- Xusho hab qiimayn ku habboon barashada habka iyo dhaqan gelintiisa,
- Hubiyo in la helayo kaabayaashiisa ka hor fulinta habka
- Nidaamiyo waqtiga si uu ugu guulaysto fulinta habka.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxa aan baaraynaa habka iskaa wax u barashada, faa'iidooyinkiisa iyo dhaliilahiisa

### **Habka wax is baridda**



Habka wax is baridda

Waa hab ku dhisan in ardaygu iskiis u kasbado xogo iyo xirfado, isagoo ka faa'iidayanaaya ilaha kala duwan ee wax laga barto, sida buugaagta kala duwan, filimada Cilmiga ah amaba taariikhiga ah. Qofka oo iskiis bogagga wax laga barto uga raadsada "Internet"-ka, isagoo la fariista dadka cilmiga iyo waaya-aragnimada leh kana kasbada aqoon dheerad ah. Kaalinta baruhuna tahay in uu u tilmaamo ilaha waxbarashada kana saxo xogaha uu soo helo, una tilmaamo sida ugu wanaagsan iyo hababka aqoonta lagu kasbado.

### **Faa'iidooyinka habka:**

- Ardayga ayaa lafdhabar u ah, isaga ayaana tallaabo kasta isku dhiirigelinaya.
- Waxa uu ku xiran yahay waxa ardaygu danaynayo in uu barto.
- Waxa uu xoojinayaa isku kalsoonaanta ardaygu isku qabo in uu iskiis wax u baran karo.
- Ardaygu cabsi kama qabo waxa uu baranayo, maadaama uu isagu doortay.
- Ardaygu waxa uu wax ka bartaa waayo – aragnimada uu ka helay qaladkiisa hore.

### **Dhaliilaha habka:**

- Xogta faraha badan ee ku soo dhacaysa ardayga.
- Ku dhaqmid ama ku tababarasho la'aan waxii la bartay.
- Ku fekerka dhibaatooyin kala duwan xilliga waxbarashada, taas oo saamaysa waxbarashada.
- Saamaynta dadka niyad jebiya ardayga, haddii aanu ku adkayn go'aankiisa waxbarashada.

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aan ka doodaynaa: habka wax ku barashada qalabka, faa'iidooyinkiisa iyo dhaliilahiisa.

### **Habka wax ku barashada qalabka:**



**Habka**

**Wax ku barasho qalab**

Waa waxbarasho loo adeegsado qalab casri ah, oo ay ka mid yahiin computer iyo mareegta Internetka oo isugu jira maqal iyo muuqaal, ha ahaato fasal dhexdiis ama fogaan wax lagu barto sida badanna waa waxbarasho ay kala fog yahiin baraha iyo ardaygu.

### **Qaybaha habka:**

Habkani waxa uu u qaybsamaa laba qaybood oo kala ah:

1. Mid isku waqti ah : taas oo ardayga iyo baruhu ku ballamaan waqti ay maqal iyo muuqaal ku kulmaan.
2. Mid aan isku waqti ahayn : taas oo xogta maaddada loo duubo si ardaygu uga faa'iidaysto markii uu rabo.

### **Faa'iidooyinka habka:**

- Waxa uu fududeeyaa in ardaygu la kulmo baraha isaga oo aan u baahan in uu fasal waxbarasho tago.
- Baraha waxa uu u fududeynayaa in uu u soo bandhigo casharka si kooban.
- Ardaygu waxa uu heli karaa sharraxaadda casharka markii uu rabo.
- Kuma xirna in goob waxbarasho iyo waqtigeed lagu kulmo.

### **Dhaliilaha habka:**

- Waxa u u baahan yahay qalab casri ah.
- Taklifadiisa (xagga dhaqaalaha) ayaa sarraysa.
- Qalabka oo ardayga ka mashquuliya waxbarashada.
- Habka qiimaynta oo ku adag.
- Waxa hooseeya curinta, waayo ardaygu waxa uu ka jawaabayaa waydiimaha barnaamijka, taas oo aan fursad u siinayn in uu wax ku kordhiyo.
- Baahida joogtada ah ee loo qabo mar kasta farsama-yaqaannada.
- Barayaasha qaar ayaan adeegsan karin ama aan aqoon qalabka casriga ah, taas oo aan u sahlayn in ay wax ku baraan.



- Qeex habka xallinta dhibaatooyinka.
- Tilmaamo dheeraad ah ka bixi tallaabooyinka fulinta habka xallinta dhibaatooyinka.
- Waa maxay faa'iidooyinka habka xallinta dhibaatooyinka ?
- Si faahfaahsan u sheeg dhaliilaha habka xallinta dhibaatooyinka ?
- Cadde oo tilmaan faa'iidooyinka habka iskaa wax u barashada
- Waa maxay dhaliilaha habka iskaa wax u barashada ?
- Waa maxay faa'iidooyinka habka wax u barashada qalabka ?
- Si faahfaahsan u sheeg dhaliilaha habka wax u barashada qalabka.

**Mirodhalka casharka****Dhamaadka Casharka bartaha waxa laga filayaa in uu:**

1. Qeexo habka iskaashiga.
2. Tilmaamo tallaabooyinka fulinta habka iskaashiga.
3. Caddeeyo faa'iidooyinka habka iskaashiga.
4. Sheego dhaliilaha habka iskaashiga.
5. Caddeeyo faa'iidooyinka habka mashruucyada.
6. Sheego dhaliilaha habka mashruucyada.
7. Caddeeyo faa'iidooyinka habka jilista.
8. Sheego dhaliilaha habka jilista.

**Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan baaraynaa: habka is kaashiga, ujeeddooyinkiisa, faa'iidooyinkiisa iyo dhaliilahiisa.

**Habka Is kaashiga:**

Habka iskaashiga waxa lagu qeexaa in uu yahay:

Tab waxbarasho oo ka kooban koox arday ah, oo ka wada shaqaynaya horumarinta heerka aqooneed ee xubin kasta oo ka mid ah.

Habkan waxbarasho oo ardaygu udub dhexaad u yahay, iyada oo kooxo yar yar u shaqaynaya, si ay u gaaraan ujeeddo – wadareed ee waxbarasho. Waxbarashadaas ha noqoto mid lug ku leh casharrada ay dugsiga ku qaataan ama mid iskood ay

aqoon ahaan ay isaga kaashadaan. Habkan waxaa la adeegsan kara iyada oo fasalka dhexdiis ardayda loogu qaybiyo kooxo yar yar, si ay u qabtaan shaqo waxbarasho, iyagoo go'aannada ku gaaraya hab iskaashi iyo wada oggol.

### **Ujeeddooyinka habka iskaashiga**

- Jeclaysiinta ardayda dhaqanka iskaashiga.
- Horumarinta xirfadaha ardayda iyo kor u qaadidda heerkooda aqooneed.
- Dhiirrigelinta awoodaha ku duugan ardayda.
- Kobcinta dareenka mas'uuliyadda iyo go'aan qaadashada.
- Kordhinta awoodda cilmi baarista iyo doodaha.
- Ku tababarista ardayda la dhaqanka dadka kale.
- Barista ardayda xirfadda dhegaysiga, hadal jeedinta iyo jawaab celinta toosan.
- Barista sida loola soo baxo xogaha muhiimka ah.
- Kobcinta tartan sharaf leh iyo loollanka wanaagsan in uu ardayda ka dhexeeo.

### **Faa'iidooyinka habka iskaashiga:**

- Habkaan waxa uu dhiiri geliyaa barasho sarraysa iyo xasuus muddo dheer.
- Kobciyaa adeegsiga heerarka sare ee fekerka.
- Kordhiyaa soo bandhigid aragtiyo kala duwan.
- Dhiirrigeliyaa waxbarashada iyo samayn xiriir wanaagsan kooxaha dhexdooda.
- Kor u qaadaa ixtiraamka ardayga ee naftiisa iyo xoojinta xiriirka bulshada.
- Kobcinta awoodaha xallinta dhibaatooyinka iyo curinta ee ardayda.
- Wuxu hoos u dhigaa ku dhegganaanta aragtida, kobciyaana aqbalidda aragtiyaha kala duwan.
- Wuxu xoojiyaa xirfadaha luqadeed oo kaabaysa cabbiridda aragtida ardayga.

### **Dhaliilaha habka iskaashiga:**

- Habka qiimayntiisa caddaalad ma aha, waayo sida badan xubnaha kooxda waxa la siiyaa darajo isku mid ah.
- Waqti dheer bay u baahan tahay.
- Kooxdu sida badan waxa ay ku tiirsan tahay hal arday ama labo, kuwaas oo

shaqada dhan qabta.

- Taklifadeeda xagga waqtiga iyo kaabayaasha way sarraaysaa.
- Waxa ay jihatay joogto ah uga baahan tahay baraha.
- Mar mar waxa dhacda in muran ka dhex dhaco kooxda ama kooxaha, taas oo hakad gelisa shaqada ama saamayn ku yeelata natiijadii laga filayey.

### **Habka Mashruucyada:**



Habka Mashruucyada

Waa shaqo kasta oo ka dhacda goob shaqo, oo looga gol leeyahay waxbarasho, bare hortiisana lagu sameeyo. Sida : iyada oo la sawiro dhulka uu ka dhisan yahay Dugsiga iyo qaabab fasallada, jihada dugsiga jidadka loo maro aadista dugsiga. Sidoo kale waxa ay arday koox koox ama keli keli u xulan karaan mashruuc isagoo kaashana baraha iyo wixii horey uu horey u soo bartay.

Magaca mashruucyada waxa loogu bixiyay in ardaydu fuliyaan mashruuc ay horay u xusheen fulintiisana ay xiisaynayaan.

### **Tallaabooyinka fulinta habka:**

1. Xulashada Mashruuca.
2. Qorshaynta.
3. Fulinta.
4. Qiimaynta.

### **Faa'iidooyinka habka:**

- Waa hab waxbarasho oo ardayda dhiirigelinaya.

- Wuxu ardayda ku tababaraa samaynta qorsha hawleedka.
- Wuxu kor u qaadaa dhaqannada wanaagsan ee ardayda.
- Wuxu kobciyaa isku kalsoonaanta ardayga iyo cabbiridda fekraddiisa.

#### **Dhaliilaha habka:**

- Fulintiisa oo mararka qaar ay adag tahay, xisooyinka oo badan iyo waqtiga oo aan ku filnayn awgeed.
- Fuliteedu waxa ay u baahan tahay dhaqaale si loo daboolo baahiyaha fulinta mashruuca.

#### **Habka Jilista:**



Waa hab waxbarasho oo si dhab ah loogu dhaqan gelinayo nolosha. Iyada oo wax jira dhibaato ama farxad bulsho, lagu muujiyo hab jilis, sida iyada oo maalmaha loo dabaldego cidaha lagu muujiyo riwaayad oo ardayda mid waliba door qaato, sida hooyo carruuteeda la ciideysa iyagoo dhar qurux badan labbisan, goobo ay ka socdaan ciyaaraha hiddaha iyo dhaqanka.....iyagoo ardayda loo diyaariyo dharka iyo agabka kale ee hiddaha iyo dhaqanka.

Ardayda mid kasta uu jilayo dowlad qof kale, tusaale: dhaqtar, boliis. iwm.

#### **Faa'iidooyinka habka:**

- Waxa uu ka kaalmeeyaa ardayga in uu cabbiro dareenkiisa.
- Waxa uu u suurta geliyaa ardayga in uu ka qayb galo doodaha.
- Waxa uu u suurta geliyaa ardayga la falgalka saaxiibadiis iyo fahmka dareenkooda.

- Waxa uu ku kaalmeeyaa ardayga in uu jilo dawrar kala duwan.
- Waxa uu nooleeyaa maaddada guud ahaan iyo casharka gaar ahaan.

### **Dhaliilaha habka:**

- Habka qorshayntiisa iyo fulintiisu waxa uu u baahan yahay waqti dheer, marka loo eego hababkii hore.
- Habkaan waxa uu sababaa in baruhu hanan waayo, hawsha waxbarasho ee uu hoggaaminayo.
- Habkan waxa uu u baahan yahay ilo waxbarasho dheeraad ah.
- Habka waxa uu ku tiirsan yahay diyaarinta baraha iyo awoodaha ardayda.
- Habkan waxa uu ku dhisan yahay waxa ay ardaydu hore u soo barten.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxaad aad qeexdaa habka iskaashiga.
2. Sidee lagu fulin kara tallaabooyinka habka iskaashiga ?
3. Wax ka sheeg faa'iidooyinka habka iskaashiga.
4. Waxa aad wax ka sheegta dhaliilaha habka iskaashiga.
5. Waa maxay faa'iidooyinka habka mashruucyada ?
6. Cadde oo tilaamaha sheegayaa dhaliilaha habka mashruucyada.
7. Faahfaahi faa'iidooyinka habka jilista.
8. Waxa aad wax ka sheegataa dhaliilaha habka jilista.

**Mirodhalka casharka****Dhamaadka Casharka bartaha waxa laga filayaa in uu:**

1. Qeexo agabka waxbarashada.
2. Caddeeyo muhiimadda uu agabku u leeyahay.
3. Tilmaamo heerarka uu soo maray agabku.
4. Sheego agabka lagu barto cilmiga bulshada.

Agabka waxbarashadu waa qayb muhiim ah oo ka mid ah qaybaga barista iyo barashada, waana qalabka uu adeegsado baruhu si loo fahmo casharka, agabku waxa uu soo maray heerar kala duwan.

**Waxqabadka 1aad:**

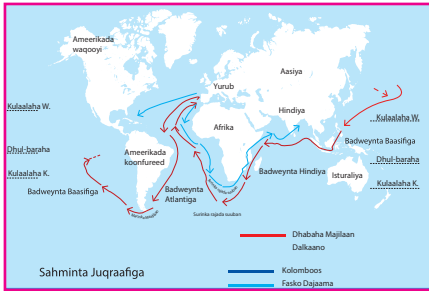
Waxa aan ka doodaynaa: Muhiimadda Agabku u leeyahay waxbarashada.

**Muhiimadda agabku u leeyahay waxbarashada:**

Muhiimada uu agabku u leeyahay waxbarashada waa mid aad u weyn marka laga hadlaayo cashar gubtinta iyo waxdhigista fasalka gudahiisa ah, waana lagama maarmaan in uu bare kasta adeegsado agab kala duwan si uu u gaaro ujeeddada uu ka leeyahay casharka. Waxa aan ka xusi karnaa muhiimadda uu leeyahay agabka waxbarashadu:

1. Waxa uu ka qayb qaataa naaxinta casharka iyo in uu ku biiriyo xog waxtar u leh ardayga.
2. Waxa uu ka dhigaa maaddada la baranayo iyo casharkaba mid xiiso leh oo ardayga dareenkiisa soo jiidata.
3. Waxa uu kor u qaadaa khibradda, xirfadda iyo aqoonta ardayga.
4. Waxa uu dhaqaaleeyaa waqtiga uu soconayo casharku.
5. Waxa uu yareeyaa dedaalka uu ku bixinayo baruhu casharkiisa.
6. Waxa uu fududeeyaa casharka, si ujeedoonyinkiisa lagu gaaro.
7. Waxa uu sahlayaa fahamka ardayga.

## Agabka Cilmiga bulshada:



Rasuulkeena ( NNKH ) ayaa adeegsaday agabkii waxbarasho ee uu heli karay, si uu u fahamsiiyo asxaabta waxa looga jeedo jidka toosan iyo jidadka shaydaan, isagoo jiitin toosan ku sawiray dhulka, kuna dhinac sawiray jiitinno qalqalloocan, sidaasna ugu sheegay in jidka toosan yahay jidkii xaq ahaa, kuwa qalloocanna yahiin jidad shaydaan.

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aan ka doodaynaa: heerarka uu soo maray agabka waxbarashada.

### Kaalinta Agabka waxbarashada:

Qalabka waxbarashada waxa uu kaalin lixaad leh ka qaataa horumarinta iyo tayeynta waxbarista iyo waxbarashada. Sababtoo ah waxa uu xoojiyaa shaqada baraha, sidoo kale waxa uu kor u qaadaa fahamka ardayga, waxan halkan ku soo gudbinaynaa kaalinta uu ciyaaro agabka waxbarashadu waana sidan soo socoto:

1. Agabku kaalinta uu ku leeyahay macallinka.

- Agabku waxa oo kor u qaadaa xirfada macallinka.
- Agabku waxa oo fududeeyaa shaqada macallinka.
- Agabku waxa oo qurxiyaa soo bandhigida casharka.
- Agabku waxaa uu u beeqaamiyaa waqtiga macallinka.

2. Agabku kaalinta uu ku leeyahay ardayga.

- Agabku waxa uu kiciyaa ama soo jiitaa dareenka ardayga.



- Agabku waxa uu kor u qadayaa khibrada ardayga.
- Agabku waxa uu kobciyaa garaadka ardayga.
- Agabku waxa uu kordhigaa xusuusta casharka.
- Agabku waxa uu dhoowraa kala duwnaanshiyaha shaqsiyadeed ee ardayda.

3. agabku kaalinta uu ku leeyahay maaddada.

- Agabku waxa uu ka dhigaa maadada mid la fahmi karo.
- Agabku waxa uu xiiso u yeelaa maadada.
- Agabku waxa uu cayilinayaa maaddada la dhigayo.
- Agabku waxa uu jilciyaa casharka.

### **Agabka iyo qaababka wax lagu barto:**

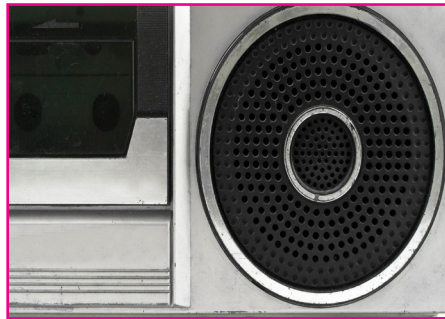
Agabka waxbarashada ee lagu barto maaddada cilmiga bulshada waxa uu u kala baxaa dhawr nooc waana kuwa soo socda:

- Maahmaahooyin wax lagu muujiyo.
- Qisooyin wax lagala soo baxo.
- Bandhigyada cilmiga.
- Booqashooyinka goobaha taariikhiga ah sida matxafka, beeraha iwm...
- Sawirrada wax lagu sharaxo.
- Jilis wax lagu sharraxo.
- Tusaalooyinka wax lagu caddeeyo.
- Noocyada sabuuradaha kala duwan.



**Noocyada kala duwan ee sabuuradaha**

- Agabka maqalka ah.
- Agabka muuqaalka ah.



### Agabka maqal iyo muqaal

- Agabka maqal iyo muuqaal.
- Agabka kaarar ku barashada.



### Kararka waxbarashada

- Buugga ardayga.



### Buugaagta waxbarashada

- Internetka



**Internet**

### **Shuruudaha xulashada agabka :**

Waa in la raaco shuruudaha soo socda si agabku u xaqiijiyo ujeeddadii laga lahaa :

- Agabku waa in uu munaasib ku yahay ujeeddada casharka laga leeyahay.
- Agabku waa in uu u qalmo waaya – aragnimada iyo aqoonta ardayda.
- Agabku waa in aanu noqon mid hore, mid qaldan oo ardaydu ku wareeraan, ama mid aan xogtiisu ku filnayn in ay ardayga siiso sawir guud.
- Agabku waa in uu ku saabsan yahay hal mawduuc.
- Agabku waa in baaxaddisu u qalanto tirada ardayda fasalka.
- Agabku waa in uu u qalmo waqtiga casharka.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan qeexayaa agabka waxbarashada.
2. Waxa aan caddaynayaa muhiimadda uu agabku u leeyahay waxbarashada.
3. Waxa aan tilmaamayaa heerarka uu soo maray agabku.
4. Waxa aan sheegayaa agabka lagu barto cilmiga bulshada.

### **Habka Qiimaynta Cutubka**

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo toos ah imtixaan qoraal ah, shaqo guri iyo howl-wadareed.

1. Waa maxay hababka waxbarista cilmiga bulshada.
2. Waxa aad sheegta faa'iidooyinka habka xallinta dhibaatooyinka.
3. Waxa aad caddeysa dhaliilaha habka xallinta dhibaatooyinka.
4. Waa maxay faa'iidooyinka habka iskaa wax u barashada ?
5. Waxa aad sheegta dhaliilaha habka iskaa wax u barashada.
6. Waxa aad tilmaamo dheeri ah ka bixisa faa'iidooyinka habka iskaashiga.
7. Waxa aad sheegta dhaliilaha habka iskaashiga oo faahfaahsan.
8. - Waxa aad tilmaamo ka bixisa faa'iidooyinka habka wax ku barashada qalabka.
9. Waxa aad sheegta dhaliilaha habka wax ku barashada qalabka.
10. Cadde oo tilmaan ka bixi faa'iidooyinka habka jilista.
11. Noo sheeg dhaliilaha habka jilista uu leeyahay adigoo soo koobaya.
12. Qeex qeybaha agabka waxbarashada.
13. Waxa aad tilmaamaysa heerarka uu soo maray agabka waxbarashadu.

**Khilaafka iyo Xallintiisa**

Khilaaf (Conflict) waa halku dheg muujinaya kala duwanaansho aragtiyeed oo ka dhexeysa laba qof ama ka badan, kaas oo keeni kara isku dhac. Khilaafka waxa keena in ay jiraan ujeeddooyin dhinac kasta ay la tahay in uu ku saxanyahay, ujeeddooyinkaasi waxa ay noqon karaan dhab maangal ah ama aragti qofeed, iyada oo inta badan khilaafku ka billowdo is afgaranwaa labada dhinac dhex mara, ka dibna wuxu maraa dhawr heer oo kala ah:

- Khilaaf qarsoon.
- Khilaaf la dareemi karo.
- Khilaaf soo ifbaxay.
- Khilaaf muuqda.

Mararka qaar waxa la isku khilaafdo waa wax jira oo dhab ah, balse inta badan waxa la isku khilaafdo waa wax aan jirin, taasoo ay sababtay is afgaranwaa, qolo kastaana tuhun bay ku socdaan hadalkana si qalloocan bay u fahamaan, ka dibna daacad darro iyo is aamin xumo ayaa dhinac kasta saamaysa, taas oo haddaan la xallin keenta isku dhac gacmaha la isula tago.

Cutubkan waxa uu ka kooban yahay saddex cashar oo kala ah :

- Sharciga iyo xallinta khilaafka.
- Khilaafka dugsiga ka dhaca iyo xallintiisa.
- Khilaafka iyo islaamka.

## Ujeedooyinka Cutubka

### Dhamaadka cutubka bartuhu waxa uu awoodi doonaa:

- Tilmaamidda hannaanka garsoorka Soomaaliya.
- Qeexidda waxa loola jeedo xallinta khilaafaadka.
- Tilmaamidda noocyada xallinta khilaafaadka.
- Caddaynta kaalinta garsoorka ee xallinta khilaafaadka.
- Taxidda maxkamadaha dalka.
- Kala saaridda heerarka maxkamadaha dalka.
- Tirinta noocyada dacwadaha.
- Qeexidda dhibaatooyinka dugsiyada.
- Sheegidda hababkii hore ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
- Tilmaamidda kaalinta maamulka dugsiyada ku leeyahay xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
- Soo saaridda hababka cusub ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
- So bandhigidda habka dhexdhexaadinta ardayda ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
- Sheegidda islaamku waxa uu ka qabo khilaafka.
- Tilmaamidda farqiga u dhexeeya khilaafka iyo kala duwanaanta dadka.
- Caddaynta dhibaatooyinka khilaafka.
- Falanqaynta waxa islaamku ka qabo heshiisiinta.
- Sheegidda faa'iidooyinka heshiiska.

### Hababka waxbarashada iyo waxbarista Cutubka.

Wabaruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan sida:

1. Weydiimo la xiriira hababka loo maro xallinta khilaafka.
2. Soo bandhigid sida ugu habboon ee loo xallin karo khilaafaadka kala duwan sida; Siyaasadda, bulshada, dhaqaalaha iyo qoyska.
3. Waydiimaha



### **Miro dhalka Casharka**

**Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Tilmaamo hannaanka garsoorka Soomaaliya.
2. Caddeeyo Kaalinta garsoorka ee xallinta khilaafaadka.
3. Taxo maxkamadaha dalka.
4. Kala saaro heerarka maxkamadaha dalka.
5. Tiriyo noocyada dacwadaha.

### **Waxqabadka 1aad:**

Waxa aan ka wada doodaynaa : Hannaanka garsoorka soomaaliya

Midowgii gobolladii Ingiriiska iyo Talyaaniga ay kala gumeysan jireen sanadkii 1960-kii ka dib, garsoorka Soomaaliya waxa soo foodsaaray caqabado dhanka isla-jaanqaadka ah, hase ahaatee Sharci – “Nidaamintii Garsoorka” ee la ansixiyay sanadkii 1962-dii, ayaa is-waafajiyay hanaankii sharci ee Ingiriiska iyo kii Talyaaniga oo ay labada gobol horay u adeegsan jireen. Sidaa awgeed hannaan garsoor oo mideysan ayay ku dhaqmayeen dowladihii rayidka iyo militariga ee dalka kasoo taliyay, ilaa laga riday xukunkii dowladdii militariga sanadkii 1991.

### **Maxkamadaha dalka**

Dalka Waxaa ka jiray nidaam maxkamadeed ka kooban:

- a. Maxkamadda Dastuurka.
- b. Maxkamadda Sare.
- c. Maxkamadda Racfaanka iyo.
- d. Maxkamadda Derajada Koowaad.

## Waxqabadka 2aad:

Waxa aan Tilmaamaynaa : Kaalinta garsoorka ee xallinta khilaafaadka.

### **Kaalinta garsoorka ee xallinta khilaafaadka**

Marka uu khilaaf ka dhex dhaco ugu yaraan laba qof ama ka badan, si loo xalliyo tillaabada ugu horeysa ee la qaado waa in dadka uu khilaafku ka dhexeeyo ay isku dayaan in ay iskood u heshiiyaan. Haddii ay suuragal noqon waydo waxaa habboon in ay u gardhigtaan dadka bulshada ku dhex leh maamuuska iyo ixtiraamka sida: Culimada iyo odayaalka dhaqanka.

Haddii garsoorka bulshada sida : Culimada iyo Odoyaalka dhaqanka xallin waayaan khilaafka, waxa lagama maarmaan ah in loo gudbiyo hay'adaha garsoorka dawladda, iyada oo dacwooduhu ku hormarayo saldhigga boliiska degmada, si uu dacwadiisa u diiwaan geliyo.

Saldhigga ayaana diiwaangelin ka dib u gudbinaya xeer ilaalinta, oo kala saaraysa dacwadaha, dacwad kastana u gudbinaysa maxkamadda ku shaqada leh. Heerarka Maxkamadaha way kala sarreeyaan waxa jira maxkamado heer degmo iyo heer gobol oo loo yaqaan maxkamadaha darajada 1aad. Maxkamadaha racfaanka iyo maxkamadaha heer qaran. Haddii dadka khilaafku ka dhexeeyo ku qanci waayaan xukunka maxkamadda degmada, waxa u furan in ay aadaan heerka xiga oo ah maxkamadda gobolka, ilaa laga gaaro heerka kama danbeysta ah.

Sidoo kale noocyada dacwadaha waxa ay u kala baxaan:

Dacwo Madani : oo ah dacwo ku saabsan xuquuq dadwaynuhu isku sheeganaayo

Dacwo ciqaabeed : oo ah dacwo dawladdu ku doodayso in la ciqaabo eedayanaha

Dacwo Qoys : oo ah dacwo xuquuqaha qoyska iyo carruurtooda ku saabsan.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan tilmaamayaa hannaanka garsoorka Soomaaliya.
2. Waxa aan caddaynayaa Kaalinta garsoorka ee xallinta khilaafaadka.
3. Waxa aan taxayaa Maxkamadaha dalka.
4. Waxa aan kala saarayaa heerarka maxkamadaha dalka.
5. Waxa aan tirinayaa noocyada dacwadaha.





### Miro dhalka Casharka

**Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Qeexo dhibaatooyinka dugsiyada.
2. Sheego hababkii hore ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
3. Tilmaamo kaalinta Maamulka dugsigu ku leeyahay xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
4. Soo saaro hababka cusub ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
5. Soo bandhigo habka dhexdhexaadinta ardayda ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.

Shaqada barbaarinta ee ka dhex socota dugsiyada ma aha sidii hore, waayo horumarka ilbaxnimo, kan aqooneyd iyo kan teknolojiyadeed ee lagu tallaabsaday ayaa saamayn toos ah iyo mid aan toos ahayn ku yeeshay shaqadii barbaarinta iyo barista ee dugsiyada. Taas oo keentay in ay soo if baxaan dhibaatooyin hor leh. Sidaa darteed waxa loo baahan yahay in la raadiyo hab looga hortago ama lagu xalliyo dhibaatooyinka ka dhaca dugsiyada.

## Kaalinta Maamullada dugsiyada ee xallinta khilaafka

### Waxqabadka 1aad:

Waa maxay: kaalinta Maamulka dugsigu ku leeyahay xallinta dhibaatooyinka dugsiyada .

Maamullada dugsiyadu waxa ay u qaybsan yahiin saddex qaybood oo kala ah:

1. Maamul kaligi talis ah oo saamayn xun ku leh in dhibaatooyin dugsiga ka dhacaan, sida badanna ku guuldarraysta in la helo siyaabo lagu xalliyo.
2. Maamullada fawdada ah oo fursad siiya in dhibaatooyinku ku kordhaan dugsiga xalna loo waayo.
3. Maamulka dimoqraadiga ah oo badanaa ku guulaysta barista sababaha dhibaatooyinka iyo xal u heliddooda, isagoo la kaashanaya hay'adaha barbaarinta ee kala duwan. Hase ahaatee maamullada dugsiyadeenna waxa ay u badan yahiin noocyada koowaad iyo labaad, iyada oo ay ku yar yahiin nooca saddexaad.

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aan ka wada doodaynaa : Hababkii hore ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada Dugsiyadii hore ama bareyaashoodu waxa ay ku kala geddisnaayeen hababka ay ku xallin jireen dhibaatooyinka ka dhaca dugsiyada, iyagoo adeegsan jiray habab kala ah:

- Habka ciqaab – jireedka sida: in la adeegsado garaacista gacanta ama guud ahaan jirka, waana habka ugu badan ee dugsiyadeenna laga adeegsado – Nasiib darro – iyada oo cilmi baarayaasha barbaarintu ka digeen in aan habkaan lagu gaari karin natiijooyin wax ku ool ah.
- Habka Ciqaab – nafsiga sida: in fasalka laga cayriyo ama darajada maaddada hoos loo dhigo. Habkaan inkastoo uu kan hore dhaamo haddana ma noqon karo xal kama danbays ah, gaar ahaan marka aan laga fiirsan sida loo adeegsanayo iyo waqtigiisaba.

- Habka isku darka labada ciqaabood sida: in ardayda qaar loo adeegsado ciqaab – jireed, qaarna loo adeegsado ciqaab – nafsiga am leysugu daro, kaas oo ah hab khatartiisa leh, waayo waxa lagu kala saarayaa ardayda oo aan loo adeegsanayn hal – beeg mid ah.
- Habka ismoogaysiinta dhibaataada sida: barbaariyahu in aanu danayn dhibaataada, taas oo farriin qaldan u gudbinaysa ardayga iyo saaxiibadiisba

### **Waxqabadka 3aad:**

Waxa aan baaraynaa : hababka cusub ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada

Hababka cusub ee saxda ah lagu xalliyo dhibaatooyinka dugsiyada wax aka mid ah :

- Dhibaatooyinka oo loo diiwaangeliyo si maalinle ah, laguna soo bandhigo shirarka joogtada ah ee barbaariyeyaasha dugsiya si go'aan looga gaaro.
- Waalidiinta oo laga qayb geliyo shirarka usbuuclaha ah ee lagu soo bandhigayo dhibaatooyinka carruurtooda, si ay qayb uga noqdaan xal u heliddooda.
- Hay'adaha cilmi barista barbaarinta oo lala wadaago, si ay uga qayb qaataan xal u helidda dhibaatooyinka dugsiyada.
- Fulinta xeer – ciqaabeedyada loo dejiyay in looga hortago dhibaatooyinka dugsiya ama lagu xalliyo markii ay dhacaan.
- Curinta xal ku habboon dhibaatooyinka soo noqnoqda ee sida joogtada ah dugsiyada uga dhaca.

### **Waxqabadka 4aad:**

Waa maxay: Habka dhexdhexaadinta ardayda ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.

#### **Habka Dhexdhexaadinta ardayda**

Waa hab ka mid ah hababka cusub oo ay adeegsadaan hay'adaha barbaarinta dunida, habkan waxa tiro arday ah lagu tababaraa sida ay u xallin lahaayeen khilaafka saaxiibadood ka dhex dhaca, waana hab guulo wax ku ool ah looga gaaray. Khilaafka ardayda dugsiyada ka dhaca, iyada oo guulaha laga gaaray lagu

qiyaasay in dhibaatooyinkii dhexdhexaadinta loo adeegsaday meelo kala duwan oo dunida ka mid ah. Celceliska lagu guulaystay ay u dhexaysay 58% - 93%.

Habka dhexdhexaadinta ardayda oo laga hirgeliyay heerarka waxbarasho ee kala duwan guud ahaan maraykanka 1991dii. Muddo siddeed sano gudahood ah 1999kii, 40% dugsiyada waa ka hirgashay, waqtiga aan joogno way adag tahay in maraykanka laga helo dugsi aan habkaanu ka dhaqan gelin.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan qeexayaa dhibaatooyinka dugsiyada
2. Waxa aan sheegayaa hababkii hore ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada
3. Waxa aan tilmaamayaa kaalinta Maamulka dugsigu ku leeyahay xallinta dhibaatooyinka dugsiyada .
4. Waxa aan soo saarayaa hababka cusub ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
5. Waxa aan soo bandhigayaa habka dhexdhexaadinta ardayda ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.



### Miro dhalka Casharka

#### Dhamaadka casharka, ardayga waxa uu awoodi doonaa in uu:

1. Sheego islaamku waxa uu ka qabo khilaafka.
2. Tilmaamo farqiga u dhexeeya khilaafka iyo kala duwanaanta dadka.
3. Caddeeyo dhibaatooyinka khilaafka.
4. Falanqeeyo waxa islaamku ka qabo heshiisiinta.
5. Sheego faa'iidooyinka heshiiska.

### Waxqabadka 1aad:

Waxa aan ka doodaynaa: Islaamku waxa uu ka qabo khilaafka

Islaamku waa farriin dunida oo dhan ku socota, sidaa awgeed qaabab kala duwan ayaa loogu bandhigaa dadka, iyada oo aan cidna lagu qasbin diinta islaamka in uu soo galo.

قال تعالى: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾

(Igraah) (Qasab) ma aha Diinta galideedu, Hanuunkii (limaanku) waa ka cadaaday (soocanyahay) Baadida (Gaalnimada) ruuxiise diida Dhaaquut (shayaadiinta iyo xuma fare wixii ah) oo rumeeya Eebe waxa uu qabsaday xarig (guntay) sugan oo adag (Islaamka).

Sidoo kale islaamku waxa uu xoojinayaa in dadka ka soo jeedaan hal aabbe oo ah Nabi Adam ( CS).

قال صلى الله عليه وسلم ( كَلَّمْتُ لَادَمَ وَآدَمَ مِنْ تَرَابٍ )

isla markaasna waxa uu caddaynayaa EEBBE (SWT) in uu abuuray dadka, ayagoo aan ku kala duwanayn astaamaha dad ahaaneed, balse ku kala duwan dareenka, garashada iyo awoodaha, si ay isu kaashadaan isuna dhaafsadaan danaha, aragtiyada iyo waayo – aragnimada.

قال تعالى: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ﴾

( Hadduu doono Eebbe (SWT) waxa uu idinka Yeeli lahaa ummad kaliya, balse wuxu idinku Imtixaami waxa uu idin Siieyey).

### **Kaalinta Maamullada dugsiyada ee xallinta khilaafka:**

قال تعالى: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ﴾

hadduu doono Eebahaa waxa uu ka yeeli lahaa Dadka mid kaliya mana ka tagaan kuwoiskhilaafsan.

Kala duwanaanta dadka waxa ay ku tusaysaa awoodda EEBBE (SWT).

قال تعالى: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَبَيْتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾

Waxaa ka mid ah Aayadaha ku tusinaya (awoodda) Eebe in uu cirka iyo Dhulka abuuray iyo kala duwanaanta Afafkiina (Luqadahiina) iyo midabkiinaba, taasina calaamad ayaa ugu sugan kuwa Cilmiga leh.

### **Waxqabadka 2aad:**

Waa maxay: Farqiga u dhexeeya khilaafka iyo kala duwanaanta dadka?

Culimada islaamku waxa ay u kala saareen farqiga u dhexeeya khilaafka iyo kala duwanaanta qaybaha soo socda:

- Kala duwanaanta waxa laga midaysan yahay ujeeddada balse waddada loo marayo ayaa lagu kala duwan yahay, khilaafkana waxa la isku khilaafsan yahay ujeeddada iyo waddada loo marayo labadaba.

- Kala duwanaantu waa waxii daliil loo hayo, khilaafkuse waa waxii aan daliil loo hayn.
- Kala duwanaantu waxa ay la xariirtaa naxariis EEBBE (SWT), khilaafkuna waxa uu la xariiraa (bidco) ama wax aan diinta ka mid ahayn oo lagu kordhiyo.
- Kala duwanaanta haddii garsoore xukumo lama burin karo xukunka, khilaafkase haddii garsoore xukumo waa la burin karaa.
- Kala duwanaantu waa aragti kala duwan, khilaafkuna waa in la is diido.
- Kala duwanaantu waa is dhamaystir iyo isla jaanqaad, khilaafkuse waa is diidmo iyo kala fogaan.
- Kala duwanaantu waxa ay ku salaysan tahay aragti, khilaafkuna waxa uu ku salaysan yahay qof.
- Kala duwanaanta la iskuma gooyo, khilaafkase waa la isku gooyaa.
- Kala duwanaanta waxa loo adeegsadaa waxii qurxoon ee la aqbali karo, khilaafkase waxa loo adeegsadaa waxii xun ee aan la aqbali Karin.

Hadalkaan waxa lagu soo gabagabayn karaa, haddii lagu kala aragti duwanaado wax maangal ah, waxa lagu tilmaamaa kala duwanaa, balse haddii la isku khilaafdo wax aan maangal ahayn waxa lagu tilmaamaa khilaaf, arrintu si kastaba ha ahaatee kala duwanaantu waa wax dabiici ah oo loo baahanyahay nolosha ka mid ah, khilaafkuse sidaas ma aha.

### **Waxqabadka 3aad:**

Wax ka sheeg: dhibaatooyinka khilaafka?

#### **Dhibaatooyinka khilaafka:**

- Khilaafku waxa uu beddelaa qalbiyada wuxuu dilaa isjeclaanta walaalaha.

قال صلى الله عليه وسلم ( لا تختلفوا فتختلف قلوبكم )

- Waxa uu sababaa halaag.

قال صلى الله عليه وسلم ( لا تختلفوا فإن من كان قبلكم اختلفوا فهلكوا )

- Waxa uu ka mid yahay fitnooyinka islaamku nooga digay.

- Dhibaatooyinka khilaafka waxa ka mid ah dagaallada muslimiinta dhexdooda ah oo sababay in cadawgoodu ka adkaado.

قال تعالى: ﴿وَلَا تَنَزَعُوا فِتْفَشُلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾

Hana Murmina ood Fashilantaan Xooggiinuna tago.

- Khilaafka waxa ka dhasha in laga baxo jamaacada muslimka, arrinkaas oo rasuulkeenu ka digay.
- Khilaafku waxa uu sabab u ahaa in habeenka qadarta (laylatu qadariga) muslimiinta loo sheegi waayo.

قال صلى الله عليه وسلم: ( خَرَجْتُ لِأَخْبِرْكُمْ بِلَيْلَةِ الْقَدَرِ فَتَلَاخِي فُلَانٌ وَفُلَانٌ ، فَرُفِعَتْ )

### Waxqabadka 4aad:

Waxa aan falanqaynaynaa: waxa islaamku ka qabo heshiisiinta

### Muhiimadda heshiisiinta:

Heshiisku waa Joojinta muranka iyo baabi'inta khilaafka, islaamkuna waa faray muslimiinta.

قال ﷺ ( أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مَنْ دَرَجَةِ الصَّلَاةِ وَالصَّيَامِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ )

قال ﷺ ( كُلُّ سَلَامٍ مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، كُلُّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ؛ تَعْدِلُ بَيْنَ الْإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ )

قال تعالى: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾

Khayr ma leh wax badan oo Faqooda ka mid ah, intaan ahayn mid fara Sadaqo ama Wanaag ama Heshiisiinta dadka dhexdooda.

قال تعالى: ﴿وَإِنْ أَمْرَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾

Haddii ay haweeney ka cabsato ninkeeda xaggiisa fogaansho ama jeesasho dhib ma saara korkooda hadday heshiidaan heshiis, heshiiskaana khayr ah.



## **Waxqabadka 5aad:**

Waxa aan sheegayaa : waxa islaamku ka qabo heshiisiinta

### **Faa'iidooyinka heshiiska:**

- In muslimiinta lagu dhex faafiyo isjeclaan.
- In jiilka soo koraya lagu barbaariyo jeclaanta isa saamaxidda islaamku na faray.
- In la isugu kaalmeeyo wanaagga iyo cabsida EEBBE (SWT).
- Xoojinta wada jirka bulshada iyo baabi'inta khilaafka.

### **Qiimaynta casharka**

1. Waxa aan seegayaa islaamku waxa uu ka qabo khilaafka.
2. Waxa aan tilmaamayaa farqiga u dhexeeya khilaafka iyo kala duwanaanta dadka.
3. Waxa aan caddaynayaa dhibaatooyinka khilaafka.
4. Waxa aan falanqaynayaa waxa islaamku ka qabo heshiisiinta.
5. Waxa aan sheegayaa faa'iidooyinka heshiiska.

## **Habka Qiimaynta Cutubka**

Baruhu waxa uu adeegsanayaa habab kala duwan si uu u qiimeeyo bartaha sida waydiimo af iyo qoraal ah, shaqo guri, howl-wadareed iyo waxqabadyo.

1. Waxa aan tilmaamayaa hannaanka garsoorka Soomaaliya.
2. Waxa aan caddaynayaa kaalinta garsoorka ee xallinta khilaafaadka.
3. Waxa aan taxayaa Maxkamadaha dalka.
4. Waxa aan kala saarayaa heerarka maxkamadaha dalka.
5. Waxa aan tirinayaa noocyada dacwadaha.
6. Waxa aan sheegayaa qodobka dastuurka ee uu ku dhisan yahay sharciga waxbarashada Soomaaliya.
7. Waxa aan qeexayaa dhibaatooyinka dugsiyada.
8. Waxa aan sheegayaa hababkii hore ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
9. Waxa aan tilmaamayaa kaalinta maamulka dugsiyada ku leeyahay xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
10. Waxa aan soo saarayaa hababka cusub ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.
11. Waxa aan soo bandhigayaa habka dhexdhexaadinta ardayda ee xallinta dhibaatooyinka dugsiyada.

## Wadaniyadda



### Casharka 1aad: Gogol dhigga wadaniyadda

#### Mirodhalka Casharka:

#### **Dhamaadka casharka bartuhu waxa uu awoodi doonaa in uu:**

1. Qeexo erayga waddaniyadda.
2. Tilmaamo muhiimadda waddaniyadda.
3. Caddeeyo heerarka waddaniyaddu soo martay xilliyada kala duwan.
4. Muujiyo kaalinta waddaniyaddu ku leedahay xoojinta haybta bulshada.
5. Falanqeeyo sooyaalka wadaniyadda soomaaliya.

## Waxqabadka 1aad

Waxa aan qeexaynaa erayga wadaniyadda

### Waa Maxay Waddaniyad?

Waa dareen qoto dheer oo qofku u qabo dalkiisa.

Waa ficil iyo fikir is raacsan oo lagu muujiyo jacaylka iyo daacadnimada loo hayo qaranka.

Waddaniyaddu waa hannaan barbaarineed oo lagu kobcinayo dareenka togan ee jiilalka soo koraya ay ka qabaan dalkooda hooyo, si ay u jeclaadaan uguna faanaan, taas oo dhalinaysa in ay difaacdaan oo ilaashadaan, ka dibna si togan uga qaybqaataan horumarinta dalkooda.

Waddaniyaddu ma aha oo keliya in la dhaho “waxa aan jecelahay dalkayga” balse waa in ficil lagu muujiyo jaacaylka sida in aad:

- Ilaaliso hantida dadweynaha.
- Qaadato mas’uuliyadda aad leedahay.
- Ka qayb qaadato dib u dhiska iyo horumarinta dalka.
- Dhawrto nidaamka iyo kala dambeynta.
- U hoggaansanto sharciga iyo xeerarka dalka.

## Waxqabadka 2aad

Waxa aan ka doodaynaa muhiimaadda ay leedahay waddaniyadda

### Muhiimadda Waddaniyadda

#### 1. Ilaalinta Midnimada Qaranka

Waddaniyaddu waxa ay midaysaa dadka, marka qof kasta dareemo in uu ka tirsan yahay bulshadiisa, kuna dadaalo ilaalinta midnimada iyo wadajirka ummaddiisa. Waddaniyaddu waxa ay ka hortagtaa kala qaybsanaanta, qabyaaladda iyo nacaybka, waxayna dhiirrigelisaa isu-tanaasul iyo is-kaashi.

#### 2. Horumarinta Dalka

Qofka waddaniga ah waxa uu ka qeyb qaataa horumarka dalka xagga waxbarashada, caafimaadka, dhaqaalaha iyo deegaanka. Waxa uu bixiyaa canshuurta, Waxa uu ilaaliyaa hantida dadweynaha, Waxa uu ku shaqeeyaa daacadnimo. Haddii qof walba noqon lahaa waddani, waxaa dhaqso u hirgeli lahaa horumar waara.

### 3. Ilaalinta Dhaqanka iyo Diinta

Qofka waddaniga ah waxa uu qiimeeyaa dhaqanka, afka, iyo diinta uu dalkiisu leeyahay. Waxa uu xasuusnaadaa in dhaqanka wanaagsan uu yahay astaan qaran, kana mid yahay astaamaha lagu garto dal horumarsan oo leh dad is ixtiraama.

### 4. Ka Faa'iidaydiga Xorriyadda iyo Nabadda

Qof waddani ah wuu qadariyaa nabadda uu dalkiisu haysto. Wuxuu garanayaa in xorriyadda la haysto aanay ku imaan si sahlan, balse lagu helay halgan dheer iyo dhiig loo huray. Sidaas darteed, waxa uu ilaaliyaa nabadda, waxa uuna ka hortagaa wax kasta oo khatar gelinaya xasiloonida dalka.

### 5. Kicinta Dareenka Masuuliyadda

Waddaniyaddu waxa ay baraysaa qofka in uu dareemo mas'uuliyadda ka saaran dalkiisa iyo dadkiisa.

## Waxqabadka 3aad

Waxa aan ka falanqaynaynaa heerarka ay soo martay wadaniyadda

### Heerarka waddaniyaddu soo martay

Waxa lagu tiriyaa ilbaxnimadii hore ee ciraaq in ay tahay tan ugu horraysay ee dugsiyo u dhistay in ay ku barto jiilasha soo koraya jeclaanta dalka iyo difaaciisa, sidoo kale ilbaxnimadii hore ee faaris waxa ay carruurta laga billaabo sannadka 7aad bari jireen jeclaanta dalka iyo u daacad ahaanshaha boqortooyada.

Xilliyadii islaamka jiilasha soo koraya waxa lagu barbaarin jiray halku-dhegyada: ka mid ahaanshaha bulshada muslimka, u daacad

ahaanshaha dawladda (khilaafada) islaamka iyo ku dhaqanka mabaadi'da iyo qiyamka shareecada islaamka.

Xilliyadii dhexe ee yurub kaniisadda oo waxbarashadu u afduubneyd waxa ay jiilasha soo koraya bari jirtay in ay daacad u noqdaan kaniisadda iyo dawladda labadaba.

Xilligii reer yurub gumaysanayeen Afrika, Aasiya iyo Laatiin Ameerika, gumaysigu waxa uu bari jiray jiilasha soo koraya luqadiisa iyo dhaqankiisa si ay ugu barbaaraan sarayntiisa.

Ka dib markii laga xuroobay gumaysiga dawladuhu waxa ay billaabeen in ay horumariyaan manhajkooda guud ahaan, gaar ahaan maaddada wadaniyadda si ay u xoojiyaan haybtooda qarannimo iyo astaamaheeda.

### **Waxqabadka 4aad**

Waxa aan ka ka doodaynaa wadaniyadda soomaaliya

#### **Xilligii gumeysiga ka hor:**

Waxbarashada soomaaliya gumaysiga reer yurub ka hor waxa ay ku dhisnayd barashada Qur'aanka kariimka ah, qiyamka islaamka, iyo barashada caadooyin- dhaqameedka bulshada ee soo jireenka ah.

#### **Xilligii gumeysiga:**

Soomaaliya waxa qaybsaday gumaystayaasha: Talyaaniga, Faransiiska iyo Ingiriiska oo qaybo ka mid ah dhulka Soomaalida ku wareejiyay xabashida iyo kenya. Taas oo keentay in dhaq-dhaqaaqyo gobannimo- doon ah ka soo ifbaxaan gayiga Soomaaliya sida: Dhaq-dhaqaaqii Daraawiishta, Dhaq-dhaqaaqii (SYL) iwm. Dhaq-dhaqaaqyadaas ayaa billaabay in ay dugsiyo qarsoodi ah oo ay maamulaan bulshada ku baraan wadaniyadda.

#### **Xornimada ka dib:**

Markii ay midoobeen labada gobal ee waqooyi iyo koofur waxa la mideeyay manhajka dalka, wadaniyadduna waxa ay ka mid noqotay manhajka waxbarashada.

Markii la qoray afka hooyo1972<sup>dii</sup> waxa fududaatay in la barto taariikhda, luqadda iyo dhaqanka bulshada Soomaaliyeed, inkastoo dawladdii kacaanka barashada waddaniyadda ay u bedashay barashada kacaanka kuna jirtay ardayda hanti-wadaagga cilmiga ku dhisan.

Burburkii dowladdii dhexe kadib, barashada waddaniyadda ayaa hoos u dhac ku yimid dagaallo sokeeye awgeed, waxbarashadana guud ahaan waxa soo foodsaaray manhaj tayadiisu hooseydo iyo kala qaybsanaan, hase ahaatee ugu danbayn wasaaradda waxbarashada oo kaashanaysa khubaro Soomaaliyeed ayaa ku guulaysatay in ay u diyaariso manhajka qaranka Soomaaliyeed dhammaan heerarka kala duwan ee waxbarashada dalka, manhajkaas oo ay ka mid tahay barashada waddaniyadda.

#### Qiimaynta casharka

1. Qeex erayga waddaniyadda.
2. Tilmaan muhiimadda waddaniyadda.
3. Caddee heerarka waddaniyaddu soo martay xilliyada kala duwan.
4. Muuji kaalinta waddaniyaddu ku leedahay xoojinta haybta bulshada.
5. Falanqee sooyaalka waddaniyadda soomaaliya.



## Dowlad Wanaaga

### Mirodhalka casharka

**Dhamaadka casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu:**

1. Qeexo dowladnimo iyo dowlad wanaagga
2. Falanqeeyo kaalinta muwaadinka ee dowlad wanaagga
3. Tilmaamo astaamaha dowlad wanaagga
4. Soo bandhigo caqabadaha dowlad wanaagga.
5. Baaro sida dalka Soomaaliya looga hergelin karo dowlad wanaagga

### Qeexidda Dowladnimada iyo dowlad wanaagga

**Waxqabadka 1aad:** Waxa aynu qeexaynaa dowladnimada iyo dowlad wanaagga.

**Dowladnimo:** Ereyga dowladnimo waxa uu tilmaamayaa maaraynta iyo maamulidda howlaha guud ee qaranka. Waa hay'adda ama nidaamka mas'uulka ka ah maamulka dalka, hirgelinta sharciyada, ilaalinta nabadgelyada, bixinta adeegyada dadweynaha, iyo matalaadda shacabka.



Waxay ka kooban tahay laamaha kala duwan sida:

1. Garsoorka: kuwaas oo sharciyada fuliya
2. Fulinta: madaxda iyo wasaaradaha maamulka.
3. Sharci-dejinta Barlamaanka (Labadiisa aqal) kuwaas oo sharciyada Sameeya.

### **Tusaale ahaan:**

Dowladda Soomaaliya waxay leedahay madaxwayne, baarlamaan, iyo xukuumad.

Xukuumaddu waxay mas'uul ka tahay adeegyada bulshada sida waxbarashada iyo caafimaadka.

Dawladda dimuqraadiga ah waxay ku shaqeeyaan mabda'a ah in awoodda talada ay ka timaaddo shacabka. Dadka ayaa si toos ah u doorta madaxda, sida madaxweynayaasha, baarlamaanka, iyo golayaasha deegaanka.

Sidoo kale dadka waxay xaq u leeyihiin in ay aragtidooda cabbiraan, warbaahintu na si madax bannaan ayey u warin kartaa.

Awoodda dawladdu waxay u qaybsan tahay saddex laamood — sharci-dejinta (baarlamaanka), fulinta (xukuumadda), iyo garsoorka (maxkamadaha) — si midna aysan kaligeed awood u yeelan.

Xaqa muwaadiniinta: Dadka waxay leeyihiin xuquuq dastuuri ah sida: isu imaatinka, iyo sinaanta sharciga hortisa.

Dhammaan dadka iyo hay'adaha dawliga ah waa in ay u hoggaansamaan sharciga.

Sidaas darteed, dimuqraadiyaddu waa nidaam uu shacabka codkiisa ku muujiyo, kana qayb qaato go'aannada lagu hago dalka.

Haddii aysan muwaadiniinta la xisaabtami karin madaxda waxaa dhacaysa in madaxda ay qaataan go'aamo saamayn taban ku yeelan kara nolosha iyo horumarka muwaadiniinta, xitaa waxaa dhici karta in ay khatar gasho xaaladda dalka iyo dadka guud ahaa.

## 1. Dowlad Wanaagga:

### Waxqabadka 2aad:

Waxa aynu qeexaynaa dowlad wanaagga.

Dowlad wanaaggu waa in muwaadiniinta loogu adeeggo si wax ku ool ah oo ka madaxbanaan musuq iyo meel ka dhac loo gaysto sharafta muwaadinka, dowlad-wanaaggu waxa ay xoogga saaraysaa ilaalinta xuquuqda muwaadinka iyo saraynta sharciga.

## 2. Astaamaha Dowlad Wanaagga.

### Waxqabad 3aad:

Waxaynu falanqaynaynaa astaamaha dowlad wanaagga.

Dowlad wanaaggu waxa ay ka kooban tahay qodobbada soo socda:

- A. Ka Qaybgalka Muwaadiniinta:** Ka qaybgalka muwaadiniinta kala duwan sida, rag iyo dumar, ururrada kala duwan ee bulshada hannaanka dowladnimo waxaa lagu tiriyaa waxyaabaha udub-dhexaadka u ah dowlad wanaagga. Ka qaybgalkani waxa uu noqon karaa mid toos ah iyo mid aan toos ahayn iyada oo loo marayo urrada siyaasadeed iyo kuwa bulshada.
- B. Saraynta Sharciga:** Arrimaha maamulka waa in loo maraa sharciga dalka u yaalla. Dowlad wanaagga waxaa lagama maarmaan u ah in la helo sharci ku dhisan sinnaan iyo cadaalad iyo in aan loo eexan, qof ama koox gaar ah. Dowlad wanaagga waa in la ilaaliyo xuquuqda dhammaan muwaadiniinta si gaar ah dadka awoodda yar nooc ee doonaan ha ahaadaane. Sidoo kale saraynta sharciga waxaa ka mid ah in uu jiro hannaan garsoor oo caadil ah iyo boolis kahufan musuq iyo nin jeclaysi.
- C. Daah-Furnaani:** Go'aannaa ay dowladdu qaadanayso waa in ay ahaadaan kuwa daah-furan oo leh xeerar iyo sharciyo la raaco. Sidoo kale dadka ay quseeyaan go'aamnadaan waa in helaan xogta iyo macluumaadka la xiriira fulinta iyo hirgelinta go'aannadaan.

- D. Isafgarad:** In lagu heshiiyo danaha guud bulshada iyo muwaadiniinta lagan horumariyo danaha gaarka ah, lagana shaqeeyo dhammaan waxa u dan ah bulshada oo dhan.
- E. Sinnaan iyo in loo dhanyahay:** Dhammaan bulshada, gaar ahaan kuwa tabarta yar waa in ay helaan meel ay noloshooda ku horumarin karaan sida amnigooda iyo caafimaadkooda, sidoo kale dhammaan bulshada waa in ay dareemaan in ay qayb ka yihiin hannaanka hogaaminta bulshada.
- F. Isla-xisaabtan:** Dhammaan hay'adaha dowladda, kuwa gaarka loo leeyahay iyo bulshada rayidka dhexdooda waa in uu jira isla-xisaabtan in si loo ilaaliyo hufnaanta howlaha lagu horumarinayo nolosha muwaadiniinta.
- G. Aragti istaraatiijiyadeed:** Dhammaan Hogaamiyeyaasha dalka iyo guud ahaan bulshada waa in ay leeyihiin aragti fog oo la xiriirto hannaanka dowlad wanaagga iyo horumarka dalka iyo dadka.

### **3. Arrimaha ugu Muhiimsan ee Maamul Wanaagga**

#### **Waxqabadka 4aad:**

Waxa aynu taxaynaa waxyaabaha ugu muhiimsan dowlad wanaagga.

Waxaa jira waxyaabo tilmaame u ah dowlad wanaaga waxaana ugu muhiimsan waxyaabaha soo socda:

- Shaqo abuur iyo shaqaalaysiin
- Maaraynta qashinka iyo ilaalinta nadaafadda
- Wax ka qabashada saboolnimada
- Horumarinta biyaha iyo nadaafadda
- Horumarinta isgaarsiinta iyo hababka waddo marista.
- Horumarinta adeegyada caafimaad.
- Ka qaybgalka bulshada rayidka hannaanka hoggaaminta dalka.

#### 4. Caqabadaha Dowlad Wanaagga.

**Waxqabadka5aad:** Waxa aynu ka doodeynaa caqabadaha dowlad wanaagga iyo saamaynta ay ku yeelatay qaranka Soomaaliya.

Dowladnimadu waxa ay soo martay tijaabooyin kala duwan iyo heerar kala duwan, waxaana kasoo dhex-baxay caqabado oo dhantaalay in la gaaro dowlad wanaag, waxaana ugu muhiimsan:

1. **Colaadaha:**Nabad-gelyada waxa ay lagama maarmaan u tahay in la gaaro dowlad wanaag iyo horumar, colaadaha iyo iskudhacyadana waxa ay halis ku yihiin dowlad wanaagga iyo horumarka bulsho kasta oo dunida ku nool.
2. **Doorosho la'aan:**Waxaa jira dalal badan oo madaxda ka jirta aysan soo dooran shacabka taa oo caqabad ku ah maamul wanaagga iyo horumarka.
3. **Isku-Xirnaan la'aan :** Waa in ay jirtaa isku xirnaan xooggan oo ka dhexeysa dowladda iyo muwaadiniinta si loo gaaro maamul wanaag iyo horumar.
4. **Takoor.** Dowlad wanaag kama hano-qaadi karto dalalka uu ka jiro nidaamka lagu takoorayo ama la heeb soocayo bulshada qayb ka mid ah, lagana fogaynayo maamulka dalka. Bulshada oo dhan waa in ay iska dhex arkaan maamulka cidna aysan dareemin in la fogaynayo.
5. **Mu'asasaadka Tabarta Daran:** Dowlad wanaaggu waxa uu u baahan yahay mu'asasaad iyo muwaadiniin xirfad ahaan iyo aqoonba dhisan, sida in sare loo qaado aqoonta iyo xirfadaha sida mu'asasaadka garsoorka, baarlamaanka iyo golaha fulinta intaba.
6. **Dareen lahaansho: :** Dowlad wanaaggu waa in ay ka dhalato bulshada gudaha oo aan bannaanka laga keenin oo ay noqotaa wax ay dadku leeyihiin.

Ku qor eray cilmiyeedka loo yaqaanno weeraha soo socda”

- A. ( ) waxa uu tilmaamayaa maaraynta iyo maamulidda howlaha guud ee qaranka iyo xiriirka ka dhexeeya muwaadiniinta iyo maamulka meesha ka jira
- B. ( ) waa in loo maraa sharciga dalka u yaalla. Dowlad wanaagga waxaa lagama maarmaan u ah in la helo sharci ku dhisan sinnaan iyo cadaalad iyo in aan loo eexan, qof ama koox gaar ah.
- C. ( ) Go’aannaa ay dowladdu qaadanayso waa in ay ahaadaan kuwa daah-furan oo leh xeerar iyo sharciyo la raaco.
- D. ( ) Dhammaan Hogaamiyeyaasha dalka iyo guud ahaan bulshada waa in ay leeyihiin aragti fog oo la xiriirto hannaanka dowlad wanaagga iyo horumarka dalka iyo dadka

1. **Ka jawaab su’aalaha soo socda:**

- A. Tiri astaamaha dowlad wanaagga
- B. Falanqee caqabadaha dowlad wanaagga
- C. Tilmaan qodobbada muhiimka ah ee dowlad wanaagga
- D. sidee Soomaaliya ku gaari kartaa dowlad wanaag
- E. sharax dhibaataada sinaan la’aanta ay ku leedahay “dowlad wanaagga” adiga oo ku salaynaya Soomaaliya.



**Dhamaadka Casharkan waxaa laga filayaa bartuhu in uu:**

1. Qeexo waxa loola jeedo daadejinta maamulka
2. Tilmaamo faa'iidooyinka daadejinta maamulka
3. Sheego qaybaha daadejinta maamulka
4. Sharraxo ujeedada daadejinta maamulka
5. Tilmaamo shaqooyinka Dowladaha hoose
6. Ka qaybqaato wegelinta bulshada ee daadejinta maamulka

**Waa Maxay Daadejinta Maamulka?**

**Waxqabadka 1aad:**

Waxa aynu qeexaynaa daadejinta maamulka.

Daadejinta maamulka waxaa loola jeedaa in maamulka, awoodaha, ilaha dhaqaale iyo masuuliyadda laga soo daadejiyo dowladda dhexe, loona raro qaybaha hoose ee maamulka sida dowlad-goboleedka, gobolka, degmada iyo wixii ka hooseeya.

Ujeeddada ugu wayn ee daadejinta maamulka waa in la xoojiyo ka qaybgalka muwaadiniinta hannaanka dowladnimo ee dalka, si loo gaaro horumar waaro oo ay guud ahaan muwaadiniinta ku qanacsan

yihiin. Haddii aynu si kooban u dhahno waa in shacabka loo soo dhaweeyo xukunka dalka.

## **1. Ahmiyadda Daadejinta Maamulka.**

### **Waxqabadka 2aad:**

Waxaynu fallanqaynaynaa ahmiyadda daadejinta maamulka.

Daadejinta maamulka waxa ay muhiim u tahay dhammaan muwaadiniinta, waxa ayna ka qayb qaadanaysaa horumarka bulshada iyo dowlad wanaagga. Ahmiyadda daadejinta maamulka waxaynu ku soo koobi karnaa qaybaha soo socda

- Waxa ay kor u qaadaysaa go'aan qaadashada iyo mas'uuliyadda dowladaha hoose.
- Waxa ay xoojinaysaa ka-qaybgalka muwaadiniinta hannaanka dowladnimo iyo maamulka.
- Waxa ay fududeynaysaa maaraynta dhibaatooyinka bulshada iyo wax ka qabashada baahiya asaasiga ah ee bulshada
- Waxa fududeynaysaa ilaalinta sharciga iyo nidaamka dowladnimo.

## **2. Kaalinta iyo Masuuliyadda Dowladaha Hoose.**

Dowladaha hoose waxa saaran masuuliyad aad u wayn waxaana ugu muhiimsan:

- Bixinta adeegyada dadweynaha sida waxbarashada, caafimaadka iyo dhammaan kaabayaasha nolosha sida horumarinta waddooyinka iyo ilaalinta nadaafadda.
- Ilaalinta sharciga gudaha iyo ammaanka bulshada
- Horumarinta dhaqaalaha iyo qorsheynta dowladaha hoose.

## **3. Dhinacyada daadejinta Maamulka**

**Waxqabadka 3aad:** Waxa aynu taxaynaa dhinacyada daadejinta Maamulka.

Waxaa jira ilaa iyo seddex dhinac oo ah daadejinta maamulka.

- a) **Daadejin talada iyo maamulka.** Waxaa loola jeedaa in la daadejiyo golaha sharci-dejinta sida baarlamaanka iyo goloyaasha dagmada.
- b) **Deedejinta nidaamka maaliyadda:** Waxaa loola jeedaa in la daadejiyo adeegyada iyo qoondada dhaqaale oo loogu tala galay heer kasta oo ka mid ah heerarka maamulka.
- c) **Daadejinta arrimaha siyaasadda:** Waxaa loola jeedaa daadejinta go'aan qaadashada siyaasadeed iyo isla-xisaabtanka heerarka kala duwan ee maamulka dowladeed.

#### Qiimaynta casharka

**Ka jawaab weydiimaha soo socda:**

1. Qeex deedejinta maamulka.
2. Tiri dhinacyada maamulka daadejinta maamulka.
3. Sheeg kaalinta iyo masuuliyadda dowladaha hoose
4. Falanqee ahmiyadda daadejinta maamulka.
5. Qor warbixin ku saabsan dowladaha hoose ee Soomaaliya.



1. Qeex erayga waddaniyadda.
2. Tilmaan muhiimadda waddaniyadda.
3. Caddee heerarka waddaniyaddu soo martay xilliyada kala duwan.
4. Muuji kaalinta waddaniyaddu ku leedahay xoojinta haybta bulshada.
5. Falanqee sooyaalka wadaniyadda soomaaliya.
- 6 Ku qor eray cilmiyeedka loo yaqaanno weeraha soo socda”
- B. ( ) waxa uu tilmaamayaa maaraynta iyo maamulidda howlaha guud ee qaranka iyo xiriirka ka dhexeeya muwaadiniinta iyo maamulka meesha ka jira
- T. ( ) waa in loo maraa sharciga dalka u yaalla. Dowlad wanaagga waxaa lagama maarmaan u ah in la helo sharci ku dhisan sinnaan iyo cadaalad iyo in aan loo eexan, qof ama koox gaar ah.
- J. ( ) Go’aannaa ay dowladdu qaadanayso waa in ay ahaadaan kuwa daah-furan oo leh xeerar iyo sharciyo la raaco.
- X. ( ) Dhammaan Hogaamiyeyaasha dalka iyo guud ahaan bulshada waa in ay leeyihiin aragti fog oo la xiriirto hannaanka dowlad wanaagga iyo horumarka dalka iyo dadka

### **7. Ka jawaab su’aalaha soo socda:**

- B. Tiri astaamaha dowlad wanaagga
- T. Falanqee caqabadaha dowlad wanaagga
- J. Tilmaan qodobbada muhiimka ah ee dowlad wanaagga
- X. sidee Soomaaliya ku gaari kartaa dowlad wanaag
- KH. sharax dhibaataada sinnaan la’aanta ay ku leedahay “dowlad wanaagga” adiga oo ku salaynaya Soomaaliya.
8. Qeex deedejinta maamulka.
9. Tiri dhinacyada maamulka daadejinta maamulka.
10. Sheeg kaalinta iyo masuuliyadda dowladaha hoose
11. Falanqee ahmiyadda daadejinta maamulka.
12. Qor warbixin ku saabsan dowladaha hoose ee Soomaaliya.